

72875

A DIADALMAS FORRADALOM KÖNYVE

A NÉPKORMÁNY TAGJAINAK,
A FORRADALOM SZEREPLŐINEK ÉS
75 MAGYAR IRÓNAK ÖNVALLOMÁSA

A FORRADALMI NAPOK
HITELES KRÓNIKÁJA

SZERKESZTETTE: GELLÉRT OSZKÁR

LÉGRÁDY TESTVÉREK KIADÁSA, BUDAPEST

*Hódolat
a magyar forradalom
névtelen százezreinek.*

JATE Egyetemi Könyvtár

J000154323

A forradalom fényképfelvételeit
Révész és Biró, Müllner János
és Vajda Manó készítették.

T2875

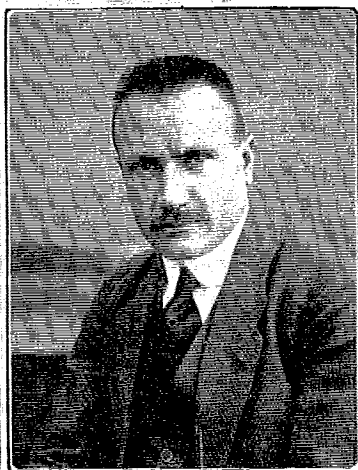
KÁROLYI MIHÁLY

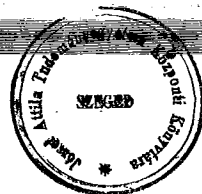
JÁSZ OSZKÁR
nemzetiségi miniszter

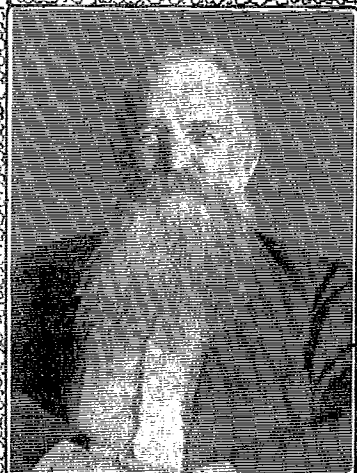
KUNFI ZSIGMOND
munkásügyi és népjóléti miniszter

GARAMI ERNŐ
kereskedelmi miniszter

LOVÁSZ MÁRTON
közoktatási miniszter

BATTHYÁNY TIVADAR
belügyminiszter

BERINKEY DÉNES
gazdasági miniszter

BARTHA ALBERT
hadügyminiszter

Károlyi Mihály miniszterelnök és külügyminiszter:

Gyerekkoromban

sokat hallottam beszélni a 48-iki forradalom egyes részleteiről. Élénk színekkel ecsetelte előttem nagyanyám Batthyány Lajos grófnak, az első magyar felelős miniszterelnöknek elfogatását. Sokat hallottam nagyatyám, Károlyi István gróf fogságáról. Többször elmondták nekem, hogy az 1849-ben házunkba bekvártélyozott Haynau miképp viselkedett.

A sok-sok érdekes részlet erősen izgatta fiatal fantáziámat és gyerekkoromban legélénkebb vágyam volt, *vajha én is átélhetnék egy forradalmat?!*

A gyerekfantázia vágyakozása lassan-lassan elmosódott, s ezek a multban kialakult képzetek csak október végén kezdtek újra revelálódni agyamban.

A forradalommal úgy voltam, mint a világháborúval.

Nem is az események és a tények logikus következtetésével, hanem szinte matematikai és fizikai kényszerűséggel megállapítottam és biztosra vettem a háború bekövetkeztét. (Ezért próbáltam meg mindent ennek az elkerülhetése érdekében és ezért agitáltam már 1912-ben a német katonai imperializmus és annak tultengése ellen s próbálkoztam, hogy nem lehetne-e valami desinteressmentet megteremteni az európai egyensúlyt akkor biztosítani látszó négyes entente és a hármasszövetség között.)

Tehát, ismétlem, vártam a háborút, tudtam, hogy be fog következni, és mégis, mikor kitört, hihetetlennek látszott előttem az egész, mindaddig, míg fogságba kerültünk. Akkor realizálódott előttem a háború tényleges beállta.

Bárminő különös, de úgy van, hogy én, aki leginkább éreztem a háború bekövetkeztét, mégis magam csodálkoztam a legjobban akkor, amikor az tényleg kiütött.

Ugyanigy voltam a mostani forradalommal is.

Öt éven keresztül mindig azt hangoztattam, néha a nyilvánosság előtt is, de magántársaságban állandóan, hogy a jelen világháború csak egy óriási kataklizmával, egy világforradalommal végződhetik be.

Kasszandrának tartottak, de én konokul kitarítottam a meggyőződésemmel. Hiába cáfoltak rám ideig-óráig az események, akkor is, mikor Vilmos császár katonai hatalma teljes dicsőségében, Hindenburg győzelmi népszerűsége tetőpontján állott, változatlanul fentartottam meggyőződésemet.

Pesszimistának tartottak, sok ellenségem támadt még a barátaim között is, hazaárulónak is kikiáltottak — igaz, hogy csak félig, — de én rendíthetetlenül vártam a kataklizmát, hittem az eljövételét és mikor tényleg bekövetkezett, úgy voltam, mint a háború kitörésével, megdöbbsentem.

Hogy tulajdonképpen hol és mikor kezdődött a forradalom, arról igazán nem tudnék számot adni.

Örökké emlékezetben marad előttem az Astoriának az a három kis szobája, a ol napokon keresztül nagy sürgés-forgás volt. Ott szövődtek és csinálódtak az események. Akkor a lázas órákban nem is sejtettük, hogy mire virradunk és hova jutunk? A börtön, avagy a királyi vár kapuja nyílik-e meg előttünk? Lehet, hogy amikor még csak arról beszéltünk, hogy mikor fog kiütni a forradalom, akkor már régen benne voltunk, a nélkül, hogy észrevettük volna.

A történetíró talán meg fogja állapítani a forradalom kezdetének nemcsak napját, de még óráját is, de én, aki benne éltem, nem tudnám ezt meghatározni.

Az egésről nem is tudnék egy áttekinthető képet adni, inkább csak epizódokat, mert valósággal azok maradtak meg élénkebben az emlékemben. Hi etetlen, de így van, hogy a mozgalmas órákban egyáltalán nem volt tiszta képünk a helyzetről. Megesett, hogy ugyanakkor, mikor körülöttünk lövöldöztek, erre a zajra oda se figyeltünk, viszont ugyanakkor egy téves telefonösszeköttetés a kísértetek egész raját zuditotta felénk és pánikot keltett — amint utólag látszik — alaptalanul.

Dramai epizódot se tudnék most felidézni. Inkább csak két — azokban a zavaros órákban is komikusnak tetsző — jelenet kerül eléem.

Az egyik a Várkonyi városparancsnok „elfogatása.”

Szerda éjjel 1 óra után jelent meg az Astória-szállodában Várkonyi városi parancsnok három tiszt kíséretében és *megadta magát nekem*. Bármilyen döntő fontosságú volt e percben a katonai parancsnoknak az Astóriában történt megjelenése, alig tudtam megőrizni komolyságomat, annyira komikus volt a helyzet . . .

Hirtelen becsaptak egy ajtót. A nagy zajban felvillant Várkonyi szeme. *Megszólt egy ágyu?*

Én tudtam, hogy csak egy ajtó csapódott be, de Várkonyi azt hitte, hogy az öt kiszabadító katonák kezdtek munkába és eldördült a helyőrség egyik ágyuja. Ha jól emlékszem, maga is mondott olyasmit, mikor vitássá lett az ajtó becsapódásának hangja, hogy ez ágyulövés volt, mert az ő gyakorlott füle nagyon is jól ismeri az ágyu hangját.

Tényleg: csak egy ajtó csapódott be..

Hazamentem az Egyetem-utcába, hogy megnézzem, nincs-e baj otthon? Nyugodtan visszatértem az Astóriába és mikor a szálló előcsarnokában lévő forgóajtóba beléptem, hirtelen lövés hangzott el.

A tömeg nekirentott a forgóajtónak. Mindenki egyszerre akart bejutni a szállodába és így, mert a forgóajtót jobbról és balról is nyomták, az nem tudott megmozdulni és én ott rekedtem a forgóajtóban.

Odakint tovább dolgoztak a puskák.

Az Astória előcsarnoka olyan erősen és furesán visszhangozta a lövéseket, hogy azt hittem, hogy kívülről a szálló csarnokába lőnek be — a forradalom leverésére kivonult csapatok.

Ott álltam percekig a forgóajtó egyik rekeszében. Se az ajtó, se a tömeg nem mozdult se előre, se hátra.

Néhány perc múlva kiderült, hogy az egész lövöldözés — félreértésen alapult. Egyik katona jókedvében kilőtte a fegyverét, ami nagy riadalmat keltett. Azt hitték, hogy megjöttek a forradalom ellenségei és azok sorából hangzott el a lövés. A mellettünk felsorakozott tömegből többen nyomban viszonzták a lövéseket — minden ok nélkül. Sajnos, egy súlyos és több könnyebb sebesülés történt . . .

Négy órakor újra hazamentem, megnézni, nincs-e baj otthon. Az egész Egyetem-utcai ház ki volt világítva, katonák táboroztak az előszobában, az egész háznépe talpon volt. Mikor visszaindul-

tam, a feleségem is velem jött. Hiába kértem, hogy maradjon otthon, nem tudtam rávenni. Visszajött velem együtt az Astóriába.

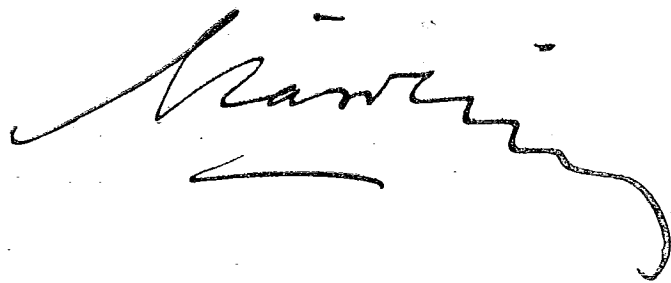
Még akkor teljesen sötét volt az utca. A tömeg, amely az éjjeli világosságnál nagynak látszott, a hajnali sötétségben összezsongorodott. Esett az eső.

Sejtelmünk se volt, hogy mire virradunk. Reggel 6 órakor magához kéretett József fő erceg.

Többen elkísértek. Gróf Hadik János miniszterelnök is ott volt, slafrokkban. Gyűrött ingekben, gyűrött ábrázattal tárgyaltuk az eshetőségeket, aztán visszatértünk az Astóriába.

Mire világos lett, a helyőrség velünk volt és az egész főváros.

Ezek az én impresszióim ma. Lehet, hogy holnap, lehet, hogy holnapután, vagy talán csak letek múlva egy tisztán átfogó kép alakul ki előttem az egész mozgalomról. E percben még azt sem tudnám megmondani, hogy hol és mikor kezdődött. Ugy gondolom, hogy a repülőgép pilótája, mikor a gépével a földről elindul, a rettenetes lendületben nem is veszi észre, hogy mikor gurul és mikor repül, hogy mikor szakad el a földtől és mikor kerül a levegőbe. Így voltunk mi is, akik az előkészítő órákban egyáltalában nem is sejtettük, hogy melyik volt az a pillanat, amikor elszakadtunk a régi világtól és belekerültünk az újabb, tisztább levegőbe.

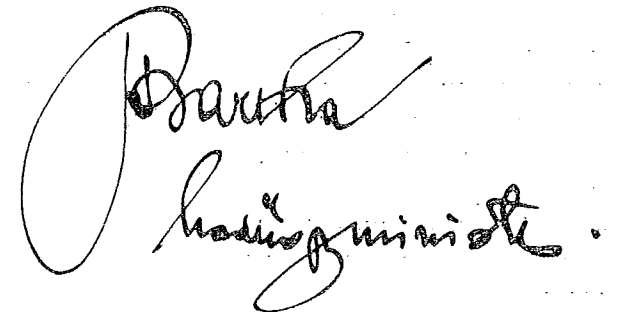

Bartha Albert hadügyminiszter:

Október utolsó hetében

Budapestén jártam. Tájékoztattam barátaimat és tájékozódtam magam is. Csak néhány órára jöttem fel, katonával csak az utcán találkoztam, harmadnap mégis megtudták, hogy itt voltam Budapesten s hogy nem titkoltam a véleményemet. Valaki följelentett, valaki beárult. Visszatértem Temesvárra, ahol a régi uralom Militárkommandójának vezérkari főnöke voltam. Tudtam az elkövetkezendőket. Tudtam, hogy a népmilliók vágyának, törekvéseinek igazsága, az igazság rettenetes erejével minden pillanatban szétterhesi a háboru és az oligarchia kovácsolta béklyókat.

Megbitt barátaimnak megvallottam, hogy hiszek a felszabadulásban, hogy hiszek Károlyi Mihályban s hiszek a szenvedő dolgozók és elnyomott nélkülözők igazságában. S ami azután következett, diadalmenete volt az eszmének. Ugyanaz éjjel, amikor Budapest hősei proklamálták az ország népei szabadságát, a Bánátnak Temesvárott egymásra lett testvérei kikiáltották a köztársaságot. Izgalmak felejthetetlen éjszakája volt. A szabadság, a megértés, a felszabadulás és testvériség nászát ülték magyarok, románok, szerbek és svábok, hűséget fogadva a területnek, amelyen születtek és éltek.

Batthyány Tivadar belügyminiszter:

Fehér forradalom.

Közös ügy. Német szövetség. Ezek voltak kutforrásai a reánk szakadt veszedelemnek. A nehéz rablánc, amely a volt Ausztriához fűzött bennünket, megátolta szabad mozgásunkat, megbénította gazdasági életműködésünket, demokratikus fejlődésünket. Közösség volt a neve e természetellenes összeköttetésnek, de valóságban nem volt egyéb reánk nézve a leglealázóbb rabszolgaságnál. A német szövetség a volt Ausztriával való közösségünk révén szakadt a nyakunkba. Semmi érdekünk sem fűződött ehhez a szövetséghez, amelynek valódi célja az volt, hogy bennünket a most már porbatullott német imperializmus és militarizmus szolgálatába állítson.

Háboruba keverték bennünket olyan célokért, amelyek az egész világ előtt gyűlöletesek. Így váltak ellenségeinkké azok a kulturnemzetek, amelyek azelőtt a legnagyobb rokonszenvennel kísérték minden lépésünket.

A népakarat egy éjszaka gyökeresen végzett a régi berendezkedéssel. Ma már csak szomorú emléke él lelkünkben a sötét multnak.

Ha az elnyomatás letűnt korszakára száll vissza gondolatom: igen nagy lelki megnyugvást szerez nekem, hogy azt a politikai irányt, amelynek én is mindig híve voltam, semmi felelősség sem terhelheti a reánk szakadt nagy katasztrófa felidőzésében. Hiszen mi évtizedek óta szakadatlanul küzdünk Magyarország önállóságáért és állandóan követeltük intézményeink demokratizálását. Ellenzői voltunk mindig a Németországgal való szövetségnek, mert meg voltunk róla győződve, hogy ez reánk csak veszedelmet hozhat. Ehelyett az összes nemzetekkel való megértést hirdettük, követeltük és kerestük már akkor, amikor — ha hallgatnak intő szavunkra — még idő és mód lett volna a fenyegető veszedelem elkerülésére.

De a régi rendszer urai nem hallgattak reánk. Fölényes kegyelgyintéssel tértek napirendre komoly aggodalmaink felett. Különködésnek minősítették, nevetségessé tenni igyekeztek az ország megmentésére irányuló törekvéseinket. Fanatikus elvakultsággal bíztak a német számítások csálhatatlanságában.

Nem volt elég erőnk ahhoz, hogy megakadályozzuk a háborút, amelyben nekünk semmi keresni valónk sem lehetett. De előre láttuk, hogy ebben a háboruban mi csak veszíthetünk. Dacára a terrornak, amely a háboru alatt a szabad véleménynyilvánításnak gátat vetett, megragadtunk minden alkalmat arra, hogy legalább siettessük e szerencsétlen háboru befejezését. Hiába sorakoztattuk fel a meggyőző érvek tömegét, lekicsinyeltek, üldöztek, sőt — többé-kevésbé burkoltan — hazaárulóknak minősítettek bennünket.

Az események igazolták aggodalmainkat, politikánk helyességét. Minden józanul gondolkodó ember előtt az lett volna természetes, ha ezek után mi kerülünk az ügyek élére. Nem így történt. A gyászos véget ért irány — noha tisztában lehetett azzal, hogy itthon hitelét veszítette, ellenfeleink pedig nem is állnak szóba vele — utunkba állott még akkor is, amikor minden perc elprédálása ugyyszólván testünk egy-egy darabjába kerülhetett.

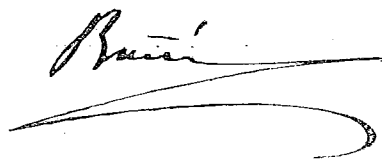
Ezt már nem tűrhette a nép, amely ötödfél éven át szótlanul vérzett, sanyargott idegen, gyűlölt célokért. Vért, idegeket, létérdeket áldoztak milliók a háboru ördögének. Most az ország testét is odadobják áldozatul? Ez a gondolat forrásba fojtta mindnyájunk vérért. A lelkekben ugyanis ott gyűlt már régen az elfojtott indulatok robbanó anyaga. Csak egy szikra kellett, hogy egy szempillantás alatt levegőbe repüljön a régi korhadtt, bűnös rendszernek népármításra, terrorizmusra alapított hatalma.

Amikor már végsőkéig feszült a húr és nyilvánvalóvá vált, hogy a régi rendszer végpusztulásba dönti ezt a sokat szenvedett országot: nem várhattunk tovább. El kellett dobni a szikrát, amely a szent lelkesedés lángját magasra lobbantotta.

A nép egyetlen mozdulattal lerázta magáról a rabláncot. Az éveken át felgyülemlett keserűség elemi erővel tört ki azon a felejthetetlen októbertévi éjszakán. És megszületett az önálló, a demokratikus, az új Magyarország! Fehér őszi rózsa volt a jelvényünk, — mint a vértelen forradalom symboluma. Mert a népakarat e hatalmas megnyilvánulása abban is páratlan, hogy —

ugyszólván — vértelenül viharzott le. A vidéken szórványosan előfordult sajnálatos atrocitások tudatlanságból, vagy gonoszságból fakadtak s így nem irhatók a forradalom számlájára.

Joggal nevezhetjük tehát a népakarat e diadalmas, nagyszerű erőpróbáját *fehér forradalomnak*. És mindnyájunknak kötelessége, hogy megőrizzük a mi forradalmunk tisztaságát. Le kell törnünk minden törekvést, amely e történelmi napokra a legkisebb árnyékot vethetné. A *fehér forradalom* éjszakáján kilobbant fény-sugár zavartalan ragyogással világítsa be jövőnket, amelyet az állami függetlenségért, a népjogokért, a népjólétért küzdő népakarat gyönyörű diadala teremtett.

Berinkey Dénes igazságügyminiszter:

A forradalom napja.

Nagy-mozgás az utcán, gépkocsik rohannak . . . Kingrom az ágyból, kinézek az utcára . . . egyszerre megértettem mindent! Megértettem, hogy a reformáció emlékünnepe Magyarországon az államhatalom visszaszállott a népre s hogy a kis fehér virágok, ott diszelegve mindenki ruháján, nem egyebek, mint szilánkjai a magyar szent korona drágaköveinek. Évszázadokon át a nemzet minden hatalmát összpontosítva képzeltek el a szent koronában, abban aludt csendesen minden erő s most mintha csak ebbe az ékszerbe zárt varázslatos hatalom szétrobbant s égő fehér virágok mécslámgájában mindenki szívére hullott volna . . .

Eszembe jutott az a mondás, hogyha a forradalmakat kivágjuk valamely nemzet történetéből, azt, ami ott marad, alig lehet érteni s hogy ép a forradalmak a legjelentősebb mozzanatai minden nemzet életének. Megpróbáltam szemeim elé idézni a magyar történelmet s a gondolat gépkocsijával végigrohanva azon, igyekeztem meglátni, mit jelent ez a forradalom a nemzetnek. De bele-szédültem ebbe a gondolatba. Közben az utcán robogtak a gépkocsik, fegyver dörrent, egetverő ujjongás rázta az ablakomat. Éreztem, hogyan viaskodik a nemzet évszázados, évezredes bilincseivel. Éreztem a robbanó erő küzködését. Riadva vártam, mikor jön újabb robbanás.

Nem birtam tovább.

Gomblyukamba tűzött fehér virággal lementem az utcára s az utcák forradalmi mozgalmassága mellett is igyekeztem nyugalmat erőltetni magamra, igyekeztem hidegen megfontolni a forradalomnak következményeit. De csakhamar újra be kellett látnom, hogy ezzel a feladattal nem bírok. Erre megpróbáltam kisebb térre szorítani vizsgálódásaimat. Ha a nemzet életének egészében nem is

tudom megítélni a forradalom hatásait, talán az igazságügy terén sikerül ezt meglátnom.

Sok csendes órán, baráti körben beszélgettünk arról, mit lehetne tenni az igazságszolgáltatás érdekében. Telve voltunk tervekkel, csak a szebb jövőre vártunk, amely nem akart elkövetkezni. Most itt új korszak köszöntött be. Meg lehet-e most ezeket a terveket valósítani?

Amint átfutottam ezeken a terveken, amint láttam, hogyan söpörte el a forradalom ezek megvalósításának akadályait, megértettem, mit jelent a forradalom hazánk igazságszolgáltatására nézve. Jobb és gyorsabb bíraskodást, jobb megélhetést a bírának, az igazságszolgáltatás minden tényezőjének s le etőségét a további fejlődésnek . . . Boldog az az ember, gondoltam magamban, akit a sors Magyarország igazságügyminiszterévé tesz . . .

Engem tett azzá a sors s most azt látom, hogy csak az a boldog ember, aki ezeket a terveket már meg is valósíthatta!

S. Berinkey Béla

Buza Barna földmivelésügyi miniszter:

Ami én láttam a forradalomból.

Csendben és nyugodtan szüneteltem az én kis tolesvai szőlőmben. Ragyogó, édes, szép idő volt, a legszebb, legnaposabb ős, amit életemben láttam. — Tiszta, meleg, halaványkék ég. Mögöttem kedvesen emelkedő szelid hegyek, előttem az Alföld finom kék peremmel szegélyezett sima messzesége. — Körültem az őszi virágok és levelek ezer tarka színe.

A sikság egy rengeteg nagy kifeszített festővászon, amit az Ister keze terített szét a teremtés napján s amire a legnagyobb művész, a természet, fest hónapról-hónapra változó színes képeket. — Az ég egy nagy sima halaványkék lepedő, amit örök sábornak vont a teremtés a nagy festővászon fölébe.

És mindenütt felséges, csodálatos, nagy, pihenő nyugalom és hallgató csendesség. — Egy nagy szelid, kék pi enés az ég, álmodó, boldog, napfényes nyugalom a föld. — A szőlőszedő lányok nótája szól csak, de az nem zavarja, még csak derültebbé és kedvesebbé teszi a természet mosolygó, csendes nyugalomát. —

Tavasszal nevet a föld az ébredő gyermek nevetésével, nyáron kacag sugárzó és égő kacagással, ősszel mosolyog, az emlékezés és a megnyugvás csendes mosolygásával. — Ez a mosolygás, ez talán a legbájosabb. —

Soha se volt olyan hallgató nyugalom a természetben, mint most. — Soha se volt olyan forrongó nyugtalaúság a lelkekben, mint most. —

Soha se volt körültem szebb, nyugodtabb és állandóbb pihenés, mint most. — És soha se készült körültem nagyobb, zajosabb és mindenhatóbb felfordulás, mint most. —

Érdekes, megkapó, szépséges ellentét: a legnagyobb nyugalomból egyszerre sodródtam bele a legnagyobb nyugtalaúságba, a

természet örök állandóságának csendes élvezéséből egyszerre kerültem az emberi élet forradalmi változásának zajongó forgatagába. —

Kint a vidéken az a megnyugvásom is megvolt, hogy csak harmadnap kaptam az ujságokat és így a legriasztóbb ujsághírek is kisebb izgalmat keltettek bennem, mintha azon frissen olvastam volna őket. —

Az október 23-i tragikus képviselőházi ülés híreit is csak október 25-én reggel olvastam. — Erre már nem tudtam nyugodtan maradni. Otthagytam a szin pompás, nyugalmas, gyönyörű hegyaljai ősz, feljöttem Budapestre. — A szüret szelid, finom hamvas lyrájából a forradalmi élet rohanó, vad, kegyetlen drámájába kerültem. — Mintha a természet változatlanul nyugodt örökkévalóságából utaztam volna át a történelem lázasan tolongó változandóságába.

25-én, pénteken este érkeztem Pestre. Szombaton már csupa izgalom, amerre jártam.

Vasárnap este jött Károlyi haza Bécsből. Kint voltam a pályaudvaron. A roppant tömegből kivergődve, mellékutakon jutottam fel a függetlenségi pártkörbe. Károlyi beszélt a Gizella-téren álló tömeghez. Utána én álltam az ablakba. Megszédültem a látványtól. Vidéki népgyűlések arányaihoz volt szokva a szemem, ilyen tömegét az embereknek még sohase láttam együtt. Mintha az Alföld rónájának a nagyszerűsége terjedt volna megint előttem. Egy messzenyúló rónaság, amely csupa emberfejekből áll.

Kis terület a Gizella-tér, de az esti világítás és az izzó hangulat óriásira sokszorozta a képét a lelkemben. Ugy éreztem, hogy az emberfejeknek ez a nagy rónasága is valami kéklő messzeségbe nyulik, úgy, mint a Hegyaljáról a nagy alföldi síkság. Csakhogy az alföldi róna a legszelidebb nyugalom volt, ez pedig a legzajlóbb és leghullámzóbb nyugtalanság. Egy széles rónaság, amely hirtelen viharos tengerré elevenedett.

Avval kezdtem: „Ő felsége, a magyar király, ma délután kinevezte miniszterelnökévé gróf Hadik Jánost. Ő Felsége, a magyar nép, pedig ma este kinevezte miniszterelnökévé Károlyi Mihályt. Előre mondom, hogy a nép kinevezése lesz érvényes.”

Ugy történt.

Vasárnap este azzal oszlattuk el a tömeget, hogy másnap este fogjuk kihirdetni a Nemzeti Tanács határozatait. Gondoltam, másnap este, mint rendesen szokott történni, vagy senki sem jön már

el, vagy legfeljebb egynehány ember. A magyar közéletben így tapasztaltam ezt mindig. —

Csakhogy ez már nem közélet volt, hanem történelem. Itt már minden másképp ment, mint ahogy rendesen történni szokott. — Másnap még több ember volt a pártkör előtt, mint vasárnap. — Megint beszéltem én is hozzájuk. —

Azt is mondtam többi közt: „A mágánások azt hiszik, hogy ez is csak olyan politikai kártyajáték az ő számukra, mint az eddigi válságok voltak, s a régi módi cselszövésekkel kevergetik most is a kártyát. Pedig vigyázzanak, mert le et, hogy ez is kártyajáték, ferblíjáték, de olyan, ahol *korona a vízi*. S koronát veszít el, aki elveszti a játékot.”

Bizony elvesztette a koronát.

Egy darabig csak hallgatták a beszédemet, nevettek a tréfákon, de egyre nyugtalanabb lett a tömeg s ingerülten kezdtek kiabálni, hogy most már nem beszélni kell, hanem tenni. —

Fényes Lászlót kértem, nyugtassa meg egy kicsit a népet.

Fényes, aki ezekben a napokban szemlátomást nőtt meg forradalmat vezető nagysággá, próbált is beszélni, de az ő szavai se tudták megnyugtatót a nagy tömeget.

Azt mondtam Fényesnek, vezessük el a népet Budára, ott menjen be egy küldöttség József főherceghez, ő valószínűleg tesz valami megnyugtató kijelentést, s attól talán helyreáll a nyugalom.

Fényesnek aggodalmi voltak. Azt mondta, hogy katonaság és rendőrség van felállítva s löni fog a népre.

Mig a pártkör zsúfolt termeiben nagy izgalommal tanácskoztunk erről, Friedrich István az ő fiatalos hevülékenységgel hirtelen az ablakhoz ugrott s elkiáltotta a jelszót: „Testvéreim, megyünk Budára!”

Menni kellett. Lementünk az utcára s a nagy tömeggel együtt elindultunk.

Soha szebb, fegyelmezettebb, intelligensebb tömeget nem láttam. Lassan, nyugodtan hömpölygött a menet a Dunapert felé. A Himnusz és a Kossuth-nótát énekelték.

Egy darabig Fényes László mellett mentem. Mutattam a rendben, nyugodtan haladó menetet:

— Látod, nem lesz itt baj, hisz olyan szép és nyugodt ez a tömeg.

Fényes ezt felelte:

— Lehet, hogy sikerül. De félek, hogy feltartóztatnak. S akkor baj lehet. Nagy felelősséget vettél magadra!

Nem tudtam válaszolni rá.

A Vigadóval szemben állt a korzón az első katonai kordon. Láttam, hogy lövésre készen tartják a puskájukat. De csak pár szó kellett, felemelték a puskát, félreálltak és engedték tovább a tömeget.

Mégis már kavarodás és torlódás támadt, s én egy ilyen kavargó tömegbe sodródtam. Mentünk előre, vagyis engem már csak vitt az áradat.

Pár perc múlva a Lánchid mellől több tompa lövés, aztán sortűz, akik már előbbre voltak, riadtan futnak visszafelé, köztük s a hátulról nyomuló tömeg közt örült torlódás támad.

Merre és hogyan vitt ez a kavargó emberáradat, ma se tudom. A Bristol-szálló előtt tudtunk megállani. Bementem, mert azelőtt ott szoktunk vacsorázni, de nem találtam senkit.

Nehezen sikerült a futó tömeg közt visszajutnom a Gizella-térre s felmennem a pártkörbe.

Iszonyu látvány volt. A pártkör kórházzá lett. Asztalokon, székeken sebesültek feküdtek. Hirtelen előtalált orvosok és ápolók kezelték, kötözgették őket. Volt vagy 12—14 sebesült, köztük egy-néhányról már azt hittem, hogy haldoklik.

Különösen egy kézre emlékszem, egy sebesült férfikarra. Egy fiatalember ült egy széken, s mereven, egyenesen felfelé tartotta a meztelen, bekötözött jobb karját. Biztosan így rendelte neki az orvos. Fzt a felfelé emelt véres férfikart mindig látni fogom, amig élek. Olyan volt, mint egy égrekiáltó keserű vád. Mintha az Isten-nél akart volna panaszt tenni a felemelt jobb kezével.

Sohasem láttam ilyet. Sohase volt ilyen irtózatosszerű érzésem. A belső szobában leültem egy székre s kábultan hallgattam a jövő-k-menők izgatott és zürzavaros beszédét. Ott volt már Friedrich István is, s elmondta, hogy vele mi történt. Alig értettem, hogy mit mond. Mindig csak a Fényes László szava csengett a fülemben: Nagy felelősséget vettél magadra!

Bizony nem vagyok forradalmi temperamentum. Nem lenne belőlem jó forradalmár. Érzem, hogy nem lehetett másképp tenni, hogy igyekeztem csillapítani a tömeget s hogy ez a tömeg akkor is elindult volna Budára, ha én nem vetettem volna fel ezt a gondolatot. Mégis irtózatosszerűen kinzott s halálomig fog kinozni az a szem-

rehányás, hogy valami részben talán én is okozója voltam három ember halálának és ártatlanok vére omlásának.

A pártkörből az Astoriába mentem. Elmondtam Károlynak, ami történt. Ő is roppant nyomott hangulatban volt.

Nagy tömeg gyűlt fel az Astoria előtt. Garbai beszélt hozzájuk. Utána én mentem ki az erkélyre. A tömeg mozgalmas képe felrázott a kábultságomból. Azt mondtam: „Két temetés legyen. Temessük el a vérontás ártatlan áldozatait a nemzet kegyeletébe és temessük el ezt az egész átkozott, gyilkos kormányrendszert a gyalázat és megvetés temetőjébe.”

Azóta megtörtént mind a két temetés.

Hazamentem, lefeküdtem és nem aludtam reggelig.

Másnap hozzánk állt a rendőrség. A pártkör ablakában oda-állt mellém Dudok Pál közrendőr. Átöleltem s úgy beszéltem a néphez. Utánam Dudok Pál beszélt, sokkal egyszerűbben és sokkal, nagyon sokkal szebben, mint én. Lent a téren katonatisztek kivont karddal esküdtek hűséget a független Magyarországnak és a Nemzeti Tanácsnak. Szépséges, csillogó, álomba való látvány volt.

Még mindig nem tudta senki, hogy mi történik tulajdonképpen, senki se sejtette, hogy milyen közel van s milyen szédületes gyorsan be fog következni a legnagyobb átváltozás, amely 1000 esztendő óta végbement Magyarország történelmében. Még mindig nem sejtettük, hogy a reánk következő éjszaka a magyar forradalom diadalának éjszakája lesz.

Annaira nem sejtettük, hogy én — megvallom egész őszintén — elkéstem az egész forradalomról.

Ártatlanul, akaratlanul, véletlenül történt, de valósággal úgy történt velem, hogy magát a forradalmat, a nagy forradalmi éjszakát átaludtam.

A pártkörből átmentünk egynéhányan az Astoriába. Ugyanaz a lázas és izgalmas élet folyt ott, mint az előbbi estéken. Emberek jöttek-mentek, hirekkel, jelentésekkel, üzenetekkel, a Nemzeti Tanács tanácskozott, a nép zajlott lent az utcán, időnként kiállt egyik-másik az erkélyre s beszédet mondott. Én már beszélni se tudtam, teljesen el voltam rekedve a szabad és hideg levegőn való sok dikiózástól.

Tíz óra után mintha csendesült volna az utca. Fent is kevesebben jártak már. Azt hittem, megint szépen hazamegy mindenki s reggelig csend lesz, mint az előtte való éjszakákon. Fáradt vol-

tam, kábult és álmos, mert három éjszakán át nem aludtam jóformán semmit. Gondoltam, egyszer végre megpróbálom kialudni magamat. Hazamentem a Magyar-utcai lakásomra s lefeküdtem.

Nem tudtam elaludni. Zúgott a fejem a sok izgalomtól. Olvas-tam egész 1 óráig, akkor eloltottam a lámpát.

Fél kettő tájban még mindig ébren voltam. Lövéseket hallok a Kossuth Lajos-utca felől. Sűrű, erős puskaropogás, több sortüz is egymásután. Rögtön utána lábdobogás, menekülő futás, zürzavaros kiabálás a Magyar-utcán. Megriadt, kiabáló, jajgató tömeg szalad a Kossuth Lajos-utca felől.

Kihajoltam az ablakomból s lekiáltottam, hogy mi történt?

— Lőttek a népre a Rákóczi-uton!

Pár perc múlva elhallgatott a lárma, kiürült az utca, újra teljes, nagy csendesség lett.

Azt hittem, vége mindennek. A térparancsnokság biztosan idegen katonákat hozatott, talán bosnyákokat, vagy horvátokat, azok most szétverték az Astoria előtt álló tömeget, megszállják a várost, s holnap kezdődik a katonai rémuralom.

Kinzó, rossz érzésem volt.

Egészen bizonyosra vettem, hogy reggel már jönnek engem is letartóztatni. Ez a legkevésbé bántott. Hisz a fogsághoz én már alaposan hozzá vagyok szokva. Ha meg agyonlövetnek, vagy felakasztanak, az úgy se fog sokáig fájni.

De kinzott, hogy visszajön megint a gázság és örület uralma, s mi már nem menthetünk meg semmit. Izgatottságomnál is nagyobb volt a kimerültségem. Valahogy mégis elaludtam.

Gyötrő hangulatban ébredtem fel reggel s végtelenül szomorú és nyomott érzéssel mentem ki az utcára. Olyan élénken állt előttem a rémkép, ami az éjszakai jelenet után kinzott, egy legázolt és katonai uralom alá hajtott városnak a rémképe, hogy mikor a Magyar-utcán mentem a Kossuth Lajos-utca felé, még mindig azt hittem, valóban ezt a képet látom magam előtt.

A Kossuth Lajos-utcán eszméltem fel a nyomasztó kábultság-ból. Ott már nagyszerűen ragyogott, zajlott, ujjongott a másik kép, az igazi kép, a diadalmas forradalom képe. Óriási tömeg az Astoria előtt, civilek, katonák, rendőrök, éljenezve, nevetve, hangosan és lelkesen beszélgetve. Zászlók, szalagok, virágok egész tarka özőnnel.

Lányok állítják meg az utcán a katonatiszteket, elkérlik a sap-

GARAMI és KUNFI
szocialista miniszterek családi körben.

kájukat, letépik róla a Károly király rózsáját s fehér őszi rózsát tüznek a helyére. És minden katonasapkán őszi rózsza fehérlik, piroslik a K betű vagy a régi F. J. betű helyén. Soha nem fogja ezt elfelejteni, aki látta.

Gyalog mentem a Rákóczi-uton, az Erzsébet-köruton át a Teréz körutra, a Magyarország szerkesztőségébe. Ez volt a legszebb és legélvezetesebb gyalogut, amit életemben tettem. Ugyanaz a kép mindenfelé, tarkán ismétlődő százféle változatban.

Katonai automobilmek rohantak végig az utcákon, telisteli katonákkal, esendőrökkel, zászlókkal. Csupa virág minden automobil és őszi rózsza minden katonának a sapkájánál. Egy-egy óriási uszó virágkosár mindenik gépkocsi, sűrűn telítüzdelve emberfejjel, virággal és zászlóval. Fej, zászló és őszi rózsza: ez volt a díszítés mindegyiken, ennyi látszott az egész robogó nagy kocsiból. — És az ilyen kocsik jöttek-mentek folytonosan, nyolc-tíz egymásután és körültek, mögöttük ujjongó, zászlós, diadalmas emberek csapata. —

Ez volt a legszebb az egészben. —

A szerkesztőségben még mindig csak azt tudták, hogy forradalom van és hogy diadalmasan halad a forradalom. Hogy a király már meghajolt a forradalom előtt, arról még nem érkezett hír. Leültem s irtam egy forradalmi vezércikket.

A nép feltámadásáról, a zsarnok örület végső pusztulásáról.

Igen kevés szép dolgot irtam életemben, de körülbelül ez volt a legszebb, amit eddig irtam.

Félkettő tájban lettem készen a cikkel, s akkor csupa kíváncsiságból elmentem a Városházára a Nemzeti Tanácshoz, megnézni, hogy mi történt. Bemegyek, egynéhányan élémbe jönnek s gratulálnak a miniszterségemhez. Fogalmam sem volt semmiről, nem értettem semmit, az hittem, tréfálnak.

Benyitok a szomszéd szobába, ott ül már Károlyi, Batthyány, Lovászy, Kunfi, Jászi, Nagy Ferenc. Károlyi élémbe jön s azzal fogad:

— Kérlek, vállald el a földmívelésügyi tárcát a minisztériumomban.

Kezdtém a valóság tudatára ébredni.

A forradalom győzött, a népkormány ki volt nevezve, most már megnyugvásra kellett kérni a népet, nem a forradalom folytatására. Mi győztünk, de az én szép forradalmi vezércikkem megbukott. Meghalt, elévült, tárgytalanná vált.

Sajnáltam a vezércikkemet, sajnáltam, hogy nem jelenhet meg úgy, ahogy megírtam.

Ez volt az első érzésem a diadalnak és a kineveztetésemnek hírül vétele után.

Azon módon sietve vissza kellett mennem a szerkesztőségbe, leültem, s egy másik vezércikket írtam a diadalmas forradalomról. Ez már századrész olyan szép se volt, mint az első.

*

Ezt láttam és ezt éreztem a forradalomból. Szép volt, igazán szép.

Sötétség előttünk a jövő, kegyetlen, borzongató, fekete sötétség. Ha sejtünk is itt-ott villanni egy kis fényt, nem tudhatjuk, csillagsugár-e, vagy csak lidérc-lobbanás. Előttünk sötétség. De mögöttünk fényesség van. Az elmúlt napok fénye, a nép nagyszerű forradalmának a fénye.

Gyönyörű forradalom volt, eszményi szépségű, méltóságos és tökéletes forradalom. Soha nép nagyobb, erősebb és fenségesebb nem volt, mint a magyar nép ebben a forradalomban. Szinte vér nélkül, szinte rendzavarás nélkül tudott megdönteni egy ezer éves királyságot és egy négyszáz esztendő s vérivő zarnokságot. Szinte a fél kezével, szinte a lehelletével döntötte meg a világ egyik legnagyobb és leghatalmasabb uralkodóházának rettentő uralmát.

Sötét a jövő, de bevilágít a sötétségbe a nemrég múlt napoknak ez a nagyszerű fényessége.

P. Z. M. Kabatay

Garami Ernő kereskedelemügyi miniszter:

Még két hete sincs

és máris mintha valahol a messzi-messzi múltban volna az az éjszaka, amelyen megszületett a forradalom akaratából az új Magyarország! Azóta minden nap, minden óra az eget-földet rázó események olyan haragos áradatát zúdította a világra s itt melletttem és fejem felett erre az országra, hogy lullámainak az ereje a szó szoros értelmében kimosta emlékezetemből annak a nagyszerű éjszakának és a reá következő napnak összefüggő történetét s bár kellő közepében állottam a forgatagnak, mégis — vagy talán éppen ezért — ma már csak színfoltszerű képek villannak elém. Bárhogy erőltetem agyamat, hogy emlékezzék mindenre: megtagadja a szolgálattal és csak kiszakított jeleneteket vetít elém, mint a valami rossz film a gyorsan pergő eseményeknek csak minden tizedik, huszadik képét dobna vakító fénnel a fehér lepedőre.

Később, nyugodtabb napokban, pihentebb idegekkel talán majd sikerül munkára kényszeríteni ellenszegülő agyamat, talán sikerül összefüggő képét rajzolnom mindannak, amit láttam, hallottam, aminek részese voltam. Most meg kell elégednem azzal, amit emlékezetem önként nyújt.

Hogyan is kezdődött?

Kormányválság volt. A levegő telítve volt villamossággal. Mindenki feszült idegességgel leste, várta a megoldást. Mindenki tudta, hogy valami újnak, valami másnak kell következnie, hogy végének kell szakadnia a háborúnak s vele mindörökre az eddigi magyar politika-csinálásnak. Amit mindenki várt, aminek elkerülhetetlen szükségességét mindenki tudta, az — nem következett be! Tárgyalások, sugdolóadások, kulisszatologatások, intrikák, kihallgatások hosszú sora következett s ezalatt a látóhatár szélén mind feketébbre sűrűsödtek a közelgő viharfelhők. A nyilt szeműek már látták a messziről cikázó villámokat, fülüket már megütötte a távolból haragva gördülő menydörgés és mégis: azok, akik a dolgokat intéz-

ték, mintha süketek és vakok lettek volna, — tovább folytatták apró játékaikat s nem készültek a közelgő égi áborura. Lassu semmittevésben teltek a napok, de egyszerre csak eljött az a szombati nap, amelyen a király Gödöllőn kihallgatáson fogadott vagy harminc politikust, köztük először két szocialistát is. Erre az estére egész Magyarország bizonyossággal várta Károlyi Mihály kinevezését, mint az egyedüli, utolsó lehetőségét annak, hogy Magyarország forradalom nélkül léphessen át az új kormányba és megmeneküljön az elvesztett háboru borzalmas következményeitől. De az este nem hozta meg, amit mindenki várt, nem hozta meg, noha másnap délutánra Budapest népe óriási tömegdemonstrációra készült, amelyről mindenki tudta, hogy igen könnyen lehet az a villamoszikra, amely felgyújtja a lőporos hordót. A király nem nevezte ki, de nem is utasította el Károlyit, hanem magával vitte Bécsbe s így keltette ügyesen azt a látszatot, mintha még mindig róla volna szó. Ezzel a ravaszsággal akarták elérni és érték is el azt, hogy Budapest népe másnap hatalmasan, de csak csendesen tüntetett. Estére azonban már kiderült, hogy a király Károlyit elejtette, hogy az egész bécsi kirándulás Budapest népének a kritikus napon való megnyugtatót szolgált. Mihelyt ez nyilvánvalóvá vált, azonnal beállt az ellenhatás: az izgalom, a feszültség a végletekig fokozódott. Ettől a vasárnap estétől kezdve minden pillanathan várni lehetett a forradalom kirobbanását. Ezt mindenki tudta, látta, érezte, csak azok nem, akiknek Magyarország sorsa le volt téve kezeikbe. József főherceg, mint a király kiküldöttje, reggeltől késő estig tárgyalt a régi szabású politika régi csinálóival s ezek az urak még ekkor is, a tizenkettedik óra utolsó másodpercében, mindent elkövettek, hogy megakadályozzák az azonnal való béke kötésének és a demokráciának felesküdt kormány létrejövetelét.

Hétfőn este voltunk József főhercegnél teljes óra hosszat Kunfi és én. Minden tőlünk telhetőt elkövettünk arra, hogy megéreztessek vele, hogy mi történik künn az utcákon, gyárakban, műhelyekben, mi történik a nép lelkében, mindent elkövettünk arra nézve, hogy tisztán és világosan lássa: elkövetkezett a legutolsó óra és ha gyorsan, rögtön, azonnal rá nem szánja magát a király új politikai irányzat hatalomra juttatására, akkor órák múltán már sokkal többről lesz szó, nemcsak arról, legyen-e rögtön béke s legyen-e azonnal demokrácia!

Szavunk a pusztába kiáltott szó maradt, a kiváltságos politika

kiváltságos intézői még ebben a pillanatban is felülkerekedtek taktikájukkal és másnap estére József főherceg a király nevében gróf Hadikot nevezte ki miniszterelnökké . . .

Hogy a most következő órákban, egészen másnapig, szerda estig, mi történt, arra alig emlékezem. Ez már a még ki nem tört forradalomnak csendben lappangó, de mégis lenyűgöző erejű készülődése volt, amelynek viharai a beavatottak szívében, lelkében tomboltak egyelőre.

A Nemzeti Tanács, amely ekkorára már elismert mellékkormányává nőtt s amely köré magunkat is megdöbbenő gyorsasággal tömörültek a társadalomnak legkülönbözőbb rétegei, a Károlyi-palotából az Astoria-szállodába tette át székhelyét. Mint hangyabolyban, úgy zsüzsögtek itt a jövő-menő ajánlkozók, utasításokat vivő, segítséget hozó, tanácsokat adó emberek. Feszült munkában, szakadatlan tanácskozásban telt az idő, amelynek khaotikus zürzavarából csak az az egy maradt meg emlékezetemben, hogy gróf Hadik meghívására külön-külön mind így válaszoltunk: csak akkor tárgyalunk vele, ha a Nemzeti Tanáccsal, mint ilyennel óhajt tárgyalni s ha a Nemzeti Tanácsnak ebből a célból kiküldött delegátusait hajlandó fogadni.

Igy következett el az este, majd a korai éjszaka, amelynek során már mind több és több katona, közlegény és tiszt jelentkezett a maga és bajtársai nevében, felajánlva erejét, vérét, életét a Nemzeti Tanácsnak a nagy felszabadító munkában. Azokban a pillanatokban mindenki, aki ott jelen volt, tudta, hogy a forradalom most már dühörgő léptekkel közeledik, de senki sem hitte és senki sem akarta, hogy munkáját még azon éjjel megkezdje. Elhatározásunk az volt, hogy tovább folytatjuk az erőgyűjtést, a szervezést, főleg a hadsereg szervezésének munkáját. Elhatározásunk az volt, hogy amíg a forradalom sikerét teljesen biztosítottak nem vehetjük, addig minden tőlünk telhető erővel visszatartjuk kitörését.

Mi terveztünk, a tömeg, elsősorban a fegyverben álló tömegek, végeztek.

Amikor a késő esti órákban, kapkodva elfogyasztott vacsora után és holtig csigázva visszatértem az Astoriabeli négy szűk kis szobába azzal az elhatározással, hogy mindent elkövetek a magam részéről is a forradalom kitörésének két-három nappal való elhalasztására és amikor belépve ezt az elhatározásomat Kunfival közöltem, akkor csodálkozva nézett reám, mintha más világból való

volnék, azután a szomszéd szoba ajtajára mutatva csak ennyit mondott: „Már késő.”

Nem értettem a dolgot. A szoba zürzavaros, iszonyatos lármájában nem akartam kérdezősködni, egyszerűen bevitottam a szomszéd szobába, ahol nagy álmélkodásomra egy öreg tábornok urat láttam néhány fiatal tiszt társaságában. Meghajlással köszöntöttük egymást, azután visszatértem és felvilágosítást kértem. Így tudtam meg, hogy azok az urak a Nemzeti Tanács foglyai, hogy a forradalmi katonaság elfoglalta a térparancsnokságot, elfogta az ott parancsnokló tiszt urakat és elozta őket az Astoriába a Nemzeti Tanács foglyai gyanánt!

A kocka el volt vetve, már gyorsan pergett és szorongva néztük: — melyik oldalára fordul?

Gyors egymásután jöttek most már a jelentések: megszálltuk a főkapitányságot! A rendőrség tisztikara és legénysége hozzánk csatlakozott! A főkapitányt megfosztottuk hivatalától, a mi emberünk rendelkezik a rendőrséggel! Tíz perc múlva: megszálltuk a főpostát, a posta és távirda kezünkben van. Megint egy jelentés: Megszállottuk az egyik telefonközpontot, megállítottuk az egész telefonforgalmat, csak az előre megszabott jelszavak segítségével lehet a vonalakon beszélni! Valahonnan jelentik, hogy intézkedés történt a másik telefonközpont hasonló megszállására. Újabb hír: megállítottuk az összes vonatokat, nehogy ellenforradalmi csapatokat hozhasson Pestre . . .

Fellélegzünk. Az első ütközetet megnyertük. Kezünkben a posta, távirda, vasut, telefon, rendőrség. Közben pedig, mintha a föld alól teremnének elő, minden irányból katonák és katonatisztek érkeznek az Astoria elé, akik letépi sapkarózsájukat, fehér virágot tűznek helyébe és ott a szabad ég alatt esküsznek fel a Nemzeti Tanácsnak, az új, szabad, demokratikus Magyarországra. Sohasem felejttem el azt a 3—400 tisztet, akik a Kossuth Lajos-utcában, óriási néptömegbe beékelve, ég felé emelt villogó kardokkal kezükben esküdtek hűséget annak a Magyarországnak, amelyen a nép uralkodjék. A Nemzeti Tanács ebben a pillanatban már forradalmi kormány volt, rendeleteket és parancsokat adott ki, jelentéseket fogadott és — készült a további harcra, mert abban a pillanatban még senki sem hitte, hogy az ütközet eldőlt. Tudtuk, láttuk, hogy a helyőrség legénységének és tisztikarának nagy része mellettünk áll, de senki sem tudta, hogy mi van a helyőrség ama részével,

amely még nem jelentkezett, amely még távoli kaszárnnyákban aludt, vagy amelyet talán éppen ebben a pillanatban vertek fel riadóval, hogy rohamléptekben vezessék az Astoriában székelő forradalmi tanács ellen. Tudtuk, hogy Lukachich tábornok, a helyőrség parancsnoka, 70—80,000 főnyi olyan katonaságot rendelt Budapestre, amelyet külön oktattak ki már napok óta a forradalom legyőzésére. Hol vannak ezek a katonák, hol van vezérük és mire készül a híres Lukachich báró?

Ezekben az izgalmas, minden képzeletet felülmúlóan túlfűtött helyzetben a Nemzeti Tanács elhatározta, hogy Lukachichot felszólítja, csatlakozzék egész helyőrségével a már-már győzedelmeskedő forradalomhoz. Károlyi Mihályt és engemet biztak meg azzal, hogy rögtön keressük fel a tábornokot és szólítsuk fel a csatlakozásra. A megbízást elfogadtuk és utnak indultunk.

Óriási tömeg, polgár és katona zsufolódott össze az Astoria előtt, de amire nekünk volt szükségünk, kocsi vagy autó, hogy Budára vigyen Lukachich-hoz, az sehol sem volt látható. Gyalog neki vágni az utnak lehetetlen volt, ezért elhatároztuk, hogy a Károlyi-palotába megyünk és onnan valakivel kerestetiünk magunknak valamilyen alkalmatosságot. Gyalog mentünk át a Károlyi-palotába, önkéntes testőrül hozzánk szegődött néhány fegyveres katona, akik őrizték lépteinket. Ezeket kértük azután meg, szerezzenek gyorsan kocsit, hogy Budára mehessünk. Hamarosan volt is egy autó, de abban a pillanatban, amikor be akartunk szállani, elénk toppant egy izgatott, rossz magyar beszédű tengerész-katona és közölte velünk, hogy valahol Újpest felé az egyik monitort a parancsnok Bécsbe akarja szöktetni és hogy ezt mindenáron meg kellene akadályozni. Adjunk neki erre irányuló parancsot. Helyes: megparancsoltuk neki, kövessen el mindent a monitor itt-tartására. De a parancs végrehajtására valamilyen alkalmatosság kellett neki, hogy kijuthasson Újpestre. Mit volt mit tenni, átengedtük neki az autót és elhatároztuk, hogy visszamegyünk az Astoriába, ott majd inkább sikerül kocsit szerezni. Mire az Astoria elé értünk, a bejáratot már nagyszámu forradalmi katona szállotta meg. Mig fel nem ismertek minket, addig be sem engedtek, azután utat nyitottak, de alig tettünk két lépést a hallban, amikor kint gyorsan pergő sortűz dördülési hangzottak el. Az ajtóban álló tömeg ijedten tódult be egymás hegyén-átán, egymást súlyosan legázolva. Károlyitól elszakítottak s a betóduló tömeggel együtt szaladtam fel az eme-

letre s néztem az ablakból: mi történt? Onnan láttam, hogy katonáink annak rendje és módja szerint rajvonalba felfejlődve lövöldöznek valamely számomra láthatatlan ellenségre. Vagy tíz percig tartott ez az ütközet a nyílt utcán, a Kossuth-Lajos-utca és a Rákóczi-ut találkozásánál, miközben katonáink gépfegyvert állítottak fel lázas sietséggel az Astoria erkélyén és helyeztek készenléthe.

Mindenkinek az volt abban a pillanatban a meggyőződése, hogy komoly ellenforradalmi csapatok érkeztek és hogy ime megindult a harc a forradalom és az ellenforradalom katonái között. Sápadt és sulyos sebből vérző emberek, letiport asszonyok szaladgáltak és jajgattak az Astoria előkelő, szőnyeges folyosóin, elszánt katonák készültek a végső harcra s a Nemzeti Tanács együttlevő tagjai készültek arra, ami most már a legközelebbi pillanatok döntésétől volt várható: a győzelemre vagy a bukásra . . .

Egy negyedóra múltán elült a harci lármá és kitűnt, hogy vagy csak egy egészen kis, megszalasztott ellenséges sereg, vagy talán csak vaklármá okozta az egész vészes lövöldözést. Az izgalom elült és a forradalom főhadiszállása folytatta tovább munkáját. Egyre-másra érkeztek a jelentések újabb és újabb katonai csatlakozásokról, egyre-másra mentek ki az újabb felhívások és proklamációk. Egyre-másra jöttek a vész hírek is, amelyekkel lihegő, halál-sápadt hírnökök állítottak be: egy ezred bosnyák katona közeledik rohamléptekben felénk, Lukachich jön seregével, a rendőrséget visszafoglalták tőlünk . . . Ilyenkor, ha lehet, még fokozódott a feszültség . . . de a vész hírek csakhamar valótlannak bizonyultak mindannyiszor . . .

Hajnali négy óra felé járt már az idő. A főhadiszálláson csupa elesigázott, a fáradságtól sápadt forradalmár ült, akikben csak az izgalom ereje tartotta a lelket. Eszembe jutott, hogy a csatát nem lehet a mai éjjelen végleg megnyerni, eszembe jutott, hogy az igazi, a döntő ütközet másnap reggelre és délelőttre várható és féltem, hogy akkorára a szakadatlan izgalmas munkától összeroppan mindenki, akire a döntő órában szükség lehet. A főhadiszállás szörnyű lármájában addig magyaráztam, kiabáltam ezt mindenki fülébe, míg egynehányan csakugyan elszánták magukat velem arra, hogy 3—4 órára lepihennek, erőt gyűjteni a döntő reggelre.

Igy jutottam ki a hajnali órákban az utcára Hatvany Lajos-sal, Biró Lajossal és másokkal, így mentem haza lassan, bámészkodva és megbámulva Budapest utcáit, amelyeken akkor már min-

den nagyszerűségével rajtaült a forradalom képe. Katonákkal meg-
rakott teherautók száguldoztak mindenfelé, gyalogos csapatok
vonultak szerteszéjjel, nagy tömegek kísérték őket . . . éljenzés,
zaj, lármá és sok-sok fehér virág töltötte meg csütörtök hajnalán
Budapest utcáit.

Korán reggel felvert a telefon. Valaki közölte velem, hogy
ellenforradalmi csapatok még mindig nem mutatkoztak, hogy a
munkásság sztrájkba állt és tódul a város felé, hogy József főher-
ceg és Hadik gróf tárgyalni akarnak a Nemzeti Tanácssal, siessek
Károlyihoz, aki vár. Siettem, de mégis elkéstem. Mire a főhadi-
szállásra értem, már ott tudták: Hadik lemondott, Károlyi a minisz-
terelnök . . . győzött a forradalom!

Este letettük József főherceg kezeibe a miniszteri esküt (ott
a palotában jutott el hozzánk Tisza István halálának híre), de
huszonnégy órával később már kezünkben volt az eskü alól való
feloldás. Attól a pillanattól kezdve, ha formailag nem is, de valójá-
ban igenis . . . köztársaság volt Magyarország! . . .

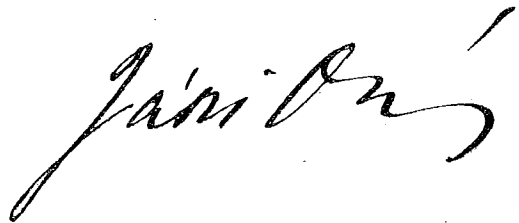
Garami

Jászi Oszkár nemzetiségi miniszter:

Ugy gondolom,

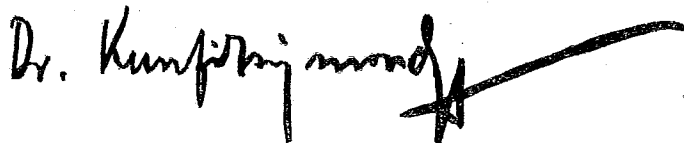
nem jött el még az ideje annak, hogy a forradalomra *visszaemlékezünk*. A forradalom ma még nem tekinthető a történelem egy lezárt szakaszának: ma még kellős közepében vagyunk azoknak az égető cselekvési kényszerűségeknek, melyeket a régi Magyarország rombadőlése állapít meg számunkra. A munkának ebben a mai forró, izgalmas atmoszférájában, amikor mindnyájunknak valamennyi idegszálunk megfeszítésével a jövőért kell dolgoznunk, nem érzem magamat képesnek arra, hogy az elmúlt hatalmas napok élményeit emlékezetemben összefüggő egészszé alakítsam.

Kunfi Zsigmond munkásügyi és népjóléti miniszter:

Én azt gondolom,

Logy most már eljött az az idő is, amelyről a magyar forradalom nagy költője, Petőfi Sándor beszélt, amikor azt mondotta, hogy eljön az a nap, amikor minden rabszolganép jármát megunva, sikra lép. Pirosuló arccal áll künn ma minden rabszolganép a világ színpadán. Ezelőtt a világ ebben a négy esztendőben a gyásznak, a nyomorúságnak fekete színébe öltözött és ez volt az az internacionále, amelynek színében angol és francia, német és magyar egyaránt járt. Én hiszem, hogy Petőfi proféciájának az a második része is be fog válni és betelődben van, amely azt mondja, hogy nemcsak pirosuló arccal, de piros zászlókkal is ki fognak állni a népek egymásután és egy hatalmas szimfóniában fogják elzengeni a világszabadság hatalmas dalát.

Linder Béla miniszter:

Hogyan leflem forradalmár?

Nos, ez az átváltozás gondolkozásomban és érzésemben nem máról holnapra történt. Másfél év óta láttam ennek a szörnyű háborúnak teljes céltalanságát, másfél év óta tudtam, hogy ezt a harcot mi nem nyerhetjük meg többé. Kinlódva és kétségbeesve néztem az embervér hiábavaló, bűnösen könnyelmű pocékolását és láttam a fronton és láttam idehaza, hogy ez a makacs és felelőtlen tömeggyilkolás a hirt a végsőkig feszíti, hogy ez a háboru nem kell már sem a katonának, sem a polgárnak, hanem csak a nagyurak félelmes hadijátéka, amelynek nem mernék, vagy nem akarnak véget vetni. A harctérről súlyosan sebesülten kerültem haza, két héten át ott lebegtem a halál szakadéka fölött s utána három hónapig feküdtem fájdalmas mozdulatlanságban: volt időm gondolkozni, volt időm számot vetni a magam lelkiismeretével, volt módom végigszenvetni egy részét a háboru emberfölötti kinjainak. És egyre jobban szilárdult, egyre jobban hevült bennem a meggyőződés és a hit, hogy ez így nem mehet tovább. Arra gondoltam, hogy ha én, mint törzstiszt, ennyit kinlódhatom, milyen szörnyű, milyen elviselhetetlen lehet ez a szenvedés annak a szegény, és rongyos közbakának, akit nem gyorsautón szállították a kórházba, hanem rázós szekéren, fagyban és hóban, vérében és könnyében magára hagyva.

A csapatoknál voltam, mert a parancsnokságok füledt közepkori levegőjét nem birtam ki és nem voltam hajlandó a tömegeknek arra a szörnyű mérszárlására, amelylyel a hadseregvezetőség elsősorban az én véreimet, a magyarokat, tékozte megbocsáthatatlan féktelenséggel. És láttam magam körül a katonák ezreit, akik kétségbeesett vágyódással várták a békét, de volt alkalmam látni azt is, hogy mennyire nem volt őszinte egyetlen békelépésünk sem, mennyire ügyetlen és félszeg, gyöngé, de ravasz kísérletek voltak a mi békeakecióink, amelyek ép oly kevésbé nézték a nép lel-

két, mint a katonai vezetők a katonáét. A vezető urak ebből a háborúból egyszerűen kikapcsolták az országot és kikapcsolták a frontot, nem törődve semmi mással, mint a maguk kis köreivel és nem hódolva semmi másnak, mint a felsőbbség kénye-kedvének.

Amikor az orosz forradalom összetörte az imperialista Romanovok trónusát s az autokrata Oroszországot, abban a percben megszűnt a szüksége és jogosultsága annak, hogy mi ezt a háborút tovább vigyük, mert az a veszély, amely ellen védekeznünk kellett, mindenkorra megszűnt. Megdöbbenve és elszörnyedve láttam azonban, hogy a monarchikus politika tovább rohan a háború borzalmas lejtőjén. A magyar politika pedig nem a magyar nemzet hadicéljait állítja föl: a függetlenséget és az önállóságot, hanem bekötött szemmel halad egy uton a kamarilla esztelen uszításával. Az ország ekkor már a kimerülés szélén volt, a fronton pedig a bomlás tünetei mutatkoztak. Ekkor — másfélév előtt — Arz vezérkari főnökhöz fordultam, elmondtam neki mindazt, amit láttam és azt mondtam neki:

— A királyságnak meg kell mutatnia most, hogy jobb és tökéletesebb államforma, minden másnál. Ha ezt nem tudja, úgy át kell térni a köztársaságra.

Arz megígérte, hogy erről jelentést tesz a királynak s majd értesít. Megemlítette-e tényleg a legfelsőbb helyen, nem tudom, én visszamentem a harctérre és máig sem kaptam értesítést róla. A fronton a bomlást a piavei offenzíva indította meg. Nem volt többé fegyelem, nem volt többé bizalom, láttuk és tudtuk, hogy ez az emberfal, amely eddig minden csapást nagyszerűen fölfogott, most a leggyöngébb lökésre egyszerre össze fog dűlni és félő izgalommal vártuk az olaszok támadását. Minderről jelentést tettem illetékes helyeken, meghallgatták s ad acta tették. Ilyen állapotban találta szeptemberi békeajánlatunk a hadsereget s attól a pillanattól kezdve a békevágy visszatartózkodhatatlan erővel ébredt föl minden egyes katonában. Óráról-órára remegve vártuk a megváltó táviratot, hogy vége a háborúnak. Szörnyű volt, hogy ez a várt hír egyre késett és egyre jobban éreztük, hogy megint becsaptak minket. A front izgalma tetőfokra hágott, az embereket alig birtuk tartani. Közbejött a bolgár vereség és a különbéke, csapataink gyors visszavonulása a Balkánról, a magyar határok veszélyeztettsége. Lehetetlen volt bírni a legénységgel. Én elmentem egyik előkelő illetékeshez és kérve-kértem, csináljanak valamit, mert baj lesz.

— Ne szavalj! — ez volt a felelet.

Ekkor már láttam, hogy ez a régi rendszer a veszébe rohan és nem sajnáltam többé. Láttam, hogy a hatalom urai süketek és nem hallják sem az országok ordítását, sem a front hörgését, láttam, hogy a dinasztia kapkodva a maga egyéni politikáját csinálja és láttam, hogy Magyarországon játszanak a függetlenség, az önállóság eszméjével, amelyet taktikázva tolnak ide-oda. Éreztem, nemcsak a város hangulatán, a magam szívében is éreztem, hogy el kell és el jön föltartóztatlanul jön az összeomlás, mert itt az idő teljessége. Most már nem is figyelmeztettem az illetékes helyeket, hanem vártam a napot, amikor a visszafojtott erők kirobbannak. És elkövetkezett.

Október 30-ikán a Pannóniában vacsoráztam és onnan indultam haza. Az Astoria előtt megpillantottam a mámoros, elszánt, hatalmas tömeget és megéreztem, ez nem tüntetés többé, — ez már a forradalom. Tudtam, hogy ebből nagy veszedelmek lehetnek, mégis megkönnyebbülten lélegzettem föl, mert éreztem, vége a háborúnak, vége az öldöklésnek, vége a gyilkoló imperializmusnak, vége a hódító nacionalizmusnak, ez a forradalom meghozza a békét, a nemzetek testvériségét, a népszövetséget, mindazt, amiről hónapok óta átvirrasztott éjszakákon vívódtam, töprengtem, álmodoztam. A korhadt militarista rendszert régóta halálra ítéltnek éreztem és gyűlöltem azt a látkörnélküli korlátoltságot, amelybe minket neveltek, de amelyet mintegy hályogot, lefoszlattak a szememről, az emberi szenvedéseken kiperdülő könnyek.

Két tiszt és egy pár katona elém lépett és megkért, vegyem le a sapkarózsámat. A sapkámat odaadtam, ők szépen lefejtették róla a K betűs aranygombot és visszaadták. Nem sajnáltam már. Hazamentem és másnap reggel végigjártam a forrongó, fehérvirágos utcákat. Meglepett az a rend, az a fegyelmezettség, amelyelyel a tömeg és a katonaság nagy része gátat vetett a szenvedélynek. Ekkor éreztem, hogy ezt a forradalmat nem lehet leverni. Sőt. Ehhez a forradalomhoz minden becsületes embernek oda kell állni. Megkínáltak a hadügyminiszterséggel, — elfogadtam. Addig én nem tárgyaltam a Nemzeti Tanácsossal.

Tudtam, hogy nekem mindennél elsőbb kötelességem azonnal véget vetni a harenak. Az olaszok már áttörték a frontunkat, ott lenn már semmit sem lehetett menteni, de ezzel a katonasággal nem is lehetett volna. Nyolevanezer ember volt összponto-

sítva a fővárosban. Másnap reggelre végigjártam a kaszárnnyakat, alig találtam embert. Ha a forradalmi kormány ezekben az órákban azt mondja a katonaságnak, hogy helyes, megcsináltátok a forradalmat, most pedig menjetek vissza a kaszárnnyába és vegyétek vállatokra újra a fegyvert, legyetek újra olyan katonák, mint tegnap, akkor mi is a Kerenszki sorsára jutottunk volna. Elsöpört volna bennünket az azonnali békét akaró katonatömeg ereje. A végsőkig feszített, a szétrobbanásra hevített indulatot le kellett vezetni. Nem volt más mód erre, mint letenni a fegyvert. Azonnal és mindenütt, idehaza és a frontokon. Ezt átgondolni és kimondani könnyebb volt, mint végrehajtani. Az Armeoberkommandóval vívott háromnapos küzdelmünk egy külön fejezete lesz a béke történetének. Nem mondhatom el most, de ismételtén kijelentem, hogy a világ előtt meg kell bélyegezni azt az aljas aknamunkát, amit a magyar nemzet ellen akkor folytatni merészeltek. Végül is rájuk kényszerítettük akaratomukat. Győzött a béke.

Tudom, hogy a fegyverletétel felelősségteljes tény volt, de abban a pillanatban nem volt más választás. Együgyű mese, hogy mi a front katonaságától féltünk. Ha a Kövess-hadsereg ellenünk vonult volna, én, egy szál ember, meg tudtam volna állítani, mert nincs hadsereg, magyar hadsereg, amely a békét hozó magyarországi forradalom ellen puskát emeljen. Le kellett tenni a fegyvert, nemcsak a belső állapotok miatt, hanem azért is, hogy példát mutassunk a világnak a lefegyverezésben.

Igenis, vallom ma is, hogy ezután a háboru után nem akarok látni többé szoldateszkát. A hadseregnek mai rendszere végleg megbukott ebben a háboruban. Be kellett látni, hogy az előzetes kiképzés nem ér semmit, mert a háboru új és új harcmodokat teremt önmagának és beigazolódott a nagy Jaurès híres könyvének igazsága és megbukott a porosz militarizmus tökéletesen és minden vonalon. De a háboru után már a milícia sem fog létezhetni úgy, amint az még a háboru előtt lehetséges lett volna és ahogyan már egy évtized előtt át kellett volna alakítani Európa valamennyi hadseregét, ma már ez is túlhaladott álláspont. Ma már a népszövetség kell, ez a nagy és gyönyörű internationale, amely nem a hazafiságnak és a fajszeretetnek a megszüntetése, hanem a fajgyűlölet és az imperializmus fölött való örökös győzelem. A népszövetségnek nem fog kelleni sem katonaság, sem milícia, a népszövetség fegyvere

nem az ágyu lesz, hanem az igazság, testvériség, a szabadság és az emberszeretet.

Amit én mondtam; az a forradalom diadalmas parancsa volt: le a fegyverekkel, ne lássunk többé katonát — föl a szivekkel, csak embert akarunk látni!

Lindner József

16
Lovászy Márton vallás- és közoktatásügyi miniszter:

A magyar forradalom

a tulfeszített húr elpattanása volt. Az előző kormány tétlensége és bűnös mulasztásai és a király vonakodása attól, hogy azt a kormányt állítsa az ország élére, amely azt megmenteni egyedül alkalmas, olyan izgalomba hozták a közvéleményt, hogy a kirobbanás elkerülhetetlen volt. Hogy az átalakulás forradalmi úton, robbanás útján történt, annak megvannak az előnyei és hátrányai is. Hátránya az, hogy az átalakulás nem ment simán, hanem súlyos zavarok között, amelyek, hál' Istennek, most már lecsendesedtek; hátránya továbbá az, hogy a nagy problémák egyszerre szakadtak a kormányra és az országra és ennek következtében azokat sok tekintetben hevenyészve vagyunk kénytelenek megoldani. Előnye: hogy a helyzet tisztázódott és az átalakulás teljesen gyökeressé lett, az ország gyorsan áttérhetett a köztársasági formára és végleg megszabadult a monarchikus államformával járó nyűgöktől.

— Jövőt illetően a mi legfőbb feladatunk a békét megkötni, a nemzetiségi problémát megoldani és az ország területének épségét megővni. Ezekhez a feladatokhoz sorakozik egy főfontosságú feladat: megmenteni az országot a bolsevizmus veszedelmeitől. Magyarország van hivatva arra, hogy a bolsevizmus terjedésének gátat vessen és én nagyon szerencsés körülménynak tartom, hogy ebben a tekintetben teljes az összhang Magyarország és az entente között. Bizom is abban, hogy az ország területileg is épségben fog kikerülni a béketárgyalásokból, mert az ententenek nem lehet érdeke az, hogy itt egy ezeréves országot széttörjön és odadobja martalékul felforgató törekvéseknek.

Lovászy Márton

HOCK JÁNOS
a Nemzeti Tanács elnöke,

BOKÁNYI DEZSŐ
a Munkástanács képviselője a Nemzeti Tanácsban

FÉNYES LÁSZLÓ
a Nemzetőrség kormánybiztosa.

POGÁNY JÓZSEF
a Katonatanács kormánybiztosa.

PERSIAN ÁDÁM
a kath. egyházi ügyek kormánybiztosa.

DINER-DÉNES JÓZSEF külügyi államtitkár.

BÖHM VILMOS hadügyi államtitkár.

HALÁSZ LAJOS m.n. tanácsos, sajtófőnök

DRASCHE-LÁZÁR ALFRÉD külügyi h. államtitkár.

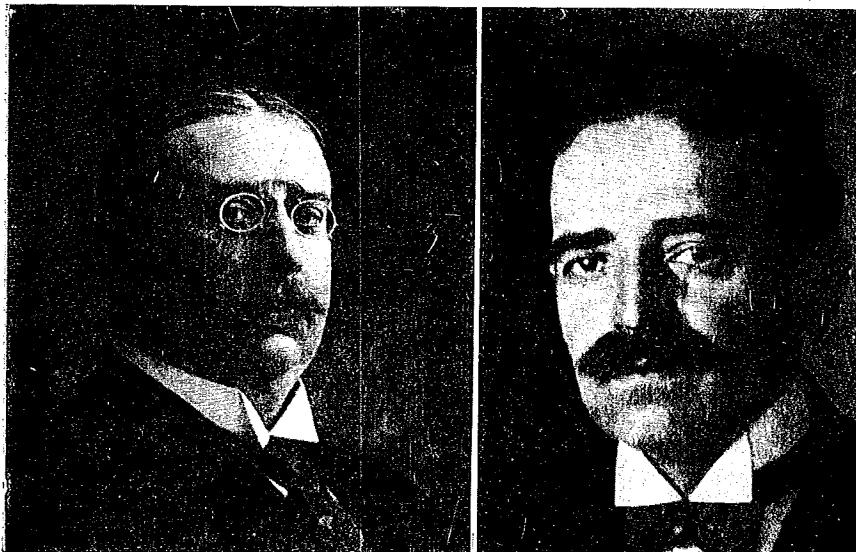
HARRER FERENC alpolgármester, bécsi követ. BECK LAJOS, a jegybank kormánybiztosa.

Újságírók a forradalomban :

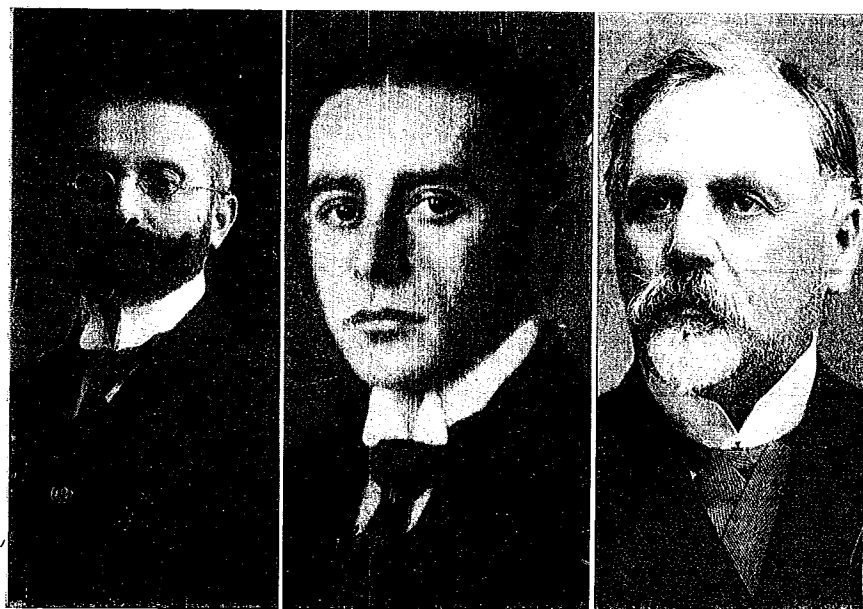
Fent MAGYAR LAJOS és HATVANY LAJOS, a középen KÉRI PÁL és PURJESZ LAJOS, alul PÓK ÖDÖN, GÁBOR ANDOR és GÖNDÖR FERENC.

VASS JÁNOS
közélelmezési államtitkár.

ÁBRAHÁM DEZSŐ
igazságügyi államtitkár.

RÁCZ GYULA
min. tanácsos.

SIMONYI HENRI
m'n. o. tan., Károlyi volt államtitkára.

PALÁGYI MENYHÉRT
a tanárság vezetője.

Dr. Nagy Ferenc közlelmezési miniszter:

A forradalomban,

ha ez alatt csupán az október 30-iki éjszaka lázas eseményeit értjük, akkor szerepem kevés volt. Részt vettem ugyan a Nemzeti Tanács megalakulását megelőző tárgyalásokon, annak első tanácskozásán, hiszen szívvel-lélekkel mindig a most diadalmaskodó eszmék harcosa voltam; de a forradalom sikere tőlem másirányú működést kívánt. Azokban a napokban, mint államtitkár én vezettem az Országos Közlelmezési Hivatalt, kezemben futott össze az ország közlelmezésének minden szála s a forradalom ügyét előkészítő barátaim úgy vélték, hogy hasznosabb szolgálatot teszek ügyünknek, ha helyemen maradva, mindent megteszek, hogy a bekövetkező nagy átalakulás sikerét élelmezési zavarok ne veszélyeztessék. Minthogy azonban a Nemzeti Tanácshoz való tartozásom köztudomású volt, helyzetem tarthatatlanná vált s október 30-án hivatalomban összehajtottam, hogy azt másnap reggel végleg elhagyjam. A virágos forradalom miatt minden más-ként történt.

Október 31-én a tisztviselői kar élén jelentkeztem a Nemzeti Tanács előtt s a Tanács felszólítására azonnal átvettem a közlelmezési ügyek vezetését.

Munkámat megkönnyíti, hogy az élelmezés terén a szociális reformokat már előzőleg előkészítettem s annál nagyobb kedvvel fogok most a régi tervek megvalósításához. Hiszem, hogy a minden oldalról tornyosuló nehézségek dacára sikerül a közlelmezés zavartalanságát fentartanunk, ami egyik főfeltétele annak, hogy a forradalom vívmányai megszilárduljanak.

Szende Pál a pénzügyminisztérium vezetésével megbízott államtitkár:

Remény és kétségbeesés,

lelkesezés és csüggedtség, túláradó öröm és névtelen félelem: ez volt a forradalom éjszakájának a hangulata.

Hogy a forradalom jönni fog, tudtuk, csak éppen két-három nappal későbbre vártuk. De azon az éjszakán megértettük, hogy többé tétovázni nem lehet. A kocka el volt vetve. Mindnyájan éreztük a történelem sodrát. Jöjjön, aminek jönni kell!

A forradalom győzelmét az utolsó két napon már előre lehetett látni. De, hogy vértelenül győzött, ez mutatja legjobban, milyen korhadtt volt az osztályuralom épülete. Kártyavárként omlott össze néhány óra alatt.

Szende Pál

Ábrahám Dezső

igazságügyi államtitkár:

A „forradalmi húszak”

szerény tagja voltam, de magam sem tudtam, melyik percben tűnt el a múlt és valósult meg a jelen.

Mindenre el voltunk készülve, de a vértelen megújodást alig-alig reméltük.

A forradalmat megelőző napokban a Károlyi-párt szűk kis helyisége a Gizella-téren úgy festett, mint egy zsúfolt villamos, kevesen voltak benne az állandó bérletjegyesek, de annál többen a reménykedő kirándulók, akik a felhők mögül kivillanó napot várták.

Megalakult már ugyyszólván az egész Nemzet és Káronatanács. Ekkor avattuk modern Pilyax-szá az Astoriát, Nem is tudtuk, hogy már ilyen közel van a forradalom, bár meg voltunk győződve, hogy az események rohamosan közelednek. Már készen volt a Nemzeti Tanács és az alakulandó új kormány programja. Éjjel-nappal munkában voltunk; a hajnali 3 óra még tanácskozásban telt el, hogy reggel 9-kor újra munkába fogjunk.

A Gizella-téri körhelyiség utolsó estéjén a forradalmi szociáldemokraták egyik kiküldöttje jelentkezett nálam, hogy a haditengerészek löni fogják a várat és a miniszterelnökséget, ha mi ma elhatározó lépést nem teszünk. Ekkor még Hadik János volt a félnapos miniszterelnök. Nehezen sikerült lecsillapítani a túlságázott kedélyeket.

Az események oly gyorsan követték egymást, idegeink annyira tul voltak feszítve, hogy az elmúlt órák egymásutánjára alig emlékszem.

Azt tudom, hogy hol egyikünknek, hol másikunknak állandóan beszélnie kellett a néphez. Inkább csillapítani, mint izgatni. Az emlékezőes lánchidi felvonulás is a tömeg megmászhatatlan akarata volt, pedig jórészt főiskolai és egyetemi hallgatók tábora volt az.

Itt kezdődött a rendőrség gyűlöletes szerepe, hogy másnap mindent jóvátegyen a Nemzeti Tanácshoz való csatlakozással.

Ez indította meg és biztosította a forradalom sikerét.

Mikor Szentkirályi Béla egy pár társával, október 28-án este a Nemzeti Tanácsnál jelentkezett, engem szemeltek ki, hogy a rendőrséggel az érintkezést felvegyem. El voltunk rá készülve, hogy nem látom viszont a Nemzeti Tanácsot, letartóztatnak.

Elismeréssel adózom azonban a volt főkapitány urnak, dr Sándor Lászlónak, aki előzekényen intézte el a felfüggesztés alá került tisztviselők és a már megtartandó gyűlés ügyét is.

Ezzel szabad kezet nyertünk s a vérengzés elkerülhető lett.

Még a forradalom éjszakáján, október 30-án éjjel 11 órakor a Mária Terézia-laktanya előtt beszéltem a szervezetlenül felvonult katonákhoz és polgárokhoz, mert láttam az egyenlőtlenséget köztük és a velünk szemben álló, akkor még nem forradalmár katonák között, a dolog azonban már eldőlt, jelentették, hogy a térparancsnokságot megszállták s én kimerülve hazamentem, hogy reggel 7 órakor egyik hírlapíró barátom telefonhírére a forradalom kitörését és sikerét üdvözölhessem az Astoriában, a magyar köztársaság bölcsőjében.

Diner-Dénes József

külggyi államtitkár:

Huszonöt éve küzdöttem azokért az elvekért, amelyek most diadalra jutottak. Huszonöt esztendőn keresztül mindig ellentálltam a csábításoknak, melyekkel a régi rend elveimről el akart téríteni. Pedig azok az elvek akkor még az ideálok felhőiben lebegtek. Mikor a világháború kitört, éreztem, hogy most következik a megvalósulás. Most már hittem és bízam a megvalósulásban. Tudtam, hogy az nem Németország, hanem nyugat felől jön. S ez a tudat adott erőt nekem s velem mindazoknak, akikkel egy táborban küzdhettem, hogy elszöndeljünk a világháború minden szenvedését s azokat a nem egészen jelentéktelen megpróbáltatásokat, melyekkel a régi rend életünket és munkánkat megkeseríteni próbálta. Vártam, hittem és bízam az új rend eljövételében, a hatalom erkölce után az erkölcs hatalmában. Most bekövetkezett. S ami még következhetik, az számomra már csak utójáték.

Dr. Juhász-Nagy Sándor

vallás- és kö- oktatásügyi államtitkár:

Mi akik benne voltunk

a forradalom lázában, nehezen tudjuk az eszményeknek reális képét adni. Egészen hideg és tárgyilagos szemléző előtt azonban a forradalom külső utcai képe nem tűnhetett fel valami rendkívülinek. Kívülről olyanforma volt az egész, mint egy nagyméretű, szokásos magyar képviselőválasztás.

Az Astoria-szállóban a pártirodát lehetett sejteni, ahol a nemzeti tanács néhány szűk kis szobájában, roppant zűrzavarban tolongtak az emberek. Mindenik hozott valami hírt, mindnek volt valami indítványa és

mind eselekedni akart valamit. Künt az utca sarában állott a tömeg, késő éjjel is és hajnaltól kezdve vonultak fel a csatlakozó katonák csapatai, nemzeti zászlók alatt, mint ahogy a vidéki választásokon jönnek csoportosan a szavazók. A siker, a diadal mámorától már a kora reggeli órákban ujjongtak az őszi rózsával felékesített emberek.

Tehát nem voltak barrikádok és nem folyt a vér. Ami mégis szokatlanná tette az utca képét, az a katonák részvétele volt. Ez a forradalom, lényegét tekintve, katonaforradalom. Tegyük hozzá: és rendőr-forradalom. A fegyveres erő gyönyörű békés tüntetéssel néhány óra alatt kivívta a győzelmet.

Ezt a forradalmat pár héttel előbb is meg lehetett, sőt szerintem meg kellett volna csinálni. Károlyi Mihály érezte ezt. Ő az egész mozgalomnak nemcsak formái, de valóságos irányító szellemi vezére volt. Károlyi igazi forradalmi ember, telve elszántsággal. Csodálatos, szinte tulfinomult intuitív lélek. A bolgár különbéke után már másnap meg akarta teremteni a nemzeti tanácsot. Nem rajta állt, hogy ez csak később sikerült.

En magam is mindig a forradalom mellett voltam. Talán két héttel előbb, midőn Wekerle még virágjában volt, a képviselőház folyosójának egy kis fülkéjében tervet terjesztettem elő az ott tanácskozó Károlynak és Garami Ernőnek. A terv ez volt: általános sztrájk, százezernyi ember ki az utcákra, Wekerlét, ha kell fegyverrel is kényszeríteni a lemondás aláírására s aztán a hirtelen megalakuló néptanács nyomában vegye át a kormányt. (Még akkor a király letételére nem gondoltunk.) Ez a terv akkor kétségtelenül nagyobb nehézségbe ütközött volna. Két hét múlva, a forradalom napján, magától ment minden. De vajjon az a két hét nem jelentett volna-e sokat?

Minden meg volt érve a forradalom napjára. Wekerlét a képviselőházban nyolcunk-tízünk kiabálása megbuktatta. Az utcát megmozdította egy pár lelkes egyetemi hallgató, kik megelőzőleg sokat tanácskoztak velem, mint a párt megbízottjával. Egy-két utcai tüntetés hozzánk csatlakoztatta az államrendőrséget. Ezzel eldőlt a kérdés. A katonaságot már néhány elszánt fiatal tiszt és katona könnyen ragadta magával.

Felemelő volt a csapatok maguktartása. A forradalom utáni napon engem bizott meg a nemzeti tanács a 32. gyalogezred felesketésével. A városház udvarán, az építkezés folytán keletkezett nagy földhányás sáros tetejéről kellett szólani a zászló alatt, zenekarával felvonult ezredhez, melyet csupán három fiatal főhadnagy és hadnagy vezetett. Három fényes kard repült a levegőbe, midőn zugott az eskü és a felharsogó magyar himnuszt zuhogó esőtől vert felhevült fedetlen fővel énekeltek.

De mégis csak az volt a forradalom legfőbb jele, midőn november elsején, este 8 óra tájban, a városházán, a nemzeti tanács hatá-

röszaként, Károlyi Mihály a független Magyarországot proklamálta és az új kormány a nép kezébe letette az esküt.

Az ónódi és a debreceni országgyűlés kifejezetten megfosztotta trónjától a királyt. Itt ilyen kifejezett trónfosztás nem történt. És mégis érezte mindenki, hogy november 1-én este, a halottak ünnepén, eltemettük a Habsburg-dinasztiát.

Laehne Hugó

földmíveléstudgyi államtitkár:

A diadalmas forradalom.

A forradalom kitöréséhez nagyban hozzájárult azon körülmény, hogy Károly király, mint osztrák császár egy manifesztumban felszabadította Ausztria összes nemzetiségeit s őket ugyyszólván független államisággal ruházta fel. Magyarország teljes önállóságáról és függetlenségéről pedig ugyanakkor nem volt szó, sőt Károlyi Mihály gróf eziránti javaslatát a képviselőházban leszavazták és a miniszterelnök ezt megelőzőleg olyan beszédet tartott, amelyből sejteni lehetett, hogy Magyarország teljes önállóságáról és függetlenségéről a vezető körök tulajdonképpen még mindig nem akarnak komolyan tudni. Wekerle miniszterelnök például, midőn a függetlenségi indítvány tárgyában az akkori kormány álláspontját kifejtette, többek közt mondotta, hogy Ausztriával a kiegyezés 1919. év végéig érvényben van, tehát már azért sem lehet addig Ausztriától teljesen különválunk és hire járt, hogy a bécsi körök számítanak arra, hogy a külügyek a jövőben is közösek lesznek Ausztriával, amely híresztelést azután október 23-án éjjel, Andrássy Gyula grófnak közös külügy-miniszterre történt kinevezése megerősített.

Közismert tény, hogy október 23-án este, amikor Wekerle Sándor miniszterelnök a fiemei esetek hatása alatt a Ház nyílt színeén megbukott, kész volt a megállapodás az ellenzéli pártok és a parlamenten kívül álló két párt, nevezetesen a szocialisták és a polgári radikális párt között egy oly kibontakozási tervre nézve, Károlyi Mihály gróf vezetése alatt, amelyben nevezett pártok mind részt vettek volna és amelyben gróf Andrássy Gyula a külön magyar külügyminiszterséget töltötte volna be. Ekkor történt, hogy éjjel a király megérkezvén Debrecenből, magához kérte gróf Andrássy Gyulát és őt, valószínűleg herceg Windischgrätz Lajos tanácsára is, közös külügyminiszterre nevezték ki. A palamenti pártok baloldali koncentrációja a parlamenten kívül álló két párt képviselőivel együtt október 23-tól 24-ére éjjel 1 órakor értesült Andrássy Gyula gróf közös külügy-miniszterre történt kinevezéséről s erre a szocialisták voltak az elsők, akik

minden tárgyalást megszakítottak és jelentették, hogy ilyen körülmények közt nekik nincs többé mit tárgyalniok. Tehát a nemzetközi szociáldemokrata-párt nemzeti alapra helyezkedett, sikra szállott Magyarország függetlenségeért és Károlyi Mihály soha el nem muló érdeme éppen az, hogy ő neki sikerült az ő tervezett szövetségével ezt elérni s keresztül vinni.

Vass János

közéletmezési államtitkár:

Forradalom!

Milyen büszkén, milyen diadalmasan hangzik ez a szó; új csengéssel, varázsló erővel. Ez a szó, melyet eddig kiejteni szentségtörés volt, pedig lélekváltságot jelent, amely eltemetett egy fekélyes multat, de kivirágoztatta a boldogabb jövőndő táját. Csodálatosan szép napok; feledhetetlen emlékek. Boldog, kit megihletett forró lehelletük. Százszorosan boldog, ki az új világ forrongásának, kialakulásának, küzdelmeinek a magával ragadó hatását, a nagyfókuszában élt; érezhette a tömegelő egyetemesség összeforrasztását, melyben már felolvad az egyén. Nagyszerű a tömegek lelki megmozdulása, cselekvősege. Tökéletesen emberi; annyira, hogy szinte egy gigantikus egyénnek látszik. Olyan volt ez a tengernyi forradalmi nép, mint egy hatalmas atléta, aki mély lélegzetvétellel széttörte a köréje font acélláncokat. Azok az esti tüntetések, melyek a pártkör előtt lefolytak, mintha a lélek és az izmok erőinek jeladásai lettek volna. A lánchidi felvonulás a mellkasnak roppant nekifeszülése. A forradalmi éjszaka a lánccsemek elpattanása; a következő nap az erőkiejtéstől megrengett szervezet lihegése s az öntudat gyönyörködése; a köztársaság proklamálása a helyzet uralásának manifesztációja, amelyben már benne volt a jövő vetített képe. Bizton hiszem, hogy az az energia-kutató, mely évszázadok titkolt reménységeinek valóra váltását kivívta, kiapadhatatlan forrása lesz a demokratikus kor produktívításainak, megtermékenyítője az igazi emberszeretnek.

Dr. Halász Lajos

min. tanácsos, sajtófőnök:

Szombaton október 26-án,

este félhétkor Károlyi autón kimegy Gödöllőre. Félhétkor jön a hír, hogy a király felajánlotta neki a miniszterelnökséget és bizonyos kérdés tisztázása végett felviszi magával Bécsbe.

Reggel nyolckor utána utazom, kettőkor Bécsben a Bristol 167. számú szobájában találom Károlyit egymagában.

— Mi történt? Ki van nevezve?

— Szó sincs róla, reggel óta itt ülök, senki felém sem nézett. Telefonon érdeklődtem, hogy mi lesz, mert háromkor visszautazom Pestre. Az a válasz jött Schönbrunnból: utazhatom, a vasutnál találkozni fogok József főherceggel, a további elhatározásokat ő közli.

Bécestől Marcheggig Károlyi együtt utazott József főherceggel, onnantól Budapestig velem. Tárgyaltuk az eshetőségeket. Éreztük, hogy a király tétovázása tufeszíti az ország idegeit.

Károlyi az étkező kocsiban vacsorázott. Szóba került a spanyol járvány.

— Mondja Halász, mi ez a spanyol járvány?

— Hát eddig nem érdeklődött utána?

— Nem én. Egy sort se olvastam róla.

— De hisz az képtelenség, mikor naponta 80—100 ember hal meg spanyolban és mikor a lapok egyébbel sem foglalkoznak, mint a spanyol elleni védekezéssel, akkor a gróf urnak is jó volna egy kicsit dezinficiálódni.

(Mutatom, hogy egyik zsebemben valami szappan, lysoform, a másik zsebemben pedig egy mentholos víz van öblögetésre.) Károlyi nevetni kezd. Megkérdem:

— Hát maga nem fél a spanyoltól?

— Nem én. Fatalista vagyok.

(Imponált nekem a gróf végtelen nyugalma, melyet talán utólag ma már nem is méltányol az a közönség, amely két héttel ezelőtt még valószínűséggel reszketett a spanyol bacillusoktól, viszont azt is éreztem, hogy olyan emberrel ülök egy asztalnál, aki komolyan nem fél a haláltól.)

Károlyi Érsekújvárnál lefeküdt és egész Budapestig aludt.

(Ezen megint csodálkoztam, mert tudtam, hogy Budapesten százazreket izgat a kérdés, hogy miniszterelnök lesz-e, vagy nem, ő pedig egész nyugodtan aludt, amíg az állatkertnél fel nem ráztam azzal: Gróf ur, várja az egyetemi ifjuság.)

A pályaudvaron nemcsak az egyetemi ifjuság, hanem sok tizezer ember várta. A diadalordítás betöltötte a pályaudvar egész környékét.

Sándor László főkapitány odajön a vaggon elé és ijedten kérdi, hogy hol a *kegyelmes* ur?

— A méltóságos ur — még nem kegyelmes — itt van. Azonban a vonat végén van a főherceg szalonkocsija.

Sándor László arrafelé siet.

József főherceget átviszik a pályaudvar indulási oldalára, hogy feltűnés nélkül juthasson fel a várba; Károlyit a népek ezrei lelkesen éljenezve kísérik a pártkörbe.

Hétfőn sok tanácskozás volt az Astoriában. Jövés-menés, sürítés.

Délben a függetlenségi párt termében megjelentek a matrózok, akik mindjárt be is kvártélyozták oda magukat. Nagyon jól érezték ott magukat.

Este a Lánchídnál rálöttek a tüntetőkre. A forradalom első vére gondolkozóba ejtett, de nem volt megállás. (Többek közt két katona is könnyebben megsebesült a Lánchíd körül, azok beköltöztek „sebesülten“ a Károlyi-palotába, hír szerint még ma is ott vannak. Állítólag azért nem tudnak elmenni, mert valaki ellopta a köpönyegüket. (Nincs kizárva, hogy kölesönösen dugták el az egymásét.)

Károlyi éjjel háromkor József főherceghez ment.

Az est folyamán több fiatal gyerek jött fel az Astoriába. Félrevonulnak hol az egyik, hol a másik szobába, sokat suttogtak, s lassanként elterjed róluk a hír, hogy „a katonatanács tagjai.“

Kedden reggel tízkor újra a főherceghez kísérem Károlyit. Tanácskoznak jobbra, tanácskoznak balra, de Károlyit még mindig nem hajlandó megbízni a király. A délutáni órákban kinevezik Hadikot. Este a Nemzeti Tanácsban *Szentkirályi* rendőrtanácsos megjelenik és *bejelenti a rendőrség csatlakozását*. Ez döntötte el szerintem a mozgalom sorát. Ettől a perctől kezdve nem volt rendőr Budapesten, aki utunkban állott volna.

Károlyi egész nap talpon szinte megszakítás nélkül tanácskozik a legkülönbözőbb rangú és rendű emberekkel. Bámulom a fizikai türelmét, amelylyel képes mindenkit — beszélje az illető bár a legképtelenebb szármarságokat — csodálatos stoikus nyugalommal végighallgatni. Este 11 órakor telefonhoz hivatja a felesége, aki ép akkor érkezett haza egy napi bécsi tartózkodásából.

— Nem mehetek haza!

— Fogalmam sincs, hogy hány órakor!

— Lehet, hogy háromkor, lehet, hogy ötör.

— Ne nyugtalankodj, én nem félek semmitől, mindenre el vagyok készítelve.

Csak a gróf válaszait hallottam, de könnyű volt belőlük megérteni, hogy az Egyetem-utcában a szerető hitves aggodása szól bele a kagylóba.

Jelentik, hogy a katonatanács egy pár tagját letartóztatta Lukachich.

Nagy katonai őrzőjelenik meg az Astoriában. Megáll a mi szobánk ajtajánál, az őrség parancsnoka, egy alezredes, megkérdi, hogy *van-e katona a teremben?*

— Nincs! — kiáltom harsány hangon, pedig ott ült a katonatanács több tagja civilben.

Az alezredes nem igazoltat senkit, elhiszi amit mondok s ezzel a társaság nyugodtan tárgyal tovább. Az alezredes nevét nem tudom, de neki is jelentékeny szerepet tulajdonítok az eredményben. Az Astória ablakai alatt állandóan lelkesen tüntet a tömeg.

Szerdán reggel beállít hozzám egy jogász, hogy két menetszázad visszajött a ferencvárosi pályaudvarról, a reáliskolába szállásolták, *kerítsek nekik élelmet*, mert este óta nem ettek semmit. Rögtön átláttam, hogy a forradalom előkészítésének egyik legjelentékenyebb előkészítő tényezője az élelmezésről való gondoskodás. (Etetni kell a forradalmat.) Derék matrózaink eddig az Astóriából kapták az élelmet, az azonban már nem képes ennyi embert ellátni. Fényes László élelemért a főváros-hoz fordul, meg is kapjuk onnan az élelmezés kisegítését.

Hadik egész nap próbálkozik kabinetet alakítani, József főherceg állandóan tanácskozik a pártvezérekkel, a mi munkánk szakadatlanul folyik. Egyre több és több nép és tömeg jön az Astóriához. Este nyolckor egy esomó katoná, tisztekkel az élén, elindul fölfelé a Rákóczi-uton és minden szembejövő katonát, tisztet úgy, mint közlegényt, felszólítanak, hogy álljanak be a sorba. Valamennyi engedelmeskedik. Mire a menet az Astoriától kiér a Keleti pályaudvarig, 300 katonából áll a csapat, visszafordulnak és mire az Astoria elé érnek, 800 főből áll a csapat. A tisztek kivonják kardjukat és úgy esketik meg a legénységet.

Este tizenegykor vonulnak fel a postások. Levett kalappal esküsznek. Kergetik egymást a legkülönbözőbb rémhírek. A Mária Terézia kaszánya körül lövöldöznek. A Szimplon kávéház körül lövöldöznek.

Szakadatlanul szól a telefon. Ujabb rémhíreket közölnek és utasításokat kérnek. Aki legközelebb áll, az odamegy a telefonhoz, kiadja az utasítást a Nemzeti Tanács nevében. Vakon teljesítenek és hajtanak végre minden parancsot.

Izgatottan rohannak fel a Nemzeti Tanácsba a fiatal tisztek. Ajánlkoznak, hogy elmennek, elfogják Lukachichot. Szervezkednek, hogy elmennek a Conti-utca-ba, hogy elfogott bajtársaikat kiszabadítsák. Hajnalban megjelenik Várkonyi városparancsnok.

Négy óra felé a legfantasztikusabb hírek valóra válnak.

A menetszázadok, amelyről regéltek, megjelennek. Katonai fogházakból kiszabadítják a foglyokat. Laktanyákból egymásután kivonul a legénység, s mire polgári társadalom nyolc órákor az utcára lép, teljes pompájában kivirágzik a forradalom.

József főherceg magához kéri Károlyit. Kinevezik miniszterelnöknek, Károlyi pedig kinevez engem sajtófőnöknek.

Öt perccel később én ordítom legjobban, hogy a zavargó elemeket le kell csendesíteni és el kell távolítani, mert a fő: az állam biztonsága.

Dr. Rácz Gyula

min. tanácsos:

Hogyan jött?

Október közepén a „Világ” szerkesztőségében tartott megbeszélésen — Károlyi Mihály gróf, Jászi Oszkár dr., Biró Lajos, Szende Pál dr., Purjesz Lajos, Diner József és a sorok írója — minden vonatkozásban megvitattuk a politikai helyzetet. Számba vettük a német hadsereg szakadatlan és megállás nélküli visszavonulását és folytonos vereségét. Vártuk, bizonyosra vettük az olasz frontról fenyegető offenzívát. Mi tudtuk azt, hogy az osztrák és magyar hadsereg fegyelme felbomlóban van. A fronton álló magyar, horvát, német és egyéb katonaság a legnagyobb lelki izgalmakban vergődik az Ausztriában bekövetkezett lengyel, délszláv, cseh, német külön államok kialakulása és a Magyarországot délről fenyegető támadások következtében.

Az olasz határon levő magyar csapatoktól tömegesen érkeztek a levelek és a katonatisztek nagy számmal jelentkeztek, mind sürgetve, hogy tegyünk valamit a már nyilvánvalóan reménytelen háború beszüntetésére és főként a magyar csapatoknak a veszélyben forgó Magyarországra való sürgős visszahozására. Egy baloldali politikai centrum — a későbbi Nemzeti Tanács — megalakítása volt a legközvetlenebb cél, hogy abban jegecedő pontja és irányító szerve legyen a sokféle nézős anarchia felé hajló csoportok izgalmának, cselekvési vágyának.

A hadseregben és tisztlakarunkban részben a háború fáradtsága és céltalan vérontása; részben a minden oldalról ellenséges betörés által fenyegetett haza védelme volt a vezető motívum, mely mindkettő egész tisztaságában állott ekkor már előttünk.

Hónapok óta több alkalommal beszéltünk róla, de ezen az értekezleten részletesen megtárgyaltunk, hogy ha az olasz fronton nem sikerül a sokféle nemzetiségű katonákat még bomlás előtt, a várható áttörés előtt *külön-külön magyar, cseh, horvát, német, lengyel, bosnyák csapattestekre szétválasztani; ha nem sikerül a magyarokat zárt katonai keretek és a katonai fegyelem fenntartása mellett idejében hazahozni; ha a vert hadsereg részei felbomlott bandákban fognak hazajutni: úgy az anarchiától, a belső rend felbomlásától semmi sem fog bennünket megmenteni.*

Mi már vulkánt éreztünk talpunk alatt, a hivatalos körök, a képviselőház, a „vezető politikusok”, a gutgesimnt hírlapok a pesti zsibvásárról és a nyugodt falukról beszéltek, irtak.

A baloldali pártok centrumának — ekkor még erről volt szó — megalakítását késleltette Károlyi Mihály bécsi királyi kihallgatása, amely nem hozta meg a várt kibontakozást.

Ebben az izzó levegőben, október 23-án a képviselőház egyik külön termében — a fentebb említettek. Kiegészítve Kunfival, Garamival

és Lovászyval, elhatározták, hogy lehetőleg még aznap megalkotják a Magyar Nemzeti Tanácsot. Ez elhatározó lépést sürgőssé tették részben az ausztriai események, részben a politikai pártok — Apponyi-, Andrássy-, Bizony-csoportok — izgatott hangulatai: hogy „végre történjék valami”. Ugyanezen napon utolsó kísérlet történt, hogy a Károlyi-radikális-szocialista csoportokhoz hidat találjanak a középső pártok; alakuljon egy Károlyi—Jászi—Kunfi—Garami-kormány, mely belső politikájában teljes politikai szabadsággal és elveinek teljes fönntartásával vállalja a kormányt, rögtöni fegyverszünetet köt, esetleg fegyverletétel árán is; magyar külügyminisztere Andrássy Gyula gróf lett volna. Andrássyval kedvezően indultak meg a tárgyalások — bár a szocialistapárt igen kemény feltételeket szabott Andrássynak — és az események is kedvezően alakultak a Károlyi-kormány megalakulása szempontjából, melyet ekkor már az egész ország közvéleménye komolyan sürgetett. Este u. i. megbukott a konok Wekerle—Tisza-uralom.

Éjjel 11 órakor a Károlyi Mihály lakásán a radikálisok, szocialisták, továbbá Batthyány Tivadar, Hock János, Fényes László, Ábrahám Dezső, Harrer Ferenc, Nagy Ferenc — tanácskoztunk a Nemzeti Tanács megalakításáról és Károlyi Mihály másnapi királyi audienciájáról. Közben éjjel 1/2 1 órakor kaptuk a hírt, hogy Andrássy külügyminiszterre nevezette ki magát, mielőtt a vele folyamatban levő tárgyalások beáruultak volna. Ez a fait accompli, mely a királynak és környezetének is frontváltoztatását jelentette Károlyival szemben, megindította az a becsutelen intrikát a király és tanácsadói körében, mely egy hétig akadályozta az új miniszterelnök kinevezését és végül lehetetlenné tette Károlyinak és csoportjának kormányalakítását.

A Nemzeti Tanács megalkotását halogatni tovább nem lehetett. Az események rohamosan torlódtak és cselekvésre szorították a baloldali pártok vezetőit, megalakult október 26-án éjjel után Károlyi Mihály lakásán a Nemzeti Tanács.

A királyi audienciák és egyéb események már a nyilvánosság előtt is ismereteseek, kivéve azt a sok alattomos gáncsvetést, melyet a király körüli politikusok az utolsó napokban — az ország örök szerencsétlenségére — elkövettek.

Hadik gróf azzal vállalkozott: „ha valakinek bele kell pusztulni, ám legyen ő”.

Október 30-án éjjelkor még fogalmuk sem volt, sem Hadiknak, sem kinevezendő új minisztertársainak arról, hogy mi van az Astoria előtt és főként, mi történik a kaszárnyákban.

Károlyi Mihálynak és a Nemzeti Tanács intézőbizottságának minden csillapító erőfeszítése hiábavalónak bizonyult; a forradalmi láz explozióját megakadályozni többé nem sikerült. Megtörtént október 31-ike.

Bíró Pál

min. o. tanácsos:

Hadik és a forradalom.

A Wekerle-kabinet utolsó óráit valamiféle kísérteties csend ülte meg. A viharelőtti levegő van telítve a csendnek ilyen fojtogató atmoszférájával. Mindenki a vihar kitörését várja, mindenki érzi, hogy ez atmoszféra nyomásától csak egy égháboru szabadíthat meg.

Ebben a légkörben vállalkozik kabinetalakításra Hadik János. Carlyle tűzével, színeivel és lelkével lehetne méltóan ecsetelni azt az éjjelből hajnallá vált magyar történelmet, amelynek küszöbére Hadik bátram odaállt. A történetíró, ki ennek az éjszakának minden részletét ismerni fogja, lesz hivatva megállapítani, hogy Hadik vállalkozása nem a forradalom megállítása volt, hanem a forradalom mederbe vezetése. Ez a becsületes magyar politikus tiszta szándékkal, a régi bűnökől a megtisztulásba akarta átvezetni a nemzetet.

A nemzet azonban ekkor már nem volt vezethető. Ő maga akart vezetni. Mégis a nemzet szerencsecsillaga világított azon a küszöbön, amelyre Hadik rálépett. Hogy ez a forradalmi éjszaka vértelenül volt olyan győzedelmes, amilyen győzedelmesnek csak a legvéresebb forradalmak szoktak lenni, ez azért volt így, mert Hadikot lélekben egy gondolat vezérelte a forradalommal. Csak a tempója lett volna más. Hadik a vihar kitörése percében a zsilipek felnyitásának munkáját végezte. A nemzet forradalmi elszántságának sodró áráját a zsilipek felé hömpölyögni látván, nem engedte, hogy véres áradattal boríttassék el az új világ első hajnala . . .

Milyen hajnal volt ez! Még izzott az éjszaka kéjétől, de már a ki-elégítettség nagyszerű nyugalmaiban lélekezett, midőn az új élet első reggelén rózsával hintette meg az új vezér útját. Ez volt a forradalom költői hangulatának megnyilvánulása. Az oknyomozó történetíró Hadiknak is pálmát fog nyújtani. A ma már köztársasággá izmosodott forradalom vérnélküliségeért a magyar girondistákat megillető pálma őt is megilleti . . .

Pikler Gyula

egyetemi tanár:

(A szociáldemokrata munkásságon kívül álló, polgári radikális tábor megalakulása Magyarországon Pikler Gyula egyetemi tanításával és különösen *A jog keletkezése és fejlődése* című munkájának megjelenésével (1897) kezdődött. A radikális párt vezeterei mind Pikler legközelebbi tanítványainak köréből valók. 1912-ig Pikler maga volt a radikálisok vezére a politikai életben is; akkor visszavonult és hosszú ideig

Svájceban tartózkodott, hogy zavartalanul élhessen lélektani kutatásainak, amelyeknek eredménye a nagy *Sinnesphysiologische Untersuchungen* című munka forradalmat is csinált az európai tudományban.

Pikler radikális tanításaival teljesen elszigetelve állott tanártársai között és a hivatalos közvéleménnyel szemben és folytonos üldözéseknek volt kitéve. Különösen két ízben csapott ez az üldözés magasra. 1901-ben a konzervatív sajtó és a klerikális egyetemi ifjuság támadásai után gróf Zichy Aladár interpellálta meg a képviselőházban Wlassics Gyula minisztert Pikler tanításai ügyében. Pikler ekkor nyilatkozattételre szólított fel és kijelentette, hogy tanait tovább is „félelem és a légkisebb engedmény nélkül” fogja hirdetni. Ekkor a miniszter Pikler tárgyát, a jogbölcseletet, a második alapvizsgából törölte, és ez a rendelkezés mindmáig fennáll. Később, gróf Apponyi Albert közoktatásügyi minisztersége alatt, mikor Piklerre került volna a dékánság sora, az egyetem őt átugrotta. A második alkalom, amikor Piklert még hevesebb támadások érték, a szabad tanítás ügyében Pécsen 1907-ben tartott kongresszus volt. Itt Pikler nagy előadást tartott, melyben egész közoktatásügyi programot adott. Élénk vitát folytatott *Parohászka* püspökkel, *Giesswein* kanonokkal és másokkal. E kongresszuson működtek először együtt a radikálisok a szociáldemokratákkal, akik igen nagy számmal jelentek meg. A haladó-csoport úgy tárgyalásainak színvonalával, mint a kongresszus határozataiban nagy győzelmet aratott. Ekkor az országnak összes törvényhatósági bizottságai és felsőoktatási intézetei Piklerrel szemben rosszallásukat, gróf Apponyi Albert közoktatásügyi miniszter iránt pedig bizalmukat fejezték ki, és Pikler ellen az egyetem megindította a fegyelmi eljárást, megelőző vizsgálatot, mely azonban kellő alap híján fegyelmi eljárásra nem vezetett.

A következőkben Pikler említett könyvéből egy részletet közlünk, mely Pikler „belátásos elméletét” röviden összefoglalja)

A szerk.

Az első fejezet végén azt találtuk, hogy azok a sajátos érzelmeink, hajlamok és felfogások, amelyekből az ösztönszerű iskola a jogot magyarázza, tényleg fennállanak és hogy a jog tényleg azokból látszik eredni. Mindazonáltal azt állítottuk ott, hogy a jog intézményei mégis az emberek azon belátásából származnak, hogy azok szükségleteiket kielégíteni képesek, és hogy a belátásos iskola részén van az igazság.

A jelen fejezetben ezen állítást igyekeztünk bebizonyítani. Lélektani elemzés segítségével kimutatni iparkodtunk, hogy ama sajátos, az intézményeket parancsoló érzelmeink, hajlamok, amelyekre az ösztönszerű iskola a jogot visszavezeti, az intézmények hasznosságának belátásából erednek, és hogy e belátás ily érzelmeink és hajlamok formájában rejtőzik el. Feltüntetni törekedtünk különben, hogy e tény csak egyik esete azon

általánosabb törvénynek, hogy valamennyi magasabbrendű érzelmeink, hajlamunk, indulatunk, cselekvésre vivő eszméleti állapotunk, bizonyos cselekvések hasznosságának belátásából ered. Sőt rámutattunk arra is, hogy legalacsonyabbrendű vágyainkban is van ily belátásos elem, és hogy azok egy részére, vagy azok bizonyos speciális konkrét formájára az emberiség kétségtelenül ily belátás alapján jutott.

Ebből folyólag kitértünk, hogy az érzelmeink és hajlamok ama koronkénti változása, amelyre az ösztönszerű iskola a jog fejlődését visszavezeti, voltaképp onnan ered, hogy az emberek ismeretei arról, hogy szükségleteiket hogyan elégíthetik ki, változnak, fejlődnek, gyarapodnak: hogy tehát e változás lényegében nem érzelmi változás, hanem értelmi fejlődés, egy szükségszerű része annak az egyetemes értelmi fejlődésnek, amelyet az emberek tapasztalatainak folytonos gyarapodása létrehoz, époly értelmi fejlődés, mint a technika, a gazdaság vagy a tudomány fejlődése.

Nyomatékosan mutattunk rá e tény azon oldalára, hogy — az ellenkező látszat dacára — a szükségletek, amelyek az embereket a jog megváltoztatására, javítására viszik, a jog fejlődésének e folyamán keresztül mindig ugyanazok; vagyis, hogy a jog fejlődése egyirányú fejlődés. Evvel kapcsolatban kifejtettük, hogy a jog javítása folytonos és természetes feladat szükségleteinek lehető legjobb kielégítése céljából. Utaltunk az emberek azon hajlandóságára, hogy a létező szenvedéseket könnyen természeteseknek és elháríthatatlannak tekintik és ezen hajlandóságnál fogva annál is fontosabbnak láttuk azt az igazságot, amit az előző modat kifejez. A létezőnél jobb jogot találni pedig, úgy láttuk, ellentétben a történelmi iskola tanításával, az egyes ember értelmi feladata épen úgy, mint például jobb ipari technika feltalálása.

Habsburg-Lotharingiai József tábornagy:

Azt gondoltam, hogy csak akkor győzhet
 a forradalom éjszakáján az igazság, ha nem folyik ártatlanok vére!

Budapest 1918. II. 9.

József

Habsburg-Lotharingiai József Ferenc:

Az erős népeket, halálánál csak
 őrök — őrök lehet jönni, de megállítani
 őket nem lehet!

József Ferenc

Költők és írók, akik a forradalom előkészítésében résztvettek.

ADY ENDRE
 a forradalom költője.

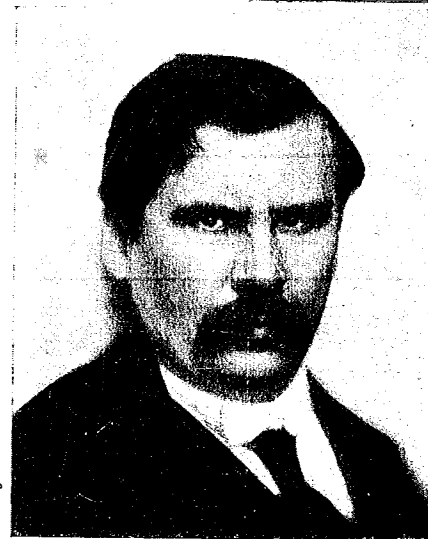

BABITS MIHÁLY

PIKLER GYULA
 egyetem tanár

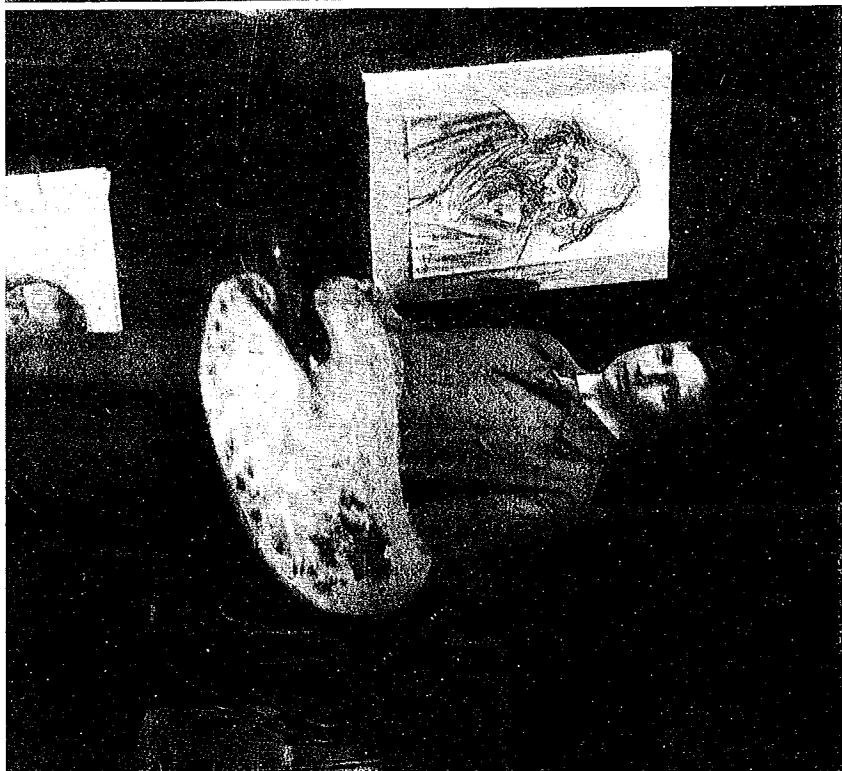
„A jog keletkezése és
 fejlődése“ c. munkája
 megjelenése idejében.
 (1897.)

MÓRICZ ZSIGMOND.

BIRÓ LAJOS külügyi államtitkár.

Ádám Endre:

Elégedetlen ifju panasza.

(Hadművelés századunk elején.)

Páris, Peking... London vagy	Ki bírja még e szürkeséget,
[Róma?	Ki hazugokat tündököl?
Be unalmas város ez a Föld	Már jöjj, Ököl:
Egyazon város és falu: semmi.	Boruljon föl e nem jó Élet
Már menni	S jöjjön a Halál, e nagy orvos,
Sehova se érdemes:	S a Halál után ébredések,
Valami más,	Borzalmak,
Valami nagy riadal vóna.	S jöjjön valami más,
	Óh, forradalmak miért késtek?

Vér, vér, vér,
 Be meg fog szépülni az Ember,
 Ha vérben jól megmosdik egyszer
 S be megjavul.
 Óh, jöjj, trombitás angyaloddal
 Föltámadás
 Óh, jöjj milliónyi hadaddal
 S ifjítsd meg ezt az unalmas
 Golyóbist,
 Jöjjön a megváltó fegyver,
 Amen.

Ábrányi Emil:

Emléksorok.

— Egy cár albumába. —

A rablógyilkost felkötik,	Te trónon ülsz, bibort viselsz,
Mert egy embert megölt,	És szent vagy, mint az oltár.
És átkozott, ahol pihen,	Pedig te, koronás zsigány,
A dudvás, pusztá föld.	Nemzeteket gyilkoltál!...

Babits Mihály:

Fortissimo.*)

Haragszik és dul-fúl az Isten
vagy csak talán alszik az égben
aluszik vagy halott is épen —
ki költi őt föl, emberek?
Anyák, sirjatok hangosabban:
akit föl nem ver annyi ágyu,
rezzenti-é gyenge sirástok?
És ne is könnyel sirjatok
mert a könny mind csak földre hull:
hanggal sirjatok föl az égre
sirjatok irgalmatlanul :
ne oly édesen, mint a forrás
ne oly zenével, mint a zápor
ne mint a régi Niobék:
hanem parttalan mint az árvíz
sirjatok vagy a görgeteg
lavína, sirjatok jeget,
tűzet sirjatok, mint a láva!
A drága fiuk hullanak
vérben a hóra napra-nap.
Ne hagyjatok aludni senkit:
ki ma csöndes, gonosz vagy gyáva

de érdemes-e félni még?
és érdemes-e élni még?
Ó mért nem hallani hangotok?
Menjetek a piacra sirni
sikoltsatok a templomokban
vadak asszonyai, vadakká
imuljatok örjítő, örült
imában!
És ha hasztalan
ima, sirás: — mi káromolni
tudunk még, férfiak! Ma már
hiszünk káromlani-érdemes
alvó magasságot a Sorsban.
Hányjuk álmára kopogó
bestemmiáknak jégesőjét!
Mért van, ha nincs? Mért nincs, ha
Tagadjuk őt, talán fölébred! [van?
Cibáljuk őt, verjük a szókkal!
mint aki gazda horkol égő
házban — a süket Istenét!
Süket! Süket!...

Ó ma milyen jó
volna süketnek mint az Isten!
Süket a föld, nem érzi hátán
hadak alázó dobogását.
Jó volna süketen csirázni
mint virághagyma föld alatt :
minden süket, földben, Istenben
csak az ember szakadt ki a
süket Istenből iszonyokra
kikelt belőle féreg-módon,
Isten férgének, viszkető
nyüzsgésre, fájni — mert ami
nem süket Isten: fájdalom
míg az Istenbe visszahal!

*) Ez a vers mindaddig nem jelenhetett meg és csupán kéziratban vált ismeretessé.

Barfa Lajos:

A gondolat a hidon.

A zászló a hid fölött állt. Éppen a Lánchid pesti nyílásának a közepén. Nagy tömeg ember fölött nyult föl a zászló. A tömeg előtt rendőrök sűrű sisakjainak ezüstje villogott. Ez félelmissé tette a dolgot. Azontul nyüzsgés, kavargás, sürtiség, láma, emberi fejek bukdácsolása, mint mikor hullámok dobálnak valami tárgyat. És a sokaság fölött a hid nyílásában állt a zászló. Egy nemzeti színű zászló. Nem ünnepélyes, már esős és idő-mosta egyszerű lobogó. Egyenesen, meredeken nyult ki a tengerből a zászló. Mert az arcok nem látszóttak. Az egész egy tenger volt, ki a téren, a palotáig. A zászló rudja magasra nyult, a végén aranyos lándzsa csillogott a napon. A nap szelid, ősies, finom nap volt! 1918 ban volt ez, október 28-án . . . Jöttem a Lánchidon át Budáról gyalog és messziről látom a zászló rudját, tetején aranylik a lándzsa. A magasban az aranylándzsa; mit akar ott, miért nem mozdul, mit jelent ez? Megyek és ott állnak a rendőrök és ott az embertenger és fönt a lándzsa és nem mozdul. Miért jött oda a zászló és hova akar menni? És ha menni akar, miért nem mehet a Lánchidon át egy nemzeti színű zászló 1918 október 28-án? Megyek a hidon és a zászlórudon az aranylándzsa nem mozdul. A magasban állt, mint egy kőcövekelt gondolat, mely nem tud megmozdulni! . . . Miért nem mehet át Budapesten a Lánchidon az a gondolat, mely oda van a levegőbe szögezve, annak a mozdulatlan arany lándzsának a formájában? . . . „Nem! Nem!” — mondja a rendőrök sorfala és pajzsba bújtatott fejükkkel olyanok, mintha tankok lennének. Ez a zászlórud aranyozott vége és a gondolat, mely abban odafönt tüntet, csak áll a magasban és nem tud mozdulni! Arany- és ezüstgalléros főrendőrök stírgöngnek-forognak és nem eresztik át a magyar zászlót a Lánchidon, Budapesten 1918. október 28-án . . . „Uraim! Egyetemi polgárok! Menjünk most haza, ne hívjuk most ki a karhatalmat! Délután négy órakor a parlament előtt!” — „Mi ez?” — „Kik ezek?” — „Hova akarnak menni?” — „Hiszen ezek a diákok!” — „Igen, ezek a diákok!” — „Az egyetemi ifjak!” — „És miért nem eresztik őket?” — „Mért félnek!” — „Mitől félnek?” — „Csak félnek!” — „Na de ilyen ostobák!” — „Jaj de buták!” — „De milyen ostobák!” — „Budára akarnak menni!” — „Mért akarnak Budára menni?” — „Hallani akarják a királyt.” — „Azt akarják, hogy a király beszéljen nekik és mondja meg, mi lesz Magyarországgal!” — „És ezért nem eresztik őket?” — „Nem eresztik őket!” — „A régi bornirtság . . .” — „Uraim! Egyetemi polgárok! Ne hívjuk ki a karhatalmat...!” — A mozdulatlan arany-lándzsa megmozdul! A zászlórud lendül! A könnyök megvetődnek! A testek nekilódulnak! Hatalmas zürzavar! Hatal-

mas lárna! Éljen és lárna és zugás és már mozog a zászló! Az ifjuság, a zászló és a gondolat, mely benne van: — áttörte a rendőri kordont . . .

Két órával később Budán, a Szentháromság-téren, kicsiny, tépett maradék-csapat vitte a maga élén ezt a zászlót. A rudját a rendőrök kardja kettétörte. Az a fiatal ember, aki a zászlót jobb kezében vitte, bal kezében fénylő kardot vitt:

— Uraim! Ennek a kardnak a tulajdonosa tartotta ezt a zászlót!

— Egy honvéd-tiszt!

— Karddal levágták!

— Mert nem adta ki a zászlót.

— Megmentettük a zászlót!

— Megmentettük a kardját!

— Isten áldd meg a magyart! . . . — Az utca harsog, az emberek leveszik kalapjaikat.

— Megakartak bennünket ölni!

— Véresre kaszaboltak bennünket!

— Ezt tették a magyar ifjúsággal!

Elől csüggedten, ünnepélyesen és szenten megy a zászló, mely fél-órával ezelőtt pár percere a királyi vár falán függött . . .

A menet előtt egy mezitlábas fiu jár, olyan eksztázisban van, mint Munkácsi „Eke Homo“-jában az elődje, az a mezitlábas fiu, aki két karját kitérve, látja az Idők eljövételét . . . és a mezitlábas fiu mint kurtós kiáltoz:

— Le a kalappal! Le a kalappal!

És az emberek leveszik a tört nyelvi zászló előtt a kalapjukat.

Alig haladt le a menet a Halászbástyáról, lovasrendőrök jönnek vágatva . . .

Igy volt ez Budapesten, 1918. október 28-án, délután két órakor. A kiontott vérről ekkor kezdődött az aktív forradalom . . . Azóta hova jutott az a gondolat, mely hiába kéretődött át 1918. október 28-án a Lánchidon. Azé a gondolat, ma az egész ország, mert az a gondolat egy része volt az emberiség legnagyobb gondolatainak. És most az övék lesz a világ! . . .

Bán Ferenc:

Nógrádverőce.

Azzal kezdem, hogy Nógrádverőcén lakom. Csütörtök délután kibalogtam az állomásra, hogy bejöjjek Budapestre, mint rendesen. Kis cédula hirdette a pénztár ablakában: „A 118., 119. számú vonatok nem közlekednek“.

— Mi történt? — kértem az állomásfőnököt.

— Kiűtött a forradalom! — mondta sápadtan.

— A forradalom?

— Én is elsápadtam, de nem hittem.

Ténferegni az állomáson!? Ennek nem volt célja, legokosabb lett volna megfordulni és hazamenni, de a nagy hír odakötött az állomás köveire. A korlátnak dőlve beszélgetett a segédjegyző, a fakereskedő, az uradalom jószágigazgatója, az állomásfőnök, három vasuti bakter és néhány lerongyolódott napszámos. Demokrata kaszinó volt, szabad ég alatt; beálltam tagnak magam is.

A fakereskedő imént érkezett Budapestről. Ő vitte a szót:

— Rémség az kérem! — legyintett és elhallgatott.

— No! — mondták a türelmetlenek.

— Hát! (a „hát“ fenéig keserűség volt). Hát a nyugotitól egész Újpestig minden vaggont kifosztottak, a mozdony liszten, rizsen, kávé, cukron gázol, a kocsik összetörve szanaszét. És az a temérdek fa, amit elhurcoltak vagy fölgyújtottak! Körül égnek a gyárak!

Az emberek háta végigborsózott és összebujtak.

— És odabenn? A városban? — kérdezte valaki.

— A városban?! Azt kérde, hogy a városban mi van? A tiszték sapkájáról leszedik a rózsát, letépik a csillagokat . . . A nyugatin már egy vasutas se viseli a koronát, — mondta az állomásfőnök felé.

A főnök legyintett . . . messze van Budapest!

A fakereskedő folytatta:

— De ez mind semmi. A köruton, az Andrássy-uton, a Rákóczi-uton az egész városban lövöldöznek az emberek. Előkapják a puskát vagy a revolvért és puff! bele, akibe talál, a kirakatok betörve, az üzletek kifosztva! Rémes, mondom rémes! Jajj nekem, ha kifosztják a raktárait.

— Lövöldöznek! — mondták az emberek és megremegetek.

— Utcái harcok folynak! Ömlik a vér! — erősítette a fakereskedő és még kalapja alatt is égnek meredt minden hajaszála.

— Utcái harcok?! Az emberek eltántorodtak.

Nem hittem, de jött egy vonat Pestről. A katonák sapkáján őszirózsa az I. F. J. helyén.

— Le a koronával! — ordítottak százan az állomásfőnökre. Két katona belelőtt a levegőbe. A főnök eltűnt és mire visszatért, a sapkája megkopaszodott.

— Hallották a lövéseket? Hallották? — kérdezte a fakereskedő némi ujjongással, mert igazolva érezte magát.

Pozsonyból megjött a vonat. Fölültem.

— Bemegy? Most? — kérdezték és tartottak, sőt bucsuztak tőlem a szemükkel.

Igy jöttem Pestre. A Teréz-körut csatakos volt, az eső halkan per-

gett, az ivlámpák égtek, de mégis sötét volt. A boltok mind bezárva, mintha éjszaka lenne. Se kocsi, se villamos. A város néma. Az élet, a régi, megállt! Lestem a szembejövők arcát. Melyik ránt revolvert? Nem, senki. Végig a köruton egy lövés se pukkant. Nézttem az aszfaltot. Nem, itt cseppnyi vér se folyt! Az emberek mosolyognak. Nézem őket. Mind, mind mosolyog.

Teherautók dübörögnek szuronyos katonákkal. Őszirózsa a gomb helyén. Egy közlegény előttem szedi le egy alezredes sapkarózsáját. Az alezredes mosolyog hozzá és kezet fog a bakával. Odább cilindres ur magyaráz egy suszterinasnak.

Ó, semmi kétség, a forradalom járt itt. De pirosarcu leány volt, nem szutykos petrolőr, őszirózsával borította el az emberek fejét és kacagást ültetett szíveikbe.

Benda Jenő:

Testvériség?

A nagy napok alatt legemberibb örömöm volt az, amikor azt láttam, hogy a forradalom első mámorában azok a népek, amelyek addig gyűlölködő és egymást öldöklő ellenségek voltak, legalább pillanatnyi időre ráeszméltek arra, hogy egy testvérek. Ódon patinás és egyben hivalkodóan modern Prága városában kemény fejű, józan magyarok megtagadták az engedelmisséget s nem löttek a cseh főváros szabadságot követelő népére. És erre a csehek, akik eddig az elnyomó zsoldosoknak kijáró alattomos gyűlölködéssel nézték a köztük levő magyarokat, a mi katonáinkat végig éljenezték az utcán s virágot szórtak a lábuk elé. Aztán Budapesten: szerdán még a bosnyák csapatokban volt a reakcionárius elnyomó uralom minden reménysége. És piros csüörtökön, amikor már az egész főváros részeg volt a vértelen forradalom fölött érzett örömeiben, ugyanezek a bosnyákok boldogan, lelki, testi rabszolgaságból föl-ocsudva özönlöttek a pályaudvarok felé, hogy hazamenjenek és utközben a magyarokat, a magyar forradalom sikerét éltették. Végül a csehek, akik vidéki városokban bucsuztak tőlünk és a magyar himnusszal kísértették magukat a vasuti állomásokra. Ők is azt a forradalmat éltették, melynek az elnyomása lett volna a kötelességük és szeretettel, megértéssel voltak az iránt a Magyarország iránt, melyet nyomorult szolgaságban kellett volna megtartaniok.

Akkor, az első mámorban úgy látszott, hogy a volt monarchia területén, ahol örökösnek látszott az egymás mellett élő népek gyűlölködése, véget ért ez a szomorú játék. Amint eltűntek azt az uralkodó családot,

amelyik közös szolgaságban tartotta valamennyi népét, a népek rögtön testvérek lettek. „Divide et impera!” — így szólt az ő jelmondatuk, mely mint családi bölcsesség szállt egyik Habsburg uralkodóról a másikra. Gyakorlati nyelvre lefordítva ez a jelmondat azt jelentette, hogy az osztrák nemzetiségekkel szolgaságban kell tartani a magyarokat, a magyarokkal állandóan fenyegetni kell az Ausztriában szabadság felő törekvő népeket. Ebben a szegény, nyomorult kettős monarchiában minden nép láncra fűzött szolga volt és egyben a többi nép lánctartó porkolábja. Mind ez egy család, a Habsburg-ház kedvéért. A láncra vert népek évszázadokon keresztül, mint egy súlyos vasgolyót cipelték magukkal a világ leggögösebb uralkodó családjának legmagasabb dinasztikus érdekeit.

Olyan szép volt az a gondolat, hogy a Habsburg-család alkonyával ennek a rendszernek is vége, hogy az addig gyűlölködő népek a szabadság első szél fuvalatára egyszerre megértik és testvéreikül fogadják egymást!

Azóla ez az örömtünk elromlott. Az első mámorral elmúlt a testvériség. A gyűlölet újra éledt. Horvátországból elmenekülnek a magyarok. Szlovének, horvátok, osztrák-németek egymással versenyeznek abban, hogy kifoszszák és meggyötörjék az olasz frontról hazatörekvő magyar katonákat. Galiciában egymást gyilkolják a lengyelek és az ukránok. Erdélyben román tenger közepén állandó rettegés a magyarság élete. A csehek kapzsi szerző vágygyal fegyveres erőt küldenek Magyarország földjére. Ebben a pillanatban úgy látszik, hogy a monarchia minden népe háboruban áll a monarchia minden más népe ellen és valamennyi mind együtt szövöttekzik a magyarság megrontására.

Mit jelent ez? Azt-e, hogy még mindig rajtunk a régi átok, hogy hiában lettünk szabadok, vérgözs ködben borul ránk tovább is a Habsburg-dinasztia évszázados hagyománya? Ha így van, jaj nekünk! Akkor balkáni vérbosszu országa lettünk, ahol hiában minden békétárgyalás, európai határozat, népeknek kijáró önrendelkezési jog: a szemet szemért, fogat fogért, vért vértért kegyetlen elve száll majd nemzedékről nemzedékre.

Vagy mindez csak azt jelenti, hogy a fiatal szabadság, mely egy rövid pillanatra megmutatta a maga varázserejét, még tulságosan rövid életű ahhoz, hogy kifejtse a maga nevelő és fölszabadító hatását? A fiatal szabadság befolyásánál ma még mindig erősebb a régi szolgaság megszokása. A ma kitörő gyűlölködés azonban már nem más és nem több, csak a régi indulatok egy reflex hatása.

Ezt kell hinni. Ezt kell remélni. Mert különben kétségbe kell esnünk afölött, hogy akár királyság, akár köztársaság, akár szolgaság, akár szabadság, ezen a földön embernek mindig ember marad a legkegyetlenebb farkasa.

Berkes Imre:

Egy szerkesztőség a forradalom alatti.

— Majd meglátod, itt orosz dolgok lesznek, — hallottam már napokkal azelőtt, hogy a forradalom kitört. Nem tudom, ki sugta ezt a fülembre a szerkesztőségi asztal mellett, amint napi munkámba elmerülve sokszor kábultan, sokszor föl-fölserkenve elmerülésemből tépelődtem afölött, hogy valóban bekövetkezhettek-e itt minálunk is az orosz szörnyűségek, a bomlás, a feneketlen kaosz, a forradalom minden véres rémülete és keserű borzalma. Ilyenkor arra eszméltem, hogy nem is mondta senki, hogy itt orosz dolgok lesznek, talán csak én mondtam önönmagamnak, oly hallott orosz dolgok lesznek, talán csak én mondtam önönmagamnak, de oly halkán, annyira mormolva, sugva a bensőmnek, hogy senki meg ne hallhassa.

Október vége, hétfő, kedd, vagy szerda egymásba torlódó, egymásba vesző napok — most már alig tudom őket egymástól megkülönböztetni, alig tudom az események sorrendjét megállapítani, hogy mikor mi történt, de hisz ez nem is fontos. De valóban a szerkesztőség ekkor egészen más volt, ez a viharvert, a négy és fél esztendő háborus kinlódásában kimerült és földhöz sújtott, súlyos idegéletet élő embercsoport ezekben a napokban mintha kiemelkedett volna az utolsó hónapok szörnyű letargiájából: Valami történik, valaminek történnie kell, ez így nem maradhat tovább . . . Eszembe jutott, hogy a háboru kitörése előtt egy újságírónak majdnem állandó szavajárása ez volt: „Nem lehet már tovább kibírni ezt a feszültséget . . .” Ez jutott eszembe. Akkor — szerinte — nem lehetett kibírni az akkori feszültséget, most meg nem lehetett tovább elviselni a tehetetlen lomhaságot, a meddő várakozást, a szikkadt áhitozást, hogy valaminek jönnie kell, valaminek történnie kell!

És akkor szaladgáltak a szerkesztőségi folyosón az emberek és kiabáltak és ordítottak és egymást tulharsogták és senkisémet nyult a munkához, a telefonok sikoltoztak, idegen emberek jártak-keltek közöttünk, ajtókat csapkodtak, újra csilingelt, sirt, zugott, reszketett a telefon szünetlenül, mint valami vészes, szomorú jajveszék, vagy valami bátor kürrivalgás: „Hallgassatok meg, most érdemes rám hallgatnotok, most újat mondok, olyant, amit mindig vártatok, amit biztosan reméltetek, de amire hangosan soha gondolni nem mertetek . . .” Künn pedig már folyt a vér a Lánchíd előtt és nyögtek a legázolt emberek, de ellenálló elestükben újra fölemelték görcsös ujjukat és újra a köztársaság éljenzése szakadt ki torukból . . . Ez alighanem az első nap volt, vagy az első este, amikor már éreznünk és tudnunk kellett, hogy vége a régi rendnek, Budapest utcáin nem fog polgárvér folyni, a katonák nem fognak löni a tüntetőkre . . . Én mindebből nem láttam semmit, én nem vol-

tam a Lánchídfőnél és később nem voltam a kifosztott katonai raktárak közelében, amikor a szabadjára eresztett emberi indulat a csapravert rumos hordók részegítő gőzében tobzódott és egyuttal öntudatlanul fékezte magát, nem láttam Tisza István Hermina-uti villáját a tragikus est vizenyős felhomályában, amikor jöttek a katonák szuronyosan, halálra szántan, mint ahogy azt a harctéren megszokták, jöttek bátran, rettenthetetlenül, mintha rohamra indultak volna és megölték Tiszát, mint egy félelmetes idegent, mint ahogy a harctéren idegen volt nekik az ellenség, ott is az életüket védték a gyilkolással, itt — hitők szerint — az életüket kellett megvédeniök . . . Én nem láttam a Kossuth Lajos-utcai nagyszerű jeleneteket, a zendülést és lázongást, a lelkek felszabadulását, elfojtott, szívek mélyén lappangó érzések tüzes kilobbanását, nem hallottam a katonák szabadsághimnuszát, nem láttam az öreg reszkető tábornokot, amint meghajolva, megtörten, tehetetlenül adta át hatalmát a Nemzeti Tanácsnak, nem hallottam a megrendítő „Éljen“-t és veséig ható Himnuszt, amikor az új népkormány a köztársasági államforma mellett foglalt állást, engem tisztelt a szerkesztői asztala mellé állított ezekben a forrongó napokban és erre az asztalra mint sokágu, fenyegető, háborgó deltából toroklolt a nagyszerű események viharos fürgetege.

Ennél az asztalnál, sajnos, keménységnek kell lenni, éles, energikus arcot kell mutatni, itt nem szabad elérezékenyülni, nem szabad megijedni, mert aki itt megroppan, akinek a gerince itt megtörik, az aztán képtelenné válik arra, hogy a sok érzés, a sok háborgás, a percről-percre változó események egymásba csapódó tüzében észrevegye és megállapítsa a világos soroknak és mondatoknak azt a tiszta egymásutánját, amely másnap a lapot jelenti és amelyből sok százezer embernek kell megtudnia, hogy tört ki Magyarországon a forradalom.

Mégis valljuk be, hogy ezekben a sorsdöntő órákban mások voltunk, mint aminők azelőtt, vagy mint aminőknek azelőtt látszottunk . . . Én sokszor szerettem volna könnyre fakadni, de talán nedves is lett a szempillám, talán a fiúk is sirtak titokban szobáikban elbujva, kézírataik fölé hajolva, a villanyos lámpa halottsárga káprázatában, én egyiknek a könyvét sem láttam, de a magam elérezékenyülésén át mindegyiknek a szemébe odaképzeltam azt a könnyet, amelyre ilyenkor minden férfi büszke lehet.

Mindezekről oly keveset tud az olvasó, az újságíró belső, izgalmas, tépő életéről az olvasónak rendszerint hamis és elfogult képe van, legtöbbször ellenszenvesen gondol azokra az emberekre, aki néki napról-napra a szellemi táplálékot szállítják . . . De hisz ez most annyira lényegtelen, csak azért jut eszembe, hogy mégis milyen furcsa és különös végzet ez, más ember lát valamit, belekavarodik valami esemény keletkezésébe, aztán otthon lélekszakadva, dadogva, önkívületben recitálja el azt, ami vele történt, rendszerint olymód, hogy környezete alig tudja megérteni, talán száz ember között alig akad egy, aki a nem mindennapi iz-

galmakból kilépve, azokról hidegen és fölényesen tud gondolkodni és beszélni, de az újságírónak nemcsak hogy nem szabad a fejesztettség és zavart kapkodás hibájába belesülyednie, néki azonnal tollat kell ragadnia, hogy közöljön, magyarázzon, informáljon és világot gyújtson . . . Egy szerkesztőség a forradalom alatt ugyanolyan, mint maga a forradalom, izgalmas, lázas, fellobbanó, ideges, emésztő és kínlódo . . . Csak aki belelátott már az emberek idegéletébe, aki közel tudott férközni a mások szívéhez, aki a felrebbenő szemeken át eljutott már a lélek titkos rekeszéig, csak az tudja igazán megérteni ezt a gyönyörű képet, rohanó kaleidoszkopot vagy lázas panorámát.

Hisz itt most nem fontosak a nevek, egyik ember épp úgy teljesíti a kötelességét, mint a másik, egyik ember épp úgy robog a szerkesztőségi folyosón, mint a másik, lázasan lendítve meg futtában nedves kéziratát, mint egy diadalmi zászló, egyformán fontos mindegyiknek a napok minden története, a történetnek minden kiobbant részlete, hívő lázas emberek cselekedete, az egész ország most már el nem titkolható hite, amely elsőnek a magyar fővárosban üte ugyszólván vértelen diadalmát, mindenki reszketve csodálattal és szokatlan elragadtatással gondol a katonákra, a nagy, az egyetlen erőre, amely eldöntötte ezt a harcot, mert talán tegnap, tegnapelőtt, talán az elmúlt órákban még csak gyéren akadtak laktanyák bűzös, ronda vacsaiban elesigázó t legények, akik hitték ezt, ha remélték is és most mégis kitörtek, kirohantak, kitárták a mellüket, mint annyi sokszor a harci izgalmaik örjítő pillanataiban, amikor nem kellett volna megenniök . . .

Körülottem elsápadó és fel-felviruló arcok, el-elbágyadó és kitiizesedő szemek, reszkető és erősen kifeszülő karok, ijedt, összegabalyodott hangzavar és világos gyújtó szavak, halk kérdezősködések és rivalló magyarázatok, valami gyötrő félelem és a félelmet letipró föllélekzés és semmi humor, amely máskor a cinizmust szokta enyhíteni és semmi cinizmus, amely máskor a humort szokta elsikkasztani: — a szerkesztőség most egészen más volt, mint ahogy más volt odakinn az utca, más színe lehetett az égboltnak, másképpen lobogtak az ünnepi fáklák, más muzsikája volt a feltörő hangnak és másképp lobbantak meg a gyönyörű zászlók az enyhe október friss szellőjében . . .

És közben elkészültek a lapok, még nedvesen párologtak a zugó, fardadhatatlan gépek festékétől és forró gőzétől és már forgattuk és lapoztuk a gyér oldalakat és nem vettük észre, hogy most épp olyan kicsiny a lap, mint amilyen kisterjedelmű volt az utolsó háborus hónapokban, most óriási volt a lap, ahogy kitágult, bámuló szemmel révültünk bele és megdöbbsent lélekkel szívtuk újra magunkba a betűket, amelyek a mi agyunkból csöpentek és olvadtak bele élő gondolatokká, most óriási volt a lap, mert tele volt minden sora, minden cikke, minden oldala az új élet himnuszával, a magyar forradalom friss eseményeivel, zakatolt, lázított és vérzett az új

lap, mint ahogy zugott, szenvedett és véresen vonaglott odakünn a forradalomban megfogant új élet.

És ekkor már a hajnali órák nehéz, fárasztó kimerültségében csendesen, alig-alig váltva egy-egy szót, ültünk egymás mellett, fázósan és megborzongva, mit hoz a holnap, megmaradnak-e a nagyszerű vivmányok, nem mozdulhat-e meg újra a letipört, sárba taposott régi rend, annyi bűnnek, feledhetetlen szenvedésnek, irgalmatlan nyomornak és sötét kétségbeesésnek fertőzött méhü szülője!

És teltek a napok és éjszakák és valamennyi az első forradalmi éjszaka fölemelő lendületében szárnyalt föva, jöttek a rémhírek és pillanatok alatt elsatnyultak, hírét vettük az ország megmozdulásának, annak, hogy a felörö fénybe piszkos, fekete füstök uszálya csavarodott bele, megdöbbsentünk annak hallatán, hogy itt is, ott is a bomlás valóban orosz példái törtek felszínre, de bizalmunk továbbra is rendíthetetlen maradt, lehetetlen, hogy a józan, bölcs, sokat szenvedett, millió vihart látott magyar nép most csak olesó, hitvány prédázásra és portyázásra használja fel a zavart napok még el-elboruló óráit és pillanatait . . .

Ilyen volt-e az élet másutt is? Nem tudom. Így éreztek-e az emberek más földél alatt is? Nem tudom . . . Ilyen volt az élet a Pesti Hirlap szerkesztőségében a forradalom első napjain és éjszakáin.

Béldi Izor:

A Marseillaise — a M. kir. Operaházban.

A világra szóló, örökké nevezetes események közül csak egy epizód-ról akarok itt megemlékezni; arról, mikor a magyar „királyi“ operaházban felhangzott a világszabadság himnusza, a Marseillaise. Abban az operaházban, melyet a magyar adófizető nép pénzéből tartanak fönn, de amelyben mindig aulikus, a bécsi udvarral kacérkodó intendánsok parancsolgattak. Itt eljátszották és elénekelték, a szombati diszeloadáson, a szabadság és egyenlőség forradalmi dalát, a Marseillaisét.

Nem először hangzott el forradalmi ének az operaházban. Huszon-négy évvel ezelőtt, Kossuth Lajos halálakor, dacára az országos gyász-nak, az akkori intendáns, Nopcsa Elek parancsára, előadást akartak tartani. A Szent Erzsébet legendáját akarták adni; Erkel Sándor vezényelt és már meg is kezdte a nyitányt. De akkor a mindenható nép áttört a kordonon, bevonult az operaház nézőterére és betiltotta az előadást. Egyetemi polgárok és újságírók, felejthetetlen emlékü Hollósy Géza vezetésével, fölsiettek az udvari páholyba és ott kitiűzték a Kossuth Lajos halálát gyászoló fekete zászlót — azt a gyászlobogót, melyet az intendáns Bécs ked-

véért nem engedett kitűzni az operaház homlokzatán — azután elénekelték a Kossuth-nótát és velük énekelt a közönség is.

Most szombaton pedig elénekelték az operaházban a Marseillaiset. Csúdas dal ez; csúdas a keletkezése és terjedésének története is. Husz esztendő, fiatal francia szapórtiszt írta, azaz inkább rögtönözte, egy vacsorán, Dietrich strassburgi polgármester házában. Soha azelőtt sem azután nem írt többé se verset, se zenét. S amit akkor lázas mámorában írt és komponált, Chant du Rhin, — dal a Rajnáról — címmel: már egy hét mulva Franciaország délvidékén énekelte azt Barbarousz ötszáz marseillei önkéntese, akik Páris felé vonultak, hogy romba döntsek a királyságot. S ahol elhaladtak, az új dalt énekelve, mindenütt velük énekelte a nép — és szállt az ének szájról-szájra és csakhamar ez lett a Tuillériák ellen vonuló csatadala és a királyság halotti éneke. Majd két évtized mulva már a nép legértékesebb eleme, a munkásosztály fogadta el a munka világhimnuszának — és ahol fölhangzott riadó szöze, ott a szabadság és egyenlőség bontogatta lobogóját.

A Rouget de l'Isle strassburgi Rajnai énekét a marseilleiekről nevezték el; amint Amerika is, nem a fölfedezőjéről, hanem első ismertetőjéről kapta a nevét. Nem fontos a cím, az elnevezés. Ma már fogalom a Marseillaise: jelenti a szabadságot, testvériséget és egyenlőséget, — a zsarnokság ledöntését, az osztályuralom és a születésen alapuló kiváltságok alkonyát.

Ezért nevezetes epizódja ez örök emlékezetű napoknak, hogy a m. „királyi” operaházban énekelték, „hivatalból” rendezett diszeloadásán. Múskor operaházunknak ilyen diszeloadásain a nézőtérén udvari fölkapók és kotillonos hopmesterek terpeszkedtek; most pedig a munkásság, a dolgozó közeposztály és a világ legvitézebb katonaságának képviselői énekelték a Marseillaiset.

Biró Lajos:

A Nemzeti Tanács nem tervezte

szerda éjszakára a forradalom kilobbantását. Egészen pontosan talán így kell mondani: a Nemzeti Tanács nem szerda éjszakára tervezte a megmozdulást. A forradalom mégis kilobbant szerdáról csütörtökre virradó éjszaka körülbelül éjfél tájban. Miért?

A forradalom kilobbant és felcsapó lángja hosszú órákig hanykolódott füstösen, tüzesen, kormosan ide-oda. Az egyik negyedórán úgy látszott, hogy mindent megnyertünk, a másik negyedórán úgy látszott, hogy mindent elvesztettünk. Az egyik negyedórán a katonák elfoglalták a térparancsnokságot és fogolyként hozták a Nemzeti Tanácsba Várkonyi

tábornokot, a másik negyedórán jött az a hír, hogy bosnyák csapatok rohamlépésben sietnek át a Lánchidon ellenünk. Az egyik negyedórán azt jelentették, hogy a főkapitányságot visszafoglalták tőlünk, a másik negyedórán egyszerre hosszú tigrisugrással fiatal főhadnagy toppan be az Astória szűk szobájába:

— Forgó főhadnagy jelenti a Nemzeti Tanácsnak: elfoglaltam a telefon-központot.

Volt egy csomó bátor és elszánt ember. Azután volt egy csomó meghökkenítő, ijesztő és elcsüggedt részlet. Néha úgy látszott, hogy mindent megnyertünk, néha úgy látszott, mindent elvesztünk. Végül a forradalom ragyogóan győzött. Miért?

Soha olyan világos nem volt számomra, mint most, hogy a történelmet nem emberek csinálják. Nem az emberek irányítják a történelmet, hanem a történelem irányítja az embereket. A történelemben van egy immanens akarat: annak engedelmeskedünk valamennyien. A legtöbb, amit tehetünk, az, hogy igyekezzünk felismerni ezt az akaratot, becsülettel engedelmeskedünk neki és hűséggel szolgáljuk.

Csetényi József:

Mikor kifőrt a háboru,

az ujjongó öröm magával ragadta az egész országot. Magával ragadta az öröm az én szerkesztőségemet is. Mindenki el volt telve bizakodással. Engem a háboru kitörése szomorúsággal töltött el. Azt mondtam — ha egyáltalán beszélnem lehetett —, hogy a kettős monarchiát véresen szét fogja zuzni ez a háboru. Kérdés, ép bőrrel kilábolunk-e mi magyarok a széttört birodalomból? Kezdetül fogva én voltam a szerkesztőségnek és társaságomnak legnagyobb „pesszimistája”. A pesszimista jelző ellen mindig tiltakoztam, mert Magyarországot a győzelemtől féltettem legjobban, a német-osztrák vereségben ellenben bizakodtam, mert ettől vártam Magyarország teljes függetlenségét. Számomra a világháborút nem az 1914-iki szerajevói merénylet idézte fel, hanem a német imperialista célokat szolgáló vámpolitika, amely hivatva volt a kelet-római császárságot Berlintől — Bagdadig megteremteni. Sok cikkben mutattam rá, hogy ebben az imperiumban Ausztria és Magyarország csak az országot szerepét töltheti be és amíg ki nem alakul ez a német világhatalom, addig állandóan tart a mi kritikus helyzetünk, amely vagy világháborúra, vagy a német világhegemonia megteremtésére vezet. A mi végzetünk az volt, hogy a német imperialista célokhoz való alkalmazkodásban a keleténél tovább mentünk. Ez az alkalmazkodás eredményezte a Balkánnal való feszültségünket úgy, hogy tíz év előtt írtam: Németország számára a Balkán az az archimedesi

pont, amely a Habsburgok birodalmait sarkaiból kiemelheti. Mi elfogadtuk a német agrár elzárkózást és a nyomást gépiesen tovább adtuk és végül azt hittük, hogy a mi érdekeink ütköztek össze a balkán népek érdekével. Ezzel öntudatlan uttorőivé váltunk a német keleti törekvéseknek és szövetségi viszonyunk alárendeltségi viszonyra fajult, amelyből csak egy világkonflagráció szabadíthatott ki bennünket. A forradalom első napján úgy éreztem, hogy kiszabadítottuk magunkat a német és osztrák alárendeltségből egy csapásra. Az első órákban ennek az érzésnek átadtam magam teljesen. Azután sorra meg kellett felelnem magamnak az elém tóduló aggodalmakra: vajjon képesek leszünk-e meggyőzni ellenfeleinket arról, hogy mint független ország be tudjuk itt tölteni egyensúlyozó szerepünket, amire mint kettős monarchia képtelenek voltunk; vajjon az új politikai és gazdasági rend élére megtaláljuk-e a megfelelő erőket, hiszen a közösség letűnt rendjét szolgálta minden „neves” emberünk; vajjon azt a gazdasági felsőbbiséget, mellyel az osztrák népek rajtunk uralkodtak, tudjuk-e ellensúlyozni és nem terítik-e ránk a vizes lepedőt, mielőtt végleg kisiklanók kezeik közül? Nem minden aggodalomra tudtam magamnak megnyugtató választ adni.

Elek Arrur:

A Vérmező felől.

Sötét reggel. Nyirkos mozdulatlanság és csöndesség az én vároldalban ácsorgó kis utcámban. A pesti viharok ide a szele sem jutott el. Tunya és bizakodó, szorongó és kétségbeesett álomban aludta át a ház a vajadás éjszakáját.

Apró pöffenések, hegyes kis dörrenések rezgetik meg a levegőt. Nem szokatlan zaj itt, a bosnyákok kaszárnájának tövében, a Vérmező közelében. Valahol a szomszédban mégis kíváncsian kinyílik rá az ablak. Női hang kacag ki az utcára: mint a gyermek örül az országos nagy rakétadurrogatásnak. És jönnek a hírekkel a ház gyermekei, a hirtelenében felkókardozott és szalagozott fiúk. Forradalom! Az utcán szuronyos katonák lekopasztyják tisztjeikről a díszet. Fölbokrotázott nehéz gépkocsikon fegyveres hadak száguldoznak. Egy riadal az utca.

A fehéres, sürtü levegőt a mámor piros párázata festi rózsaszínűre.

Forradalom, szabadság, testvériség, egyenlőség! Gyermekkorom szent igéi, mért olyan kintől széjjelmart az arcotok? Hová lett róla az öröm pirossága?

Messze, messze, száz meg száz mérföldre innen, vizeken és hegyeken túl testvérek ölik a testvéreinket. Minden ut tele vonszolódó testükkel.

Mint az eltévedt és rémektől kergetett gyermekek igyekeznek hazájuk felé. Összetört, halálra fáradt hadak... A múlt emlékeé vagy a jövő fenyegetése jajgatásotok? Nincsen előle menekvés. Az álom csöndessége, az öröm zivaja mind el van némitva. — — — — —

Lesznek-e még boldog emberek ezen a földön, lesz-e még fű, virág, lesznek-e még madarak? ...

Feleky Géza:

Epizódok.

Három sötétvörössel kárpitozott hotelszoba a Nemzeti Tanács helyisége. Az egyiknek ajtaját karcsu fiatal ember őrzi, ünnepléses, hosszú Ferenc József-kabátban, vállán Mannlicher-puskával. Itt ülnek együtt a tanács tagjai. Éppen az új ténparancsnok veszi át kinevezési okmányát, amikor belépek. Két sor az egész dekrétum, alatta Magyar Lajos aláírása. Budapest ténparancsnokát tehát egyik újságíró-kollegánk nevezte ki. Kalappal fején, felülőben, nyakán elegáns szürke selyem sálal áll a falhoz támaszkodva Kéri Pál. Hozzám nincsen szava, csak az asztal felé kiált:

- Még egy kinevezést írni. Feleky a ténparancsnok civil-adlátusa.
- De nem tudom, mi történt és mi történik.
- Akkor ül le és várj!

Igy lettem tanuja és szereplője a forradalomnak.

Csöndesen, nyugodtan beszélgetnek a Nemzeti Tanács tagjai és csak amiatt aggodnak, hogy nem lehet majd kikerülni a véres összeütközéseket. A forradalom hadvezérei nem emlékeztetnek a front tábornokaira. Itt szent minden egyes emberélet és a vérontás lehetősége nyomasztóbb súlylyal nehezedik mindenkire, mint a vereség gondolata.

Jászi fogadja az őrségek által előállított tiszteket. Mindig feláll, mindegyiküknek elébe megy néhány lépéssel, bemutatkozik és halkán, udvariasan kéri az érkezőket, hogy csak akkor tegyék le a fogadalmat, ha meggyőződésük úgy parancsolja.

Két zászlóalj bosnyák közeledik a Rákóczi-úton, jelenti a telefon. A Nemzeti Tanácsot most nem őrzi több mint tizenöt-husz katona. Az asztal mellől izgatottan állunk fel néhányan. Az ajtóban pedig hirtelen megjelenik Rippl-Rónai érdekes művészfeje, az elmaradhatatlan széles karimájú barna kalap alatt.

— Szervusz Oszkár! — szól Rippl-Rónai Jászi felé. — Tegnap este feleséggel vacsoráztam. Kellemes, szép este volt. Kár, hogy nem voltál velünk.

Ez a néhány szó igazán szép példája a művészi impassibilitásnak.

A hidak, majd a pályaudvarok megvizsgálására küldenek ki engem — egymagamban. A keleti pályaudvart elfoglalhatná akár tíz katona. De a Nemzeti Tanácsnak ekkor nincsen tíz embere sem, pedig Fényes, Landler és Szántó Jenő ugyancsak takarékosan bánnak a tartalékokkal. A pályaudvar érkezési oldala mögött megpillantok egy őrzőjáratot. Megállítom őket. A szakaszvezető elolvassa a Nemzeti Tanácsból kapott nyílt parancsot, kibetűzi az aláírást: „Kunfi, Fényes . . . A Fényes képviselő ur derék ember, de mi nem tartunk a forradalommal“. Szalutál, tovább megy. Most veszem észre, hogy néhány lépésre tőlünk, három csendőr áll. Ezek elfordulnak, nem akarják meglátni, hogy orruk előtt dolgozik egy „forradalmár“.

Visszamenet eszembe jut, hogy a Nemzeti Tanácsnak nem csupán a katonái fogytak el, hanem a cigarettái is. Az Othonban szerzek kétszázat. Amikor jelentéssel és a cigarettákkal ismét felérek a Nemzeti Tanács szobájába, éppen az új jelszót adják ki: „Vér nélkül . . .“

Ma éjszaka a forradalomnak még sok más epizódját és kis kulisszatitkát jegyeztem fel, íróasztalom fiókja számára. Majd eljön az az idő, amikor mindent el lehet mondani a nyilvánosságnak. Aki végigcsinálta ezt az éjszakát, az más szemmel fogja nézni ezentúl a világtörténelem híres, nagy forradalmait. És aki szerdán éjjel látta „dolgozni“ az osztrák-magyar tábornokokot, az egyszerre megéri, hogy miért hozta Magyarországra számára a vereségek hosszú, gyakran szégyenletes sorozatát a háború ötvenegy hónapja.

Füst Milán:

Napló részlet.

1918 X/30. — A magános ember, aki istennel alkuszik: bocsásson meg néki, hogy káromolta.

Az ébredő: — takarójával ismét magára huzná még álmát. — Oly hidegen állasz, mintha a jeges, naptalan világtűrben bolyonganál. — Éjszaka: forradalmi kép. A gróf palotájának kiskapuja nyílik s egy fehér fejkötős szobaleány csókok közt bocsátja utnak bakáját.

Schlaf Kinderle, schlaf — Du wirst ein kleiner Graf — éneklük a gyerekeknek, — erre sirni kezd. Nein! kiáltja. — Also ein Demokrat! — csitítják mosolyogva. Nein! kiáltja újból. — Also? kérdik. — Ein guter Bubi! feleli. — Talán jó utmutatás mindnyájunknak. — Felmegy a gyerek a templomhoz és visszajövet jelenti: Dort sind zwei Gräber! — Ja, dort schlafen arme Soldaten, mondják néki, — und was hast Du ihnen gesagt? — Gute Ruh — musst Du ihnen wünschen. Felmegy a gyerek és bele-

kiáltja a sirokba: Gute Ruh' arme Soldaten! Gute Ruh'! (E. Bobi két éves korában.)

X/31. Az asszony bejön reggel — „végünk van, — tessék felkelni, — forradalom van! Nem hallotta a trombitálást? — Ugy dobog a szívem, majd kiszakad. Lőnek mindenfelé.“ Kimegyünk P.-vel. Isteni szépségek: általános, nagy, üvöltő felszabadulás. (Már az éjszaka is megváltozott a tüntető tömegek kiáltása, — valami vészjósló ululálássá vált.) Mihelyt e szót hallok: forradalom, — a képzelt halálos veszély közelségétől valami mondhatatlan boldog könnyelműség, jókedv és mámor fogott el. Táncolni kezdtem és hangosan nevetni az utcán. Nem mosdottam, — csak úgy sebtiben öltözködtem s egy jó fütykőst a kezembe . . . Katonai csapatok az utca tömegeivel kézenfogva, fellobogózva és felvirágozva, énekelve jártak be a várost. (Hát lehetséges, valóban lehetséges-e, hogy a gondolat oly erőssé lehessen, hogy a fegyvereket kicsavarja az emberek kezéből? — A szuggesztióknak mily nagy építménye, milyen kártyavár az egész államépület, királyával együtt! A szuggesztió-lánc egy helyen elszakadt — és vége! Mi védte eddig az uralmon lévőket? — A képzelet, hogy parancsának engedelmeskedni kell.)

A változás nagy, mámoros perceit élte a nép, — bár egy kis aggodalom élt a szívek mélyén: épp ezért később boldog és megnyugtató, lelkesítő érzés volt, egy-egy tisztjeik vezetése alatt menetelő, rendes, reguláris csapatot látni: a rendet a nagy zürzavarban. — A törvények felfüggesztésének nagy pillanatai voltak ezek: általános nagy felsőhajítás azoknak, akiket a törvény elnyom és aggodalom a megvédelelnek. — A Nemzeti Tanács felhívott mindenkit, hogy kicsapongás, rablás esetén rögtön ítélkezze: egy kis front-érzést izeltünk. — „Amit eddig szereztünk, annak vége!“ — ezt tudta mindenki. — „Újból és ezentúl kell majd megszerezni mindent“ — s mint aki felvágta ereit: oly mámoros könnyűség emeli a lelkeket. (Valóban el kell dobnod mindent, mindent, lim-lomot, vacakot — csak meztelen tested maradjon meg — és légy szabad!) — Az emberek már csókolózni kezdtek az utcán. — (Persze a többéves fokozott fegyelmet nem bírta már ki a nép-idegzet.) — P.-vel elképzeltük falun a lassu parasztot, mint ébred benne a forradalmi láz, mint csillannak meg szemei — s mint indul meg lassan, gyilkos-fekete szemmel ölni. — Később kifáradtunk s megcsömörlöttünk az általános nagy harmóniától, — egy kis undort keltett az általános szeretkezés. — A fegyverraktárakat kirabolták s a csöcseléket felfegyverezték: nagy rablások és gaztettek lesznek az éjjel. Az A.-utcán földiszóval hátán cipekedik haza egy tagbaszakadt legény: már kezdődik a rablás. — Mily nagy az élmény-vágy az emberekben, talán még nagyobb az élet-vágyánál is. (Ugyanazon nőták, mint a háború első napjaiban, ugyanaz az ujjongás.) Az elfojtott, poshadt életerők fellángoltak. S a nők, hogy felszabadultak: két kis urileányt láttunk az utcán kokottok módján viselkedni; — a szüzek lelke mélyén

biztosan megdobbant valami: vége a nagy, kényszerű fegyelemnek — vége mindenkinek, — itt a szabadság. Sok exaltált önfeladkozás lesz az éjjel. — Tegnapelőtt fentjártam a Nemzeti Tanácsban: X. igen bozankodott, hogy ellopták az esernyőjét. — „Ellopják a Nemzeti Tanács esernyőjét” — dörmögte ellágyulva, szomorúan, gyengén, aggastyánosan. — „Mi? — Mit mondasz?” — kérdezte aztán kísértőjétől mohón, mint egy gyerek.

Az emberek persze nem tudják, hogy ily nagy felszabadulást bánat követhet, — nem nézik meg a koldusasszonyt gyerekeivel az utcákon: aki örömben fogant s most a nyomorúság szimbóluma. — Kinn fekszik revolverem, amíg irok, — léptek kopognak benn s egy-egy lövés dördül az éjszakában. — Meg kell védenem magam, ha betörnek. — Mindent azonnal feljegyzek, — nékem ez a legfőbb s legfontosabb — s most igazán nem lehet tudni, mi lesz holnap. (Valóban: mit is rejt az idő nyüzsgő, villódzó sötét mélye: belül egészen sötét, csak ahol a perc születik, ott foszforeszkál valami veszélyes fény.) — Baj lesz holnap! — Teljesen egyedül és elhagyottan! — Rabindranath Tagore-t fogom olvasni.

Gábor Andor:

Nyilvános rendes professzora

a forradalomnak nem vagyok, legföljebb magántanári minőségben vettem részt benne, még így is habilitáció nélkül. Ha finoman akarom magam kifejezni, akkor így mondom. De ugyanez konyhanyelvre lefordítva ekként hangzik: mindenek voltam három napig a forradalom háztartásában a jó Magyar Lajos és a kemény Pogány József mellett. Hogy hogyan jutottam bele: nem tudom. Senki sem küldött és senki sem hívott, de ott voltam és igyekeztem hasznára lenni az ügynek. Ha vannak dolgok, amiket nem jól intéztem el, szolgáljon mentségemül, hogy majdnem egészen praxis híján dolgoztam, mert a megelőző mozgalmakban, sem a negyvennyolcasban, sem az ezerhét százkilencvenhármásban, másodlagos elfoglaltságom miatt, részt nem vehettem, s így csak társaim szűkszavú utasításaira és a magam belátására voltam utalva. Általában hiányos előkészítettségűnek érzem magam arra, hogy a történelem ítélőszéke elé állhassak, mert sohasem hittem, hogy erre sor kerülhet. Hogy mégis sor került rá, annak nagyon-nagyon örövendek, mert a forradalmi éjszakát megelőző állapotokkal, sőt úgy is mondhatnám: világrenddel, nem túlságosan voltam megelégedve. Azt látom — nehogy teoretizáljak — hogy az ostobaság uralkodik a józan ész fölött, s minden tizedik-huszedik esztendőben enged át egy-egy talpalatnyi területet az előbbi az utóbbinak, de közben nemcsak az átengedett területet foglalja vissza egy-egy nekilódulással, ha-

nem még meg is szaporítja a saját területét; az előbbi, kérem, nem az utóbbi. Hogy hátralévő életemben most már jól érzem-e majd magam, tisztán attól függ, hogy a fentebb írt helyzet megszűnik-e? Ha, bármilyen címen, tovább is az ostobaság lesz uralmon, tovább is elégedetlen leszek, s tovább is részt próbálok venni minden olyan munkában, amely megkísérli a józan ész ahhoz a hatalomhoz juttatni, amely megilleti. Meggyőződéseim, hogy ez végül, — lehet, hogy csak igen nagy idő múlva, — sikerülni fog. Párthoz nem tartozom, egyéb programom nincs, csak ez: szeretnék boldogan élni, és szeretnék minden embert olyan boldoggá tenni, amilyen én magam lenni kívánok. Lehet, hogy ez bolondság, de szép bolondság, talán érdemes élni is érte; meghalni biztosan érdekesebb, mint mindazokért az ideálokért, amiket eddig rajongva vagy bárgyuan megha'ásra érdekeseknek hirdettek. Nem folytatom, mert nagyon sok minden! kellene még elmondanom, s most, úgy érzem, lesz idő és mód rá, hogy az ember elmondhassa a mondanivalóját. Visszatérve a forradalomra: a forradalomban keveset lehet aludni s ez káros az egészségre. Az ember arra is született — többek közt — hogy, amíg tud, addig jól kialakítsa magát. Remélem, hogy, ha kell is még éjszakáznom vagy nem-aludnom ezentúl, nem forradalmi teendők miatt fog kelleni.

Gellért Oszkár:

Csaladal.)*

Ládd-e testvér, ott a föld már füstölög,	Végítélet, én vagyok az angyalod.
Arra menjünk csatát víni? Nem	Proletárnak föltámadást kürtölök.
Nem csalog — füstölög: [csalog.	Angyalod — kürtölök:
Meghalok, de nem ölek.	Meghalok, de nem ölek.
Két nap óta marsolok és böjtölök.	Mondhatjátok, gyenge aki andalog,
Ezer éve böjtölök és marsolok.	Mégis hiszek, mert az Ige mind-
Marsolok — böjtölök:	Andalog — mindörök: [örök.
Meghalok, de nem ölek.	Meghalok, de nem ölek.

Béke, béke, harsanjon fel szent dalod
S fehér zászlód véres rongy a szív fölött.
Szent dalod — szív fölött:
Meghalok, de nem ölek.

*) Ez a vers még 1917 júniusában íródott, de nem jelenhetett meg.

Gellért Oszkár:

A szent korona tan bukása.

Az alább következők szószerinti idézetek egy cikksorozatból, amely jó tíz éve jelent meg s amely miatt a szerzőt a budapesti egyetem némely katedrája s a konzervatív sajtó némely íróasztala felől akkor és azóta a gunyos lekicsinylés és a hazaárulás vádja érte:

A szent korona nemcsak szimbólum, de „közjogi fogalom”. Királyt és nemzetet együtt megillető főhatalom „birtokosa”. Minden jog és hatalom „forrása”. Viszont a szent korona „birtokosa” a király; a törvényhozás lehetősége, az országgyűlés működése is tőle függ. A szent korona „eszmei személy”, a felségjogok belőle „szállanak át a királyra”; a magyar nemzet állami élete a szent koronával „áll vagy bukik”. Az állami organumok belőle nyerik „élteő erejüket”. Az alattvalói hűség is csak a koronázási határidőnként megszabott „hat hónapon belül áll fenn”. A király iránt való hűség „a szent korona iránt való hűség”; a király iránt lehetünk hűtlenek, a szent korona iránt nem. A szent koronában király és nemzet „egy testben egyesül”. És így tovább. Nem szükséges e tan formulázásának bővebb ismertetése, annyira közkeletű az.

... Van tehát egy elméletünk, a szent korona tan. Ezzel takarjuk, hogy nincs erős, igaz magyar alkotmány.

De Magyarország alkotmányos ország akar lenni s nem Bluntschli-féle ideokrácia maradni, hol a szuverénitás végső fokon nem az államot alkotó népben, de egy megismerhetetlen tárgyban él. Fejedelmek régóta más államok fejedelmek is; ha velünk racionális egységben össze nem olvadhatnak, mi haszna a szent koronában lakozó transcendentális egységnek? Ez egységben nem jelentheti a főt a király, mert a test többi tagja korántsem ennek a fejnek akarata után indul, mert a korona nem is olyan főt diszit, melynek módjában volna egyedül a mi fejünkkel gondolkodni; s mert mikor ez a király a koronázási dombon a Szent István kardjával észak, kelet, dél és nyugat felé suhint, jelétül annak, hogy minden támadástól megvéd bennünket: önmaga felé nem suhint, az osztrák császártól nem is védheti meg a magyar királyt.

A szent korona tana utjában van, nehezíti, hátráltatja azokat a törekvéseket, melyek a népszuverénitás alapján álló új magyar alkotmány felépítésére irányulnak; a szent korona elmélete támogatja azt a valóságot, hogy a király egyenlő jogu a nemzettel, tehát vétője korlátlan — s ez jól van így; a szent korona elmélete táplálja azt a valóságot, hogy a korlátlan vétője királlyal szemben a korlátlan adó- s ujoncmegajánlási jogára hivatkozható nemzet passzív ellenállásokkal erőltethesse önmagát; a szent korona elmélete erősíti azt a valóságot, hogy Magyarországon nincs miniszteri felelősség, sem jogi, sem politikai értelemben — mert a korlátlan

házfelosztó joggal bíró király a vád alá helyezést bármikor megakadályozhatja, másrészt a nemzetre a végtelenségig appellálhat; a szent korona elmélete türi, hogy király és nemzet, mint egymással harcoló, békét kötő, szerződő jogalanyok, felek állhassanak szemben, elősegíti azt a másik hazug hitet, hogy Magyarországnak és Ausztriának semmi közük egymáshoz, szerződésre nem ők léptek egymással; a szent korona elmélete tünteti fel — harmadik hazug hitként — a koronázást legnagyobb alkotmánybiztosítékunknak. A szent korona tan hazugságai így ezövik, itatják át az egész magyar alkotmányt. Elsőbben is e hazug ideokráciából kell kibontakoznunk, az elmélet forradalmát kell jó előre hirdetnünk, ha a magyar alkotmány reformját becsülettel el akarjuk végezni.

Van-e egyáltalán osztrák-magyar szövetség?

Mióta a szerencsétlen mohácsi csata vízbefult királya megcsinálta a hidat a két állam között a maga ledőlt tetemével: közel négy évszázad telt el és ez a kérdés még mindig tisztázatlan. Valójában azt sem tudjuk, mi is történt 1723-ban, 1848-ban és 1867-ben.

Ami tudunk, mindössze az, hogy 1723-ban részünkről megvolt a teljes hajlandóság arra, hogy az osztrák tartományokkal kössünk szerződést a közös védelemre nézve, de ez a hajlandóság megőrt a császár ellenkezésén; — hogy 1848-ban ugyanaz a Kossuth Lajos, aki kimondotta a tételt, hogy két korona egy fejen inkompatibilis, aki tehát tiszta perszonális unióban sem talált elméletileg megnyugvást, a 48-as törvényekkel nem tartotta szükségesnek számítani az Ausztriát s Magyarországot egy kalap alá vevő ezt a gyakori kifejezést: „birodalmi kapcsolat”; — s hogy 1867-ben ugyanaz a Deák, aki Magyarország és Ausztria viszonyában pusztán perszonális uniót látott, többször viszont a legnyomatékosabban tartotta szükségesnek hangsúlyozni, hogy Magyarország 1723-ban nemcsak királyával szerződött, de, bár hallgatagon, az örökös tartományokkal is.

Mi történt tehát?

Királyunkkal léptünk csak szerződésre, avagy Ausztriával is, avagy csak Ausztriával? — mivelhogy alkotmányos állam saját királyával nem szerződhetik, csupán törvényt alkothat. Perszonális unióban élünk-e Ausztriával, avagy reális unióban, avagy inkorporatív unióban? — mivelhogy Magyarország, mint egy egységes birodalom, mint a Széchenyi-féle „közálladalom” kiegészítő része még 48-as törvényeinkben is kísért. Mind e kérdések közt hánytorgunk s nem merünk arra a biztos alapra lépni, hogy itt két állam kötött szövetséget egymással, hogy védje egymást harmadik államokkal szemben közös uralkodó alatt; s mikor e közös uralkodó rendőr-hadjáratokban támadásra használja föl ketlejtüket egymással szemben, akkor az egyik, úgy látszik, szívesebben viseli el a lázadó jelzőt, a lealjasítást, semminthogy a szerződésszegés vádja érje fejét, ami pedig csak a jogképeség bizonyítéka.

Inkább azt hazudjuk a szent korona tan nagyobb dicsőségére, hogy saját királyunkkal szerződünk s csinálunk hozzá olyan elméletet, hogy az 1723-ban uralkodó királynak joga volt az összes utána következő királyok nevében is szerződni.

1723-ban Magyarország, jogilag legalább, a magáé volt, az osztrák tartományok ellenben a császár patrimoniumai voltak. 1723 és 1713: egy egész világ különbsége e két dátum, melyeknek elseje egy magyar alkotmányos törvény, másodika csak az uralkodó család házitörvényét jelenti.

1848-ban az alkotmányos Magyarország parlamenti küldöttségét, mely avégből ment Bécsbe, hogy az osztrák parlamenttel a két állam alkotmányának, függetlenségének kölcsönös biztosítása végett érintkezésbe lépjen: ugyanez az osztrák parlament, mely pedig alkotmányos törvényekkel nem igen ajándékozta még meg Ausztriát, két állam nemzetközi érintkezésének fölébe helyezte az alkotmányos törvényeket? ... nem, csak a házszabályokat, mert azok nem engedték meg azt, hogy a bécsi parlament színe elé küldöttségek járulhassanak.

S 1867-ben, mikor Magyarország a közös ügyek kezelési módját törvényileg akként szabályozta, hogy azok életbelépését egyenesen az osztrák teljes alkotmányosság életbelépésétől tette függővé: 1867-ben az osztrák 1867 csak az októberi diploma s a februári pátenz átdolgozott kiadása volt, mely szerint Magyarország maradt továbbra is a birodalom kiegészítő része.

Sohasem értettük meg egymást teljesen.

Egyetlen egyszer, 1606-ban, bukkanunk csak kivételre, mikor az örökös tartományok átirattal biztosítanak bennünket arról, hogy semmit sem fog cselekedni, ami a szomszédság jogát sérthetné, miután mi biztosítékot kértünk királyunktól arra, hogy a velünk kötött bécsi békét nemcsak ő, de tartományai is sértetlenül megtartják, garantálják s magukat a magyar kormányzásba beleártani nem fogják.

Deák megkísérelte, hogy visszatérítse Ausztriát ehhez a kivételhez.

1848-ban hadat indított Magyarország ellen az osztrák császár. Ausztria is? Ausztria akkor még teljesen egyet jelentett császárával, az abszolút monarchiák közé tartozott. S Magyarország 1867-ben békére lépett királyával. Ausztriával is? Azzal is, mert az alkotmányos Ausztria azidőt volt megszületendő. Kellott, hogy Deák így gondolkozzék: tiszta perszonális unió hosszabb ideig fenn sem állhat a mai nemzeti államok közt s egy király esküjénél s egy állam törvényeinél is sokkalta jobban biztosítja ennek az államnak az alkotmányát oly kétoldalú szerződés, melyet a közös uralkodó alatt élő másik alkotmányos állammal köt. Az ő kikötése, hogy csak alkotmányos Ausztriával alkuszunk — szabad osztrákokat, hogy a mi szabadságunk biztosabb legyen, — abból a gondolatból sarjadt, hogy az alkotmányos Ausztriának csak annyival kell majd távolodnia abszolút császárától, amely távolság elegendő lesz ahhoz, hogy

a magyar királyt és államot ugyanannyival hozza közelebb egymáshoz. Mintha a Habsburgok bevált devide-elvét akarta volna ő Ausztria és császára ellenében alkalmazni.

Ami 67 óta mái történet, azt bizonyítja, hogy Deák tévedett. Maga a 67-es frigy sem volt már tisztességes szándékkal kötött mindkét oldalon. Mi úgy indultunk az életnek, hogy két két független állam lépett szövetségre. S Ausztria gondolata még akkor is az összbirodalom eszméjétől volt titokban terhes. Bizonyos, hogy ez a frigy csak a házasságjogi error qualitatis legsúlyosabb esete árán jöhetett létre.

Ma a tény az, hogy Európában közös uralkodó alatt két állam él, akár kötöttek kifejezetten egymással szerződést, akár nem, szoros szövetségben egymással; s mert szövetségük együttérzés híján valóban hazugnak tűnik föl, csinálnak hazug elméleteket e szövetség tagadására; egyik olyat, hogy 1723-ban — a szent koronában — ennen királyával szerződött, feledvén, hogy e szerződésben egy idegen, azóta alkotmányossá is vált állam polgárait rótt köteleességeket; másik olyat, hogy amint egy a monarchia, egy itt a monarchia is, s abban Magyarország, mint érdekes jogtörténelmi mulattal, de gyatra kulturájú s államgazdasági jelennel bíró terület csak nagyobb autonómiát élvez.

Hazugságokkal, hazugságok közt élünk. A világtörténelem egy érdekes fejezetét csináljuk: mikorra igazságra ébredünk, úgy lehet, már nem lesz többé szükségünk reá; az eszközöket megtaláltuk, a célt veszítettük el; isten hírével szétválhatunk.

„Valójában azt sem tudjuk, hogy mi történt 1723-ban, 1848-ban és 1867-ben.“ De hogy mi történt 1918-ban, azt, hála az égnek, már tudjuk. A szent korona tan megbukott. A szent korona muzeumba kerülhet. És a régi Ausztria területén támadt új államokkal végre találkozhatunk majd a népek szövetségében.

Gerő Ödön:

Mindig a történelmi katasztrófa-elméletet

vallottam. A világ változásának útján a nagyszerű katasztrófák az államok. Csakis ők írhatnak ki régi rendet, világtörvényt, dogmatikus életfelfogást, társadalmi berendezkedést, gazdasági rendszert. A világháborút is ezzel a meggyőződéssel értékeltem. Azokkal szemben, akik kétségbeesetten azt jósolták róla, hogy a reakciót a világ urává teszi, írásaimban azt fejtettem, hogy a világot balfelé tereli. A háboruban ugyanis nem a kultúra csödjét, hanem a kultúra akaratát láttam. A kultúra nem érhetette be az evolúció törvényességével, ebbe a törvényességbe nem fért bele az élet lehetetlenségén érzett elkeseredés és kétségbeesés. A kultúra megérett a föl-

forogató katasztrófára. A kulturában mindenhatóvá lett a megváltozás akaratát. Talán szükség volt még rá, hogy a lelkük csordultig megteljenek szenvedéssel. A néplélek ezekből a sokaknak szenvedéseiből tevődik össze: kellett, hogy a háború a szenvedést a világon eluralkodtassa. Így támadt a világháború és így lett a forradalom. Nem visszafelé jóslás ez, hanem meg-látások és átérezések mondatták ezt velem.

A nagyszerű katasztrófa alaposan végigsuhint az evolúció és revolúció szójátékon. Ez a szójáték a szabadelvűségnek egyik legkedvesebb játéka. Nagy megváltozásokhoz az elemek széthullása, a folytonosság fölborulása szükséges. Az akaratnak kell érvényesülnie és meg kell szünnie a világgal való pusztító történetnek. A nép részére kegyetlen, elviselhetetlen rabság lett a folytonos vele való történet. Most felülkerekedett az akarat. Most fölszabadult a népakarat. A világháború katasztrófaérlelése ösztönöket, vágyakat, sejtéseket, mohóságokat váltott ki a néplélekből: ők annak a fergetegnek alkotói, amelylyel a népakarat végigseper a régi renden. A nép megelégedte, hogy az élet vele történjék, most ő intézi a történetet. A forradalomnak ez a mivolta. A legnagyobb forradalomnak, az élet meg-hódításának kezdete.

Igenis, a nagy megváltozásokhoz az elemek széthullása szükséges. Csak széthullnának a régi erkölcsi relativitás elemei is! Csak ő föléjük is valami hatalmas, abszolút forradalmi akarat kerülne, amely a tisztaságot és jószágot, az emberséget és igazságot tenné meg új rendnek! Csak megújul-hatnának maguk az emberek is, nemcsak a társadalmi és állami rendszerek! Csak diadalmaszkodhatna a forradalom magukon az embereken is!

Göndör Ferenc:

Döfünk néhányan,

akik hosszú évek óta hittünk a magyar forradalom eljövételében és szerény erőnkhez mértén dolgoztunk azért, hogy ez a tisztító és fölszabadító forradalom elkövetkezzék. A munkások voltak minálunk is a leg-elsők és legtöbbet üldözött magvetői a forradalmi átalakulásnak és kitűnő szövetségesük volt nekik persze a sötét magyar reakció, élén Tisza Ist-vánnal. Mert a magyar reakció olyan gögös, dölyfös, elbizakodott és zsarnoki volt, hogy kihívta maga ellen a lázadást és siettetett azt, ami most azután elkövetkezett. Ami itt történt, olyan az egész, mint egy álom. A legizgalmasabb mozikép tempóját is túlhaladják a magyar forradalom gyönyörű jelenetei.

Hogy én miben vettem részt? Hát rohanta ma rohanókkal és lelke-sedtem a lelkesedőkkel, olyan nagyon a kedvemre való volt az, ami itt történt. A magyar sajtóban talán senkinek sem volt annyi baja a rend-

őrséggel, mint nekem, engem évek óta folyton nyomoztak, kerestek, ker-gettek és hajszoltak a pesti rendőrök, akikről annyi gorombaságot nem vetett papírra soha senki, mint én. Sajtópörök özönét zúdították rám a pesti rendőrség emberei és a forradalom éjszakáját megelőző délután, amikor a Gresham kávéházban tartott rendőrgyűlésre elfogódottan be-mentem, engem, akit idáig úgy utáltak a Zrínyi-utca táján, engem egész komolyan és viharosan megéljenek a pesti rendőrök. Gondoltam ma-gamban, hogy ennek az egész világnak át kell változnia akkor, ha én már kibékültem a pesti rendőrséggel. És már ott is álltam a szónoki emelvényen és a magam rapszódikus módján beszédet, mélyen átérzett, meghatott üdvözlő szavakat mondtam a rendőrökhöz. Azután elkövet-kezett az este és felviharzott Budapest utcáin a győzelmes forradalom. Katonák és polgárok tömegében rohantam szivdobogva és ámulva végig az utcákon, vitt, sodort magával az ár és lihegve rontottam be a Károlyi-pártkörbe, majd onnan föl az Astóriába. Az emlékezetes Kossuth Lajos-utcai pergőtűz idején az Astória erkélyén állottam és mintha meghaltak volna az idegeim, nem is tartottam olyan borzasztónak, hogy odalent az utcán lövöldöznek.

Egy sereg mámoros katona megindult, hogy elfoglalja a Platzkommandót. Utánuk rohantam. A kapu előtt tolongó katonák lövöldöztek és olyan volt az egész, mintha formális ostrom volna a Platzkommandó ellen. Azután hamarosan benyomultak a forradalom katonái és elfoglat-ták a Platzkommandót. És elvittük föl az Astória-szállóba a Nemzeti Ta-nács elé Várkonyi tábornokot, két törzstisztjével. Mámoros percek voltak ezek. A Nemzeti Tanács azt parancsolta nekem, hogy Heltai főhadnaggyal, mint polgári parancsnok menjek el és hivatalosan vegyít át a Platzkom-mandót. Autón robogtunk oda, ahol ekkor már elcsittult minden és szét-széledtek a mi katonáink is. Néhány fegyveres őr cirkált a kaszárnya ho-mályos udvarán és sötét folyosóin. Bementünk az egyik szobába, ahol egy alezredes, két kapitány és két főhadnagy és egy hadnagy volt. Fölszólitot-tuk őket, hogy csatlakozzanak a Nemzeti Tanácshoz és tegyék le a mi ke-zünkbe az esküt. Csak a hadnagy csatlakozott, a zord alezredes, a kapitá-nyok és a főhadnagyk ellenben kijelentették, hogy ők nem csatlakoznak és nem tesznek esküt. Erre a tiszteket foglyoknak jelentettük ki és azt a parancsot adtuk, hogy szobáikat nem hagyhatják el. Bevallom, hogy for-radalmár létemre, régen voltam úgy megijedve, mint ezekben a percekben. Nem kellett nagy stratégának lennem ahhoz, hogy átlássam a helyzetet, amely e pillanatban vigasztalan és reménytelen volt a mi számunkra. Fegyveres erőink teljesen elszéledtek és a város más pontjain léptek ak-cióba, két-három katonánk cirkált a dohos, sötét folyosókon és arra kellett gondolnunk, hogy ha most csak egy szakasz katona érkezik ellenünk vagy ezek a leartóztatott tisztek észbekapnak és föllázadnak, akkor el vagyunk veszve a Platzkommandóval együtt. A hideg futott végig a hátamon, ami-

kor arra gondoltam, hogy ha egy kis segítséget küld ide Lukachich, mit fog velem csinálni ez a zord alezredes, akit most letartóztattam és mit fognak csinálni ezek a többi kardos tiszték. Mondhatom, hogy nagyon bizonytalan hangulatban és a legvegyesebb érzésekkel bandukoltam a sötét kaszárnnyában, a sötét szobák és a csüggő, homályos folyosók során. Nem, nem volt biztos és derűs a pillanatnyi szituáció. Amikor minden fontos intézkedésében támogattam a Nemzeti Tanács nevében Heltai főhadnagyot és úgy éreztem, hogy a helyzet most már mégis csak megszilárdul, valahogy, a reggeli szűrületben elhagytam a Platzkommandót és városparancsnoki tisztemet letettem a Nemzeti Tanács asztalára. Ezen az asztalon ekkor már annyi minden hevert. A többek között a régi rend osontváza is.

Harsányi Kálmán:

Légy büszke ifjuság!....

Légy büszke ifjuság, tiéd a holnap,
A nagy jövőnek véres hajnala!
Légy büszke ifjuság, a te korodnak
Erőre mása nem volt még soha!
Oh higgyetek a költő jóslatának,
Mely töltetek jő, bárha benne támadt
Nagy kor közelg, s valóra váltva
[mind,
Betölti végre égi álmaink.

A véres hajnalt már közelgni látom,
S lázas gyönyörtől lelkem megre-
[meg;
Még álmodám, s tiéd vagytok nagy
[álmod,
Vagy élnék még, ha nem volnék tied?
A költő álma az, mit népe érez;
Milliók szívéből vág utat szívéhez
A néma ajkáról elszálló ima, —
Mert benne kell szózatná válnia.

Nagy kor közelg, — légy büszke
[ifjuságom,
Hogy benne élsz és végig küzdhe-
[ted!
Ma még a békeleng egész hazánkon,
De holnap tán a föld már megreped,

S ha megrepedt: a Curtiusok ezre
Versenyt rohan felé, halált esengve,
S nem éli túl, ki nem hullhat bele,
A meghasadt föld hőssel lesz tele.

A hármashegynek ezredéves bérce
Egy nemzedéknek lesz tán sirjele,
De szabad nép borul majdan fölébe,
S nem bír meg többé a bakó vele.
Légy büszke ifjuság!... te léssz a
[fáklya,

Mely átvezetsz a szabad Kánaánba.
S bár csonkig ég a fáklya, véle még
Meggyújtod ott a szent oltár tüzét.

Légy büszke ifjuság!... szent
[munka vár rád,
Szentebb e földön nem volt még
[soha!
Virradni kezd... a szabadság oltá-
[rát

Elönté már a hajnal bibora...
Oh lásd meg hát és törj feléje bát-
[ran,
Vessz el dicsőn, ne vessz el szolgál-
[ságban.
Tiéd a holnap, oltár vár reád,
Küzdj, s halj meg érte büszke ifju-
[ság!

* Ezt a verset 1913-ban — amíg kinyomatni senki sem merte — az egyetemi ifjuság kéziratos sokszorosításban terjesztette.

Hatvany Lajos:

A telefonos kisasszonyok

már akkor csatlakoztak a Nemzeti Tanácshoz, mikor üggyük meg igen rosszul bizonytalanul állt. A lekapcsolt telefon tette lehetetlennek Lukachich intézkedéseit. A férfiak forradalmát nők nyerték meg. Rosszul fizetett leányok, a társadalom mostoha gyermekei, akik mindenteket kockára tettek.

Ez a feminizmus legnagyobb és legteljesebb jogcíme.

Herczeg Géza:

Károlyi és Franchet amikor farkasszemel néztek egymással.

Belgrádban, a Srbska Kruna-szállodában, a magyar béke-delegáció szállásán, a füstös, sötét, gyertyákkal gyéren világított kocsmai étteremben kelt ez a pár sor írás, — 1918 november 7., este 10 órakor — frissen ahogyan és nyomban, amikor történt, ahogy közvetlenül följegyeztem magamnak. Hogy sohase felejtsem el. Ezt a jelenetet nem szabad elfelejteni, amíg csak existálunk elkeseredett, árva, megtaposott, de meg nem tört magyarok.

A magyar béke-delegációnak Franchet d'Esperey tábornoknál való fogadtatása közben ez történt:

— Mindenki tud itt franciául? — kérdezte a francia tábornok, mielőtt Károlyi memorandumának felolvasása után válaszába fogott.

Előbb együttesen kérdezte, aztán külön-külön:

— Ön is?! Ön is?! Ön is?! — kommandírozott.

Bokányi Dezső azt válaszolta, hogy ő nem tud tökéletesen.

Espereyi Franchet erre Hatvany Lajosra mutatott, ahogy ő elmondta, szinte beléhökött, belédőfött az ujjával:

— Ön tud franciául. Ön lefordítja magyarra, amit olvasok. *Akarom, hogy a munkások vezére meghallja!* Mert ez elsősorban a szegény embernek szól. Az nem utazhatik el Svájcba, ha baj van, mint — *le comte Karoli*...

Izgalmas jelenet. Károlyi Mihály, aki az eddigi izgalmas negyedórától szinte elfáradva és fejét meghajtva állt a jobb szélén, szemben a tábornokkal és tőle öt lépéssnyire, dacosan, gögösen, férfiasan, szinte vakmerően, majdnem provokálóan, bátran fölütötte a fejét. Komolyan, ahogyan mindig beszél, de keményen, ahogyan még nem hallottuk, szólt, Franchet szemébe nézve:

— *Ha baj van, én a helyemen maradok!*

Franchet ránéz Károlyira. Meglepetten, megütődve előbb, aztán ke-

ményen, aztán megenyhülve, aztán csillogva, mint ahogyan az néz, aki-nek valami nagyon tetszik. Fél percig farkasszemot néztek egymással Franchet és Károlyi. Két szomorú, de valmerően bátor és elszánt magyar szem nézése belefuródott a tábornok diadaltól csillogó, mámorosan gögősszemeibe. Fél percig tartott, de a hosszú memorandumban, a Franchet válaszában, a négy és félórás tanácskozásban nem volt ennyi, mint ebben a félpercben, amikor Franchet és Károlyi farkasszemot néztek egymással.

Mindössze ennyi történt és ez a félperc — éreztem — a történelemé. Károlyi méltónak mutatkozott a katasztrófájában talán még büszkébb magyar nemzethez. El voltunk ragadtatva tőle. Én a magam részéről, szí-
vem dringend táviratával azonnal és örökre beléptem a Károlyi-pártba.

Herczeg Ferenc:

Minden embert

annyi élvezet illesse meg, amennyi munkát végez. — A politikusokat ne a szavaik, hanem a tetteik után értékeljük. — Előkelőség legyen köztünk, aki hasznára van a köznek. — Hős, aki embertársaiért szenved. — Vezér legyen a legtehetségesebb és legönzetlenebb.

Forradalmi program ez? Akkor éljen a forradalom!

Kabos Ede:

Széljegyzet egy letépett kalendáriumi lapra.

Letépek a kalendáriumról az utolsó októberi lapot. Egy pillanatig arra gondolok, hogy átfestem rajta a számot pirosra, de nem teszem. Babonából. Elég volt a piros színből. Minden piros színből. Bár a forradalom is követné példámat és nem használna piros színt. Az a pár ember, aki az első napon elpusztult, beleszámitva Tisza Istvánt is, nem haladja meg a legszürkébb hétköznapi halandósági egyenlegét: ez még nem számít. De vér ne tapadjon a huszadik század kulturforradalmához, tömegek vére ne fertőzze meg az új Magyarország bölcsőjét. Babonásan ismétlem ezt magamban és szeretném, ha úgy tudnék hinni, mint azok a katonák, akik autókön száguldvá járkák be a várost, a levegőbe lövöldöznek és rekedten kiáltják, hogy éljen a forradalom. Ha tudnék olyan erősen hinni! Ilyenkor terhére van az embernek az intelligenciája. Érzem, hogy a vén Föld is csak olyan, mint a többi alkoholisták: ha öt esztendőn keresztül a cinkotai nagy itcéből itta a vér alkoholját, máról-holnapra nem lesz absztinens. Neki is kellene átmenetek, még ha meg is volna

benne a jóakarát, hogy leszokjék az alkoholoról. És a vér, melynek hőmpölygését látom, irtózatoss harsogását hallok: elveszi a perceim örömet. Visszaszáguldok negyvennyolcra és a Talpra magyart szavaló Petőfit már ott látom a kozák lándzsájától átdöfve, Kossuthot török földre menekülve, Batthyányt golyótól átfurva, Damjanichot a bitón és nagy Magyarországot keserű szolgaságban. Gyalázatos intelligencia, mely megmérgezi ujjongásomat a történelem tükrenek mutogatásával. Nem akarok emlékezni. Örülni akarok. És kapacitálom magam, hogy az idők folyamán se lehet kétszer ugyanazt a hullámot elérni: ami volt, másként jön, ha még egyszer jön is. Lám Tisza István milyen stilusosan zárt le a maga tragédiáját: „ennek így kellett jönnie!” Akik fölött átgázol a forradalom, valamennyien ugyanezzel a tragikus sóhajjal bucsuzzanak: ennek így kellett jönnie. Igen, így kellett jönnie, így kellett jönnie! A népek nem maradhatnak rabszolgaságban, a szabadság az elemük, mint a halaké a víz. Persze, persze — mondja bennem megint valami. A népek eleme a szabadság, mint halaké a víz. De mennyi víz? És a halak se egyformák. A pisztrángnak egy kis hegyi patak elegendő, a cethal talán a tengert is csak nagyobb pocsolyának érzi. Az én kedves Göndör Ferenc kollégám holnapután talán már a legteljesebb sajtószabadság tengerében is panaszkodni fog, hogy az isten verje meg azt a sok tekintetet, melybe az ember pennája beleütközik, ha véletlenül a barátairól vagy a barátainak barátairól kell írnia, viszont a kedves Londeszt Elek, mint egy öregedő pisztráng, talán a hegyi patakot is hidegnek fogja találni. Mennyi szabadság elég egy népnek? Minden népnek egyenlő adagra van szüksége a szabadságból? És a kevesebb miatt vérét önti, a több miatt esetleg szintén? Pfuj, ezek a tolaikodó kérdések, ezek az elzavarhatatlan öszi legyek! Nem akarok gondolkozni, hinni akarok magasabb történelmi erőkben, melyek nem karkötös órákon nézik az időt és nem autókön járkák az utakat, hanem a népek megérett lelkében figyelik az idők érkezését és a viharok szárnyán érnek oda, ahol cselekedni, aratni és szüretelni kell. Ezek a magasabb történelmi erők még sohasem tétettek Magyarországgal fölöslegest vagy haszontalant. Véren és szenvedésen át elértünk mégis odáig, hogy a magyar irodalom, a magyar kultúra túlnőtt geográfiai határainkon és jelentőségünkön. Pedig mostanáig csak a kevesek irodalma és kultúrája volt, maga is üldözött, meghajszolt vad az oligarcha vadászok puskacsővei előtt. Ha most ez a magyar irodalom s ez a magyar kultúra diadalmaskodik és a sokaké lesz: olyan új Magyarország mehet a népek szövetségébe, melynek területi nagysága és szellemi nagysága nem lesznek megfelelő arányban egymással. A világ ámulva fogja nézni, hogy ez a kicsi Magyarország milyen nagy. Igen, hinni akarok a nagy Magyarországnak: a kultur-Magyarországnak. És már nem irtózom úgy a vértől sem, akármilyen undorító ital is. Az első nap elmúlt és a forradalom az ur az egész országban. Nem félek. És a holnaptól, a holnap-

utántól sem félek. A vér, az én vérem is, csak olaja a szüle'ésnek. Egy gyermek se jöhet világra vér nélkül. És nagy Magyarország szülessék meg vér nélkül? Ennek így kell lennie. Ugy-e, szívem? Kinézek az ablakon, már hajnalodik. A felhők peremén piros színek gyulnak ki. A nap se tud vér nélkül felkelni...

Jákó János:

A forradalom mozgósítása.

A forradalomnak is megvan a maga törvényszerűsége. Ez is olyan jelenség, amelyet adott feltételek szabnak meg. Miért haladt olyan lassu menetben az orosz forradalom, miért rohant olyan irtózatossággal a magyar forradalom? Miért történt, hogy amihez Oroszországban hónapok kellettek, nálunk napok alatt játszódott le? Kisérreljük meg az okát keresni. A forradalom épen úgy, mint a háború, az összes nemzeti erők és tulajdonságok komplexumának jelentkezése és megnyilvánulása. A háborúban Oroszország lomha tömegnek bizonyult, amely minden rendkívüli arányu hatalmas volta ellenére sem tudott gyors iramu elsőprő erőt produkálni. Az, hogy a háborúban tanultuk meg, még nem ok arra, hogy tabula rasat csináljunk az emlékezetünkben; ne feledkezzünk meg róla minden fájdalmas visszaemlékezés ellenére sem, hogy az orosz katona nem tudott „üldözni“, ahogy a katonai szaknyelv az elért eredmények kiaknázását nevezi. A magyar katona a támadásban repült, az orosz cammogott. Ha katonák voltak is: oroszok voltak és magyarok és erre szeretném a hangsúlyt helyezni. És ez: a repülés, meg a cammogás a néplélek, a nemzeti tulajdonság jelensége volt. Emlékezzünk vissza arra is, hogy Oroszország már hónapokkal a háború kitörése előtt kezdett mozgósítani, hogy megszervezhesse a maga támadó haderejét. Nálunk a mozgósítás rövid napok alatt játszódott le. A forradalom mozgósítása Oroszországban másfél esztendővel ezelőtt kezdődött meg. Nálunk a forradalom mozgósítása órák alatt történt. Ezért hiszem, hogy — ha el kell következnie a szociális forradalomnak — gyorsan, az eddigi tempó rohanásával fog lezajlani. Hiszek benne, hogy a végső konszolidáció bekövetkezése, a forradalmi ég kitisztulása nincs messze.

Kálnoki Izidor:

Alig két hete,

hogy a politika, a hadvezetés, a diplomácia vezetői egyszerre a szemünkbe vágták, tüzes vassal a husunkba égették a borzalmas valóságot:

— A háborút végérvényesen elvesztettük!...

Közel öt évig ámitottak, félrevezettek, csaltak bennünket. S közel öt évig viseltük a háború kinjait, szenvedéseit, nyomorúságát, gyászát.

Egyetlen másodpercig voltak becsületesek és igazak. S ez az egyetlen perc meghozta a győzelmes forradalmat...

Vajon nem korai-e még boncolni az érzéseket, amik bennünk a forradalom nyomán támadtak, mérlegre dobni a vívmányokat, amiket a forradalom megérlelt?

Nem. A dolgoknak nemcsak a múlttal lehet perspektívát adni, hanem a jövővel is. Mi lett volna belőlünk, magyarokkal akkor, ha a középfatal-maknak jut a végleges győzelem?

Megmaradunk haldokló monarchiának. Megmaradunk Ausztria jármában. Közös háztartásban élünk kizsákmányolóinkkal. Nem úgy, mint eddig, de rosszabbul. Hiszen mi lettünk volna a leggyengébbek a birodalomban, mert a mi vérünket áldozták pazarul és bőkezűen, a mi terményeinket falták, a mi éléskamránkat üritették ki. Örökös viszály marad és hadakozás a nemzetiségekkel. Ránknehezedik és vérünket szivja a diadalmas osztrák szoldateszka, amely háborúban az élelmet, háború után az érdemet rekvirálta volna magának. Nyakunkon marad az udvartartás, a kizsákmányoló rendszer, s a falánk militarizmus, amely a megtorlástól remegve, hihetetlen fegyverkezésre kényszerítette volna a világot. És ur lett volna fölöttünk a német gőg és kapzsiság és hatalomvágy.

Mit hoz a forradalom az ölében? Függetlenséget, önállóságot. Békét a világgal és békét az országban. A nemzetiségi kérdés meghalt. A militarizmus megszűnt. A szocializmus nem ellenség, de közkincs. A fiainkat nem vihetik többé vérnászra. Ha az udvartartás, a fejedelmi pompa, a katonaság, a fegyverkezés költségeinek csak egy harmadát a tisztviselőinknek juttatjuk, másik harmadát iskolákra szánjuk, harmadikát népjóléti intézményekre fordítjuk, csudás rendet, jólétet, boldogságot és műveltséget teremtetünk.

Abban a pillanatban, amikor kimondották, hogy elvesztettük a háborút, — akkor nyertük meg a háborút!

Kernstók Károly:

Szerdán délután

a képzőművészek megbízásából voltunk az Astoriában csatlakozni a Nemzeti Tanácshoz. A festők, szobrászok nagyon lelkesek voltak s a tanácsbeli urak láthatólag igen örültek a küldöttségnek. Akkor még az egésznek külső képe egy választási iroda forgalma s izgalma volt és még igen könnyen hozzáférhető.

Az egész városban sehol semmi nyoma a forradalomnak, csak a munkásság tudta, mi készül, polgári klubokban és kávéházakban a Nemzeti Tanács névsorától nem látták az eseményeket. Engem százan is megkérdeztek, hogy Garami zsidó-e, s hogy Müller Ernőné kicsoda, s hogy miért nem elégszenek meg a radikálisok Hadik gróffal, aki igen derék ember. A Fészekben vacsoráztam, oda vártam Lukachich tábornok üzenetét, hogy még akkor este ajánlja fel szolgálatait a Nemzeti Tanácsnak. Én ugyanis Lukachichsal kapitány korában ösmerkedtem meg, igaz, hogy azóta nem láttam, de akkor erős magyarérzésű embernek ösmertem. Ugy éreztem akkor, hogy ha sikerül a helyőrséget egészében a forradalom mellé hozni, az első hajókat egy szervezett katonaság segítségével el lehetne kerülni. A tábornokkal nem tudtam beszélni, a kísérlet nem sikerült, éjtél után indulóba voltam, hogy ezt Jászinak tudomására hozzam.

Elindultunk Jámor barátommal a Dob-utcán át az Astoria felé. Az utca sötét és kihalt volt, egyes lövések hallatszottak, beljebb a Klauzál-utca tájékán egy sarokbott ajtajához lapult két szuronyos baka, később tudtam meg, hogy ezek már a forradalom katonái voltak előőrson. Az Astoria előtt száz főnyi ember, egy pár kokárdás katona és tiszt, a balkonról egy matróz szavalt, két huszárukéntes a lépcsőházban fel akarta mindenáron emelni Károlyit a vállára és éltette a köztársaságot.

Az emeleten, a 107-es szoba előtt izgatott emberek tartóztattak fel, nehezen tudtam Jászi elé jutni. Elmondom, hogy kísérletem nem sikerült a Militárkommandánssal, s ekkor, ebben a pillanatban, Jászi klasszikus nyugalman és elszántsággal láttam, éreztem, hogy az események tulvannak a krízisen. Pedig a feszültség ott, akkor, kulminált, az arcok sápadtak és izgatottak, a Militárkommandáns neve hallatára haynauai víziók, s mégis Jászi válaszából éreztem ennek az egész régi világnak az összehozhatóságát. Eddig ugyanis a forradalomnak nem volt katonája, holott a siker ezen múlott. S ekkor válaszolt Jászi: „Károlyom, már ugyis késő, csapataink elfoglalták a Platzkommandót, a tábornok foglyunk, négy menetszázad hozzánk csatlakozott, a főposta is a mienk.”

Lent, a Kossuth Lajos-utcában katonák, lányok, önkéntes járőrök, villanyos kalauzok puskával lézengtek, tulajdonképen az utca itt is igen kihalt és csendes volt, egy kis népgyűlés a Klotild-palota előtt. Három után fáradtan megyek a néma Gizella-téren, a Szabadság-téren és Falk Miksa-utcán át haza, a kaszárnya előtt egy fiatal tiszt, kokárdás sapkával áll a lámpa fényében. A kapu kinyílt s egy század bősnyák suhant ki rajta csendesen, a kokárdás hadnagy élükre ment s mentek a város felé.

Reggel 8 órára, mire újra az utcára kerültem, az egész város a forradalomé volt.

Az Astoria és a Városháza előtt százezrével az emberek.

Kosztolányi Dezső:

Bús pesti nép.

Ó én szeretem e bus pesti népet,
mely a külső-Józsefvárosba tépett
ruhákba jár vasárnap délután.

Éhes leányaik, kiket szeretnek,
kopott árvácskák, fáradt vézna
[szentek,
gázláng alatt sötétben állanak.

És álmolyogva, szédelegve hallja,
hogy döng a tükrös kávéházak alja
s a mozi-reklámokra néz tünnyán.

Ki nézte meg, mit rejt szobájuk ár-
[nya?

Sokszor úgy érzem, szinte-szinte
[vétek,

Ki leste meg, van-e ágyukba párna?
Ki látta, hogy mi a bus, pesti nép?

hogy csendben élek, nem nézek felé-
[tek,

Én láttam a munkást és lázra buj-
[tott,

s az álmok lenge fodrát fodrozom.

sápadt arcát, hogy rossz szivarra
[gyújtott,

Ilyenkor aztán, elhagyott vasárnap,
kis görbe közeim a téli sárnak
vezeklőn járok, az utcákon.

Én láttam a föld vérző szívét.

Itt élnek ők, a kedveskék, e járdán,
letaposott cipősarokkal, árván,
kávé mérésbe bujva hallgatag.

Bármerre mennék, ide visszatérnék,
bármerre szállnék, átkozott, sze-
[gény nép,
a gondodat kiáltaná a szám.

Mert bánatkövel van utcád kirakva,
szemed a bánat végtelen patakja
s jaj, ez a föld, e bus föld a hazám.

Kosztolányi Dezső:

A vörös panoirama.

A forradalom igazi hősei a tengerészek voltak.

Sohase felejttem el, milyen komor, biztos és nagyszerű hatást gyakoroltak reánk, szegény szárazföldi patkányokra a matrózok, az első bátor lázadók, akik sötétkék bluzukban, arcukon ezer viszontagság fanyar emlékével, kezükben egy zord forgópisztolylyal, ültek az Astoria egyik szobájában. A szálloda hallja és étterme ezen az éjszakán egy óceánjáróhoz hasonlított. Ők vigyáztak rá, ezek a nagyszerű és mindenre elszánt férfiak, akik kisfiús ruhájukkal és pubis szalagocskájukkal régi, boldog

gyermekkorunkat, első zubbonyunkat és pántlikás sapkáinkat idézték vissza az általános zürzavarban. Azt lehetne mondani, hogy ebben a forradalmi hullámjárásban többé-kevésbé mindenki tengeri betegséget kapott, csak ők nem. Edzetten, sötétben nézték az eseményeket. Más viharokat is láttak.

A tenger végtelenségét, a szabad óceánok lehetőségét hozták ennek a hitetlen, rab városnak.

*

A forradalom után pár nappal bementem egy belvárosi tüzletbe, ahol ezelőtt a kirakatban állottak Habsburgi Károly (azelőtt IV. Károly) és Pármai Zita (azelőtt Zita királyné) életnagyságu olajjal festett arcképei. Mindig meg szoktam állani ilyen arcképek előtt, a háboruban is. Semmi sem áraszt a lelkemre olyan mélységes, majdnem állati szomorúságot, mint efféle mázolmányok, melyek a hivatalos helyiségek reménytelen légkörében a szigort, a halált és a pusztulást hirdetik, itt pedig — művészet és izlés híján — a szellemi szegénységet.

Kértem egy ilyen képet. A segéd zavartan az irodába ment, hívta a boltost, a tulajdonos újra megkérdezte, mit parancsolok, azzal eltűnt és a leányát küldte, aki szinte fülembe sugta, hogy sajnálatukra nem szolgálhatnak vele, mert mind elfogyott.

Azt kell hinnem, hogy a forradalmárok vásárolták össze, az utolsó huszonnégy óra alatt.

Mikor kezem a kilincsre tettem, a boltos, a leánya és a segéd, ijedten tekintettek utánam.

Bizonyára azt gondolták, hogy utkos rendőr vagyok vagy őrült.

*

Sohase siessetek, írók. Egyik kedves, okos és művelt barátom 1918 október 29-én elutazott Zürichbe, hogy — mint mondta — „élményeket szerezzen”. Október 31-én sokat gondoltam rá, a puskaropogásban, a budapesti tömeg mámoros diadalordításában. Szegényke! . . .

Kóbor Tamás:

Ilyenkor szoktak jönni a bölcsek,

hogy előre láttak mindent. Nem láttak semmit előre, de való igaz, hogy láthattak volna. Utólag ez oly természetes.

A forradalom azért oly vértelen és vívmányai azért állandók, mert egészen szervesen az előzményekből fakadt. Voltaképen nem is az új erők támadása tette, mint a régiek összeomlása.

Kár tünődni rajta: mi lett volna, ha Károlyi Mihályt idején nevezik ki. Ha az utolsó válságnál nem történik annyi végzetes baklövés. Az egyesek ártatlanok s kicsi volna ez a világunk, ha sorsa egyes fogásoktól függne. Azon a babonán túl vagyunk, hogy ha Cleopatrának pisze orra van, akkor a világ másképp alakult volna. Az orrok mindig olyanok, amilyenek a történelemnek kellene.

Elébe mentünk a végzetnek. A nemzet elbir egy korhadttársadalmat, ha győzelme kárpótolja. Elbir egy veszített háborút, ha derék, öntudatos és önzetlen társadalmi van. De korhadttársadalommal egy veszített háborút elbirni nem lehet.

Itt mindenki csak magának élt. A politikusok, a mezőgazdák, a kereskedők, a gyárosok. S valamennyi fölött a hadi uzsora. A háború nyomorúságait nem viseltük, hanem áttoltuk a szomszéd vállára. Vigasztalásunkra mondhatjuk: másutt is így volt. Ha nem győznek, most odaát csinál a veszített háború forradalmat.

Meg kellett jönnie, hogy meghozza azokat az erkölcsöket, melyek mellett a veszített háborút el lehet viselni.

Krúdy Gyula:

A forradalom, amíg a messzi távolból

mutogatta vészpiros szemét, úgy tártuk ki felé karunkat, mint az elkárhozottak. Most itt van, s a mindennapi élet oly nyugodalmasan mendégél a maga útján, mintha nem is lett volna forradalom.

Az arcok, a szemek, a hangok a városban: a régiek. Az emberek szürke unalommal vonják a megélhetés ágját. Sehol egy boldogabb, megelégedettebb arcot nem látni a tegnapiaknál. A forradalomnak nem volt nótája, nem volt zenéje. Olyan természetesen jött, mint kedre a szerda. Senkit sem kellett meggyilkolni, de még csak megpofozni sem. Sehol egy ellenvélemény nem hangzott, senki se merte kinyitni a száját, hogy a tegnapot védelmezze. S ezért lesz hosszúéletű a forradalom, mert magától jött. Megérett, tulérett. Halk koppanással hullott le a gyümölcs a történelem fájáról az emberek kalapjára.

S nem is lehet csodálkozni az embereken, akik csendes megnyugvással fogadták a történelem új fejezetét. Annyi minden történt négy esztendő alatt, — mindenkiel történt valami, — hogy többé senki sem gondolhatta, hogy a régi világ még egyszer feltámadjon. Azt bizony agyonverték alaposan az idő csatlósai. Ott maradt az országuton, mint a Sylvester, ha belép az új esztendő.

Senkinek sincs oka sóhajtani, mert mit sem veszítettünk a halottal.

Elballagott a régi idő. Az újszülött még sivalkodik, nyugtalankodik, de majd megemberesedik és még sok örömeink telik benne.

Pár sorban nem is lehet azt megírni, hogy miért diadalmaskodott Magyarországon oly játszi könnyűséggel az októberi forradalom. Egy tudós alapos munkája, egy emberélet reászántása és egy mindentlátó költő fantáziája kell ahhoz, hogy a forradalom hallatlan diadalmát megérthessék azok, akik nem éltek át az utolsó negyedszázadot Magyarországon.

Lakatos László:

Pest.

Ki volt a magyar forradalom Brutusa, Robespierreje, Trockija? Ki volt a legfényesebb génusz? Ki volt a leghatalmasabb tehetség?

A magyar forradalom vezére, tehetsége a nép volt. A pesti nép, a pesti utca, a pesti kávéház, a pesti piac, a józsefvárosi katona, az óbudaai matróz, a hirlapíró az Otthonból és a Gallileista-diákok. Ez a forradalom nem volt nagyképi, nem utánzott senkit, nem plagizálta sem a latinokat, sem a franciákat, sem az oroszokat. Ez Pest volt az ideges szivverésével, a csufondáros észjárásával. Megmondjuk: itt a pesti vice győzött, az ötletesség, a szatira, az a tiszteletlen és senki és semmi által meg nem főzhető, tiszta racionalista észjárás, amely már tiz-husz éve dolgozik itt sajtóban, kávéházban, kabaréban, színházban és felszabadította és forradalmosította az emberek gondolkozását.

Nil admirari... A pesti embert semmi meg nem lepi. Nincs olyan hatalom, ami a pesti gyereket arra bírja, hogy ijedt és ájult álmélkodással, merev és buta és gondolkodás nélkül való tiszteletben lecsússzék. Nem hagyták magukat megfőzni (— hadd beszéljek azon a pesti argot-n, amit a pesti forradalom klasszikussá avatott —), a háboru elején dobták a Höfert, azután dobták a cenzurát és végül dobták az egész háborus dicsőséget.

Parmai Károly — aki ha pár nappal előbb kinevezi Károlyit, forradalom helyett őszai majálist kap — mit tudott szembe állítani ezzel a diadalmas, fölényes észjárással? Generálisai nagyképűségét, aktákat és ordókat, kitüntetések és hadparancsokat, száz esztendő óta savanyodó értelmelenségeket. Azzal szokták csufolni a pesti embert, hogy okosabb akar lenni mindenkinél. Nos hát most okosabb volt tábornoknál, minisztereknél és hivatalos, hazafias történetírásnál. Az egyszerű tiszta pesti ész győzött, a pesti csufondarosság megölte mindazt a sok kegyetlen és ostoba hazugságot, azt a rettentő sok gyilkos nagyképűséget, ami ötvenegy hónapig halálos álarcot vont a világra. Ha ötvenegy hónappal ezelőtt csináltuk volna? Ha akkor nem ragasztjuk tele a kávéházak kirakatait Ferenc

József és Vilmos arcképekkel, ha nem akarjuk magunkkal elhitetni, hogy a dadogó Conradnak több esze van egy pesti főpincéernél, ami különben is legvakmerőbb hazugsága volt a háborúnak, mert egy pesti főpincéernél senkinek nincs több esze. Ha akkor nem énekeljük indián ütemre, hogy: Vesszen Szerbia. Te jó Isten, ha nem vesztettük volna el azt a jó pesti flegmánkat 1914-ben, július végén...

Most, hogy — végre! — ráeszméltunk magunkra, milyen könnyen is ment mindent. Vicc volt az egész. Egy fricskával végeztünk a háborúval. Leráztuk magunkról az egész monstrumot, mint egy utálatos kis senkit. Legyőztük a háborút és könnyen ment, tréfásan, mintha csak arról lett volna szó, hogy a Szterényi Jósikát nyomjuk félre.

Lánczi Jenő:

Egy polgári szocialista jegyzeteiből.

Egy zsarnokság megdöntése még nem jelenti, hogy új szabadság született. De megadja a lehetőséget ennek, ha abban a rétegben, mely a vezetésre hivatottnak érzi magát, a mérséklet lesz urrá.

Éppen most jövök egy gyűlésről, melyen a szónok a hallgatóság menydörgő tapsai között terjesztette elő azt az indítványát, hogy az állam 24 óra alatt négyszeresére emelje fel a köztisztviselők fizetését, indokolván ezt a hadimilliomosok keresetével, azzal a formulával vezetvén be az indítvány indokolását: „Ha van az államnak pénze” Az államnak azonban ezidőszere csak adóssága van. És ha — amit kívánunk és követelünk — a háboru alatt gyűjtött összes milliókat és ezreket visszaveszi, még mindig adósságának csak egy részétől fog megszabadulni. Valamely ország gazdagságának egyetlen forrása a munka lévén, a fizetéseknek állandó négyszeresére való emelése nem jelentene mást, mint a többi dolgozó rétegeknek külön megadóztatását. És így, ámbár az ilyen szónok abban a hitben terjeszti elő indítványát, hogy az a szociális szellem lecsapódása, a valóságban — miután a múltban felhalmozott munka, vagyis a már meglévő vagyon megterhelése csak bizonyos ideig tarthat — kísérlet lehet részben munkanélküli jövedelem szerzésére. Senki sem oly vak, hogy ne látná, hogy a háboru alatt a köztisztviselők húzták a legrövidebbet, a köztisztviselők tehát több joggal támaszthatnak követeléseket, mint bármely más réteg, azonban ennek nem egy racionalista számnak — mely nemcsak 4, hanem 10 is lehetett volna — a gyűlekezethez való dobásával, hanem a munka értékének közgazdaságilag pontosan lemérendő equivalensében kell kifejezésre jutnia. Az említett szónoki észjárás hasonlít hát annak a logikájához, aki egy kormányférfiú azon ígéretére, hogy a dolgozó rétegek adóját

le fogja szállítani; azzal vágott vissza: Ez nem elég, viselje az összes adókat maga az állam.

A munkának — legyen ez testi vagy szellemi munka — meg kell téríteni teljes értékét, vagy ami ezzel egyet jelent, el kell törölni a munkanélküli jövedelmet. Ám az ezen tulmenő követelés már a legtisztább önámítás. Mert tegyük fel, hogy a sztrájkok szakadatlan sorával sikerül a munkabért is négyszeresére emelni, például óránkénti tiz koronára, szemben a német munkás óránként 3 márkájával. Azt hiszed, a német munkás a maga egy órai munkájáért nem fog tőled is egy órai munkát követelni? sőt két órai munkát is a maga egy órájáért, ha ügyességben, szakismeretben kétszeresen hátrányban vagy vele. Egy órai munkáért egy órai munkát kell cserébe adnod, akár egy, vagy tiz, vagy száz koronát nyom a gyáros marokba.

Tehát öntudatos osztályharcot ugyan, de egyuttal mérsékletet is a diadalmas forradalomban!

*

A világháború a nagytőke forradalma volt, a világbéke a nép forradalma. Ez a forradalom éppen olyan bizonyosan végig fogja járni az egész világot, mint a száz év előtti. Az politikai forradalom volt, ez gazdasági. Kiszámították, hogy a modern gazdasági gépek annyi erőt szolgáltatnak, mintha minden egyes embernek tiz rabszolga állana rendelkezésére. És az ezzel termelt óriási értéket néhány ezer, vagy néhány tizezer ember foglalja le magának. Háromszáz ember intézi Európa közgazdasági sorsát! kiált fel Walter Rathenau.

A kereskedelmi szabadságot a nevelő vámok, a nevelő vámokat a harci vámok változták fel. Aztán a nagybirtokkal szövetkezett banktőke kerítette kezére az egész ipart, majd az állam egész hatalmát, úgy, hogy a vállalatok versenye már nem a bankok versenye volt, hanem az államoké. Egy angol és német cég versenye Kisázsiaiban nem úgy tünt fel, mint két ipari vállalat versenyzése, hanem, mint Németország és Anglia versenyzése. Az összetűzés kikérülhetelenné vált.

Negyven esztendeig készültek, hogy a legalkalmasabb pillanatban megrohanják egymást. Negyven esztendeig szitották a fajok harcát, hogy a figyelem az osztályok harcával eltereltesse. Mert nyilvánvaló volt, hogy mihelyt a faji kérdés megoldatik, szőnyegre kerül a gazdasági kérdés.

A régi rendszernek össze kellett hát omlania forradalom után, az uralmon lévők makacssága és korlátoltsága folytán, akik bár egész életüket a politikában töltötték el, képtelenek voltak megérteni a világháború világtörténelmi szerepét és elhittették magukkal, hogy ügyes szónokokkal a népet állandóan orránál fogva lehet vezetni.

A régi rend megdöntése: az államhatalomnak a feudális és kartell-tőke karmaiból való kiragadása és a dolgozó rétegek kezére való juttatása. Ez a világháború szociológiai jelentősége.

*

Mélyreható átalakulások sohasem forradalmak művei, hanem azoké a lassu átalakulásoké, melyek a néplélekben, a tömegek gondolat és érzésvilágában hosszú idő alatt végbementek. A világháború — a marxi hasonlatot használva — csak a bába szerepét játszotta. A forradalom elsöpörte utjából azokat az akadályokat, melyek a megváltozott gazdasági viszonyoknak és az ujjaszületett népléleknek megfelelő rend megszületését akadályozták. A társadalom minden nagy átalakulását az erjedés egy korszaka előzi meg, mely az általános műveltség, az osztályok ereje, az ellenálló erők nagysága szerint majd hosszabb, majd rövidebb ideig tart, mielőtt a mozgalom nyílt kitörésére kerülne a sor.

Ha a forradalmat nem előzi meg az ország gazdaságának és vele együtt a néplélek átalakulása, akkor — tűnjék bár fel az örök igazságosság még oly csillogó mezében — a haladás csak látszólagos és a valóságban visszacsúszás van, amint az orosz példa mutatja, ahol a gyárak üresek, a mezőgazdasági gépek széttörve a földön fekszenek, munkásdemokrácia helyett termelési anarchia van, az ipar, a kereskedelem, a bánya, a vasút meg vannak bénítva.

Teljes lehetetlenség, hogy a bolsevizmus állandóan tarthassa magát. Mert ha van a politikának egyetlen igaz tétele, ez az, hogy állandó kormányzat csak a tömeg lelkében gyökerező eszméken alapulhat. E nélkül a kisebbség a hatalmat ideig óráig kezében tarthatja ugyan, akár nyílt terror útján, akár a felvilágosodott abszolutizmus leplezett formájában, de a társadalom a biztos haladás egyensúlyi állapotába nem juthat.

És hogy eddig minden forradalomra reakció következett, magyarázatát abban leli, hogy a mozgalom tulment azon a ponton, melyet az erők méretei szerint elérhetett.

Nemcsak az az új politikai rendszerben megnyugtató, hogy a ma legerősebb politikai rétegek kompromiszuma lévén, az összes uralkodó irányzatok és ezzel együtt az egész mai magyar társadalom egyensúlyhelyzetét fejezi ki, hanem: hogy az a gondolat, hogy a vagyon és jövedelmelosztás mai rendje igazságtalan, a tömeg lelkében tudatossá vált.

*

A radikális párt a konzervatív és forradalmi pártok között helyezkedvén el, (de nem a közepén, mint a régi polgári pártok, hanem mindinkább balfelé), egyformán ellenszegülve úgy a fehér, mint a vörös terrornak, a haladás egyetlen reális koncepciója. Éppen oly komolyan törekszik a munkanélküli jövedelem megszüntetésére, mint a kommunista szocializmus, anélkül, hogy a szabadság azon óriási értékeit, melyek az egyéni vállalkozásban birják gyökerüket, megsemmisítené. Nem helyezvén az egyéni felelősség és kezdeményezés helyébe a kollektív felelősséget, de elérvén ugyanazt a célt, t. i. a munkanélküli jövedelem megszüntetését, illetve lefoglalását a társadalom javára, az egyénit az emberi érték

kek lépcsőzetének legmagasabb fokára helyezi. Nem állít fel örök érvényű tételeket, hanem habozás nélkül kimondja, hogy a mi helyes vagy elég volt a világháború előtt, helytelen vagy elégtelen a világháború után.

*

Ha az amerikai Unió polgára volnék, syndikalista lennék, ha német, akkor szociáldemokrata, Magyarországon radikális párti vagyok. Mert Magyarország szerkezete jórészt még középkori és egyetlen politikai párt sem lesz képes sikeresen ennél a programnál többet megvalósítani. Ember és párt nevezze annak magát, ami a valóságban.

Lázár Miklós:

Az utolsó éjszakán.

Október 30-án délután hat órakor szerkesztőségemben azzal fogadtak, hogy Lukachich altábornagy a Várból ismételtelen keresett telefonon és azt az üzenetet hagyta hátra, hogy amint bejövök, hívjam fel őt. A szobám tele volt a harminckettes ezred tisztjeivel, alkikkal a következő nap várható eseményeit kellett megbeszélnem. A tisztok is és azok a munkatársaim, akik kaszárnyák körüli tevékenységembe be voltak avatva, megdöbbentek: azt hitték, hogy Lukachich nyomára jött a hetek óta folyó propagandának.

Én jól ismertem az altábornagyot. 1916 nyarán a huszadik honvédhadosztályhoz voltam beosztva; a San Michele alatt Bigliában két hónapot éltem át mellette és tisztelni és becsülni tanultam alkorkor, nem közönséges férfiasságát, elhatározottságát és főként szervező tehetségét. Ő tüntetett ki a nyolcadik isonzo-i csatában vitézségi érdemmel. Mióta Pestre helyezték át, gyakran megfordult nálam a szerkesztőségben.

Felhívtam telefonon. Arra kért, hogy rögtön keressem fel a Miltárkommando épületében. Katonai autót küldött értem és Kiss József munkatársam kíséretében száguldottunk fel a Várba, tintetű és mámoros pesti utcákon át. Egy vadászfőhadnagy, a parancsnok titkára fogadott bennünket.

— A kegyelmes ur már várja a szerkesztő urat, — mondotta — és rögtön bevezettek Lukachichhoz.

— Köszönöm, hogy felkeresett! — Ezzel fogadott és leült velem szemben. Soha ilyen idegesnek nem láttam őt, a legrettenetesebb ütközetekben sem.

— Azért hívtam, kedves Lázár, — szól — aztán elgondolkodott. Az ablakai a városra néztek és észrevette, hogy én ismételtelen kinézek Budapestre.

— Tüntetnek, ugy-e, — kezdte ismét. Bólintottam. Szünet. — Azért akartam Önnel beszélni, mert közel áll hozzám. Nálam volt és ismer engem. Arra akarom kérni, ne lázítson, ne bujtogassa a kaszárnyákat. A lapját olvassák a katonák és a cikkei lázítók, higgye el nekem, lázítók. Ebből baj lesz és én nem szívesen látnám, ha a felizgatott nép és a katonaság között összetűzésre kerülne a sor.

— Ezt már én meg nem akadályozhatom, kegyelmes ur, feleltem, — ma már minden késő. Ha néhány nap előtt Károlyit nevezik ki miniszterelnöknek, ma rend van Budapesten. Így minden felfordult.

— Ne okolják a királyt. Kétszer is beszéltem vele, jó érzésű, jó szándéku ember. Én katona vagyok, nem csinállok politikát, nem is érdekel a politika, ahová állitanak, ott kitartok. Most ideültettek és én el nem hagyhatom helyemet.

— Hátha . . .

Egymásra néztünk. Megszólalt a telefon. Valami jelentést kapott. Ugy adta ki a parancsot, mint a harctéren. Schluss, mondta és letette a kagylót. Azután felém fordult.

— Hogy érti?

— Ugy értem, hogy a kegyelmes ur aligha tartja fenn sokáig a rendet. A magyar csapatai át fognak pártolni hozzánk. A nemzetiségiak sem lőnek a népre. Kétszer huszonnégy óra múlva a Nemzeti Tanács lesz az ur Budapesten.

Közbeszólt.

— Hát úgy érti, hogy csatlakozzam a mozgalomhoz. Katona vagyok és nem politizálok. Hadiük programja teljesen megfelel a magyar érzésemnek. Hiszen mindent megkapnak, hát miért lázít a lapja? Teljes függetlenség, új birtokpolitika, a nemzetiségi törvény végrehajtása, magyar hadügy, magyar külügy. Én ezzel meg vagyok elégedve.

— Mi nem. Én ismerem a kegyelmes urat, tudom, hogy viaskodik önmagával. Nem érzem magamat elég erősnek, hogy meggyőzzem. Még az éjszaka visszajövök és igyekezni fogok rábeszélni Károlyi grófot, vagy Kunfi urat, hogy elkisérjenek ide. Nem hiszek ugyan a vérontásban, de a kegyelmes urat akarom megmenteni.

Felálltam.

— A csapatok megbízhatók — mondotta halkán, inkább önmagának.

— A csapatok magyarok — feleltem. Még utánam szólt:

— Hát nagyon örülnék, Lázár ur, ha meglátogatna az éjszaka.

Az előszobában tábornokok, ezredek állottak. Régi harctéri ismerősök. Izgatottan fogtak körül. — Megtérítette? — kérdezték. Már itt az előszobában aligha bíztak a helyőrségben. A Várból a Károlyi-palotába, onnan az Astoriába siettünk. Kunfival közöltem a látogatásom részletes történetét. Abban állapotunk meg, hogy éjjelután Károlyival felkeressük Lukachichot, elhozzuk a Nemzeti Tanácsba és felesketjük az egész

helyőrséget. Őszintén: bármily hihetetlenül hangzik is, mindaketten meg voltunk győződve, hogy ezt a nehéz munkát Károlyi elvégzi. Az események zuhogtak ezen az éjszakán. Hozzánk állott a rendőrség is. Az Astoria egy benyilójában még Garamival és Göndör Ferencsel átvettük a dolgot. Kevéssel éjfél előtt Károlyi kéretett. Rettenetesen ki volt merülve, felhajtott gallérral, télikabátban didergett. Akkor már a negyedik napja alig aludt négy órát összesen. A szobák zsufolva voltak, ember ember hátán. Az erkélyről folyton beszédeket mondtak a kint álló tömegnek. Károlyival egy *fürdőszobába* vonultunk be; bezárta az ajtót és még egyszer elmondatta Lukachichal való beszélgetésemet.

— Azt hiszi, menjünk? Borzasztó volna a városra, a népre, ha ez a tábornok, aki annyira katona, törbe csúna bennünket. Képzelve el, mi történne?

— Feltétlenül menjünk, válaszoltam. Nekem az a hitem, hogy elhozzuk Lukachichot és ezzel mindent megnyerünk.

Az utcáról tomboló éljenzés hallatszott. Azután egyetlen harsogás: Éljen Károlyi! Ki kellett menni a grófnak az erkélyre, hogy a zuhogó esőben századik vagy ezredik beszédjét mondja. Akkor már elvétve a téparancsnokság felől puska lövések hangzottak. Mindnyáján olyan extázisba sodródtunk, hogy tökéletesen megfeledkeztünk arról, hogy a Múzeum-körut sarkán vár az autó, amellyel a Várba kell sietnünk. Károlyi keresett később, én is kerestem őt, de közben elfeledkeztünk mindenről. Egy óra múlva a karhatalmi századok sorra a forradalomhoz csatlakoztak és másfél óra múlva a tömeg elfoglalta a Platzkommandót.

Talán Lukachich altábornagy hajnalig várt reánk. Ki tudja?

Lengyel Géza:

Megkezdődött...

Fegyverropogás a Rákóczi-uton... inasgyerekek vállukon Manlicherrel... pánik az Astoria előtt... elfoglaltuk a Platzkommandót... hozzák a hírnökök a Nemzeti Tanácsba. Félelmes, misztikus éjszaka, melynek eseményei egymást verték. Megkezdődött, mondtuk, midőn október 31-én reggel aludni próbáltunk. *Megkezdődött* a végső küzdelem. Szabadságharc, negyvennyolc, francia forradalom járt az eszünkben, midőn azt mondtuk: megkezdődött. S néhány óra múlva felébredvén, már más világot találtunk. Már be is volt fejezve, ami éjjelkor kezdődött, az új magyar forradalom első felvonása. Az éjjeli fegyverropogást hallván, vér, emberhalál, pusztulás rémei kísértettek. Ma már tudjuk, hogy ezek az idegeket tépő első órák minden lényeges erőszakosság nélkül folytak le s

egy Isonzo-offenzíva egy-egy órája többet pusztított emberéletben és emberi javakban, mint a magyar forradalom eddig eltelt napjai.

Pacifista forradalom ez, a független, de békés, szomszédaival szolidáris új Magyarország megteremtésére. A háborút Magyarország nélkül indították, nélkülünk veszítették el. Ha az ország sorsa határaival azonos — nem egészen azonos — akkor most mit sem tudunk sorsunkról, nem magunk határozzunk róla, hanem a népek nagy gyűlése. Első keserves erőpróbája lesz ez az új idők új magyar társadalmának: beletörödni a megváltozhatatlamba; nemcsak beletörödni, hanem utógondolat nélkül, harag, keserűség és fojtott revanche-tüzek nélkül kezdeni a béke munkáját. Új életet kell kezdeni. Gyűlöletet kell elfelejteni. Az az Ausztria, az a Csehország, Jugoszlávia, mely mellettünk él, nem a régi, elnyomott vagy uralomra vágyó Ausztria és Csehország és Jugoszlávia már. Keresnünk kell mindnek barátságát és megértését. A pacifizmus és a népszabadság forradalma játszódott le nálunk. Egyetlen halottja legyen: a gyűlölködés és az imperializmus.

Lengyel Menyhért:

Egyszerű gondolatok.

Éjjel az Astoriában... Lenézek a történelmi erkélyről az utcára s a lámpák felragyogó fényében ezer és ezer arcot látok, — ragyogó szemeket, kinyitott szájakat, zengést a mellék mélyéből, — a szentlélek tartja megszállva az embereket. Soha ilyen szépet nem láttam. Folyton Shakespeare-re kell gondolnom, lángoló tömegjelenetekre, amilyeneket a halott színpad sohasem tudott utólni...

Még tele vagyok a bódító képpel, amint egyszerre sortűz pattog odakint s mi ott a hotelszobában rémülten meredünk egymásra. Mi ez? Lukachich felülkerekedett — itt a bosnyák század — el vagyunk veszve... A folyosó megtelik ordító emberekkel: — lent az utcán rakásra fektüszenek a halottak és a sebesültek! Egy tiszt, aki az előbb még az erkélyről szónokolt, felordít: Meglőtték! — Magyar katonák — engem lőttetek meg! — s az asztalra bukik... Rémes volt.

Pár perc múlva kiderül, hogy valami félreértés volt az egész lövöldözés — nincsenek halottak, sem sebesültek — és a tisztnek sincs semmi baja... De a hidegség megmarad a bőrünk körül. Hajszálon mulott az egész forradalom sikere, — igazán az Isten őrizte. Éjjelután végkép kifáradva azzal feküdtem le a hotelbe, hogy hajnalban ugryis vége lesz mindennek. Biztosan elfognak.

Korán ébredek. A nedves utca élénk, katonai autók robognak — röpíratok ezreit dobálják széjjel. — Győzött a forradalom!

Délelőtt kilenckor jutok haza Andrassy-uti lakásomra. Az utcán egy sötét alak ordít: adjatok puskát, minden zsidót megölök! Az ablakomból látom, hogy délelőtt az Andrassy-uton két alak megállit egy uriembert és elveszi tőle a tárcáját. Ijesztő hideg, kedélytelen volt ez a csütörtök délelőtt, mikor néhány óráig úgy volt, hogy nem a szent forradalom győz, hanem csak az aljas, gonosz emberi ösztön. Azután mint egy déli szél ömlött végig az utcán, hogy ez mégis csak a költők és a proféták szerelme, ragyogó, szép forradalma volt...

Még ma sem tértem magamhoz belőle... Lehet irni-beszélni! Lehengeredett az a mázsás súly, ami a mellünket, az agyunkat nyomta. Ki lehet ordítani, hogy utáltuk ezt a bestiális vérengzést, amit ötödik esztendeje rendeztek a világban... hogy a hideg rázott az undortól, mikor egy stráfos és érdemrendes osztrák generálist láttunk, — hogy ezeket a császárokat és királyokat, politikusokat és minisztereket, hadvezéreket és stratégákat, akik hideg szívvvel rendezték ezt az öldöklést, a világ utolsó gazembereinek tartottuk s a vér elhagyott, a lélekzet elakadt a gondolatra, hogy a végén büntetlenül fognak menekülni... De nem! Útött az óra, a mi óránk! Kezdődik a leszámolás, — meg fogják tanulni most és mindörökké, hogy nem lehet büntetlenül állatokká aljasítani az embereket.

Az emberiség jövőjében való hitet, amit teljesen elvesztettem, kezdem visszakapni.

É napokban megértettem, — ami felől már sötét kétségeim voltak —, hogy érdemes élni.

Lenkey Gusztáv:

Bizalmas.

A külső háborúnak vége. A régi cenzurát eltörölték és ezzel bealkonyodott a Bizalmasok-nak is. A nagyközönség még csak most, a háboru befejeztével tudja majd meg, hogy micsodák is voltak azok az ugynevezett bizalmasok. A lexikonok eddig még mitsem jegyeztek fel róluk, pedig a háboruban vezető és irányító szerepük volt. Mi is volt a Bizalmas? Külső alakjában szelet papiros, amelyen a sajtóbizottság gépirással, bizalmas címmel kiadta azokat az utasításait, amelyeket a hírlapírók lapjuk megírásánál szigorú büntetés terhe mellett figyelembe venni kötelesek voltak. A sajtóbizottság, melynek fele katonából, a másik fele miniszteri főtisztviselőből állott, a sajtót, a sajtóbizottságot magát pedig a hadvezetőség, a közös miniszteriumok és a magyar kormány irányították. A bizalmasok a háboruban termettek és a kormányrendeleteket helyettesítették a szerkesztőségekben. A háborúnak majdnem ötödfél esztendeje alatt bizalmas

utasításokkal irányították az újságokat és révükön az ország közvéleményét. A bizalmasok útján parancsolt a hadvezetőség az újságíróknak és a bizalmasokon át vált urává a lapoknak a kormány is. A világháboru alatt nem az újságíró irta és szerkesztette a lapokat, hanem a hadvezetőség, meg a polgári kormány ezeknek a bizalmasoknak az útján. Aki ezeket a sorokat írja, összegyűjtötte az elsőtől az utolsóig mindazokat a bizalmas utasításokat, amelyeket a kormány és a hadsereg adott a világháboru folyamán; összerakta azokat a bizalmas leveleket, amelyeket a miniszterelnök vagy valamelyik kormányférfi intézett utasításképen a laphoz, feljegyezte azokat a szigorúan bizalmas értekezleteket, amelyeken a kormány vezetője tájékoztatóan irányította a sajtót és feljegyeztette a képviselőház zárt ülésein elhangzott beszédeket, amelyeknek közlését akkor mindig büntetés terhe alatt letiltották. Ez a nagy Bizalmas-gyűjtemény illetéknépen tartalmazza a háboru kulisszatitkait is.

Amit itt, ezen a helyen, ezekről a bizalmasokról lejegyezek, vázlat lehet ahhoz a tanulmányhoz, amelyet ezekről a bizalmasokról majd írni kell.

Az első bizalmast a magyar sajtó 1914. július 23-án kapta. A miniszterelnöki sajtóiroda akkori vezetője, éjszakára a miniszterelnökség palatájába értekezletre hívta meg a lapok vezetőit. Gróf Tisza István ismertette ez alkalommal annak a demarchenak szövegét, amelyet belgrádi követünk, báró Giessl tábornok útján küldöttünk Szerbiának. Az előadást Tisza István bizalmas közlésekkel és utasításokkal kísérte és így másnap a lapok csak azt hozhatták, amit Tisza a nyilvánosságnak szánt. És ettől a pillanattól fogva a bizalmas utasítások özönével érkeznek a szerkesztőségekbe. Minden ilyen bizalmas újabb fonál ahhoz a guzshoz, amelyvel a sajtót költözik. A figyelem még a kiadóhivatalok kirakataira is ráerelődik, bizalmasan elrendeltetvén, hogy csak azokat a híreket szabad kifüggeszteni, amelyeket a sajtó-bizottság jóváhagyott. Megtiltják a lapoknak még azt is, hogy a sajtóra felügyelő és cenzurázó hadfelügyeleti bizottság voltáról, meg működéséről irhassanak, sőt arról sem szabad említést tenni, hogy a lapok cenzura alatt állanak. Így készült a háborus hangulat. A hadvezetőség és a kormány egyre ontja a bizalmasokat, amelyeknek egyikéből-másikából humor ütközik ki. Így a háboru harmadik napján letiltották a báró Fejérváry Géza unokájának házasságkötéséről szóló híreket azt a részét, amely arról szól, hogy a vőlegény, báró Jósika János, a házasságkötés után Marosvásárhelyre utazott. A nemes báró a 9. honvédhuszárokhoz tartozott és az óvatos cenzura attól félt, hogy utazásának irányával ezredének hadmozdulatát árulja el.

A bizalmas közlések közötti lapozgatás egyike a legizgalmasabb olvasmányoknak és a világháboru történetét ezeknek tanulmányozása nélkül megírni egyáltalán nem lehet.

Százával érkeznek a közönség levelei hozzánk, mert nem támadjuk az áruuzsorát. Nem írhatunk, mert a bírálót a kormány megtiltotta. A háboru második esztendejében Csepelen fellázad a munkásság az élelmiszerek hiánya és drágasága miatt. A cenzura megtiltotta, hogy a lapok írjanak róla. A cukor áremelését támadni nem szabad, a sör megdrágulását szintén nem. A központok garázdálkodnak, a cenzura védelmébe veszi azzal, hogy a róluk való írást megtiltotta. A közéletnek nincsen olyan ága, amelybe a cenzura ne avatkozna bele. A lapok egymásután előzetes felügyelet alá kerülnek a legkisebb hibáért és mindannyiunk felett ott lebeg az elkobzás, majd megszüntetés veszedelme. A lapoknak még a kritikai cikkei is cenzura alá kerülnek. A sajtószabadságnak foszlányai is eltűnnek. És letiltja a cenzura a képviselőház zárt üléseinek megemlézését is, pedig ilyen ülésnek közlése sorsdöntő lehetett és a nemzet javára szolgálhatott volna. A képviselőházban például egy ilyen ülésen 1916. szeptember 15-én hangzott el Windischgraetz Lajos hercegnek az a beszéde, amely páratlan izgalmakat keltett és a maga teljes meztelenségében mutatta meg a hadvezetőség bűnös tehetetlenségét. Itt jelentette be Windischgraetz herceg, hogy emberanyagunk az utolsó harcok óriási veszteségei után aggasztóan fogy. De beszéljen maga a szónok:

„— Ha megvizsgáljuk mindazokat a hibákat — ugymond — amelyek a háboru eleje óta a véderő rendszer gyöngítésére vezettek, kétségtelenül megállapíthatjuk, hogy a bajok kuforrása kevés kivétellel a vezetésben keresendő. A vezérkar zseniális főnöke Konrád báró az utóbbi időben mintha elfáradt volna, ami nem csoda, ha tekintetbe vesszük azt az emberfölötti munkát, amelyet a háboru első napjától végzett. Tény, hogy rászorult a maga kimélésére és az utóbbi időkben az ügyek elintézésének legnagyobb részét másoknak engedte át. Tisztelt Ház! A tescheni főhadiszálláson mostan őt ismertnevű és magasrangú vezérkari tiszt gyakorolja a katonai hatalmat, anélkül, hogy az ügyek vezetésébe bármilyen felelős tényező betekinthetne.

— Nyomban a háboru elején kitűnt, — így folytatja a herceg — hogy a megvédendő határok kiterjedése a csapattestek számának legalább is megkettőzését tette volna szükségessé. A háboru elején akadtam parancsnokokra, akik elég bátrak voltak, hogy véleményüknek nyíltan kifejezést adjanak; a vezérkar szelleme azonban mesterségesen kiölt minden önálló, céltudatos és férfias irányt. A szomorú esetek, amelyek szép számmal minden harctéren ismétlődtek és amelyek a szláv csapatok rossz magatartására volnának visszavezetendők, véleményem szerint tulnyomó részben a hadvezetőséget terhelik, amely ebben az irányban is teljesen képtelennek bizonyult. Távol áll tőlem, hogy Potiorek urat megvédjem, de mégis különösnek tartom, hogy egyesegyedül a vezért teszik meg bűnbaknak, míg egész vezérkarát, amelyik legalább is akkora részt vett a felelősségből, mint ő, meghagyják állásában úgy, hogy ezek az urak mind a

mai napig a legkülönbébb helyeken okozhattak nagyobb-nagyobb bajokat.

— A háboru elején lezajlott gigászi harcok a galíciai harctéren kudarccal végződtek, annak ellenére, hogy csapataink hősiességgel küzdöttek. A lemergi és a keletgalíciai csatatereken tönkrement kiképzett emberanyagunk nagy része. Az első az, hogy az egész felvonulás, valamint minden parancs a megkísérelt és kudarccal végződött galíciai offenzíva végrehajtására, kizárólag a hadsereg főparancsnokság operációs osztályából származik. A második körülmény az, hogy a komarowi és kraszniki diadalmas csaták kizárólag Dankl, az első hadsereg és Auffenberg, a negyedik hadsereg parancsnokának tervein nyugodtak. Ezek a tények csak nyerne érdekeségükben, ha tekintetbe vesszük, hogy a két diadalmas hadvezér ott Krasznik és Komarow csataterén a legfelsőbb hadvezetőség gyűlöletét szerezte meg, mert a háborunak ebben a szerencsétlen fázisában ők voltak az egyedüliek, akik sikert tudtak felmutatni!

— Abban a helyzetben vagyok, hogy ezekről az eseményekről hiteles és okmányokkal támogatott részletekkel szolgálhatok igen tisztelt képviselő társaimnak.

— Az Auffenberg eset aktái e pillanatban — nyíltan és őszintén bevallom ezt — az én birtokomban vannak. Érdekes eset fűződik a komarowi győző nevéhez, olyan eset, amely csodálatos fényt vet a hadsereg főparancsnokság viszonyaira. Ugy hiszem, hogy visszaemlékeznek Vázsonyi tisztelt barátom tavalyi interpellációjára, amely az Auffenberg esetre vonatkozik. Akkoriban ugyanis a hadsereg főparancsnokság minden különösebb ok nélkül elfogatta és elzáratta báró Auffenberget kevéssel azután, hogy a Komarow melletti győzedelmes csata után hadseregének parancsnoklásáról le kellett mondania és, hogy a hadsereg főparancsnokság minden megokolás nélkül rendelkezési állományba helyezte. Auffenberg abban az időben okmányszerű bizonyítékait gyűjtötte, hogy majdan a haditörvényszék előtt rehabilitálását kérhesse. Időközben a király a harctéri siker elismeréseként a Lipót-rend nagykeresztjével tüntette ki Auffenberget s három nappal letartóztatása előtt megleghangu kézirat kíséretében a báróságot adományozta neki. Auffenberget megvádolták, hogy minisztersége alatt államtitkokat árult el. A letartóztatással egyidejűen a hadsereg főparancsnokság egy bizottsága a győzelmes vezér lakására ment és ott lefoglalta az összes iratokat, köztük a király kéziratát is. Nem tudom igen tisztelt képviselőtársaim, milyen jogi alapon történt a házkutatás a győzelmes hadvezér lakásában. De fölteszem, hogy az erre kirendelt állami szerv föltétlenül megtalálja a kiutat, hogy ezt a minden esetben csodálatos eljárását igazolja. Már azért is csodálatosnak tartom ezt, mert az igen tisztelt miniszterelnök ur annak idején Vázsonyi igen tisztelt képviselőtársamnak nem felelt, mert hiszen az, amivel Auffenberget vádolták egyáltalán nem való katonai törvényszék elé, hanem tekintettel

a vádlottnak, mint felelős miniszternek a kvalifikációjára, a delegáció fóruma elé. Ami azután történt, Auffenberg tökéletes rehabilitálása a haditörvényszék előtt, mindenki előtt ismeretes, de talán nem ismeretes egészen az a körülmény, hogy Auffenberget letartóztatása idején minden eszközzel arra szorították, hogy öngyilkosságot kövessen el, vagy legalább kötelező nyilatkozatot írjon alá, hogy a birtokában levő adatokat, amelyek a hadsereg főparancsnokságot, a ravaruskai és grodeki csapatok vezetését illetően sulyosan kompromittálták, nem fogja felhasználni.

— Auffenberg semmit sem írt alá. Mindennek ellenére fényesen rehabilitálva tért vissza családjá körébe. Aktáinak legfontosabb részét akkoriban nem tudták megtalálni, a királyi kéziratot azonban, amely báróságra emelte őt, a mai napig nem tudta visszakapni. Az Auffenberg-ügyet illetően még csak rövid megjegyzést óhajtok kockáztatni, hogy igazoljam, miért vagyok most az őrzője a komarowi aktáknak.

— Az elhunyt tavaszon fölkerestem Bécsben Auffenberg barátomat, aki a következő igen érdekes esetet közölte velem. Ő ugyanis nemrégiben a haditörvényszéktől a királyi kézirat visszaadását kérte és azt a választ kapta, hogy forduljon a hadsereg főparancsnoksághoz, amely ebben az ügyben intézkedni fog. Auffenberg kérdezősködésére a hadsereg főparancsnokság azt válaszolta, hogy a bárói diplomát csak abban az esetben adhatják vissza, ha Auffenberg a lemergi, komarowi és ravaruskai csapatokról örök időkre föltétlenül hallgatni hajlandó.

— Nos, igen tisztelt képviselőtársam, Auffenberg semmit sem ígért meg és a bárói diploma még mindig a hadsereg főparancsnokságnál van, én pedig Auffenberg kérésére vállaltam az akták megőrzését, hogy Teschen részéről várható újabb kísérlet ne foszthassa meg a komarowi győzti igazolási bizonyítékaitól. Nem tartom időszerűnek, hogy a komarowi aktákat letegyem a Ház asztalára. Annak is eljön majd az ideje és azt hiszem, hogy akkor kitűnik, kinek a lelkiismeretét terheli csaknem százezer magyar katonának az élete. Ezt kívántam a hadsereg főparancsnokság 1914. nyarán és őszén kifejtett tevékenységének megvilágítására megjegyezni.

— A hadi történelem egykor napvilágra fogja hozni ezeket a tényeket. Az 1915-i elhibázott operációk kétszázezer emberünkbe kerültek, anélkül, hogy csak a legcsekélyebb eredményt értük volna el. A lucki és a bukowinai harcokban elveszett emberanyag megközelítőleg félmillió emberre tehető. És itt elsősorban nem a drágán megvásárolt és aztán ismét elvesztett terület jön tekintetbe, hanem inkább a most már csak nehezen pótolható emberanyag, amely itt veszendőbe ment. Az északi harctéren beállott szerencsétlenségnek természetesen következménye volt csapatainknak Olaszországból való visszavonása. Nehéz tüzéségünk, amely tiroli és északolaszországi hegyekben oly hihetetlen eredményeket ért el, a legnagyobb veszedelem idején nem léphetett akcióba, mert éppen utban volt. A lucki katasztrófa következtében hadvezetőségünknek beállott teljes fejvesz-

tetés újabb hibákra vezetett. Az Isonzo frontról az olasz offenzíva céljából Tirolba szállított nehéz tüzéséget a déli hadsereg parancsnokságának tiltakozása ellenére szintén az északi harctérre vitték. Ez is egyike volt azoknak az okoknak, amelyeknek következtében a görzi hídfőt és doberdói állásainkat, amelyeket egy éven át oly diadalmasan védelmeztünk, elvesztettük. Ugy vélem, hogy az igen tisztelt kormány bőségesen érezhette a nálunk alkalmazott rendszernek végzetes következményeit. Hogy a legutóbbi eseményekre mulassak rá: a katonai hírszolgálat nem tudta észrevenni a keleti fronton végbemenő nagyszabású orosz összpontosítást, nem tudott részleteket jelenteni, ellenben arra volt ideje és van ideje még ma is, hogy a magyar és az osztrák állam legsajátabb politikájába bele szóljon, sőt van ideje, hogy tökéletesen függetlenül, mondhatnám, hogy párhuzamosan a velünk szövetséges országok hivatalos orgánumaival — főkpolitikát üzzön.

— Egy egészen bizonyos: a háborúból hazatérő tömegek, amelyek miként azt valamennyien tudjuk, a legderekabban viselkedtek, nem fogják magukat hallgatónak alárendelni egy rövidlátó politikának és egy, alapjában romlott rendszernek. És ezek a tömegek, tisztelt képviselő urak, nem fognak különbséget tenni a többséghez tartozó kollégáim és mi közöttünk. El fognak bennünket söpörni és őszintén be kell vallanom, hogy véleményem szerint ebben teljesen igazuk lesz.

Windischgraätz végszava jóslatszerűen bevált. Ha ez a beszéd, amelynek csak egy kis részét adtuk itt vissza, akkor nyilvánosságra kerül, a közvélemény felháborodása a hadvezetőséget elsöpri és a háborút talán másként fejezzük be. De még most is elég ahhoz, hogy az akkori hadvezetőséget és a kormányt vád alá helyezzék.

A külföldi álmokban megengedték a katonaság bírálatát, nálunk nem.

Itt van Porzsol Kálmár esete. Esti levelében kifogásolta, hogy a katonákkal a kaszárnyákban durván bánnak. A cikk megjelenése után a sajtóbizottság elé idézték bennünket és a következők közzétételére kényszerítettek:

— „A Pesti Hírlap sajnálja, hogy téves információk alapján közölte a Porzsol félé Esti levelet és meggyőződött róla, hogy e cikkben felsorolt adatok nem felelnek meg a tényeknek“.

— És ha nem adjuk ki ezt a nyilatkozatot? — kérdeztük mi.

— Akkor — így felelt a sajtóbizottság katonai vezetője — letartóztatjuk Porzsol urat és hadbíróság elé állítjuk.

Lapozzunk tovább a bizalmasok gyűjteményében: 1917 február 5-én a szigorított tengeralattjáró harc megbeszélése céljából megint zárt ülés volt a Háznak.

Apponyi Albert kijelentette, hogy békeajánlatunk durva elutasítása után feltétlenül megengedhető eszköznek tartja a buvárhajókkal való harcot. Vállalom — így fejezte be beszédjét — ennek az elhatározásnak a teljes

politikai és etikai felelősségét. Apponyinak ezt a kijelentését a 48-as párt, az alkotmánypárt és a munkapárt zajosan megtapsolta. *A Károlyi-párt nem helyeselt és nem tapsolt.*

Apponyi beszédét, Károlyiék maguktartását, valamint az egész zárt ülést a cenzura szigorúan letiltotta.

Dr. Benda Jenő kartársam „Az uszítók“, „A világháború kullisszái mögöl“ című munkájában felveti, hogy a világháborúért ki a felelős? Megállapítja, hogy a sajtó is. — Igen! Igen! — ugymond — igazságosan kell osztózni ebben a rettenetes felelősségben és az osztózkodásban a felelősségből a sajtónak is vállalnia kell a maga részét.

Hát én ebben kénytelen vagyok ellentmondani. A sajtó a cenzura terrorja alatt állott. A sajtóbizottság fegyveres erőre támaszkodva, irányított bennünket. Parancsra, szigorú büntetés terhe mellett dolgoztunk. Amit mi írtunk, nem a mi írásunk, nem szabad akaratunkból folyt és ezért ezekért az írásainkért felelősek nem vagyunk. Feleljenek azok, akik bennünket erre kényszerítettek és ismerjék el, hogy a háboruban bekövetkezett állapotokat majdnem közvetlenül az idézte elő, hogy erőhatalommal megszüntették a sajtószabadságot.

Az összegyűjtött bizalmasak, amelyek írásainkat befolyásolták, megszerkesztett vádirat azok ellen, akik a háboruban irányítottak és mentselevel nekünk, hírlapíróknak, minden esetleges támadással szemben.

Légrády Imre:

Mi a forradalom legnagyobb vívmánya?

Éreztük már napokkal előbb a nagy idők e'következését. Éreztük ösztönszerűleg, mint ahogy megérzi a vihar kitörését az alan' szálló fecske. Vagy talán jobb a hasonlat, ha úgy mondom: mint a sok millió kis rovar, amely a fecske táplálékául szolgál s amely a vihar közeledténél érzésekor fölszállni magasra a földtől óvakodik. E rovarok viharérzése ösztönszerű és öntudatlan. Így éreztük mi is, hogy el kell következni rövidesen a forradalom idejének; csak azt nem tudtuk, hogy miként fog az bekövetkezni? És ime eljött egy éjszaka alatt!

És amiért mi politikusok és újságírók egy emberéleten át hiába küzdöttünk, hogy kivívjuk a magyar nép függetlenségének és önrendelkezési jogának csak szikráját is, — amiért egy emberöltőn keresztül hasz'alan harcoltunk, hogy t. i. elérjük Ausztriától való elválásunkat, az önálló magyar hadsereget, az önálló külügyi képviselőt, a gazdasági önállóságot, népünk boldogulását, anyagi fejlődésének biztosítását, a szociális birtokreformot, a hitbizományok eltörlését s hogy a nép akarata érvényesüljön az ország kormányzásában; — azt mind meghozta pár óra alatt a forrada-

lom vihara. S ha e viharnek villáma egy-egy fát ledöntött is, ha rombolt is, azért mégis többet alkotott és több jogot szerzett a népnek, mint amennyit a királyi hatalommal való évtizedes küzdelmeink során elérni remélünk.

Valóban nem tudom, kinek agyában született meg a forradalomnak az a nagy gondolata, mely a katonák sapkájáról levétette az uralkodó rozettáját? Gondolkodó elme, filozófus gondolkodó lehetett, ha öntudatosan cselekedte ezt. Mert az uralkodó nevének kezdő betűje minden katona sapkáján olyan volt, mint a gályarabok testére sültött bélyeg, vagy a marhák testébe égetett betű, melyek azt jelentették, azt hirdették: „Az én hadseregem! Az én marháim!“ Ez ma megszűnt. Öntudatosá lett a nép. Ura a saját akaratának. S ura lett az országnak. Ma minden a népé! Amikor eltűnt a rozetta a katonaság sapkájáról, akkor eltűnt az uralkodó szuverénitása s helyét elfoglalta a nemzet szuverénitása. Ezt, az uralkodói szuverénitás megszűnését tartom én a forradalom legnagyobb vívmányának.

Magyar Lajos:

Négy nap.

Most még nem szabad elmondani, hogy milyen szeplőket látott az ember a magyar forradalom arcán. Voltak szeplők, sőt daganatok is. De maga az arc isteni szépségű, százszor szent és mindenki gondoljon arra, hogy a Doberdó, a Kárpátok, a Piave ezerszeres poklok voltak és ezeket a szörnyűségeket nem is a békéért, függetlenségért és azért a nemes jogért vívtuk, hogy úgy rendezkedhessünk be itthon, ahogy akarunk. Egy véletlen folytán láhattam, hogy mi történik a forradalom alatt, Budapesten, az országban és nyugodt lelkiismerettel mondhatom, hogy életben, értékben, jogban, szabadságban nem vesztett el annyi a forradalom négy napja alatt, mint amennyit a háború egyetlen órája elpusztított. És a háború gyűlöletes, ronda, véres bűn volt, reménytelen, céltalan, gonosz gazság, míg a forradalom céljai szentek, programja tisztavetű népuuralom.

És nem tudok a történelemben forradalmat, amely első napjaiban dicsőségesebb szépségű jelenségeket mutatott volna. A legtündöklőbb jelenség az, amit a munkásság csinált. Hódolat, glória a szervezett munkásságnak, mert ő védett, mentett meg legtöbbet. Neki köszönheti a város, bánya, gyár, hogy él, van. Hódolat, dicsőség a matrózoknak, akik a leg-tisztultabb kronstadti és szevasztopoli hagyományok szellemében állottak a legelső pillanatban a forradalom mellé és kitarítottak mellette éhezve, fázva, harcolva, életet, mindent kockáztatva. A kormány tagjai közül néhányan feledhetetlenül nagyokat cselekedtek. A polgárság egy kis része

is méltó volt a nagy időkhez és szívvvel, fejjel dolgozott. A városok köz-igazgatása legtöbb helyen teljesítette kötelességét. Láttunk néhány lelkes, bátor, nagyszerű embert, akik nem kimélték az életüket, erejüket. Ami ép, egészséges, tisztességes, demokratikus erő volt, az megállta helyét. A reakció szervei: megye, hadsereg, csendőrség, bürokrácia és a többi osztályuralmi elnyomatási szervek megbuktak.

Mené, mené, tekel, ufarszin! Megmérettél és könnyűnek találtattál! Most ez van ráírva a falra. És ami könnyű, gyáva, tehetetlen, reakciós, régi, az el fog tűnni. A canaille, a csöcselék, a pseudo, a hitvány; minden, ami szuronyokra támaszkodott, ami csak parancs, ököl alapján kormányzott, elfujódik, mint aszott fü pelyhe az út mellett. Gyönyörű lenne, ha már ott tartanánk, hogy mindenről kritikát vagy történelmet írjunk. Az az érzésem, hogy nem tartunk még ott. De bármi következzen is, tehetséges, jó, nemes, gránit-szervek is vannak az országban és ezekre támaszkodva nyugodtan nézhetünk a jövőbe, amely még dicsőséges dolgokat hord vajdó méhében.

A magam élményeit nem is próbálom itt elmondani, csak azt, ami kuszán, még zavartan, megmaradt, mint tanulság bennem.

A legfőbb tanulság: bizzunk a munkásságban! A másik: a canaillet mindenünnen toljuk el, söpörjük ki. Ne tűrjük meg sehol! A harmadik: felejtsünk el mindent, ami tegnapi és próbáljunk a holnaputáni fejjel gondolkodni! Szárguladni kell a fantáziának és cselekvésnek. Az események dübörögve fognak vágtatni és csak a szervezett, tudatos erők maradnak épen.

A forradalom nem tréfa és ezerszer jaj annak, — bárki legyen! — aki gondolatban, szervezkedésben, tisztességben, cselekvésben nem követi a forradalom tempóját.

Márkus Miksa:

Habsburgi József. Naplórészlet.

Budapest, 1918. nov. 8.

Tegnap délután, Budán jártamban, a kereskedelmi minisztérium tájkán két beszélgető urat láttam nyugodtan sétálni. Mind a kettő polgári ruhában, alig is ösmertem meg az egyiket, mert a mai napig csak egyenruhában láttam. De Libitsét azonnal megösmertem és így rajta keresztül a másik, barna kalapos, sárga esőköpenyegest is: Habsburgi Józsefet.

Amikor utoljára láttam, budavári palotájában, dicsősége és hatalma teljességében volt. Én pedig, mint kérelmező állottam előtte, Vészi József kartársammal egyetemben.

Akkoriban, nem sok idővel a koronázás után, az történt, hogy vala-

mely helyről dennunciálták a királynál a sajtóhadiszálláson levő ujságírókat és kiment a szigorú parancs, hogy az ujságírók azonnal a frontra, a lövészárokbba küldendők. Még a katonai kiképzés is a fronton végzendő el.

A magyar ujságírók természetesen hozzám fordultak, hogy ezt a teljesen indokolatlan intézkedést hiúsítsam meg. Gyorsan kellett dolgozni, mert jól tudtam, ha egyszer kivitték társaimat a frontra, onnan nehéz, sőt talán lehetetlen lesz visszakapni őket.

Tisza István volt akkor a miniszterelnök. Megkértem Ágai Bélát, a lapkiadók szindikátusának elnökét, menjen el hozzá és kérje meg, támogassa akciónkat. Tisza azonnal belátta az intézkedés igaztalan voltát, de figyelmeztetett bennünket, hogy nagyon nehéz munkánk lesz, mert az illetékes hatóságok aligha mernek szembeszállni a legfelsőbb akarattal. Ágai megmondotta neki, hogy mi Bécsbe utazunk, hogy Hazainál és Arzsnál próbálkozzunk. Tisza erre hosszú táviratot küldött Hazainak, kérésünket pártolva. (Ezt a táviratot Hazai Bécsben meg is mutat'a nekünk.)

Azonban még Bécsbe utaztunk előtt bizalmasan arról értesítettek, hogy utazásunk előre'átha'ólag hiábavaló lesz, ha nem sikerül valakit találni, aki a királylyal közvetlenül mer erről az ügyről beszélni és fevilágosítja a félrevezetett királyt arról, hogy az illető ujságíróknak ez a büntetésszerűen a lövészárokbba küldése teljességgel igazságtalan eljárás.

Ekkor vetődött fel az a gondolat, hogy József főhercege' kérjük meg erre a közbenjárásra.

Vészi József szólt Libitsnek, aki a legnagyobb készséggel vállalkozott arra, hogy az éppen Budapesten levő főhercegnek bejelenti a látogatásunkat. Egy óra múlva megkaptuk az értesítést, hogy a főherceg vár bennünke'. Vészi és én mentünk el hozzá. A főherceg nagyon komolyan hallgatta meg előadásunkat. Tudta már, hogy „nehéz ügy”. De amikor meghallotta a tényállást, habozás nélkül vállalta a közvetítést, megkért bennünket, hogy röviden foglaljuk írásba kívánságainkat és sürgősen juttassuk el hozzá. A többit bizzuk rá. Egyet kért csupán, hogy ne mondjuk meg senkinek, hogy nála jártunk s hogy ő ezt a közbenjárást vállalta.

Néhány nap múlva aztán bizalmas uton értesítést kaptunk, hogy most már utazunk Bécsbe.

Ágai Béla, Purjesz Lajos, Bernát Ottó kollégáim és én utazunk Badenbe, ahol most már kitűnő fogadtatásra találtunk Arz bárónál. A sérelmes intézkedés végrehajtása elmaradt.

*

Kötelességemnek tartot'am ezt megírni, amikor barna kalapban és sárga esőköpenyegben láttam viszont a magyar katonák barátját. Lehetséges, hogy lesznek, akik ezért haragusznak rám és Isten tudja, minő sötét szándékokkal gyanúsítanak meg. Pedig én ezzel az írással nem kíván-

tam politizálni. Csak éppen látok egy embert, aki ma nehéz helyzetben van és aki az újságírókon segített, amikor ők voltak bajban. Bár egyénileg nem voltam érdekelve a dologban, ezt nem tudom elfelejteni ma sem és úgy gondolom, erről nem szabad megfeledkezünk, ha bárminő politikai ellentét fejlődne is ki közte és közöttünk.

Mezei Ernő:

Éljen a köztársaság!

Van-e valami logikai törvény, van-e a dolgok belső igazságának kényszere abban a forradalmi folyamatban, amely most látszólag oly kaotikus zavarodottsággal, az ellentétes vélemények, összeütköző törekvések, összefüggéstelen események örvényes torlódásával viharosan hömpölyög és zajlik előttünk?

Igenis van. A logikai törvény, a belső igazság az, hogy a most megszülető új rend a *köztársaságot* tegye Magyarország biztosított és végleges kormányformájává. Ez legyen sarkalatos eszménk, amelyből következtetéseink folynak.

Sok dolog, ami e pillanatban a lelkeket megigézi, fog mától holnapra eltűnni, vagy csak a felszín könnyű habvetésének bizonyulni. De a mai rohamos evolúciónak van természeti és történeti mélysége, amelyből a magyar köztársaságnak nagy, állandó eredményként úgy kell kiemelkednie, ahogyan néha az óceán fenekének vulkánikus megrázkódása szilárd réteget és minden termékenységre képes szigetet dob fel a felszínre.

Elhiszem, hogy sokak előtt a közvélemény ily irányzása meglepőnek és eddigi politikai fejlődésünk által elő nem készítettnak tűnhetik fel. Igaz, hogy az utóbbi félszázad alkotmányos pártharcai között még a legszélsőbb ellenzékiek is kerülték a köztársasági eszme hirdetését. Közkeletűvé vált is az a felfogás, hogy a magyar néplélek a maga természete és alaphajlama szerint változatlanul monarchista. De az ilyen mondvasinált konvenciók és türes babonák uralma alól a huszadik század magyarságának gyökeresen fel kell szabadulnia. Éppen a magyar történelem minden közvetlen erejű kinyilatkoztatása bizonyítja az ellenkezőt. Hisz a Habsburg-ház uralmának két századán át a magyar törvényhozás megtartotta a szabad királyválasztás elvét, ami alapjában nem egyéb, mint a nemzet felsőbb szuverénitásának korlátozatlan fentartása.

Van csakugyan a magyar közgondolkodásnak egy erős, hagyományos vonása, amelyet az érdekelt tendencia az átörökölt *royalizmus* szellemére igyekszik magyarázni. Történelmi életünknek egy fényes erénye ez: a törvény erejében való hit, az alkotmányos jogrendnek mindenek fölé helyezése. Erre a jogfolytonosságra volt építve a magyarságnak a

Habsburg-dinasztiához való viszonya. És ez a viszony takarta el még a gondolkodók előtt is a helyzet valóságát. Mert a valóság az, hogy sehol sem volt az államszervezet royalisztikus betetőzése oly természetellenes módon megalkotva, sehol sem volt oly nemzetellenes, oly népellenes, még oly államellenes is, mint nálunk. Nem volt ez egy nagy állam merő reprezentációs diszének emelése, mint az angol királyság, nem is a nemzeti eszmének, nemzeti hatalomnak összefoglalása, mint a német császárság. Oly állami jogfolytonosság volt ez, amelyet épen a rája támaszkodó hatalom egyre véresen megtépett és a porba tördelt. Ami volt és van a magyar nemzetnek más jogfolytonossága, amely nem a széttépett corpus iuris rongyaiból volt keservesen összefércelve, hanem magából a dolgok erejéből támadt és halhatatlanul beledzöngött a nemzet élő öntudatába. Az a jogfolytonosság, amely az önkényesen eltiprott és meggyalázott törvényes jog védelmére a nemzet hősi elszántságát, fegyveres ellentállását lobbantotta nagy történelmi lángolásra. Az a jogfolytonosság, amely az ónodi országgyűlésen „eb ura fakó” kiáltással harsogott a világba. Az a jogfolytonosság, amely a debreceni nagytemplomból felségesen érces kongással rendítette meg a népmilliókat.

A magyar állami hitnek, a magyar nemzeti jogfolytonosságnak ezt a lelkét látom most kiáradni az utcákon, mindenütt a plakátokból, amelyek házak ablakairól, boltok kirakatairól színesen hirdetik: *Éljen a köztársaság!* Es amerre járok, kirakatokból, ablakokból ömlik bele a legsötétebb éjjelbe biztatón valami új világosság, amely a négyéves öngyilkos háború rettenetes áldozatait után a gépfegyverek utolsó tüzetéséből, a gránátok utolsó robbanásából, a kardok utolsó szikrázásából gyuladt a lelkek futótüzévé.

Miklós Jenő:

Az őrség.

A forradalom éjszakáján:

Az Astória előtt néhány koltárdás tiszt kivont karddal szalad a katonasággal megrakott nehéz tüzoltó-autók elé, de amikor az autókból felharsanó „Éljen a forradalom” kiáltást hallja, szalutál és „Éljen a forradalom” kiáltással tovább engedi őket. A lengő zászlós, éljenző, katonasapkákat lengető nehéz autók, mint Illés tüzes szekerei robognak át a városban, mindenütt hozzáuk a friss forradalmi csapatokat, kaszárnnyak, pályaúdvarkok, katonai raktárak elé dübörögnek, rengnek az utcák, megremegnek a házak, „Éljen a forradalom! Éljen a forradalom!” Az Astória előtt fegyveres őrség. Néhány katona feltűzött szuronnyal, egy gépfegyver a Rákóczi-utat kémleli, néhány honvéd- és matróz-poszt a Kos-

suth Lajos-utca és Rákóczi-ut házai mentén örködik. Késő éjszaka van, a katonaság már felesküdt a Nemzeti Tanácsnak, Várkonyi városparancsnokot már őrizetbe vették, de még nem lehet tudni, hogy valahonnan Budáról vagy valamelyik pesti kaszárnyából nem indul-e el két ezred bosnyák, horvát vagy cseh katona, megszállja az Astóriát és az ellenforradalom elfogja az egész Nemzeti Tanácsot. Még senki sem tudhatta, milyen kitörő erővel, mindent elsőprő hatalommal tört ki ez a forradalom. Senki sem tudhatja, hogy véres barrikádokon vagy rejtett utakon nem akar-e mindent elfojtani a szoldateszka.

A Nemzeti Tanács első emeleti szobái előtt egy matrózörszem halál-sápadtan, suttogva újságolja, hogy „hatezer bosnyák jön ellenünk”. Bent a szobákban pillanatnyi halálos csend. Jönnek a bosnyákok! Fáradt taglejtések, égő szemek, fehér arcok, „jönnek” . . . Mit tenni. Hatezer bosnyák néhány gépfegyverrel, egy két ágyúval rommá lövi az egész Astóriát. Valaki belekiáltja csak úgy a levegőbe, hogy meg kell erősíteni a posztokat.

Az ajtó mellett álltam. Kiugrottam a folyosóra és már adtam tovább a parancsot az ott kavargó újságíróknak, örségül álló önkénteseknek, matrózoknak:

— Az utcákon meg kell erősíteni a posztokat! Hatezer bosnyák vonul fel ellenünk!

A lépcsőnél beletűzköztem egy ezredesbe, a második emeletről rohant le, a sapkáján már ott a kokárda. Magából kikelve szaladt le a lépcsőn, mellettem egy pillanatra megállott, megragadta a karomat és már együtt ugráltunk le az utcára.

— Jöjjön, disznóság, pardon — kiabálta összevissza az ezredes — nézzén, ezt nem jól csinálják az urak, én rögtön föbelövetném a disznót. nekem, pardon, semmi közöm az egészhez, majd megmutatom magának —

Az utcán nagyot fújt és cipelt a Magyar-utca felé.

— Én ma jöttem Kassáról. Bécsbe kellett volna mennem, fontos iratok. Most már fuccs, kutyateremtette! Itt lakom az Astóriában. A harmadik emeleten. Láttam az egészet. Szép volt, na! De vigyázzanak az urak! Budáról egyetlen gránátlövéssel le lehet radírozni az egész Astóriát. Itt nincs Kurzschuss — a térképről pontosan leolvass mindent az ember. Most meg jönnek a bosnyákok. Danke schön! Maguk egy posztot állítottak ide a Magyar-utca felé. A Magyar-utca fontos, igen fontos, mert a bosnyákok nem a Rákóczi-utca felé, hanem a Magyar-utca felé vonulnak, mert ott a gépfegyver. Az lekaszi őket. A bosnyákok a mellékutcákon szajcholnak elő. Például itt a Magyar-utcán. És egyszerre csak itt vannak, na. Maguk egy posztot állítottak ide. Hol az a poszt, kérem, disznóteremtette? Meglógott. Mert civil volt. Egy civil egy ilyen fontos helyen! Én néztem őt az ablakból. Olyan nagy fekete kalapja volt, valami haderlump. A puskát a vállán és már itt állt esti 10 óra óta. Mért nem váltották fel az urak a

szerencsétlent? Egy poszt: legföljebb két óra. Az elég. No mindegy. Mindig néztem ezt a posztot egy ablakból. Sétált, sétált és megállt és nézett a puskával. Aztán látta, hogy semmi se történik. Minden megy rendben. Éljen, éljen a forradalom. De tudta ő, hogy jönnek a bosnyákok? Most reggel négy óra van. Megunta este 10 től. Erre vigyázni kell. Ide lökte a puskát, néztem az ablakból és gyorsan eldőgött. És éppen most!

Az ezredes egy boltajtó mellől felkapott egy odatámasztott puskát, megnézte, ezt mondta: „Karabiner, sehr gut, de nincsen patron,” a vállára dobta és fel-alá kezdett járni a Magyar-utcában.

— Szaladjon vissza — kiáltotta még rám — tudja meg, mi van a bosnyákokkal.

... Semmi se volt a bosnyákokkal. Nem jöttek. Rémhír. Vak láрма volt. És engem másfelé küldtek más tizenettel. De az ezredest a vállán a karabinerrel ott felejtettük a Magyar-utcában.

Molnár Ferenc:

A Margithid forradalma.

Mintha emlékiratom egy lapját írnám, elmondom pontosan és szárazon a Margithid forradalmának parányi történetét.

A nagy éjszaka után, október 31-ének hajnalán, négy íróársammal: Kosztolányi Dezsővel, Gellért Oszkárral, Lakatos Lászlóval és Jákó Jánossal mentünk át Budára a Margithidra. A reggelnek ez az az órája, mikor a munkások csapata szokott a hidon átjönni. Olyasmit láttam, amit még soha: a hid tele volt. A máskor siető emberek lassan jöttek, egymás hátára sűrűsödtek. Minden második ember katona volt. Már akkor alig egy-két katonának volt sapkarózsája. A forradalom még nem volt ötórás és már megjelent a fehér őszi rózsza a katonasapkákon. Harsogott a hid a kiáltásoktól, az éljenzéstől: érezni lehetett, hogy szárnyaló kedvű napra fog virradni a város. Boldogan, izgatottan tolongtunk át a deszkajárón, csak utóbb konstatáltuk, hogy egy percre se hagytuk abba magunk se a kiátkozást; szinte öntudatlanul vettünk részt ebben az ordító, rövidmondatos társalgásban, amit ott akkor az egymással szembejövő emberek folytattak.

A budai hídfőnél körülbelül egy félszázadnyi gyalogság állt a hídfő két oldalán. Mindnyáján sapkarózsza. Lábhoz tett fegyver. Egy főhadnagy az út közepén.

Ezek még császári és királyi osztrák-magyar katonák voltak. Tegnap katonák.

Megkérdeztük tőlük:

— Tudjátok, mi történt az éjszaka?

Kórusban feleltek:

— Nem tudjuk.

A főhadnagyuk idegesen mordult felénk, aztán mégis a helyén maradt.

Ebben a pillanatban megláttuk azokat a jól ismert szegény asszonyokat, akik a hajnali órán újságsomagokat tolnak a gyerek kocsi kocsikban. Futva mentünk feléjük és nyalábszámra vettünk tőlük újságot. Soha még olyan intenzíven nem éreztem, hogy ez a néma, nedves, festéktől bűdös papircsomó a világosságot jelenti, mint mikor megrakodva mentünk vissza a katonák felé, s láttam a komoly, szinte ijedten kíváncsi arcokat az egyenes sorba.

Egyikünk a főhadnagyhöz lépett, köszönt neki. Emelt hangon mondta:

— Főhadnagy ur, ha nem akarja látni, hogy újságot adunk a katonáinak, forduljon el.

Kedves, fekete fiú volt, kissé izgatottan nézett szét, aztán megfordult. Egy perc múlva hangosan olvasták fel egymásnak a katonák az éjszaka történetét.

Köszöntünk s betöltünk a Margit-park kávéházba, amelynek ablaka előtt ezek a katonák álltak. Dideregtünk; sáppadt, átfázott arcok hajoltak a forró, tea fölé. Mire a teát megittuk, egyetlen egy katonára nem volt látható a hídfőnél, az ablak előtt. És akkor már zugott és zengett az egész teli nagy híd, a munkások és katonák eszimakopogós reggeli korzója. Finom köd volt és szemergett az eső.

Móricz Zsigmona:

Forradalom.

A forradalom egyik legemlékezetesebb pillanata volt nekem a plakát-olvasó orosz fogoly nyilatkozata a Lehel-téren. Sokszor ötlik fel előttem, kísért s magyaráz ez a kis jelenet.

November elsején érkeztem Budapestre hajóval. Itt már meg volt a forradalmi nap éjszakája, szürkület, párás volt a reggel, a Margit-hídfőnél egy villamos ellenőr állott nevetve s arról beszélt, hogy az a rendőr, akivel most beszélt, a Tisza István öre volt...

— Csak annyit mondtak neki a katonák csendesen: Maguk vigyázzanak, mert maguknak is bajuk lehet!

Az ellenőr sapkáján aranysegély volt, a rózsája le volt tépve, mint a katonatiszteké, szőke bajsa fel volt sütye, egészséges arcán boldog, ideges nevelés, vadiidegeneknek újra meg újra elmondta: Csak azt mond-

ták a katonák egészen csendesen, hogy: maguk vigyázzanak, mert maguknak is bajuk lehet.

Az ember látta a rendőrök megilletődését, az ember megérezte, hogy itt valami nem emberi, valami határtalan erőnek a suttozása volt ez a csöndes szó, ez a szerény figyelmeztetés...

A Lehel-téri piacon orosz fogoly állott a többi szegény ember között.

Kopott volt, elnyűtt, rossz eszímájú, rossz, elázott ruhájú, elnyomrodott, ruszki sapkájú, szőke orosz fogoly. Az arca fakó, betegesen éhes, olyan nyomorult pária volt, éppen olyan, mint azok a magyar munkások, akik mellette ácsorogtak a kenyérbódék körül.

Az árusasszony beszélt ideges hangosan a legelső bódében, hogy: ezt nem felejttem el a Reginának, hogy én félttem a vagyonomat, azért csukom be a bódét... A gyűlöletnek, az emberi harcnak szele süvölt ki... Forradalom, vagyonok pusztulása, féltékenység, irigység, gyűlölet, a lelkekből minden salaknak felszínre forrása... Hol van a szíves mosoly, a kedveskedő udvariasság, a biztos alapon álló ember nyugalma s türelme...

Az emberek higgadtan, kissé befelé ögő szemmel néztek oda, éhes, dologtalan munkások voltak, akiknek sem pénzük, sem kenyérgyűjük nincs s a kenyeres bódé a friss reggeli kenyérrel ott állott sértetlenül s félelmetlenül a Rend, a haldokló Rend még itt lebegő szárnyainak oltalma alatt... Az orosz egy plakát előtt állott s olvasta. Lassan olvasta a magyar szöveget, tagolva, s értette-e, nem, olvasta:

„a magyar a népek békés szövetségét akarja...”

Megdöbbenő volt, mikor hangosan, lassan olvasta a szöveget, hogy: *„Nehéz küzdelemünk nem volt haszontalan, mert meghozta az emberiség legszebb diadalmát. Véretekkel és kitartásotokkal váltották meg Magyarországot, fiaitokat és unokáitokat egy jövő háború véres borzalmaiktól. Meghóztatok az áhítozó emberiség legszebb álmát, a világbékét. A jelen és a jövő emberiség hálája lesz kiérdemelt jutalmatok...”*

A szegény emberek odagyűltek az orosz fogolyhoz és vele olvasták. Bele-belemondtak egy-egy szót, amit az orosz nem tudott elolvasni. Meg is magyarázták egy-egy odavetett másik szóval, amit a muzsika nem értett.

A háború legmeghatóbb népgyűlése volt ez.

Nem volt itt ujjongás, láztól csillogó szemek. Nem volt lelkesedés, harsogás és testi mámor. Itt valami mély, mély és csöndes érzés volt csupán: mint mikor a súlyos beteg átment a válságon s ezt maga is megérti. Az életbenmaradás mély, bágyadt, és nyugalmas öröme.

— Az este mindenki azt mondta, harmincezer orosz fogoly jön Pest ellen — szólt hirtelen mellettük egy asszony.

Nem néz oda, csak úgy mondja, de hirtelen zavar és idegesség támad.

A régi világ szörnyei ébrednek föl, mintha a letiport sárkánynak egy szőre megmozdul... talán a szélről, talán egy kis egér futkos már

a hullán, de akik annyit reszkettek az élettől, a döglött oroszántól is félnek...

A muszka azonban csöndes marad és szomorú és valami mérhetetlen bánat van a szemében:

— Százezer orosz van... éhes — mondja töredezetten. — Dolgozni szeret... orosz ember... Adni munkát, venni kenyeret, ruha... Orosz nem jött ide maga... Küldjen haza: addig enni kell, ruha cipő... Munka... keresni...

Töredezett szavaiban meg volt az értelem fényessége, az igazság bölcsessége s az rávilágított a kopott többiekre s egy pillanat alatt megszünt, nem is az ellenségeskedés, de a gyenge ember félelme az ismeretlentől.

— Nem adnak ezek enni se a magyar embernek, se az orosz embernek — mondta csendesen egy nagy fekete munkás s a fejével a város felé intett.

Nem volt szó tovább semmi. El volt intézve.

Nem volt fenyegetés, nem volt nyugtalanság: a megtört emberek csöndjeült tovább.

De mint az árnyék tűnt el az orosz fogoly szó, minden értelmével együtt. Nincs tovább *fogoly*. Vége a háborús ideológiának. A magyar földön rekedt százezer orosz egyszerre megszűnt fogoly lenni, fogoly, hadizsákmány, kőllábu állat a győztes kocsija előtt, diadalmi jel... egy pillanat alatt átváltoztak emberré, szabad polgárrá, akinek az élethez teljesen annyi joga van ezen a földgolyón, mint az évszázadok óta ezen a helyen élő dúsgazdag családi dinasztiák bármely tagjának.

Ott kinn, a Lehel-téren ezt mindenki megértette s az orosz ember, magyar ember, német ember, tót ember olyan egyforma volt. Sovány, kopott szegény emberek: a jövő szabadság csiráival élő emberek.

Murai Károly:

Erelem! Erelem!

Azok a magyar urak, politikusok, miniszterek és más egyebek, akiknek alkalom adódott arra, hogy I. Ferenc Józseffel érintkezzenek, vele beszéljenek: majdnem kivétel nélkül azt mondták, hogy a magyar király, (aki azonban tulajdonképpen mindenkor osztrák császárnak érezte magát) kifogástalan magyar nyelven beszél. De ezt nemcsak maguk között mondták hanem fennem hirdették is, bizonyosságot teendő arról, hogy valóban boldog lehet a magyar. Az ördögbe is, mi más kell a teljes boldogsághoz, ha nem az, hogy a magyarok királya, az ugynevezett „legalkalmasabb uralkodó”, a többek közt magyarul is tudjon.

Akadtak persze önkívületbe esett magyar hazafiak, akik a lizelgés terén nagyobb rekordot akartak elérni és akik nem elégedtek meg ama

állítólagos tény hangoztatásával, hogy a chlopi-i hadiparancs szerzője hibátlanul beszél magyar nyelven. Ezek a királyimádók, akik mellesleg szólva állásokat és kitüntetések kaptak vagy kapni akartak a királytól, tovább is mentek és azt hangoztatták, hogy I. Ferenc József ajkán a magyar szó kedvesen zamatoszá válik. Ezek táborában azután némi viták is megindultak, megállapítandó, hogy a „legelső magyar”, akinek szíve jóformán csakis Magyarországért dobogott, az ország mely részében használt magyar nyelvet sajátította el. A királyhűség rezgőjében szenvedő hazafiak azonban e tekintetben nem tudtak megállapodásra jutni és pedig talán azért sem, mert nem voltak tisztában, hogy az ország tözsgyökeres magyar népe tulajdonképpen melyik megye, melyik járásában beszéli legtisztábban és legszebben a nyelvet.

A politikusok, a miniszterek, a főurak és a főpapok révén persze a zsurnalisztikában is esküdtek, hogy a király, aki minden magyar igaz fájdalmára nem érhetette meg a háború végét és a most bekövetkezett napokat, a magyar nép igazi és hamisítatlan atyja, éppen olyan magyar volt szóban, írásban és érzésben, mint amilyen ruganyosan ugrott ki a kocsijából, ha évenként kétszer-háromszor látogatásával tisztelte meg Budapestet és annak néhány intézményét. (Zárjel között ide írhatom, hogy az öreg, megboldogult királynak magyar nyelvbeli tudását, annak minden zamatoságával utódjára, Károlyra is ráruházták és talán keréketörtek volna azt a nyomorult hazaárulót, aki azt merte volna megírni, hogy a kis Károly csapni való rosszul nyögdécselte nyelvünket, ellentétben Zita királynéval, aki életének késői éveire hagyta ama öröme teljesülését, hogy magyarul ugyanahogy megtanuljon.)

Mindezek előrebocsátása után jegyzem föl, hogy egyetlenegyszer, egyéves önkéntes koromban, nyílt alkalmam arra, hogy I. Ferenc József magyar nyelvtudásával tisztába jöjjek. Bécsben történt egy diszszemle alkalmával, hogy ezredemnek, a hajdani Mollynárinak, peckes lépései megnyerték tetszését. Annyira, hogy mikor elvonultunk előtte, hangosan sőt majdnem kiáltva megszólalt és pedig, mivel tözsgyökeres magyar ezredről volt szó, magyar nyelven. Minden kétségen kívül úgy vélem, hogy abban a percben megelégedésének adott kifejezést és azt akarta mondani, hogy *örül*. Ezt aztán a magyar nyelvnek kissé különös és fölötté zamatos bájával így fejezte ki:

— Erelem! Erelem!

Most pedig, hogy minderre visszaemlékezém és talán el is döntöm, hogy miként beszélt magyarul: a már diadalmas idők idején, amikor a minket lelkesen szerető, gyámolító és boldogítani akaró Habsburgok uralkodása fölöttünk véget ért, a tobzódó gyönyörűségek perceiben hangoztatom, ha nem is a Habsburgi magyar királyok zengzetes magyar nyelvén:

— Örülök! Örülök!

Nagy Endre:

Várad napló.

Nagyvárad, 1918. okt. 31.

Este, vacsora után a bátyámmal elbeszélgetek. Persze, a nap legnagyobb eseménye a tárgy: a Nemzeti Tanács megalakult és csatlakozásra szólít föl mindenkit.

A bátyám buzog, mint egy apostol. A falatot sincs ideje lenyelnie, éjjel-nappal járványos betegekkel bajlódik, ezt az egy szabad óráját is a pacienseitől kellett kikönyörögnie, hogy néhány év múlva újból szót válthasson velem. Már a hatvan felé közeledik és ez a rajongása, hitének ez a frissesége üdítő, mint egy vulkánból fakadt hideg forrás. Azt mondja, csak egy elszánt ezred kellene Pesten és mindent meg lehetne csinálni. Azonnali béke kell, köztársaság kell, demokrata uralom, általános választójoggal. Alki él, mindenki beleszólhasson a maga sorsába.

Szeretem izetlen ellenmondásokkal megbizirgálni; ettől csak jobban szikrázik a parázs. Azt mondom:

— Tovább megyek. Én választójogot követelek a háziállataink számára is. Most még nem tudnak szavazni, de ha jogot kapnak, talán megtanulnak.

— Eh! Ostoba vice!

— Vice? Nem tudom. Azt sem tudom, mi a komoly és mi a vice. Ha biztosan tudni lehetne, hogy ami ma vice, nem válik holnap komolylyá, akkor a humorista-pálya nagyon konszolidált nyárspolgári foglalkozás volna.

Szememre hányja, hogy frivol vagyok, a nézetemet folyton változtatom. Igaz, ő husz év óta változatlanul a radikálizmus egyik vezére itten. Mosolyogva felelem:

— Változtatom a nézeteimet? Ez az egy reményem, hogy valaha megközelíthetem az igazságot . . . E pillanatban csak egyet látok bizonyosnak: hogy ez a generáció már annyit szenvedett, hogy megérdemel egy kis nyugalmat. A leendő unokám nagyon prepotens volna, ha még mindig vérontást követelne tőlem az ő jóvoltáért. Elég volt.

A bátyám azt mondja, hogy minden állatnak közös ösztöne, hogy a fajtájáért éljen-haljon. Kipirosodik a halántéka, átengedi magát a régi ábrándoknak. Egy napon mindenki rájön majd, hogy ez így nem mehet tovább. Akik most még csak nyögnek, egy napon látni fogják a bajuk forrását is. És akkor meglesz a demokrata köztársaság. Meglesz. Meg kell lennie.

Köztársaság! Hogy nem lesznek dinasztikiak az ő bőséges királytenyészdéjéivel, hogy nem lesznek főuri sakkozók, akik hadtestekkel játszanak! Milyen különös, milyen fantasztikus beszéd ez ebben a polgári

kényelmű szobában. És e szoba itt van, Biharmegyében, Tisza vármegyéjében, egy pertu-társaság vadászterületén!

Közeledik már a lefekvés pillanata. Ilyenkor, mint egy nagy lakás ablakai, egymásután kialszanak az ütköző pontok, amelyek körül szócáták tüzeltek még az imént és szép békésen összetalálkozunk a végső eredményben, ami olyan jól megszokta ágyazni az ember fejéjét az éjszakai nyugalomhoz. Hogy az embereknek egyenként jobbakká kell válniuk. Nézetek, elvek, vallások tehetetlenek, amíg minden ember nem javul meg. Hibás nevelés folytán az emberek ostoba értéket tulajdonítanak a gazdagságnak és a hiúság kielégítésének. Olyan emberek kellenek, akik megtudják izlelni az igazi gyönyörűséget egymás boldogulásában.

Elköszönök és haza megyek a szállodába. A Fő-utca sötét, néptelen. Ha nem esnék az eső, jó volna kimenni a Körös-partra, ahol husz évvel ezelőtt ácsorogtam valakinek az ablaka alatt. De ugyis hiába mennék. Ott is megváltozott minden. A kedves kis földszintes házak helyén ott is malter-paloták állanak idegenül. Egy ablak sincs meg a régiékből . . . Feküdjünk le.

Nov. 1.

Reggel kilenc óra. Fölkeljek? Olyan jól esik az ágyból hallgatni a keskeny Fő-utca zaját. Minden lépés külön-külön tisztán fülhallatszik ide. Ez még a régi korzó hangja. Magassarku női topánkák kényesen kopognak; csinos jogász-gyerekek cipője susogva csusszan az aszfalton, a helyőrség tisztjeinek sarkantyúja hetykén csörren. Kár, hogy a villanyos néha belecsönget; ez még nem volt husz év előtt.

Felöltözöm, lemegyek a kávéházba reggelizni. A portás-fiu udvariasan egy mai várad újságot kínál. Mosolyogva elhárítom. Nem sürgős a dolog, az új híreket már este hallottam telefonon. A kommentárokat ráérek majd a kávéházban elolvasni.

Amint belépek a kávéházba, a nyakamba ugrik és megcsókol régi jó barátom, Nagy Mihály szerkesztő. A szeme könnyes, a hangja remeg.

— Mit szólna hozzá, Bandikám! Mit szólna hozzá!

— Mihez? — kérdelem ámulva.

— Mi? Hogyan? Hát még nem olvastad? Milyen öröm, hogy én újságot is el neked! A hajnalban jött a redakciókhoz a távirat, hogy Pesten kikiáltották a köztársaságot, az elnök Károlyi Mihály. Vér nem folyt . . . Oh! Mit szólna hozzá?

Hogy mit szólna hozzá? Hát lehet ehhez szólni valamit? Egy villanás az agyba: hátha nem igaz. Egy másik villanás: igaz. És elérhetetlennek hitt halavány ábrándokat hirtelen előszedni, felöltöztetni a valóság formaruhájába . . . itt van, megvan . . . mintha egy halottnak vélt fiu évtizedek múlva egyszerre csak betoppanna.

Nagy Mihály elmondja, hogy délelőtt tizenegy órára gyűlést fog összehozni a Munkásbiztosítóba. Egy Kenyeres nevű iskolatársam, — mintha huszonöt év óta egy szikrányi se veszett volna el diák-tüzéből — közli, hogy van egy aktív tiszt barátja, a honvéd-kórház parancsnoka, aki néhány nap előtt úgy nyilatkozott előtte, hogy ő érzelmileg csatlakozik a nemzeti tanács álláspontjához.

— Menjünk hozzá! — kiáltja Nagy Mihály.

Egy másik iskolatársam, Rigó Lóránt csatlakozik.

Kocsiba ülünk. Az utcán utánunk néznek. Biztosan van olyan is, aki arra gondol, hogy párbajozni megyünk. Husz év előtt így kocsiztam a vivóterembe.

A kórház kapujában az ör kifogástalan stramm merevséggel áll. A hosszú folyosón a kaszárnyák szigorú csöndje. Egy altisztől megtudjuk, hogy a parancsnok beteg. De nem sulyosan, be lehet menni hozzá. A parancsnok ágyban fekszik. A szomszéd ágyban egy nagybajszú katona haldoklik, apró, szagztatott hörgéssel. Csak suhogva beszélhetünk.

Magam érzem, milyen különös, amint susognom kell a nagy szavakat: hogy a nemzet ledobta egy idegen dinasztia négyszáz éves terhét, hogy Magyarországon a magyar nép lett az ur és aki katona, az ezután a nép fegyveres tagja. Kiálthattam volna, a haldokló úgy se hallotta volna. Üveges szeme már egy másik, messze birodalomba meredt.

A parancsnok kijelentette, hogy ő legelső sorban magyar ember és a nép tagja. Mindenben rendelkezésre fog állani, mielőtt az orvos megengedi, hogy ágyából kikelhessen. Eljött susogunk és nagy erőnkbe kerül, hogy ki ne eresszük a hangunkat. Ez az első aktív katonatiszt, aki a magyar köztársaságra esküdött.

A másik szobában egy tisztet se találunk. Betegek, de sétálni mentek. Majd megtaláljuk őket a korzón. Aztán egy kis szónoklat az irodai személyzetnek. Meghívom őket, hogy tizenegy órára jöjjenek el a gyűlésre. Mind ott lesznek.

Innen Kenyeresrel átmegyünk a közösök kórházába. Itt már hűvösebb, káundkás a levegő. Újabb szónoklat a tisztetekhez. Egy kis pesti zászlós habozás nélkül csatlakozik. Vannak, akik arra kérnek bennünket, hogy kérjünk engedélyt a főorvostól.

Forradalomhoz engedélyt igazán nem kérhetünk. Ehelyett megmondom a főorvosnak, hogy Nagyvárad polgárai tizenegy órákor fognak megesküdni a magyar köztársaságnak; az én feladatam mindössze annyi, hogy erre az aktusra meghívjam őt és az itt levő tiszteteket.

A főorvos ur kijelenti, hogy ő velünk érez, de mint katona, egyelőre várakozó álláspontot foglal el. Ha a többi tiszt elmegy, az nem veszi tudomásul.

A tisztetek csatlakoznak hozzánk, együtt indulunk utnak. Nyolcan vagyunk összesen. A 70. közös ezred egy önkéntese mondja, hogy a hor-

vát legénység nem engedi ki a kaszárnyából a magyar tiszteteket és önkénteseket. Ő is csak nagy bajjal tudott kiszökni. Megkérem, hogy menjem vissza, mondja meg a tiszteteknek és önkénteseknek, hogy várjanak türelemmel, a honvédek ki fogják szabadítani őket.

Az utcán minden tiszt hozzánk szegődik. Leveszik a sapkarózsát, karonfogják egymást, az utcát betöltik egész szélességében.

Kiderül, hogy a Munkásbiztosító helyisége szűk a katonatiszteteknek. Zászlót kerítünk és a Kossuth-nótát énekelve, a köztársaságot éljenezve a színház-térre megyünk. Egyre újabb tisztetek csatlakoznak, egyre újabb hírek jönnek. A főispán csatlakozott. A polgármester és a városi tanács szintén.

Horvát katonák vonulnak végig az utcán, énekelve, zsivírozva, fegyvertelenül, batyusan. Megtudjuk a nagy újságot: a 70. ezred legénysége és tisztikara szépen megegyezett egymással. Aki horvát, haza megy, aki magyar, itt marad a köztársaság katonájának.

A színház-tér egészen megtelik. Föltuszkolnak a lépcsőzetre, onnan hirdetem ki a magyar köztársasághoz való csatlakozásunkat. Eddig a forradalmak tavasszal voltak: nagyszerű szimbólum, hogy ez a forradalom ősszel van, gyümölcsérés idején. Vihar se kell hozzá, meg se kell rázni a fát, az eddig oly makacs burok éretten kihasadt és ime, magától önkéntesbe hullott a mag. Kiálksa minden katona, hogy éljen a magyar köztársaság. Ostoba, aki azt hiszi, hogy eskü tithatja ettől. Milliós és milliós öntudatos ember nem esküdhetik meg arra, hogy egy családnak lesz a mindenre kész szolgálója. Ha esküdött, csak addig esküdhetett, amíg ez a familia a nemzet hatalmának szimbóluma volt. A magyar nemzet most maga vette át ezt a hatalmat, a régi eskü megszűnt tehát.

Ágoston Péter zászlós ruhában áll ki. Megesküti a katonákat, hogy ezután a magyar köztársaság katonái lesznek. A tisztetek kivont karddal esküsznek. A 4-es honvédek nevében, a Vilmos-huszárok, a tüzérek, a 70. gyalogezered nevében beszél egy-egy tiszt.

A gyűlésnek vége. Mindenki az utcákon nyüzsg. Eljenzés, éneklés, összeölelések és rend, amely mámoros. Összetalálkozom a bátyámmal. Boldogan szorongatjuk egymás kezét. Lelkesülten kiáltja:

— Álom! Álom! . . . És hányszor mondták, hogy ma már nem lehet forradalmakat csinálni!

— Ez ma bizonyosodott be a legjobban. A forradalmat nem lehet csinálni, az magától csinálódik.

A gyors ebédet átbeszélgetjük. A telefon folyton szól, folyton beteghez hívják. Sajnos, az emberek most halódnak a legstürbben az átkozott spanyol pestisben. Ahogy beszélünk a mai napról, idegennek halljuk a magunk hangját, mintha nagyon messziről hangzanék. Mindenki föl-
 esküdött a magyar köztársaságra. Nincs kivétel. És nem volt semmi zökkenő sem. És semmi vér, semmi erőszak. Véres, emberfejes dárda helyett ez a

det, rendet!" ordítja. a matróz s lökdösi az embereket. „Hátrább tessék, hátrább!" s a matróz kergeti az embereket s a fülsiketítő rengeteg zavarban észreveszem, hogy a matróz kezében valami gömbölyded tárgyat tart, avval bökdösi hátra a publikumot. Kézigránát. Könnyedén tartja kezében a gránátot, szórakozottan, mint valami kis botot, pálcikát, mint valami kis apró játékot. S az emberek hátrálnak és rend lesz. Ugy látszik, a háboruban félreértették a kis kézigránát szerepét. Csak öltek vele, csak rendtlenséget csinált. Most a forradalomban ő is megkomolyodott. Rendet csinál és nyugalmat teremt a kézigránát.

Pakofs József:

Pesti forradalom.

Fehér őszirózsa... letépett sapkarózsa... nemzetiszintű kokárda... egy kis gyümölcsös kordé tiz-husz almával s oldalán a piros plakát: *A Nemzeti Tanács védelme alatt*... Katonákkal, civilekkel megrakott, száguldó teherautók... levegőbe lött fegyverek... itt-ott komolyabb összehúzás... mámor... sugárzó arcok... éljen Károlyi!... Katonatanács... Astoria... rekedt szónokok... pánik... Fényes László... köztársaság... győzelem!... — a pesti forradalom!

Nagyszerű volt, lélekemelő, felejthetetlen! Hát ezt is tudták. Szegény magyarok, fősolgabíráknak, panduroknak szegény legényei, Habsburgoknak jámbor birkái, agrárius, feudális nagyuraknak jobbágysai, mi, alázatos türök, ezerszer meggyalázottak, kik fölött teheségtelen senkik ország'ottak, mászárszékra vitt, vérző, nyomorgó páriák... hát ezt is tudtuk!

Minő boldogság. Csodálkozva, káprázó szemmel néztünk egymás arcába, — nem álom ez? Le tudtuk hát rázni az ígézetet. Szabadok vagyunk, emberek.

Ezen a nagy forradalmi napon az isten jegye szikrázott a homlokokon. Hát ez a forradalom! Ki tudta ezt, ki számította ki előre? Senki. Voltak, akik előkészítették, életüket tették rá erre az egyetlen napra, — még ők sem, ők sem tudhatták, sejthették, hogy ez a forradalom. Hiszen így, ahogy felhullámosodott, egekig nőtt és végighümpölygött a pesti utcákon, ahogy egy csapásra jobbra tette a szíveket, felmagasztosította a lelkeket — föltámadás volt!

Forradalom... Félelmes szó... Királyi fejek lehullása, öldöklés, pusztulás, martalócok garázdálkodása, furiák üvöltése... így tanultuk a forradalmat. És imo lehet más is. Pest megcsinálta a maga új forradalmát, a fenséges forradalmat, annak hiveivé avatta azokat is, akik ellenségei voltak, lehetetlen, hogy az egész világ ne nézzen hódolattal a vértelen, fehér-virágos pesti forradalomra.

Nekünk, szegény magyaroknak pirosbetűs szent nemzeti ünnepünk lesz mindenkor...

Palágyi Lajos:

A marha.)*

Soroznak. Fiatal legények
Egymásután belépnek sorba,
Bent várja néhány strázsamester,
Katonaeorvos, vén őberster,
Hiuz-szemü, puffadt, mogorva.
S le kell vetközni meztelenre
Akarva, nem akarva.
Ime a vágódhidra most lép
A marha, a marha.

Megmérik, mint egy árucikket,
Amíg ott áll remegve, pörén,
A mellét, combját tapogatják,
Mikéntha fontszámra eladnák,
Becsülik s alkudoznak bőrén.
S az ifju néz szorongva, szótlan,
Mint a szabad mezőnek barma,
Csodák csodája, hogy nem bög itt
A marha, a marha.

Jó husa van, a combja is jó,
Maguknak tartják hát a koncot,
Egy piszkos, ódon, nagy kaszánya
S ordítózó káplár bent várja,
Püffölve, rugva az ujoncot.
Fegyelmezett rabszolga népség
Taszítja, rántja, féken tartja
Egy-kettő! erre-arra lódul
A marha, a marha.

Ott lekopik minden szemérem,
Az ifju szívnek szüzi máza,
Ott aljas szolgaság a törvény,
Vak engedelmesség, vad önkény
A büszke lelket leigazza.
Kaszárnya-szellem megtenyészt
Mindazt, mi hitvány, mocskos, durva,
És kápláránál aljasabb lesz
A marha, a marha.

Tanítják, hogy kell embert ölni,
Rabolni és gyilkolni kéjjel,
A hit szavát végkép feledni,
Szüzön erőszakot követni,
Országot, népet dúlni széjjel,
Anyját, testvéreit ledöfni,
Ha a parancs azt úgy akarja,
És mindezt megtanulja bambán
A marha, a marha.

Mi megmaradt sötét időkből
Erőszak, szolgaság, gyalázat,
Mi embert állattá stílyesztett,
Hogy vérbe fut minden szent kezdet,
Mi ellen milljó szellem lázadt,
Mi ellen hasztalan esengtek
S hiába gyultak bösz haragra,
Most mint egy rendszert megtanulja
A marha, a marha.

Oh, marha, marha, ember-állat,
Te, csatasik haláljelöltje,
Vak céltáblája ellenségnek,
Kit mások ágyutölteléknek
Szántak örökre, mindörökre,
Ki nemtelen, bután, sötéten
Parancsra lódult erre-arra,
Valóban marha léssz hát mindig
Te marha, te marha.

*) Először megjelent 1889-ben a szerző „Küzdelmes évek” sz. kötetében. Két ízben az osztrák Reichsrathban interpelláció tárgya is volt, mert több fordítását konfiskálták.

Palágyi Menyhért:

A háboru kifőrésekor

abban a gondolatban kerestem vigasztalást, hogy minél rettentőbb örvény szakadt föl a vezető európai hatalmak között, annál biztosabban eljuthatunk majd a háboru végeztével a nemzetek testvériségének régóta áhitott révébe. E reményemnek kifejezést is adtam „La crise de l'idée européenne” című tanulmányomban, mely a La Revue Politique Internationale-ban jelent meg (1915). Nem is csalódtam várakozásomban, hiszen az óceánon túlról minden nemzetek önrendelkezésének fontos eszméje hangzott át hozzánk. Gyönyörrel láttam, hogy Petőfi „világszabadsága” immár nemcsak költői álomkép, hanem a politikai gondolkodás sarkalatos hitvallása lett. Annál mélyebb kétségbeeséssel töltött el a gondolat, hogy a magyar nemzet, a Petőfi nemzete, nem a világszabadság pártján küzd, hanem ellenkezőleg, az osztrák és német imperializmus szolgálatába süllyedve, a germán világuralom gonosz ábrándjáiért ontja vérének. Soha nemzet ily eszméletlenül még nem rohant vesztébe; soha világtalan államférfiak ily végzetes tévedésbe még nem ringatták a bennük bizó közvéleményt.

Kimondhatatlan, hogy a háboru négy esztendeje alatt mennyi lelki szenvedésen mentek keresztül azok, akik világosan előre látták, hogy az emberiség haladó eszméivel ellentétbe került osztrák és német imperializmusnak okvetlenül el kell bukniok és hogy velük együtt bukik — tudtán és akaratán kívül — a leigázott és félrevezetett magyarság is. Mert nem volt igazi vezére, oda jutott a magyar nemzet, hogy egy új Mohács szerencsétlensége szakadt rá, ugyanabban a pillanatban, mikor négyszáz esztendő óta először süt ki fölötté a nemzetek közös szabadságának élető napja. Milyen különálló, milyen kivételes sors ez! Hol az a lángelme, aki meg tudná értetni a többi testvérnemzetekkel a magyar nemzet páratlanul tragikus helyzetét. De ha nincs közöttünk ilyen isten küldöttje, akkor legyünk legalább mindannyian egyek abban az életmentő törekvésben, hogy visszaszerezzük a művelt nemzetek társaságának mindazt a rokonszenvét és tiszteletét, melyet 1867 óta fokozatosan elvesztettünk. Csak rajtunk mulik, hogy olyan kulturpolitikát létesítsünk, mely a magyar lélek minden eredetiségét és szeretetre méltóságát, a nemzetfölötti európai gondolat, a világszabadság, a szociális érzés szolgálatába helyezi. Akkor ismét mienk lesz a művelt világ szeretete, akkor megbecsülnek a haladó nagy nemzetek és akkor idővel — kiheverve szörnyű bajainkat — istenadta tehetségeink szárnyán és tiszta akaratunk erejével a világ első nemzetei közé emelkedhetünk.

Pásztor Árpád:

Forradalom!

Hát ez volt az, amiről harminc-negyven év múlva legendák mesélnek majd? Felvirágzott, rohanó autók?... lövöldöző katonák?... Farsangi hangulat?... A forradalom születése napján nagy tömegeket sehol se lehetett látni, harminc-negyven ember bukkant fel erre, arra, mindegyik csoport tanácsnak érezte már magát és intézni akarta az ország sorsát. Hogy mi lesz, mi van? — nem tudtuk... Csak egy volt bizonyos, hogy a régi uralom összedőlt, romokban hever.

— Hol van Tisza? — kérdezték ezren, tizezren.

— Örjáratok keresik a városban! — újságolták mások.

A forradalom pedig zengett, viharzott, lobogott tovább...

A szerkesztőségben voltam fent délután. Megszólal a telefon:

— Tiszát összeszurkálták... Behatoltak a lakásába és összeszurkálták.

Ennyi volt csak a hír. Igaz-e, nem igaz?... Felhivtuk a mentőket.

— Igaz! — feleli a telefon. — De nem szurkálás... Beléje lőttek. Meghalt!

A forradalom rettenetes feszültsége alábbhagyott. A tömeg áldozatot követelt. Halva fekszik, mint a görög végzettragédiák hőse.

És mit szól hozzá a kar?... Az utca?...

Lesiettem, hogy megfigyeljem a hatást, amit a hír tesz az utca népére, mikor az újság kirakatába kiírják.

Még senki semmit se tudott róla. Csendesen és nyugodtan olvasták a forradalom híreit.

Egyszerre megmozdul a kirakat papírfala, kinyul egy kéz és szétolja a híreket. A gyakorlott kirakatácsorgók már tudják, hogy ez új hírt jelent.

Sűrűbb lesz a tömeg, hirtelen pár száz ember verődik össze.

Most megjelenik a papír, rajta vérveres betűkkel a hír:

Gróf Tisza Istvánt agyonlőtték!

Még fel sem itták a szemek a betűket és már itélt a tömeg. Felcsattant az éljen és dörgött a taps. Mintha csak egy színészt ünnepeltek volna. Egy katona vidáman kiabálta:

— Most éljen, mert meghalt!

Az esőben a tuloldalról férfiak, nők futottak át és örvendve, nevetve újságolták, önmaguknak mesélték:

— Nagyszerű!... Megölték Tisza Istvánt!...

Már mentek is tovább, mesélték, hirdették a jó hírt...

Felvirágzott, zászlós automobil rohant el mögöttem, üdvözlés durrant az esti feketeségbe és körülöttem lányok vihogták: — Megölték Tisza Istvánt...

Forradalom!

Persian Ádám:

Azt hiszem, hogy e lapon

ahol a forradalom vezérei az első hely, még akkor is rövidre kellene fognom mondandóimat, ha sokat akarnék beszélni a forradalomról, de én nem akarok beszélni. A cselekvés idejét éljük és amikor minden erőmmel a megújódás munkáján fáradozom, mint e nagy munka egyik szerény napszámosa, akkor a csüggedés és ernyedés pillanataiban, mint valami fenyegető filmet pergetem le lelkemben a forradalom egyik jelenetét.

— A Ritz kapujában történt a lánchidi sortűz után. A forgóajtó és a kapualjának belső üvegfala között fektült hanyatt, véresen, széttárt karokkal az agyonlőtt bádogoslegény. A kíváncsiak megnézték a sovány bordák között rubinként biborló halálos sebet, azután félrehúzódtak, elmenekültek. A sebesülteket elvitték a menők és a szállodai szolgák takarítani kezdték a hallban, amidőn minderről mit sem sejtve, jött lefelé a lépcsőn egy kient-kifent ficsur. A kesztyűjét huzta fel és a nyakkendőjét igazgatta és ez utóbbi művelet megakadályozta abban, hogy a lába elé is pillanthasson. Így piperkőcködve, a jólét és megelégedés göggyével közeledett a kapuhoz. Még mindig magasan tartja az orrát, még mindig csak fölfelé néz. Most gyanakodva szippant. Ugy látszik, hogy megérezte a mentők munkája után még ott terjengő éther-szagot, de még mindig nem néz a lába elé. Még egy lépés... és már bele is lépett a halott tenyerébe. Megbotlik, majdnem elvágódik... Megpillantja a halottat... a megüvegesedett szemek felé merednek. Farkasszemét néz a ficsur és Lánchidnál agyonlőtt bádogoslegény. Azután egy rémült felhőrdülés és a gavalér kiugrik a kapun, ki az utcára, ahol futva csörömpöl végig a gyalogjárót elborító üvegcserepeken.

... Ez a kis incidens ott a Ritz kapujában megjelenítője volt annak a régi világnak, amelyet forradalommal kellett megdőnteni.

Pete Márton:

Forradalom.

Senki sem akarta és mindenki tudta, hogy kitör. A magyar cél nélkül szükölködő ostoba háboru ötödik esztendejében ennek el kellett következnie.

Mi, ijesztő kevesen, láttuk, hogy öntudatosan hajtják a nemzetet a forradalom felé. Páriák, akik a maguk kérész-életét csak a háboru elixirjével hosszabbíthatták meg, államférfiak, akik bódultan azt hitték, hogy csak az ő orvosságuk mentheti meg — nem a hazát, hanem — a trónt, utjába állottak a népakaratnak, amelynek tehát forradalomban kellett kiobbannia...

Mikor még azt hittük, hogy okos vagy goromba szóval észre lehet őket téríteni, megpróbáltuk ezt is. Én magam az akkor még rendelkezésemre állott újságban, a „Magyarországban“ egész sorozatát zuditottam a cikkeknek a háborus uszítók ellen. Erős akaratom megtört a cenzurán és azok mesterkedésén, akik nem jó szemmel nézték működésemet. Nyolc hónapja hallgatók...

És most engem is szabaddá tett a gyönyörű forradalom!

Napokkal előre megéreztem, hogy a nemzet széttöri bilincseit. Az utcán szemközt jövőnek szeméből kiolvastam a saját gondolatomat. A kézszorítás többet beszélt, mint a kimondott szó...

És, csodálatos, én, aki egész egyéniséggemmel, lelkiuletem egész strukturájával, véremnek izzó hőmérsékletével forradalmi előfutárnak való vagyok: azon a csodálatosan szép, bilincstörő reggelen, amikor a fékevesztett lelkesülés lobogott, megláttam, hogy nem lelkesítők kellenek, hanem csillapítók. Mert a rend, a nyugalom tarthatja csak meg a forradalom nagy eredményeit. Nem mentem hát sem Károlyit üdvözölni (két napig nem látott engem), nem tartottam szónoklatokat, hanem minden katonát megszólítottam utcán és korcsmában s beszéltem neki arról, hogy a forradalom célja már betelt: most a rendnek kell jönnie.

Ide zsugorodott össze az én forradalmi szereplésem.

Ugy hiszem: ezzel is hazámat szolgáltam.

Peterdi Andor:

Magyar erdő...

Magyar erdő, öreg erdő,
Sirt fölötted szél meg felhő,
Sirt a tavasz, busult a nyár,
Benned csücsült rég a halál,
Minden törzsöd, minden ágad
Összeaszott, összeszárad,
És csak zugtál bus, kesergő
Magyar erdő, öreg erdő.

Agaid az égre lestek,
Vagy sirtak, vagy fenyegettek,
Süket égbolt, süket távol:
S haragod hiába vádol,
A hold néma s a napcsillag
Rád szebb fénnel csak nem
[virradt,
S a kakas se szólt, a keltő,
Magyar erdő, öreg erdő.

Denevér és rabló kánya
Fészkelte benned éccakára,
Vihar tépelt, ménkü vágott,
Nehéz panasz volt zugásod.
Ki figyelt rád, ki szánt téged,
Ha sirtál a vándor szélnek?
Se halandó, se teremő:
Magyar erdő, öreg erdő.

S megmozdultál, megindultál,
Haragodban zengtél, dultál,
Cserélhetsz már földet, eget,
Nincs már többé rabgyökered,
Rád talál a tavasz holnap:
Virágozhatsz, lombosodhatsz.
Csudatévő Krisztus járt itt,
S megifjulnak öreg fáid,
Nyarad bő lesz, áldott, termő:
Magyar erdő, öreg erdő!...

Peterdi Andor:

1918 október 31.

Ez a dátum egy olyan világ küszöbére sodort engem, ahonnan a visszatekintés csak borzalommal, keserőséggel és irgalmatlan lázadással jár. Nem akarok emlékezni most, nem akarom fölidézni az átkos magyar multat, amelyben mi néhányan, előrelátók, annyit szenvedtünk. Ez az ország egy maroknyi nagy urnak az országa volt s e maroknyi ur kilenc millió magyart, ugyanannyi horvátot, csehet, tótot tartott leigázva. Aki nem született mágnásnak, csak eselédje és alázatos szolgája lehetett az oligarchiának. Lángelmék és nagyrahivatott tehetségek sorvadtak semmivé, mert az alsó rend gyermekei voltak. Itt mindenbe bele kellett születni: a képviselőházba, a főrendiházba és a fizetésnélküli miniszteri segédfogalmazó állásába. A tehetség, szorgalom és rátermettség alárendelt szempontok voltak, ha új ember kellett valahova, csak a születés rangja volt a fontos. Nagyságos, méltóságos, kegyelmes, báró, gróf, herceg, fenség, ezek voltak a nemzet erkölcsi, uralkodó és szellemi tényezői. A gög, pöffeszkedés és a cím országa volt ez itt eddig s az én szegény proletár anyám itt szült engem, itt ringatott, dajkált s nevelt emberré.

Ma 38 éves vagyok. Nyomor, munka és harc kísérték idáig s mióta az eszemet tudom, esküdt ellensége voltam a meglevő társadalmi rendnek. Az én drága kis halottam, az én Miklós fiam, akit 6 éves korában szakított el a halál mellőlünk, az is forradalmár volt már s azt mondta egyszer, hittanórából hazajövet:

- Apa, keresztelkedjünk ki!
- Miért fiam? — kértem tőle meglepetve.
- Mert nem akarom azt a buta hittant tanulni.

Feleségem pedig, aki egy álmodozó lelki színész nő volt, amikor mellém szegődött, a forradalom Várnai Zsenije lett az iskolámban.

Pogány József:

A katonatanács.

Fel akarjuk oszlatni a sok milliós hadsereget, tehát meg kellett teremtenünk a katonatanácsot. Végét akarjuk vetni a szoldateszkának, tehát demokratizálnunk kellett a kaszárnyát. A régi szellem *tisztei* nem tudták huszonnégy óra alatt elfelejteni a kurtavas, a kikötés, a statárium régi fegyelmét, az új szellem *legénysége* nem tudta huszonnégy óra alatt elfelejteni mindazt, amire a régi rendszer kényszerítette vele szemben a tisztikart és úgy látszott kiegyenlíthetetlen és végzetes szakadék hasad a katonák két rétege közé. Valósággal osztályharc fejlődött ki tisztek és legénység között.

A rossz parancsnokokat elkergették, a tiszti disztinkciókat erőszakkal leszaggatták. Már-már úgy volt, hogy véres összetűzésre kerül a dolog, tehát meg kellett teremteni a parancsnokok és közkatonák közvetlő kapcsolatát a *bizalmiférfi-rendszert*.

Katonák tizezrei özönlének haza a frontról, ugyanakkor pedig a kaszárnyák termei és udvarai ürességtől konganak. A magyar katona nem rombolta le a kaszárnyákat, e félelmetes Bastille-okat, hanem bojkottálta őket. Inkább éhezett és rongyosodott, inkább az utcán ázott, inkább martalóccá süllyedt, de nem ment be a kaszárnyába, a szolgaság és önkény e rettentő Péter-Pál-erődéibe. At kellett alakítani a kaszárnyákat. Meg kellett teremteni a katonatanácsot, össze kellett gyűjteni minden kaszárnya és minden csapattest bizalmiférfiit. Ki kellett mondani, hogy a tisztek és a legénység bizalmiférfiainak joguk van az ellenőrzésre, joguk van a legénység és a tisztek érdekeinek a képviselésére. *Alkotmányt* kellett adni a kaszárnyában is, mint ahogy alkotmányt kellett adni az államban és a gyárakban. Csak a kaszárnya-abszolutizmus megdöntése után lehetett hozzáfogni a kaszárnyák átalakításához. A katonatanács életföladata, hogy minden kaszárnyát szociális otthonná és kulturpalotává formáljon át. Olvasótermeket rendeztünk be minden kaszárnyában. Színházi előadásokat tartunk, tudományos és politikai előadásokat, hangversenyeket, mozielőadásokat. A katonatanács másik életcélja, hogy újból emberré változtassa azt a katonát, akit farkassá vadított a háború. Ugyanakkor, amikor megindul a testi leszerelés nagy folyamata, meg kell indulnia a lelki leszerelés nagy folyamatának is. Nemcsak a testeket, de a lelkeket is ki kell szabadítani a katonazubbonyoknak nevezett kényszerzubbonyból. A négy és egy negyed esztendő háború gyilkosságra tanította a katonát, a katonatanács legelső rendelete pedig megtiltotta a fegyverviselést. A háború rendszerré tette a rekvirálásnak nevezett rablást, a hadmiveletnek keresztelt gyűjtogatást, a katonatanács pedig megalakulása percében már kiközösítette magából a martalócokat, a zavaros bujnyikjait, a konchajhászók álforradalmárait. A katonatanács föllállította a bizalmiférfirendszert, de ezzel nem szüntette meg, sőt éppen lehetővé tette a tisztek parancsnoklási jogát, a katonatanács ellenőrző szervként önként konstituálódott, de ezzel nem szüntette meg, sőt lehetővé tette a hadügyminisztérium teljes jogú intézkedő körének visszaállítását. A katonatanács mindörökké kiküszöbölte a bűntel szigorított bürtönt, a nyomoréksággal szigorított kikötés fegyelmét, ám ugyanakkor új fegyelmet teremtett, a bizalmiférfi-rendszer fegyelmét, a közkatonáközvélemény dorgáló jogának a fegyelmét, a testvéri együttműködés és megértés fegyelmét. A katonatanács és bizalmiférfi rendszere ugyanazt cselekedte a kaszárnyában és a katona életében, amit a szakszervezet cselekedett a gyárban és a munkás életében.

A katonatanács megalakult, mert parancsolóan követelték a tartalékos tisztek és a közlegények tömegei. De a katonatanács legforróbb vágya és

minden cselekedetének rugója, hogy mielőbb megszűnhessen, mert megszűnése egyben az állandó hadsereg és a háború minden véres intézményének kimulását szimbolizálja. A katonatanács nem lehet állandó intézmény, szerepe csak annyi, mint az ébresztő óráé: egyetlen egyszer kell rikoló hangon berregnie, hogy fölébressze a katonamberiséget a négy és negyed esztendő lidérenyomás álmokábulatából. Az emberiségre ránehezedett a háború sok esztendő álma. A Nemzeti Tanács, a népkormány, a munkástanács és a katonatanács éle főadata nem lehet más, mint hogy lerombolva a régi világ minden gonoszságát, egyenlőtlenségét, korrupcióját és kegyetlenségét, új világot teremtsen. Mire a katona a négy és negyed esztendő lidérenyomásból fölébred, olyan új, szabad, boldog és független országot találjon itt, mint a Bel'amy utópiájának a hőse, aki száztizenhárom éves álomból ébredve, a kétezredik esztendő csodálatos szépségű, tökéletes aranyu szociális köztársaságában találja magát.

Porzsof Kálmán:

A halottak üdvözlik a forradalmat.

Befűtött lelkünkben már éjszaka izzott a hajnali forradalom tüze. Nem álomból, hanem álmodozásból vert föl a puskaropogás dőreje s amint az utcára rohantam, elfogott a vértelen forradalom mámorja. S amint a fölvirágozott hősök dalolva rohantak előttem, elfogott az érzékenyülés. Könnybe lábadt a két szemem. Az egyik örömben azért, hogy a sors megérnem engedte ezt a nagy időt. A másik bánatában zokogott, hogy nem érhettem meg az egyetlen fiam, akit a tavasz virágjában tépett le ez a háború, s nem érhettem meg a *fehér őszi rózsá* kivirultát...

Millió és millió apának és anyának — kik gyermeküket veszítették — lelkében élt öt éve ez a forradalom, mely most kitört. Millió és millió gyászoló családnak átka fogant meg. Millió és millió szülőnek, testvérnek, özvegynek és árvának sóhajából gyűlt össze az a vihar, mely most trónokat döntet, diplomákat, politikusokat és tábornokokat kerget el. A gyászoló népmilliók nevében a bánat fekete ruhájában köszöntöm a forradalmat, mely a hóhér vörös ruhájában jelenik meg, hogy büntessen! Néma feresztek, névtelen fejfák, ismeretlen sírok köszöntik a forradalmat, mely megölte a halált. A zokogók sötét éjszakája nevében üdvözlöm a forradalmi hajnal! S ki méri föl, hogy könnyeinkből mennyit sajgolt ki a bánat a múltért s mennyit az öröm a jövő felett?!

Ha a lelkünkben mérleget csinálunk s erre rá dobjuk az eseményeket, megállapíthatjuk, hogy a nemzeti veszteségek körülbelül ki vannak egyenlítve a nyereségekkel. A szívek fölé vonhatjuk az engesztelődés fátyolát s

minden gyászoló elzokoghatja hősi halottja siralmán: Nyugodj fiam békében, meg vagy boszulva, nem hiába haltál hősi halált, ime kinőtt a véráldozatból a *független Magyarország*. Idegen érdekekért hurcoltak vérpadra s küzdelmeket végül mégis csak *szabadságharc* lett. Amit Rákócziól Kossuthig nem tudott elérni a magyar, ime valóra vált. Drága volt az ár. De nem adtuk hiába.

Lehet a jövő Magyarországa berendezkedése fölött kinek-kinek más véleménye, terve, ábrándja, hisz minden magyarnak mindig különvéleménye van. De nemzetiek és nemzetköziesek, radikálisok és mérsékelték között a fő dologban, a lényegben s a forradalom vihara fölötti örömben nem lehet különbség. A forradalom fő sikerei: *a béke, az Ausztriától való örök elszakadás, az összes közös intézmények megsemmisítése, az önálló, független Magyarország megteremtése s egy idegen dinasztiától való megszabadulás*, ezek oly korszakalkotó vívmányok, melyekről álmodni se mertünk. Ezekért valószínűleg áldoznunk kell. Meglehet, hogy a magyar nyelvünk szorul szűkebb határok közé; meglehet, hogy maga az államunk is szűkebb határookra szorul. Ez már nem egészen tőlünk függ. Inkább az el'enségeink informálásától. Erről a fájdalmas áldozatról most ne beszéljünk. De éppen azért, mert valamit áldoznunk kell, legalább minden magyar ember fogjon össze, hogy a régi rabság minden láncát örökre letépjük. Ausztria és a dinasztia zudította ránk a háborút, a leveretést, legalább ezektől meg kell örökre szabadulnunk!

Pók Üdön:

A szervezett újságíróknak,

a szervezett nyomdászoknak és a történelmi igazságnak tartozom azzal, hogy lerögzítsem ide a nagy forradalom előkészítésének egy kis fejezetét. Jóval a forradalom kitörése előtt volt, a Wekerle—Tisza-féle osztályuralmi elnyomás rendszere még ereje és gögje teljességében tobzódott, amikor az újságíró egyesület megindította harcát a cenzúra intézménye s ezzel az egész háborús, szuronyos, elnyomós rendszer ellen. Az újságírók egy része — igaz: kisebb része — már a háború folyamán háboruellenes és békeparti volt, másik része, amelyik bünyösen résztvett a háborús uszításban, talán így akarta expiálni bűneit, bizonyos, hogy a sajtó munkásai kevés kivétellel talpra álltak és elhatározták, hogy bármilyen áron: legyűrjék a cenzurát és utat nyitnak a folszabadítás nagy művének. Az újságírók a nyomdászokhoz fordultak és sohasem fogom elfelejteni azokat a higgadt, bölcs szavakat, amiket Peidl elvtárs, a nyomdászok vezetője intézett hozzánk, amikor a harcban való részvételre szólítottuk föl a hírlapszedőket. Peidl elvtárs és vezértársa, Preisz elvtárs, a legvilágo-

sabban látta, mi lehet, mi lesz a következménye az újságírók és nyomdászok egységes föllépésének.

— A mai helyzetben ez a forradalmat jelenti, — mondta Peidl és türelemre intett, pár napig várjunk csak, most még mindent elveszithetünk, néhány nap múlva mindent megnyerünk.

Az újságírók benne voltak, végrehajtották határozatukat, hogy cikkeiket nem mutatják be a cenzurának. Már csak a retorziós sztrájkokról volt szó azok ellen a lapok ellen, amelyek kísérletet tettek a határozat megszegésére vagy más módon engedelmeskedtek a hatalomnak. És esetleg általános sztrájkról, hogy a hatalomnak ne legyen egyetlen orgánuma sem és a külföld megtudja, hol tartunk már Magyarországon. A nyomdászok javaslatára megvártuk azt a pár napot, ami még az események kifejlődéséhez, a lelkek forradalmosításához, a forradalom lángcsóvjának elvetéséhez kellett. Két nap múlva jelentkeztek a nyomdászok: megyünk az újságírókkal, tudjuk, hogy ez a forradalmat jelenti, mert a hírlapszedőket az egész nyomdászság, a nyomdásztságot az egész munkásság követi a harcban, ha valakinek, ha csak egy munkásnak is hajszála görbülne. Ekkorra már a kiadókat is sikerült a cenzura ellen való harcba belevinni: a lapokban másnap megjelent az újságírók, nyomdászok és kiadók megállapodásának szövege. A magyar sajtó teljesen elveszett a régi rendszer számára. Ezzel kezdődött a forradalom.

Révész Béla:

Régen elgondolt sorok a forradalomról.

Ünnep van és mi ültünk a forradalom ölén. Erről nyög a föld, erről zug a levegő . . .

Szózatot küld nekünk.

Mi vagyunk az ivadékok, akiknek harcos eszén tovább gözölög a minden forradalmárok áldozati vére.

Mi vagyunk az eljövendők, akik vágyas, megfojtott sziveket a magunkéban újra születünk s ujjongva járunk a lüktető forró hidon, mely összeköt lecsapolt forradalmármiliciákkal. Nő a tábor? mely lihegve sorakozik és délkörök csücséről, aljáról összesuhannak a nehéz álmok . . .

Valahol a szomorúság nyoszolyáján most vergődik egy munkás-asszony nyuzott teste és veti ki magából a porontyot, torzult örömek ki-küldött bűnhődőjét.

Valahol egy szív most rémül a gyiloktól, most szennyeződik be az érzés, mely hinni tudott és akarni mert.

Valahol egy leigázott agyvelő kriptaborujában most lobban a világosság és gyújtogatja benne a gyűlölet ámulását.

Valahol egy éhes száj most rándul a harapásra és a roskadt emberkét dönti a harcoló óriások indulaterője.

Valahol most sikolt a munkás leánya és tépi az érett husát, a maku-látlan lelkét, a gyárak fölött ólálkodó parázna griffmadár.

Valahol most fut vérbe a szorongó sejtelen, most szilajodik ismeretle a bamba töprengés, most szakad föl az elszorult torokból a lelkiharangokat félrevert orditás.

Valahol mély embererdőből fölemelkedik egy reggeli kéz, fölkanyarodik a fiatal ég alá, megkuszálja a levegő megtelített redőit, millió ujjára szagos uszályt tép és lemozdul a föld fölé, átrobog a rög fölött, millió ujjával szédítő táncot lejt a föld hátán, kirántja a bolonduló talaj méhéből a szépséget, a friss életet és millió ujjával az ébredés ünnepén proletármilliók szívén bekopog. Milyen riadalom, milyen nyüzsgés, milyen ujjongó összevisszaság kavarodik ekkorra az elhagyott világokban.

Lángoló eszünk véres hullámokon ringatózik.

Leláncolt proletárseregekről eltakarodnak a koromfelhők.

Vöröslő párázat emelkedik a csapzott fejek fölé.

Pihenőre, ébredőre összefut minden, a szenvedés, a bosszu, a megcsalás, a levágott öröm, az alázatosság, a bestialitás és piros tündökléssel megragyognak a véres verejtékben gázoló páriák.

Salusinszky Imre:

Ha a káröröm

a legigazibb öröm — akkor október 31-én ültük a legigazibb örömnapot. A sikerült forradalom, az utcán robogó katonai gépkocsik, a szüntelen puskaropogás, éljenző felvonulások, letépett rozetták, katonákkal agyonterhelt teherkocsik, nincs telefon, nincs rendőr, de van Himnusz és Marseillaise — mindez nemcsak a győzelmes forradalmat hirdette, a háboru végét is jelentette. Nem, nem jól irom. A háboru nem ért véget, a háboru megdőglött. A kimúlásnak ezt a legbrutálisabb kifejezését kell használnom.

Estéről reggelre vége volt mindennek, amit évtizedekig építettek, alkottak, belénk ölték, hogy háborut lehessen viselni. Vége lett a katonai felsőbbségnek, tekintélynek, fegyelemnek, formaruhának — kiadta lelkét ez az utálatos háboru.

... És nem úgy éri véget a háború, ahogyan még nemrég elképzeltük. Nem vigadunk, nincsenek diadalmasan bevonuló győztes csapatok, de nem is kell nemzeti ajándékot adni, szobrot állítani legnagyobb ellenségeinknek — az osztrák tábornokoknak.

Igaz: „a lovas mögött til még a sötét gond“. De ha ezer év annyi baján átgázoltunk, most is talpra állunk. És mint szabad, független nemzet állunk majd a világ népeinek szövetségében. Mind szeretni fogjuk egymást itt a Kárpátok koszorúta hazában. Nem lesz „bűdös oláh“, „buta tót“, nem lesz „vadrác“, elfelejtjük és elfelejtetjük mindazt, amit nemzetiségi testvéreink ellen vétettünk. Csak a szégyen érzése maradt meg. Még évtizedekig röstelni fogjuk, hogy Ausztria és a Habsburgok balekjai voltunk és nem éltünk jó testvériségben a nemzetiségekkel. Talán még nem késő jó szomszédságban élni velük ...

Scherl Ervin:

A magyar forradalom szükségszerűsége.

A magyar forradalom a háboruban felszabadult energiák természetes, mondhatni törvényszerű megnyilvánulása. Amint a villamosság nem más, mint a hő egy magasabb fajtája, úgy a forradalom is csak más, fokozott megnyilvánulási alakja a világháborúnak. De a mi forradalmunk nem jelenti csupán a szabadságot, az osztályuralom ledöntését, az új jogot, az új hazafiságot, hanem egy új vitálitást a magyar nemzet számára. Hiszek a szükségszerűség törvényében. A hagyományokkal megterhelt régi Magyarország velejében megsebezve elsorvadt volna a Wilson elvei szerint megújított Európában. A régi osztályuralom és ennek ideológiájában irányított magyar nép nemzetiségeink autonóm szabad fejlődésébe, önrendelkezési jogába sohasem nyugodhatott volna bele. A fel nem szabadult Magyarország sorsa a szabad nemzetek között kétségbeesett lemondás lett volna. A forradalmi Magyarország új atmoszférát, új vitálitást teremt életünk számára. Ami ott sorvasztó lemondás, az itt világpolgári megismerés. Ami az osztályuralmi Magyarország melegházi légkörében megaláztatás érzése, az itt a szabad, friss levegőben kienyesztelődés, megbocsátás. Egy határaiban megszükitett Magyarország, melyet a régi rendszer hozna a béketárgyalásból, a „nagyszerű halál“ csiráját hordaná magában; az új forradalmi Magyarország azonban nemzetileg és államilag, mindenképpen egy életképes, életerős alakulat marad, mert amit netalán elveszít külső erőben, azt hatványozottan visszanyeri belső konszolidáltságban, az európai kulturnemzetek között való, megbecsülést kiváltó elhelyezkedése révén. Ezért természetes, egészséges, ezért

szent a magyar forradalom, egy szükségszerű szerves gyógyulási processzus, a világháború rettenetes sebei után.

Negyvennyolcban a nép szociális forradalmát gyorsan nemzeti köntösbe bujtatták, az 1918-iki szabadságharc a szociális forradalom biborpalástjában jelenik meg és jaj annak, aki hozzányulni mer.

Meghatottan gondolok azokra, akik a világháború forradalom fáklyáját a mi hazánkban gyújtották meg, ők már történelmi alakok. Ők cselekedtek. A siker vagy kudarc szeszélye őket már nem érintheti. Ővék csodálatunk és hálánk. A magyar nemzet génusza, amely most már a világnemzetek büszke társaságában feltűnik, vezesse őket nehéz munkájukban.

Schöpsflin Fladár:

Töredékek.

Történetírónak semmi sem lehet tanulságosabb, mint a mi forradalmunk története. Döntően és végérvényesen bebizonyítja neki, hogy a történelmet nem csinálják, nem vezető emberek forgatják és szövik, a történelem magától lesz, mint a föld növényzete s a felszínen, vezető szerepben levő embereknek csak az a dolga, hogy felismerjék, ami lenni akar s ezt megszervezzék, észszerű mederbe tereljék. A forradalomnak a szó szokásos értelmében nincs története: semmiféle tudakozódással nem birtam megállapítani, hol kezdődött, mely pillanatban lobbant ki és kik voltak, akik a döntő dolgokat csinálták. A nép vezetői csak akkor jöttek oda, mikor már megvolt s az az érdemük, hogy azonnal felismerték a történők értelmét és fontosságát, haladéék nélkül belefogtak a szervezés munkájába. Nekik azt köszönhetjük, hogy a forradalom nem merült el abban a zürzavarban, amit maga csinált.

Tegnap még grófok és egyéb született politikusok, ma munkások, tudósok, újságírók, fiatal hivatalnokok. Tegnap még konzervatizmus, nacionalizmus, nagybirtokos- és nagybank-politika, ma radikalizmus és szociáldemokrácia, népek önrendelkezési joga, demokratikus birtokpolitika és a kis emberek érdekepolitikája. Tegnap hajthatatlan militarizmus, ma „nem akarunk többé katonát látni“. A magyar glóbus egy nagy zökkenéssel hirtelen fordult egyet és az antipódusokat fordította fölfelé. S mindez végbement a lelkekben is. Ez csak úgy volt lehetséges, hogy ami tegnap volt, az mesterséges, nem organikusán fejlődött csinálmány volt s a lelkekben nem belülről fejlett meggyőződés, hanem csak rájuk oktrojált szuggesztívó volt a régi rendhez való ragaszkodás. Magyarországon minden mesterkelt volt: az államjogi kapcsolat, a társadalmi szervezet, a különböző népfajok egymáshoz való viszonya, még a tudomány és művészet is. S ami mesterkelt, az nem élhet meg sokáig, annak az első viharban el kell pusztulnia.

A magyar nemzetet hatvan év óta a hazugság uralkodott. Hazugság volt, hogy a dualisztikus államforma kell a magyarnak. Minden magyar szívében függetlenségi volt. Hazugság volt, hogy a magyar loyális nemzet és szereti a Habsburgokat. Loyálisunk azért nyilvánult sokszor olyan tulzott és szolgai formában, mert nem volt őszinte. Hazugság volt háborus lelkesedésünk; valamennyiünk szívére mint félelmes csapás zuhant le a háboru és valamennyien megszüntünk a háboruval együttérezni, mihelyt a határainkról elvonult az ellenség. Így lehet sorba menni az egész magyar életben, mindenütt a hazugságot találjuk. S a hazugságoknak ez a szervezete megfertőztette levegőnket, úgy hogy már kezdtek nem tudni, mikor hazudunk és mikor mondunk igazat. Ha a forradalom kitisztogatja életünkben a hazugságok e tömegét, már akkor is nagy dolgot csinált.

A magyarok a franciákkal rokonszenveztek és a németekkel voltak szövetségben. 1870-ben a magyar közvélemény franciapárti volt, de magyar ember akadályozta meg, hogy a franciák mellé állhassunk. 1878-ban ellenztük Bosznia okkupációját és magyar bakák okkupálták Boszniát. És így tovább. A magyar hivatalos politika mindig az ellenkezőjét csinálta annak, amit a magyar nemzet érzett és akart. Erőnket mindig olyan célok szolgálatába állították, amelyeknek érzésünk ellentmondott. Hogy ezt a magyar nemzet tűrte, az örök szégyentünk. De hogy a nemzet ösztöne volt a helyes és a nemzet érdekeinek megfelelő, azt megmutatták a mai események. S hogy a nép ösztöne ilyen egészségesen meg tudta találni a nekivaló utat, az a biztosítéka annak, hogy a jövőben, ha majd ez az ösztön szabadon érvényesülhet, ha nem leszünk kényszerítve érzésünkkel ellenkező cselekedetekre, meg fogjuk mindig találni a mi helyes utunkat a világ népei között.

Le vagyok sújtva, tele vagyok aggodalommal és szomorúsággal, de nem értem azokat, akik a magyarság vesztéről beszélnek. A tót nép ezer évig volt rabságban — mondta Juriga Nándor, a tót képviselő — és most, íme feltámad. Nemzeteket nem lehet megölni. Körülöttünk mindenütt feltámadó népek örömrivalgása, miért kellene csak nekünk meghalni? Szilárdan hiszem: a magyar szenvedni fog, egy nemzedéknek, talán többnek is nehéz lesz az élete, de előbb-utóbb feltámad, virágzóbb életre, mint valaha. Önérzetet, bizalmat, hitet nevelni a magyarba, ez a mai nevelő generáció nagy feladata. Mert a feltámadás csoda, a csodához pedig hit kell.

Eddig úgy éltünk, mint a nagybirtokos, akinek nincs elegendő tőkéje és munkaereje nagy birtoka megfelelő kezelésére s ezért a birtok pang és rősszul jövedelmez. Ha ez a birtokos eladná birtoka egy részét és a kapott pénzt befektetné a megmaradt rész intenzív művelésébe, akkor sokkal

jobban járna. Ezentúl intenzív gazdaságot kell folytatnunk nemzeti erőinkkel és boldogulni fogunk.

Eddig a jog volt a bázisa a politikánknak. A mostani események azt mutatják, hogy a politikában nem a jogtudomány, hanem a pszichológia a fődolog, mert a politikusként nem merev konstrukcióju kategóriákkal, hanem eleven, lélekkel bíró tényekkel, emberekkel van dolga.

Seress László:

A forradalom a legnagyobb forradalmat

tudományos ismereteinkben csinálja. Közjogi és történelmi iskoláinkat újra kezdhettük. Hova jutott a magyar szent korona tana, mivé lett a dualizmus, ki fog a jövőben arról beszélni, hogy a *pragmatica sanctio* törvény-e, vagy az uralkodóházzal kötött szerződés? Egyszeriben szétfoszlanak a magyar publicisztika legismertebb téma-csoportjai: vámszerződés, kiegyezés, bankszabadság, kegyuri jog, Mittel-Európa, nemzetiségi kérdés, a horvát-jog és a hozzáfűződő sok száz közjogi talány, amelyről annyi cikket irtunk és amit most a forradalom egyetlen suhintással elsepert és amiről nem fogunk többé írni soha. És új történelmet tanulhatunk, új földrajzot, új statisztikát, új államjogot, új alkotmánytant, új nemzetközi jogot. Mindenütt forradalmi átalakulás történt és történik és a magyar publicisztikának is forradalmi átalakuláson kell keresztülmennie: sokat kell elfelejtenie és sok újat kell tanulnia.

Kezdetben fejtelenség és kapkodás lesz az új tudomány terén is, mint a kormányzás dolgaiban. Lesz kapkodás, tájékozatlanság és a magyar publicisztikára vár a feladat, hogy még hamarabb, mint a kormányzás, beleilleszkedjék a tudományok új rendjébe és kiiktassa és az új szellemben tovább nevelje azt az irónemzedéket, amely az új közjogi és történelmi problémákkal fog foglalkozni.

De minden forradalom megállapodik, eredményei leüllednek és a magyar publicisztika is bele fog illeszkedni az új rendbe, amely csupa újat hoz és ugyszólván semmit sem visz magával a múlt emlékeiből.

Somogyi Béla:

Október 30-án este

tíz óráig néhány elvtársammal arról beszélgettünk a szerkesztőségben, hogy mikorra várhatjuk a forradalmat. Az én véleményem az volt, hogy két hónap múlva megjön, mert addigra tűrhetetlenné fog válni az élelmiszer- és a szénhiány, a szénhiány következtében pedig a munkanélküliség; azután meg hazaérkeznek az öreg népfölkelők is, akiknek sok leszámolni valójuk lesz a hadisegélyt visszatartó és megcsónkító

jegyzőkkel és más hatóságokkal. A tömeg türethetetlen helyzete és jogos elkeseredése adja meg az első lökést a forradalomnak.

Tizenegy órakor távoztam a szerkesztőségéből. Magammal vittem jókora csomót a Nemzeti Tanács „Katonák!” című röpiratából, amely abban az órában került ki a Világosság-nyomdából. A József körut sarkán tüntető, ujjongó néptömeggel találkoztam: a keleti pályaudvartól a nép visszahozott két menetszázadot. Civilek hozták a katonák puskáit. A tömegből néhány fiatal hadnagy és zászlós harsány éljenzéssel üdvözölt; három-négy évvel ezelőtt a tanítványaim voltak. „Éljen a forradalom — kiáltotta az egyik —, ugy-e tanár ur, nem veszett kárba a tanítása?” Atadtam nekik néhány röpiratot; a körülállók megrohantak, elszedték tőlem az utolsó darabig.

Visszahozott és leszerelt menetszázadok, civilek és munkások vállán puska: tudtam, itt a forradalom. Kissé rösteltem, hogy egy órával előbb rosszul jósoztam, mégis végtelen volt az örömöm.

Mikor a Rókus-kórház sarkához értem, puska lövéseket hallottam, előbb egyet-kettőt, azután valóságos sortűzet. Megriadt tömeg rohant felém, az emberek jajgattak, egymáson keresztül-kasul bukdácsoltak. Lassanként sikerült néhány menekültöt megállítanom. Mi történt? Sortűzet adtak a népre, mondta az egyik. Géppuskával lőtték ránk, tódította a másik. Viasszamentem: vak láma volt az egész, örömlövések a szürke októberi ég felé. Már elcsöndesedett minden, menjünk haza.

A Rákóczi-uton, a rendőrposzt katonákkal és civilekkel barátkozott, politizált. Az Astória előtt nagy tömeg. A rekedt szónokok szava belevész a boldog riadalomba: éljen a szabad Magyarország! éljen a köztársaság!

Azzal a tudattal feküdtem le, hogy megérkezett, amiért huszonöt éve agitáltam a szociáldemokrata sajtóban, a szónoki emelvényen, az iskolai katedrán: itt van a független, szabad magyar köztársaság.

Reggel fölvirágozott katonák és civilek tüntető tömege vonult el a házunk előtt. Énekeltek, táncoltak, éljeneztek a szabadságot és a köztársaságot. „Ugyan nagysága, mit akarnak ezek?” — kérdezte a házmesterné a postamesternőtől. — „Lopni és rabolni” — felelte a postamesternő.

Szántó Béla:

Akik a forradalom előtt

a forradalom lehetőségeit latolgatták, természetesen arra a megállapodásra jutottak, hogy Magyarországon forradalom csak a szervezett munkásság és a katonaság összeműködése révén lehetséges. A szervezett munkásság szerepe adva volt; a katonaságnak pedig két szempontból volt döntő jelentősége. Egyrészt mint fegyelmezett, fölfegyverzett tömeg az

oligarchiának képezte legerősebb támaszát, melylyel a legutóbbi időkig abszolút biztossággal rendelkezett; másrészt pedig a magyarországi földbirtokmegosztási viszonyoknál fogva az az organizáció, melyben a föld nélküli parasztság a legnagyobb számban föltalálható és a forradalom számára szervezhető. A háboru elnyulása, az orosz forradalom és az itt megvalósított földreform, az orosz hadifogságból visszatérő nagy tömegek lelki világának gyökeres átalakulása olyan momentumok összeorlódása volt, melyek a katonaság megnyerését a forradalom számára — Bulgáriának a hadviselők közül való kilépésének pillanatában — a pozitív lehetőségek sorába állították. A felgyülemlett keserűség nem agitációt, csupán tudatos irányítást, szervezést tett szükségessé és erre alig néhány nap elegendőnek bizonyult. A forradalom, melynek katonalázadás jellege volt — pár óra alatt győzött!

Sokan aggódnak a vidékről jövő hírek miatt. Ezek rosszul látják a dolgokat. A falusi hadiasszonyok lázadása a jegyző, a pap, a boltos ellen, enélkül a forradalom nélkül is bekövetkezett volna. Beosztási helyemen a honvédelmi minisztériumban az akták ezrei között tömegesen találkoztam a jogos panaszokkal. E forradalom nélkül a kitörések rapszodikusak lettek volna, most orkánszerűen söpört végig az országon.

Hogy mit hoz a jövő? Erre e pillanatban nehéz válaszolni. Ellenforradalomtól egyelőre nem tartok, de várok egy balratolódást. Hogy ez a balratolódás nagyobb rázkódásokkal, vagy anélkül megy-e végbe, attól függ, hogy a kormány beletalálja-e magát az új helyzetbe. Eddig az volt a raison, hogy „akié a katonaság, azé a hatalom.” Ezentul: „akié a föld, azé az ország.” Ha tehát a kormány az országot maga mellé akarja állítani, földhöz kell juttatnia ennek a forradalomnak igazi hordozóit, a fellázadt katonaságot, a földnélküli parasztokat. A Nemzeti Tanács programja ezt beígérte, elvárjuk tehát, hogy ezt az ígéretét a kormány sürgősen be is váltja. A nemzetgyűlésre való választásokkor a parasztságnak már tudnia kell, hogy milyen lesz a földbirtokreform. A forradalom első kormányja ezzel a kérdéssel áll vagy bukik. Ha ezt teszi, akkor az ellenforradalmi mozgolódásnak is kihúzta a méregfogát és a balratolódás is nagyobb megrázkódás nélkül megy majd végbe. Ha nem, akkor a balratolódás a város és falu proletárságának egymásratalálásával tör ki és egy véres, borzalmas parasztfurradalom következik.

Szász Zoltán:

A forradalom uralkodó eszméje.

Ez a rövid kis forradalom, akárcsak a Rákóczi szabadságharc, francia segítségben részesült. Fő-szerzője Foch tábornok volt, aki július 15-én Château-Thierrynél megállította az utolsó német va banque offenzívát s megindította a nagy visszaverő entente-offenzívát, mely eldöntötte

a háborút az entente javára. Ettől a perctől kezdve nyilvánvalóvá vált, hogy hiába harcolunk s katonáink lelkéből kitört a dac minden olyan fogalom, parancs, felsőbbség s rend ellen, mely őket mégis az ellenség ellen akarta hurcolni. Ebben különbözik a mi forradalmunk az oroszótól is, amely egy súlyosan megvert, de egyáltalában nem reménytelen helyzetű hadsereget vetett szét. Oroszországban azonban a polgári társadalom sokkal forradalmibb szellemű volt, mint nálunk. Ott a társadalom szállította a frontra a bomlasztó szellemet, nálunk a front reménytelensége volt az, amely felszabadította a főváros cselekvési merszét. S itt is a katonaság, ez a névtelen tömeg volt a forradalom hőse és megindítója; nem a munkásság például, amely, úgy hallom, két nappal későbbre tervezte a maga forradalmi akcióját. Mikor 29-én este a katonák letépték rózsájukat s kényszerítették tisztjeiket ugyanerre, ez volt a nagy felszabadulás kezdete; bár a sapkán levő K-betű kétségtelenné teszi ennek a cselekedetnek király-fitymáló jellegét, azért nem is kell ezt egyenesen köztársasági párti demonstrációként felfogni. Ez általában a fensőbbség, a katonai parancsnokok, a harcba kényszerítő fegyelem ellen való tüntetés volt. A háború, a militarizmus ellen való tüntetés.

A mi kis forradalmunk uralkodó eszméje a pacifizmus volt tehát. Károlyi épp azért került a mozgalom élére, mert neki is fő uralkodó eszméje ez volt. Igaz, Károlyi függetlenségi párti politikus is volt s a forradalomnak éle némileg Ausztria ellen is irányult. Azt azonban kötve hiszem, hogy Károlyi tudott volna egy Ausztriától elszakító forradalmat kirobbantani egy meg nem vert s katonai szellemében meg nem döntött hadseregből. Ez azonban nem csökkentette a forradalom értékét, már azt az értéket, amit képvisel. Mert azt meg kell jegyeznünk, hogy amilyen szép és vértelen volt ez a forradalom, oly rövid is volt; nem lefolyását illetőleg rövid, hanem az általa megtett társadalmi haladást illetőleg. A tömeg kényszerítette a királytól, hogy Károlyit nevezze ki miniszterelnöknek. Károlyi letette a királynak az esküt, aztán visszakérte a királytól s végül beigérette hat hétre az alkotmányozó képviselőház összeülését. Ez tehát csak egy nagy kezdet és egy reményteljes ígéret. Az igazi nagy forradalmi munkát ezután várjuk s ennek a munkának nem szabad már csak a pacifizmus negatív eszméjének jegyében lezajlania, hanem a demokrácia, a népszabadság, a kulturális haladás pozitív eszméjétől kell megtermékenyülnie.

Szép Ernő:

Off vagyok rekedve

a halálban, abban, amit most hagyott el a világ. Itt maradt a számban az emberiséghez tartozóknak minden jajgatása, minden nyöszörgése, minden sziszegése, minden kishajtása, minden arcvonaglása. Az örökre

megsérültek csalódva fordulnak ide, mikor örömet akarnék kiáltani. A ködben állok még, arra messzi előre, arra látok valami világosabbat, tudom, a napvilág. Annyi sok köny szemel arcom előtt. Még nem érzek magam körül egyetlenegy lélekző boldog embert sem, akármilyen messzire sem, a világ széléig sem.

Szilágyi Géza:

Koldusok táncdala.

(Ez a vers még 1910-ben íródott.)

Nóbel cigánytól
Nem halljuk nótánk';
Füstös cigány se
Pazal vonót ránk.
Húzzuk magunknak,
Zúgjuk csak magunk.
Világ szemétje, sikátor rongya,
Utolsók vagyunk:
De nincs az az isten,
Aki kedvünk' rontja!

Muzsikál bennünk,
El sohse fárad,
Májunkban nótáz
Sárga utalat.
Táncgörcsbe rázza
Ösztövérlábunk'.
Világ szemétje, sikátor rongya,
Dáridót látunk:
És nincs az az isten,
Aki kedvünk' rontja!

Éhes szívéinkben
Falánk irigység
Veri a taktust,
Nem verték így még!
Szöges csizmával
Veri röhögve...
Világ szemétje, sikátor rongya
Leszünk örökre?
Még sincs az az isten,
Aki kedvünk' rontja!

Nem méz a kedvünk,
Százfogu mérég.
Nem birná minden
Angyali lélek.
Mi bírjuk — s türtünk,
S hittünk nem rendül.
Világ szemétje, sikátor rongya;
Azt hisszük szentül:
Hogy nincs az az isten,
Aki kedvünk' rontja!

Türesünk játék,
Dehogy is hosszú!
Nem meddő. Szül még:
Fattya a bosszu.
Gyilkos fattyú lesz,
Romlást vág bárdja.
Világ szemétje, sikátor rongya
Vidáman várja,
S addig nincs az isten,
Aki kedvünk' rontja!

Porból és szennyből
Égig kell nőnünk!
Hogy' görnyednek majd
Törpén előttünk!
Mindenki húzza
Csak a nótánkat...
Világbiró lesz az utca rongya,
Viharon vágat,
S nem lesz az az isten,
Aki kedvünk' rontja!

gyilkosok rejtőznek a homályban, hanem jókedvű suhancok lövik ki a levegőbe a mannichereiket. Ezek már kiérették, hogy Pesten még a forradalomnak is épp úgy meg van a maga egyéni karaktere, mint azoknak a kedves, elszánt, lelkes és minden gonoszságtól visszariadó fiatal embereknek, akik huszonnégy óra alatt megcsinálták.

Szöllősi Zsigmond:

Ami látlunk.

Az a csütörtök: benzinfüsttől, puskaporszagtól, ködhullásos homálytól vastag, gépszekerek dübörgésétől, kűrtbugástól, fegyverdurrogástól, éljenek zsivajától, énekszótól mámoros levegőjével, amelynek a hullámain mint a fehér tajték táncolt az őszirózsák könnyű áradata, — látványnak is szédületes volt és a holtig tartó emlékek magasságába tornyosodó. De érezni kellett: e külsőség minden grandiózitása is rettenetesen törpe a Tény lelke, tartalma, hatása és jelentősége mellett. Aminek a teljes magyarázata se nem az, hogy az exponálás folyamata belesöpört a világháború négy esztendő akciójába, se nem az, hogy a forradalom technikája nagyon megtökéletesedett. Ennél teljesebb és gazdagabb magyarázat, hogy a Forradalmak, az emberiség legnagyobbrendű drámái, nem látványos szindarabok. Több van bennük, mint amennyinek a meginstrumentálására és staffirozására a legnagyobb scéna minden kelléke és eszköze is képes. Mikor embermilliók sorsa dönt magáról egy évszázadokat fölborító mozdulattal, ennek a Hősnek és ennek a gesztusnak a legnagyobb szín, a legnagyobb statisztéria és a legnagyobb pillanat is kicsi. Ami körülötte érzékelhető, nem arányos vele, nem is fontos magában, minden kiváltságos érdekességét, izgalmát és emlékezetességét csak a tartalom érintésétől kapja. Napoleon lába alatt megrendült és szétszakadt egy világ. De Napoleon lába is belefért egy pár csizmába és nem is ezek voltak a legnagyobb csizmák a világon.

Dajda Ernő:

Matrózok.

A forradalommal új embertípus jelent meg a budapesti utcán, amely addig hiányzott onnét: a matróz. Először csak egy maroknyi csapat jött, kék ruhájukban mint izzóbb tájakról érkező fecskesorport és érkezésük az októbertől őszi városba meghozta a tavaszt, az örök forradalom Tavaszát. A lázadás lengő lobogóját hozták, a vörös üszköt, amely lánggra lobbantotta a forradalmi erők feszültségét.

Nem véletlen, hogy a matrózok voltak. A legújabb kor történetében a flotta bontotta ki mindig, mindenütt újra meg újra a vörös lobogót. Emlékezzünk a kónstadti matrózokra, Szabasztopol és Odessza matrózforradalmaira. Németországban a kiel matrózok lázadtak először és azután Hamburg következett, a másik tengerészváros. Franciaországban a háború előtti utolsó békés esztendőben konzervatív írók vészharangot kongattak, hogy a francia flotta csöndes erkölcsi forradalma átalakítja a francia nemzetet, ijesztő idegen elemeket oltva a francia vérbe és a francia szellembe.

Ezen a kicsi földgömbön, amelynek biztos talaja szigetkontinensein évezredek szokásokba rögzödve él a szárazföldi polgár, az igazi szabad világszellemet csak a tengerész jelenti. Ma itt, holnap a glóbus ellenlábaspontján! Népek, szokások, állami rendek kavarnak, társadalmak nyílnak meg a matróz előtt. Az összehasonlítás elárulja a nagy titkot, hogy állami berendezések, társadalmi formák nem örök törvények, mert hiszen a föld minden részén másként alakultak. A matróz látta az orosz cárt, a monarchikus kényuralom minden ragyogásával és látta az afrikai négerkirályt, akinek fején elrongyolt európai inggallér a korona; és aki pálinkát koldul a matróztól is. A matróz hallotta, látta és tudta, hogy éppen olyan isten kegyelméből népe fölé örökké rendelt felsőbb hatalomnak hirdeti magát a pálinkás fekete király, mint európai fehér kartársai. Minden matrózból, aki csak egyszer is hajózott a föld körül, világpolgár lett, szabad szellem, aki régi hazugságoknak nem hisz többé sehol. Idegen tájak, exotikus földek, forró kikötővárosok tanították a lázadásra a matrózokat. És amikor hazai kikötőikbe tértek az uszó kaszárnnyak, az örök lázadás bölcsője lett a flotta, amelyet a legszilajabb dajka ringatott mindig: a fékezhetetlen szabad tenger.

Várnai Zseni:

Nehéz most magamról vallomást írni,

hiszen még benn vagyunk a történelem közepeiben, a nappalok, az éjszakák lázas izgalomban telnek, minden óra, minden perc új csodákat hoz és az utcákon, amerre csak járok-kelek, még szembenéz velem, még szívembe nyílnak a verseim: *Katonafiannak*.

Kimondhatatlan, amit most érzek. Ami utópia, költői ábránd, álom volt csupán eddig, azt most egy mozdulattal valóra váltotta a nép. A válásra vette és koszosan meghordozta végig a városon az én gyöngye szöveget és feje fölé emelte és alatta esküdt föl a Nemzeti Tanácsnak a szabadságra és békére, népek könnye, ujjongása, öröme, lelkesedése szentelte meg azokat a sorokat, melyeket öt évvel ezelőtt, 1913-ban a május 23-iki munkásforradalom alkalmából írtam.

Beteg voltam akkor, lázasan és kimódva feküdtem pesti helyi la-

kásunkon, mikor jöttek a hírek, hogy benn a városban forradalom készül. A képviselőket az utcára hányják, a munkások ellen katonaságot vezényelték ki, az egész város forrong, villamoskocsikból barrikádokat emelnek a munkások és akkor valami hirtelen kigyult bennem, hogy írni, igen, írni kellene valamit, minden anyák nevében, minden katonafiának és ha kézhez vennék, ha elolvassák, akkor győznie kellene a népek, mert a nép fia nem fordulhat a nép ellen. A verset megírtam és azután este bevánszorogtam vele a Népszava szerkesztőségébe úgy, ahogy voltam, betegem — a láz, a nyugtalanság hajtott s ott a verset Buchinger és Weltner elvtársak nagy lelkesedéssel elolvasták és rögtön leadták. Másnap két hatalmas piros székfűcsokorral jött haza az uram és letette az ágyamra. Tudtam: a vers megjelent.

A lapot akkor elkobozták miatta, de kicsit elkésve, úgy, hogy az előfizetők mégis megkaphatták, mert — mint utólag értesültem róla — sem az ügyésznek, sem a vizsgálóbíróknak nem volt szívéük az elkobzó rendelkezést kiadni, — annyira megkapta őket a vers. Akkor szavalták, idézték egyre-másra, ismeretlen emberektől, katonáktól lelkes leveleket kaptam és végül egy idézett a szolgabíróaságtól és az ügyészségtől. Katonák között a kaszárnyákban, név nélkül, röpi alakjában terjesztették el a verset ismeretlen emberek — ezért idéztek meg és haderő elleni lázítás miatt, vád alá is helyezték, a könyvemet lefoglalták, úgy, hogy az csak 1914-ben jelenhetett meg, miután már a vád alól fölmentettek.

Írói pályám azonban nem itt kezdődött, mert ekkor már a munkásoknak eléggé ismert költője voltam, hanem akkor, mikor feleségül mentem Peterdi Andorhoz. Tizenkilenc éves voltam, álmodozó és lelkes, jóformán gyerek még, a sziaésziskolát akkor végeztem el és egyben le is mondtam mindjárt a csillogó fényes pályáról, hogy hozzáfűzhessem soromat egy költő életéhez.

És ekkor születtem én is meg mint költő. Addig őket olyan magasfokos, földöntúli lényeknek tartottam, hogy gondolni sem mertem arra, hogy én is tollat fogjak, én is írni merjek, leirhassam, amit gondolok amit érzek, hogy azt valaki elolvassa, de később az uram példáján föl-bátorodva, írni kezdtem. Az anyaság, a fájdalmas, szenvedő anyai érzés, a proletáranya érzése ébredt föl bennem, mikor keblemre szoritottam kisfiam drága fejét és a végtelenbe tárult a karom, hogy minden éhes proletárgyereket a szívemre öleljek. Megírtam az Anyaság című versemet:

„Bár volna a keblem dus, kifogyhatatlan,
Akár a szilaj áradó patak,
Szívem vérét italul nektek adnám
Kicsiny, éhes proletár madarak.“

Az uram csudálkozva nézett rám és azt mondta:

— Hiszen te egy tehetség vagy, ha így folytatod, a proletárok Máriája leszel.

És így folytattam. A szívem vérével és szenvedésével írtam minden versemet és igaz, könnyű volt így írni, mert ehhez hozzásegített a mi küzdelmes, gondokkal teli életünk, amely a proletárokkal egysorsossá tett bennünket. Ekkor jött a háború és az emberiségre új szenvedés, új mártíromság szakadt. Én minden idegimmal, a szívem minden verésével éreztem ezt és amennyire győnge tollamnak tudni adatott, minden írásommal a háború ellen küzdöttem. Nehéz volt. Mögöttem állt a cenzura, az írásaimnak fele se látott napvilágot és Anyaszív cím alatt összegyűjtött verseim, miket már a háború első esztendejében írtam, csak most a napokban jelenhettek meg. Közben megíródott Gracchusok anyja cím alatt egy verseskönyvem, azonban a cenzura figyelmét ez sem kerülhette el, miután Vadász Lipót, Balogh Jenő, akkori igazságügyminisz'er, sőt Tisza István is elolvasta, csak összeragasztott lapokkal, verseket eltüntetve engedték át a nyilvánosságnak. Nehéz volt, küzdelmes és szenvedéssel teli, míg a mai nagy napokig eljutottam és hogy itt vagyok, hogy megértem, hogy meg tudtam érni, azt az uramnak és egyben mesteremnek, Peterdi Andornak köszönhetem, aki mellettem volt, mikor még bukdácsoltam, segített, harcolt, verekedett értem és erős karokkal megtartott az életnek, hogy vég'eg el ne vesszek, mikor a fájdalom a földig, a porba sújtott. És most mégis örömmámorban uszlik a szívem, hogy megadatott e nagy napokat elérnem, egy új, jobb korszak virradását és hogy szívemben hordozhatom ama tudatot, hogy én is a magvetőkhöz tartozom, akiknek vetéséből ez a csudálatos kalászsarjad.

Várnai Zseni:

Anyák Eneke.

Császár szólj!

Az én fiam, ha egyszer visszatér
A nagy csatából, hová Te küldted őt,
Az én fiam, ha egyszer visszatér
És nem találom két erős kezét:
Császár szólj, én tudni akarom,
Adatott-e néked hatalom,
Hogy visszaadjad lehullott két kezét
Az én fiamnak.

Császár szólj!

Az én fiam, ha egyszer visszatér
A nagy csatából, hová Te küldted őt,
Az én fiam, ha egyszer visszatér
És rámmered két kiégett szeme:

Császár szólj, én tudni akarom,
Adatott-e néked hatalom,
Hogy visszaadjad sugaras két szemét
Az én fiamnak.

Császár szólj!

S ha nem tér vissza már az én fiam
A nagy csatából, hová Te küldted őt,
Ha nem tér vissza már az én fiam
És sakálok tépik vérző szívét,
Császár szólj, én tudni akarom,
Adatott-e néked hatalom,
Hogy visszaadjad ifjú életét
Az én megölt fiamnak!

Vérszi József:

A magyar nép nagy éjszakáján,

amikor Budapest utcáin vértelen diadalát ülte a béklyóiból kibontakozó népakarat, az én két halódó gyermekem képe tólt minduntalan szemem és az előttem fekvő kéziratpapiros elé.

Éjfél után kiragadtam magam a munkából, hazamentem, ágyamba rogytam. Elaludni dehogy tudtam. Szorongva lestem a telefon csilingelését. (A Jendrassik-klinika megfogadta, két óránként hírt ad fiamról, menyemről, milyen a lázmenet, hogyan alakul az erejük állapota, mi van kivált a szívükkel, elég erős-e kibírni a nehezen kibírhatót és mindenekfölött: halad-e a tüdőgyulladás, vagy sikerül-e megállítani a végzetes folyamatot?)

Éjfél után két órakor szól a telefon. Három emberrel vagyok egyszerre összekötve:

— Halló, főszerkesztő ur? Itt szerkesztőség. A helyőrség a Nemzeti Tanácshoz szegődött. Az egész helyőrség. Most esküszik fel valamennyi tiszt az Astoria előtt.

Másik hang:

— Kérem, itt egy előfizető a Belvárosból.

— Mi tetszik?

— Kérem, a Képiró-utcából beszélek, a lakásomról...

— Mi tetszik?

— Erre mifelénk csupa lövöldözéstől reng az éjszaka. Küldjenek riportert, tudja meg, mi folyik az utcákon s telefonálják meg nekem... Megörülök.

Harmadik hang:

— Sohse örüljön, maradjon eszénél... Halló, Pester Lloyd? Itt egy honvédszázados, száz meg száz bajtársa nevében. Győzött a forradalom. Mink csináltuk. Együtt a néppel. A kezünkben táviró, posta, távbeszélő. A csapatok jönnek ki a kaszányákból és köszöntik ujjongva a szabadságot... Elfogtuk a tábornokokat. Most visszük a Nemzeti Tanács elé...

Légy üdvözlőve, győzedelmes népszabadság. Sajgó szívemből forrón köszöntlek.

(Mikor lekisérttem a fiamat, az én drága fiamat, azt a daliát, a fertőtlenítő kocsi, — Istenem, az utolsó erejével jött el a karomon a liftig. Hallotta elfojtott zokogásomat: „Ne sirj, apám!” Betuszkoltuk a kocsi. Katonatiszti köpenyegét felhajtotta. Feje, láztól égő feje ráhanyatlott a kezére... Így várta a hordágyat, amelyen utána hozzák a feleségét, akinek már nem volt jártányi ereje...)

Október 31. Reggel.

Énekszó, üdvölvések, zászlók lengése... Éljen a szabadság! Éljen a forradalom!...

A klinikáról komor hírek. Terjed mind a két tüdőgyulladás. Magos láz. Erőhanyatlás. Tégy csodát, tégy csodát, irgalom istene!...

Le a szerkesztőségbe. A kötelesség parancsol. Könnyes a szemem, a koponyámban izzik az agyvelő és ó hogy reszket bennem a szív.

De parancsol a kötelesség.

Ve'em a betűt a papírra:

„Most mindenkinek, vallott légyen bármit a múltban, ott a helye a népkormány oldalán. Az ország minden alkotó irányu ereje támogatni fogja Károlyit abban a törekvésében, hogy a nemzeti egyesülés honmentő művét a demokrácia jegyében valóra váltsa.”

(Milyen borzasztó volt az, amikor a szegény asszony hordágyát betölték a kocsi! Egy utolsó pillantást, fájdalmas mosolygást, vetett felém. Mintha azt mondta volna: „Lám, idáig jutottunk!” Még mielőtt becsapódott a kocsiját, láttam, a két beteg hűtestársnak hogy kulcsolódik egymásba a keze... Ó jaj, micsoda rettenetes, rettenetes dolog ez...)

Délután 3 óra. Telefon:

— Itt Jendrassik-klinika. A szegény nagyságos asszony meghalt.

(Irgalmas Isten! És a fiam?)

— A Vérszi tanár ur láza emelkedett. Az állapot komoly.

A kisebbik fiam ma tért haza az olasz frontról; őt, meg szegény menyem Németországból hozzánk látogatónak jött testvérhugát magam köré gyűjtöm, távol a gyerekszobától, ahol az anyátlanná lett kis unokám játszik s kacag.

— Meghalt Hilde. Sirjunk csöndesen. Ne vegyen észre semmit az a csöpp jószág...

(Hallgass meg, Isten. Add vissza legalább az én Gyulámat. Mentsd meg legalább az apját ennek a kis árvának... Gyulám, Gyulám!...)

November 1.

Cikk: „A tegnap éjjel fellángolt hatalmas népmozgalom méhéből órák múlva, vérontás nélkül, megszületett az első magyar népkormány...”

(A klinika nem telefonál. Mi van a klinikán? A feleségemet, aki holtáig ápolta Hildénket, felváltotta Gyulánál Margit lányom. Margit nem mozdul a beteg melől. Baj van bizonyosan... Istenem, Is'enem...)

A szerkesztőség jelenti, kész az esti lap. A város nyugodt. Őszi rózsák özőnével ünnepli a forradalmat.

Készülődés a reggeli lapra. Ki ír cikket? Kik látják el a riportot? Mi van a berlini telefonnal?...

(Gyulának, biztos, nem mondták meg, hogy... Én édes, drága szegény fiam! Könyörülj meg rajta, könyörületesség Istene!)

Négy óra. Telefon. Oda támolgyok:

— Kiszzenvedett. Elaludt.

(Nincs Gyulánk! Nincs Hildénk! Sirjunk, sirjunk együtt, édes, jó feleségem. Ó hogy meglátogatott minket az Isten! Meg volt terítve előttük a boldogság asztala és most, most, most kellett meghalniuk. Agyafurt kegyetlenség, gonosz örület...)

A harmadik szobából idecseng a zokogásunkba az apátlan, anyátlan árva kacaja...)

Még a halálos ágyon is meg fogjuk a magyar forradalom két napját emlegetni.

Wallesz Jenő:

Szabad józannak lenni?

Szabad. Minthogy pedig nem illik másokat mámorukban zavarni, önmagamot vallatom: Mi történt? Megbukott a burzsoázia? Nem. Összeomlott a kapitalisztikus termelési rendszer? Nem. Társadalmosítottuk a termelési eszközöket? Nem. Magához ragadta a proletárság a hatalmat? Nem. Pedig az emberiség ily eredményekkel járó forradalmat várt, mert hiszen ilyen forradalomra készítette elő a tudós, a szociológus és az agitátor. Marx kommunista kiáltványának megjelenése óta a forradalmi ideológia szinte természetesnek találta, hogy az emberiség legközelebbi forradalmát a kizsákmányoltak osztálya viszi diadalra a kapitalizmus ellen. Mindebből semmi sem következett be. Ez a forradalom a polgárság forradalma volt és a proletárság csak asszisztált a polgári társadalomnak. Ez képtelenségnek és a proletár érdekekkel merőben ellenkező vállalkozásnak látszhatik. És mégis úgy van. Mert ahhoz, hogy erős proletár-osztály kialakuljon, mindenek előtt egy erős kapitalista-társadalom szükséges. Amde az Ausztriához való gazdasági kapcsolataink folytán nálunk nem képződhetett egy erős kapitalista társadalom. Magyarországon nem kaphatott életre a nagyarányú kapitalizmus s ezzel együtt a nagyarányú kizsákmányolás, mert ez az ország Ausztriának volt a kizsákmányolási területe. Előbb meg kellett hát teremteni a nagystíli magyar kapitalizmus lehetőségét és ez a lehetőség az önálló, független Magyarország. A nagyarányú termelési rendszer előfeltételei most már adya vannak és ezzel aztán a magyar proletárság előtt is megnyílt az izmosodás és fejlődés útja. Az ő forradalmuk *ezután következik csak*. Mert ahhoz, hogy *gazdasági* forradalom legyen, meg kell teremteni a gazdaságot és gazdagságot.

A forradalmi napok hiteles krónikája.

A forradalom előzményei.

Bulgária kapitulációja után a magyar közvélemény előtt is napról napra világosabbá vált, hogy a háború kulminációs pontjához érkezett: nincs többé értelme a vérontásnak; hiszen abban a komplexumban, amelyet az imperialista Németország fölépített, betölthetetlen rés támadt. Bulgária elszakadása után Németországnak nem volt meg a közvetlen kapcsolata Törökországgal, — ez a pillér, amelyre a jövő német világhatalom terveit fölépítette, kidőlt. Hozzájárult ehhez az is, hogy Törökország katasztrofális vereséget szenvedett a palesztinai harcvezetésén, ahol ott álló egész serege megsemmisült. A kép tiszta volt. Németország kezdett lefelé csuszni a lejtőn, az entente-seregek mindenütt gyors és ellenállhatatlan nyomással neheztedtek a franciaországi fronton a német hadakra, az olasz harcvezetésén az ellenség még mozdulatlan volt ugyan, de a helyzettel beavatottak tudhatták, hogy az első nagyszabású támadást, amelyet a leküzdhetetlen tankokkal kezdenek, az elcsigázott, gyatrán élelmezett osztrák magyar hadsereg, bármilyen kitűnő is az emberanyaga, nem foghatja föl. Ezek voltak a külső jelenségek. Aki pedig a történelem filozófiáján keresztül is vizsgálódott, e jelenségekből joggal következtethetett arra, hogy most az a processzus indult el, amely — ha kisebb arányokban is — számtalanszor megismétlődött a történelemben. Új áramlat csapódott rá Európára, amely a jog és az igaz-

ság érvényesülését, az elnyomatás, a merev kormányrendszer lerázását követelte. Azok a népek, amelyek belső, szellemi strukturájának ez az áramlat kedvezett — ez a történelem logikája — ebben az új alakulásban fölszínre kerülnek, amelyeknek pedig az új szellem befogadására nincs kellő aperciálós képességük, rosszabbul kell hogy járjanak. Ez volt az a korszak, amelyet a magyar sajtó a háború előtt üntig hirdetett: elérkeztünk a mesterségesen összetartott államrendszerek bomlási processzusához. Vonatkozott ez főleg Ausztriára.

Bulgária és Törökország veresége, Bulgária kapitulációja, Törökország béketörekvése: Ausztriában fölszabadították a csehek és délszlávok nyílt szakadási akcióját. A szűk látókörű osztrák diplomácia apró-cseprő eszközökkel próbálkozott meg azzal, hogy összetartsa a szétmállani készülő osztrák komplexumot. Burián békejegyzéke Wilsonhoz volt ennek a tördőző-foldozó törekvésnek első jele; nyilván azzal a tendenciával, hogy a békeszándék meg fogja nyugtatni a monarchia nyomortól és szenvedéstől agyonnyargatott népeit. Mikor aztán kitűnt, hogy ezt a békelépést az entente egy sajnálkozó gesztussal intézte el, mikor nyilvánvalóvá vált, hogy éppen ama törekvés miatt, amely még mindig a Németországgal való összetartozásra helyezi a súlyt, az entente Németországot és Németország teljes átalakulását tartja fontosnak, mikor Wilson burkoltan, de

leplezetlenül Vilmos császár eltávolítását kívánta: Magyarországon kelt az izgalom láza.

Hadd mérüljünk el kissé a közel-múlt szemléletében, a rettentő száguldás után, amelylyel az egymásra torló események megrohantak bennünket; talán nem lesz fölösleges, ha oknyomozóan figyeljük a forradalom kitörésének előzményeit.

A képviselőház október 16-i ülésén Wekerle Sándor miniszterelnök, miután Ausztria federalizálódása már elhatározott dolog volt, bejelentette, hogy a kormány a perszonális unio alapján áll, bejelentéséből azonban hiányzott annak minden kétség és homály nélkül való precizizálása, hogy megszűnik a védelem közössége és meglesz az önálló állam lét elengedhetlen kritériuma, a külön külügyi képviselő is. Ezen az ülésen hangzott el a nagy fordulat praeludiuma, amikor Károlyi Mihály azt mondta: „Ha nem alakítjuk át rohamosan az Ausztriával való kapcsolatunkat, nemcsak a háborút veszítjük el, elvesztettük a békét is... A politikai és a világhelyzet olyan, hogy rohamosan kell haladnunk a végső kifejlődés felé... Ez volt a helyzet legpregnansabb szignatúrája: a gyors cselekvés szükségessége. A háború zenitjéről már lefelé haladtunk; a konzervatív szellemű kormány azonban még megpróbálta a fékezést. Végezetül a fél fölmondta a szolgálatot. Megkezdődött az irtózat száguldás..."

Október 21-én megérkezik Wilson válasza, amely a monarchiát a cseh-szlovák és jugoszláv nemzeti tanácsokkal való előzetes tárgyalásokra utasítja, míg a velük való meg egyezés meg nem történt, nem állhat szóba a monarchiával. Ujra Károlyi az, aki tisztán látja a helyzetet; képviselőházi beszédét ezzel kezdi: „A haza veszélyben van!” És

azzal folytatja, hogy a nemzetet ki kell vezetni eddigi télenységéből, cselekedni kell... Olyan kormányra van szükség, amely kész megkötöni a különbékét, és ha ez meg nem történik, a nemzet maga veszi majd kezébe a sorsát. Követelte egy demokratikus kormány alakítását, a háború azonnali megszüntetését, a magyar katonáknak külföldről való hazahozatalát és a honvédelmi miniszter rendelkezése alá való helyezését, Magyarország függetlenségének törvénybeiktatását, a német szövetség felbontását, a nemzetiségekkel való tárgyalások megindítását, a Fiuméba vezető út és Fiume biztosítását Magyarországra számára, a széleskörű általános választójogot, a sajtószabadság helyreállítását. „Minden perc, amit elmulasztunk egy kilométert jelent az ellenségnek... És végezte azaz, hogy ha a kormány nem cselekszik, ő cselekedni fog. De még ez a vészkiáltás sem tudta fölrázni a Wekerle-kormányt, amely nem akarta, nem tudta elhinni, hogy rántör az áradat, hogy a lét kérdése mellett a román kérdés is fölszínre vetődhetik, amely nem akarta, nem tudta átlátni annak a koncepciónak a helyességét, hogy itt az utolsó perc, amikor az entente-tal kibékíthetünk és esetleg segédkezet kaphatunk a mentési munkálatokra. Még Tisza is ki tudta mondani, hogy elvesztettük a háborút, a Wekerle-kormány továbbra is a halogatás taktikáját választotta.

Halogatásra azonban nem volt sok idő. Elindult az események lavinája. Október 23-án délután a képviselőház ülésén esettant föl az első bomba egy közbe zolás formájában, amely méltatlankodva háborodott föl azon, hogy a királyt Debrecenben ilyen időkhöz i: a Götterhalteval fogadják. Az ellenzéki padokon türelmetlen, indulatos vihar tört ki és maga a képviselőház elnöke is megbélyegezte a debreceni

esetet. Ilyen kuruckodásra még nem volt példa a hatvanhét óta labancodó képviselőházban. Pár pillanatra újra helyreállt a nyugalom, de csakhamar újra kitör a vihar, amikor Balla Aladár fölolvassa a Károlyitól átnyújtott táviratot, amely jelenti, hogy Fiumét egy horvát gyalogezred elfoglalta. Egy pillanattal még kábult megdöbbenés, aztán egyszerre elfogja a lelkeket a veszedelem érzése. Mint aki súlyos sebet kapott: előbb eláll a lélekzete, de aztán, a vér kibugyarása után, kalapálól szívvel és patlanó idegekkel eszmél föl, — hátba elszáll belőle az élet... a kábult tehetetlenség után mintha hirtelen mindenkin ugyanegy gondolat vágatna végig: tenni kell, gyorsan, gyorsan, a kormány kezéből kiesett a vezetés, az örvény szélén állók nem gondolkozhatnak. Végigzug a kiáltás az egész képviselőházon: Föl kell függeszteni az ülést. Most nem lehet tanácskozni, mert nem lehet kiesnyes ügyekről gondolkodni. Ki, ki a szabadba, a folyosóra, ahol nyílt utat kaphatnak a gondolatok, az indulatok. Az ellenzéki képviselők pár pillanattal szinte eszméletlenül öntudatban kóvályognak, aztán valaki kiadja a jelszót: a kupolacsarnokba. A képviselőház minden nagy eseményének itt szokott lejátszódni az előkészülete... most is történnie kell valaminek. Mennek, tódulnak a kupolacsarnokba. A régi, sablonos fegyelem, hogy a pártvezérek irányítják a dolgokat, a közkatonák pedig vagy engedelmesen megnyugszanak, vagy halkán morognak, egyszerre eltűnt. Most a közkatonák dirigálnak, valóssággal rendelkeznek a vezérekkel. Sorra megszólaltatják a rögtönzött értekezleten Károlyit, Apponyit, Andrásyt. Károlyi azt mondta: a kormánynak el kell távoznia a helyéről, hadd váltsa föl egy új, amely egybefoglalja a parlamenten kívül álló elemeket is, radikálisokat, szo-

cialistákat, nemzetiségieket egyaránt. Ebben a szellemben beszélt Apponyi és Andrassy is, ők természetesen konzervatív kikötéseket is megjelöltek. Pop-Csicsó István román képviselő, aki fölényes mosollyal hallgatta a beszédeket, akár-hogy unszolták is, nem akart föl szólalni. A király elé megyünk, ez volt a rögtönzött értekezlet határozata.

Fél hét volt, mikor félbeszakították a képviselőház ülését. Két óra alatt egymást követte a politikai események torlódása. Wekerle elhatározta a kormány lemondását, amit a nyílt ülésen be is jelentett. A lejtűnő régi rendet impozáns, a képviselőházban soha nem látott jelenet kísérté bukkása útjára. A baloldali sajtó-karzatán túl hírlapírók fölugrottak helyeikről, sápadtan, aztán kigyuló arccal, ideges, lázas gesztusokkal fordultak Wekerle felé, a sajtószabadságot éltették, a cenzurát abcügolták. Ifjú és elszánt össze-vissza érzések tömege viharzott el itt a sajtókarzatán: az elnyomtatás elleni kemény düh, a régi rend eltűnése fölött való öröm. Csakhogy ez a forradalom elszántsága is volt: a retorzió még a lemondott kormány kezében van, amely ezzel az eszközzel tetszése szerint élhet.

Álljunk meg itt egy pillanatra. Ne szemléljük önmagában ezt a rendkívüli eseményt, amely első föllobbanása volt a forradalomnak. Figyeljünk rá: mit tett a sajtó azokban az égő, irtózatossan gyötrelmes napokban, amikor érezte a sorsdöntő idők elénkezősét és érezte azt, hogy az ország közvéleményét nem szabad az események tompított regisztrálásával, dolgok elhallgatásával vagy ferde beállításával félrevezetni, amit a cenzura kéréssel, fenyegetéssel és a kormányhatalom teljes szigorának alkalmazásával követelt.

Még október 1-én — a bolgár katasztrófa teljes kibontakozása

után — a Budapesti Ujságírók Egyesülete választmányi ülése a cenzura tulkapásainak megszüntetésére, a lapkiadókkal közösen tervezett lépését tudomásul vette, de arra az esetre, ha ezek a lépések nem vezetnének haladéktalanul eredményre, teljes elhatározottságát jelentette ki, hogy az ország érdekeit súlyosan veszélyeztető cenzurával szemben a legvégsőbb eszközöket is igénybe veszi. Ez a legvégsőbb eszköz a cenzura ellen tüntető sztrájk lett volna. Pár nappal később Wekerle miniszterelnök az ujságírók és lapkiadók küldöttsége előtt a politikai cenzura teljes megszüntetésére irányuló ígéretet tette. Az ígéret ígéret maradt, a lapokat egyre gyakrabban tarkították a fehér folatok, egyik lapot a másik után helyezték előzetes cenzura alá. Sőt: Wekerle közben a képviselőházban olyan kijelentéseket tett, amelyből a cenzura további szigorítására, a gondolat szabadság teljes eltiprására lehetett következtetni. Ez volt az ujságírók képviselőházi történelmi jelentőségű tüntetésének előzménye.

Debrecen, október 23.

A magyar őszi csodálatosan szép, ködpárás hajnalán dühöngött át vonatunk az ébredő nagy Alföldön, négy miniszterrel, velünk ujságírókkal, követve harminc percrenyire a királyi pár vonatától. Mikor e sorok íródnak, már látta káprázva szemünk a forradalmi kilobbanást, mi sem volna hát egyszerűbb, mint a történelem részére felfüggeszteni az őszinteséget és azt mondani, hogy a későbbi napok megérzése már velünk jött, lebegve a két vonat felett! Jöhetett volna: a magyar szemhatár sötét volt minden oldalon, ellenség határainkon s alig

Alkik azonban a rohamos kifejlődés szédítő iramu expressz-vonatára ültek: az ujságírók, nem álltak meg a pusztá demonstrációnál. Radikális lépésre határozták el magukat. A Budapesti Ujságírók Egyesületének cenzura-ellenes bizottsága és a fővárosi napilapok bizalmi férfiai október 24-én ülést tartottak, amelyen elhatározták, hogy a cenzurát megszüntetnek tekintik, ezentul nincs más cenzura, mint a magyar sajtó lelkiismerete. Ez a merész lépés végtelen jelentőségű volt, itt kezdődött a közvéleménynek a forradalomra való előkészítése. Hiába próbálkozott meg a kormányzat azzal, hogy a cenzurát nem respektáló lapokat elkoboztatta, — ez még inkább hozzájárult az amugy is tul-feszült idegű közvélemény fölrázásához; aztán meg: az elkobzott lapok példányai feltett kincsként jartak körül-kézre az országban. A folszabadulás iránt való vágy így kapta meg az első hatalmas lökést.

Jákó János.

pár órával azelőtt éreztük a parlamentben az elfulladt várakozás, gyötrő bizonytalanság, a lelkek kétségbeesett nincstelenségének nyomasztó levegőjét. De a hajnal még olyan szép volt: óriás táblákon az őszi szántás áldott békés képe; virágos kis állomások, fellohogózott örházacsák, tarkaruhás leánysereg. Legyen látszat, látszatnak szép volt!

A debreceni állomáson bizonyos fanyar íz keveredik az ember érzésébe. Egy közös cseh ezred állította ki a díszszázadot, meg a bandát, noha azelőtt való nap már megállapod-

tak a debreceni urak, hogy honvéd század áll a pályaudvarra s a nagyváradi honvédzenekar zendít itt reá a magyar himnuszra. A hadtestparancsnokság fujta le a tervet és játszott közre vakon egy még mozdulatlan lavina megindításában. Játszottak közre különben többen is: a független Magyarország e percben már valóság volt s az udvari emberek el nem engedték volna, hogy ne aranybojtos, pálcás intendáns rendezkedjék a pályaudvaron, ne tarkaruhás, strimflis osztrák lakájok szaladgáljanak ide-oda, midőn a magyar király jön az ősi függetlenségi érzési városba. Megjött a királyi pár, elhangzott utoljára a Gotterhalte s odakünn a pályaudvar előtt bíbor baldachin alatt üdvözölte Debrecen a királyi párt. Hatalmas tór ez, rengeteg ember fér el rajta, rengeteg ember ajkán zugott fel a magyar himnusz s a hőmpölygő dallamába belekondult valamennyi debreceni hang.

Zita királyné sápadt volt, nagyon sápadt. Egyikünk sem tudhatja, hogy mit tudott és mit érzett meg az eljövő Holnapról, bizonyos az, hogy egy láthatatlan kéz e pillanatban szíven ragadta a királynét vagy az anyát, vállá görcsösen megrándult és szemét elborította a könny. Zsebkendőjét szeméhez emelte s pillanatok múlva arcára rákényszerítette a kötelező mosolygást.

Debrecen város magyar ötösfogatán ment be a városba a királyi pár, de valami vak osztrák udvari ember itt is közbe-intézkedett s egész nap azután udvari fogatokon járt-kelt az egész kísérettel, pofoncsapott kalapu, parókás kocsisal, gólyalábu bécsi lakájokkal, paradicsommadár bécsi testőrökkel. Küldöttségek fogadása után, délután került sorra a debreceni kálvinista nagytemplom meglátogatása, a történelmi templomé, ahol már egyszer detronizáltak

a Habsburgokat. Balthazar püspök fogadta a királyi párt, bevezette az Ur asztalához, hol e szavakkal mondott áldást:

— Isten nevében megáldalak benneteket, felséges királyi pár, e nagyságos alkalommal, midőn a vi-szonos engesztelődés fátyola száll...

Olyan furcsán stilizáltak e szavak, olyan furcsán jönnek ajakára a fekete taláros kálvinista püspöknek, hogy alig érti meg az ember. A királyi pár aligha értette meg!

A templomkapuban pillanatnyi epizód: egy öreg ember borul a király lábaihoz. Egy csendőrszázados igyekezik meleggé tenni a jelenetet, szelid szavakkal biztatja az öregét. Mondják, hogy 48-as honvéd, mások szerint königráti veterán. Mind-egy. Talán csak azért fogják létét említeni, hogy ő volt az utolsó, ki a debreceni öreg templom előtt tér-det hajtott.

Sietve lezajlott az egyetem felavatása, a színházi előadás, hol jó, esetleg nem is olyan jó verseket szavaltak a békéről s a királyi pár a pályaudvarra hajtattott és visszaindult az udvari vonat. Az elutazásnak van még egy epizódja, mely feljegyzésre vár. Ez az, hogy mikor már a négy miniszter és mindenki bucsút vett az udvari vonattól s az indulóban volt, Windischgraetz herceg, a közlekedés minisztere felszöklent a vonatra, hogy a királlyal utazzék. Még néhány lökés a lavinához!

Mi ujságírók, visszatértünk a városba, hogy lapjainkkal telefonon beszélgesstünk.

Kik elvégeztük a dolgunkat, a folyosó falócáján üldögéltünk, hűvös, nyirkos lett a levegő, a kimerültségtől is borzongott az ember: az őszi napfény sietve enyészik bele a rideg sötétbe. Legkésőbbben beszélő egyik társunk kiszalad a telefonfülkéből:

— Budapestén valami van!

— Mi az, mi történt?

— Valami nagy botrány a debreceni Gotterhalte miatt!

Csak ennyit tudtunk e percben még. A pályaudvaron az egyik miniszter magához kérte a félhivatalos könyvatos munkatársát s mire elindult a vonatunk, körülbelül sejtettük azt, hogy a Gotterhalte miatt a parlamentben izzó vihar tört ki.

A menetterv szerint Hajdusoboszlón pár órát állott a vonatunk. A mi kocsink előtt a négy miniszter s a katonai főméltóságok kocsija állott, lefüggönyözött ablakaiból gyengén szűrődött ki a halvány fény. Köröskörül a Nagy-Alföld éjjelének végtelen csendje! Mintha körülöttünk ezer és ezer mértföldnyire mélységes álmot álmodott volna az egész világ!

Éjjel volt-e, vagy tul azon, nem tudom, egy hirlapíróársam jön be és elszürkült arccal mondja:

— Fiumét megrohanták a horvátok. Lefegyverezték a honvédeket, levegőbe röpitették a pályaudvart, elfogták a kormányzót —

Sok minden nem úgy történt, amint ezt akkor az első hír mondta: de ott az Alföld néma, vak éjjelén valami rettenetes, véres összeomlás képe égett a sötétségbe meredő szemeinkben.

— Elmondjam a többieknek is?

Ketten intettünk, hogy ne. Azóta már sok, hangosabb izgalmu éjjelt éltünk meg, ki tudja, a Holnap mit hoz reánk: de a kegyetlen várakozásnak tanácstalanabb, reménytelenebb perceit nem szülheti semmi más, mint az ezer tévedésre feleletet adni nem tudó hajdusági éjszaka.

És a kelő nappal ismét jöttek a békés falvak, virágos kertcskék, táján álmodtuk mindazt, ami torkunkat szorítja, nevelni akartunk, megnyoltuk az álhireket és rohanvást kapkodtuk el a pályaudvaron az első lappeldányokat. A virrasztástól homályos szemünk előtt most már ott káprázott a fiumei véres valóság!

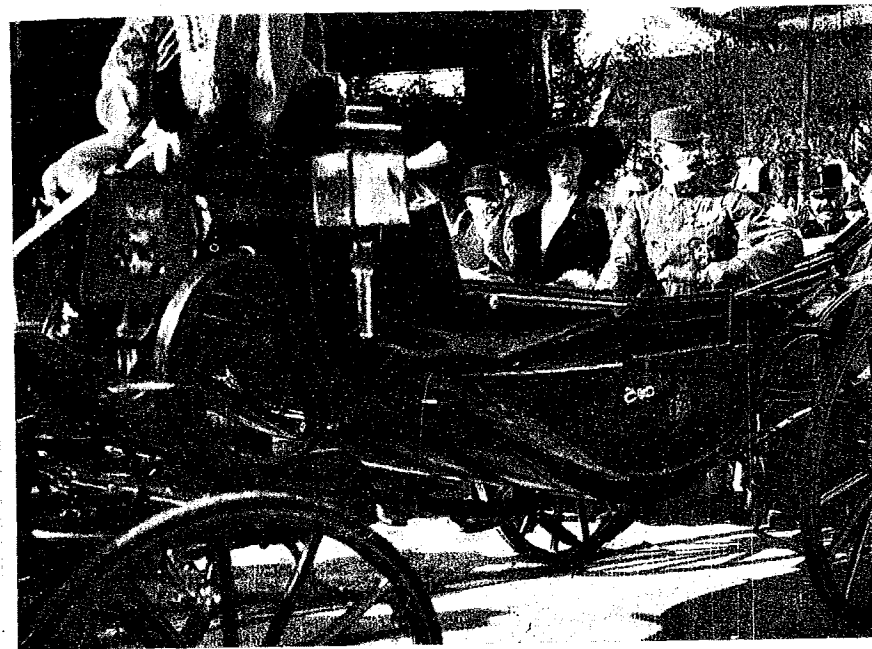
Símó Ferenc.

A forradalom előkészítése és lezajlása.

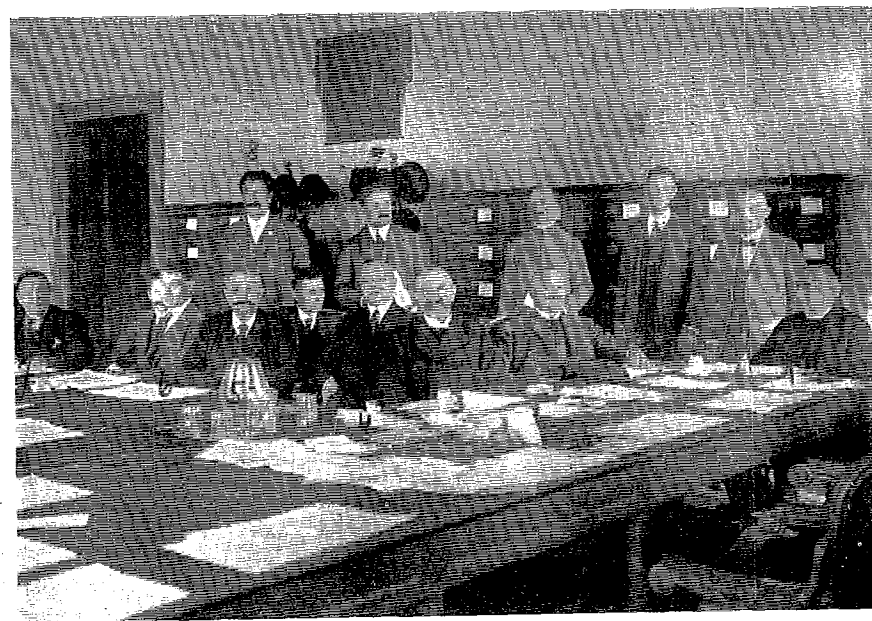
Az orosz forradalom nagy átalakító hatással volt a magyar társadalom dolgozó és államfentartó rétegeire. Az értelmiségi elem: a magánalkalmazottak óriási tábora, tanárok, tanítók, bank- és egyéb vállalatok alkalmazottai, mérnökök, orvosok, ügyvédek tömegesen csatlakoztak a radikális és szociális szervezetekhez és részt vettek minden radikális politikai mozgalomban, amelynek végső célja egy gyökeres rendszerváltozás Magyarországon, ha lehet békés uton, ha kell erőszakos eszközökkel. A kormány egy ideig nem törődött ezeknek a társadalmi rétegeknek szélső

irányu politikai és társadalmi szervezkedésével és nem számolt azzal, hogy ezek nemcsak számra nézve jelentenek igen tekintélyes tömeget, de veszedelmet jelenthet a régi rendszerre ezeknek az osztályoknak szervezkedése azért is, mert mint vezető értelmiségi osztályok nagy befolyással vannak a melléjük és alájuk rendelt társadalmi rétegekre.

Később, amikor egyre nagyobb számmal alakultak meg a radikális polgári szervezetek, a Wekerlekormány védekezésre gondolt és oly módon próbált szembeszállni ezeknek a társadalmi osztályoknak balrafordulásával, hogy nem engedé-

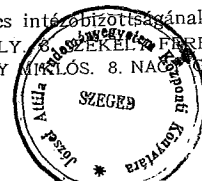

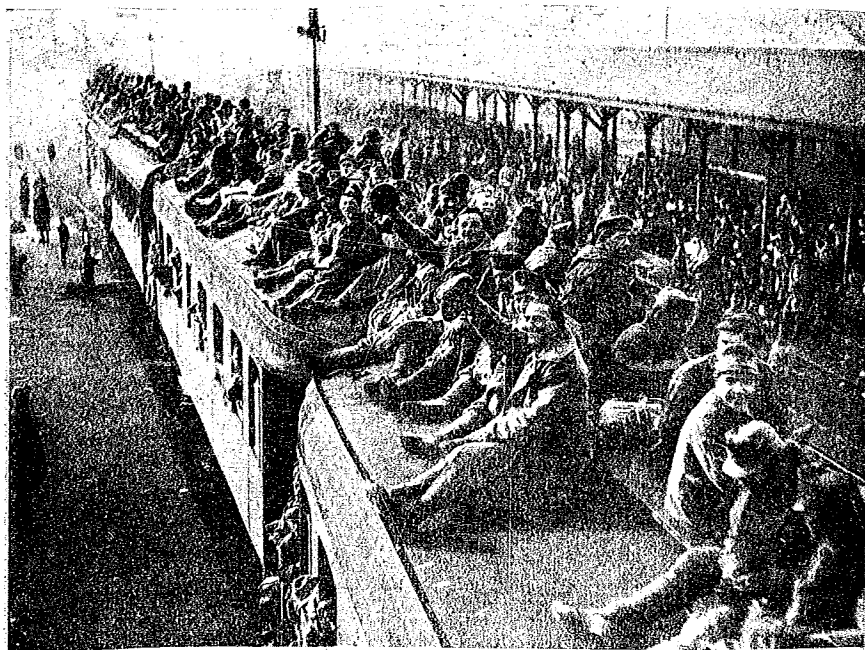
IV. KÁROLY és ZITA debreceni bevonulása.

A Nemzeti Tanács intézőbizottságának üléséből.

1. HOCK JÁNOS. 2. FERENC KÁROLY. 3. SZÉKELY FERENC. 4. PURJESZ LAJOS. 5. SZABÓ ISTVÁN. 6. MAGYAR LAJOS. 7. ZBORAY MIKLÓS. 8. NAGY GYÖRGY. 9. KERNSTOCK KÁROLY.

Hazatérő katonáink.

A rendőrség vezetői.

BENYOVSZKY,
SZENTKIRÁLYI
és DR. WAGAST.

PÁLL, MELLÉKY
és DR. PÁCH.

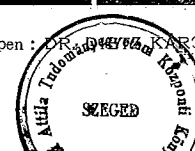

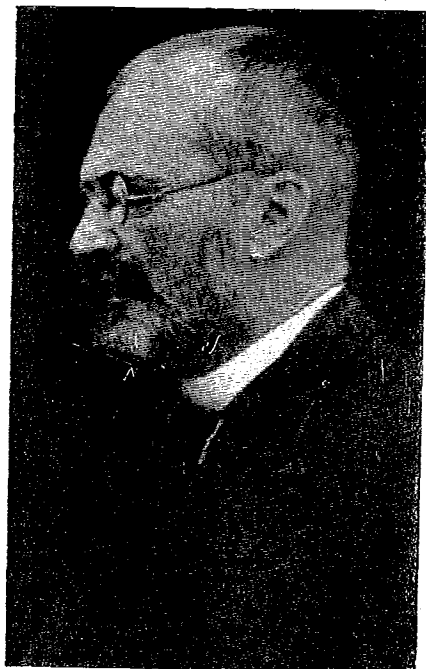
KORMOS KÁROLY.

DR. KÖRNYEY ZOLTÁN.

A középén : DR. KÖRNYEY ZOLTÁN.

TISZA ISTVÁN.

WINDISCHGRÄTZ LAJOS herceg.

LUKACHICH altábornagy.

SZÁNTÓ BÉLA hadnagy.
Lukachich letartóztatója és a Katonatanács egyik megszervezője.

lyezte a szellemi munkások szervezeteinek megalakítását, a meglevőket pedig feloszlatta. Így feloszlatta a Magántisztviselők és Kereskedelmi Alkalmazottak Országos Szövetségét, amely a legnagyobb volt a hasonló tisztviselői szervezetek között. A kormányzat reakcionáriusza azonban ellenkező eredményt ért el: ahelyett, hogy elnyomta volna a tisztviselői rétegek szervezkedését, ezt az ideig-óráig elnémitott elemet a forradalmi mozgalmak legagilisabb és legelszántabb harcosaivá tette.

A feloszlátott magánalkalmazott-szervezetnek ezer és ezer, működésben megbénított tagja a legagilisabb katonája lett a radikális politikai mozgalmaknak. Tisztviselők és munkások találkoztak a politikai és társadalmi felfogásban és a radikális tisztviselői szervezkedés megakadályozásának első eredménye az volt, hogy munkások, tisztviselők, mérnökök között a legszorosabb együttműködés jött létre.

Akik számon tartották ezeket a mozgalmakat, már körülbelül három hónappal ezelőtt tisztán látták, hogy ezek az események, és különösen a békekilátások egyre halványabb reménye oly feszültségben tartja ugyyszólván az egész ország közhangulatát, mely előbb-utóbb ki fog robbanni. A mozgalom nemcsak békét követelt, hanem radikális belső rendszerváltozást, ezzel dagasztotta a szelíd pacifista mozgalmat az orosz forradalomnak felénk hömpölygő áradata. Követelték, hogy a háborúnak azonnal vessenek véget és mind határozottabban alakult ki az irányzat messzebbmenő forradalmi jellege, amely az egész társadalom és állami berendezkedés gyökeres átalakítását kívánja. Ilyen irányban hozott határozatot a decemberi közgyűlésen a Magántisztviselők és Kereskedelmi Alkalmazottak Országos Szövetsége és emiatt a

kormány a szövetséget fel is oszlatta.

Az ország demokratizálódása felé első lépésnek a választójog legszélesebb kiterjesztését kívánták. A Vázsonyi-féle választójogi törvényjavaslatot, amely eredetileg kölcsönös megegyezés eredménye volt, a konzervatív, radikális és szociális irányzatok közt, amikor a parlament elé került, a munkásság már nem tartotta kielégítőnek és bizalmatlansággal fogadta. A helyzet azonban ekkor még nem volt érett arra, hogy a munkásság egy nagyobb mozgalommal olyan helyzetet teremtsen, amelyben magához tudja ragadni a politikai hatalmat. Amikor azonban a törvényhozás, helyesebben gróf Tisza István és a reakcionárius többség a Vázsonyi-féle törvényjavaslatot is megfosztotta a reform jellegétől, akkor már tisztán lehetett látni, hogy a mai parlamenttel és az uralkodó kormányrendszerrel való leszámolás nincsen nagyon messze.

A hatáteri helyzet megváltozása csak erősítette a munkásság körében ezt a hitet. A németek visszavonulása a nyugati fronton, majd Bulgáriának kilépése a központi hatalmak szövetségéből, végképen megadta a lökést ennek a mozgalomnak. A munkásság körében az az álláspont kereskedett felül, hogy Bulgária lépését Magyarországnak is követnie kell. A hangulat most már olyan volt, hogy mindenki, aki a munkásság körében élt, tudta, hogy bármilyen irányítás, vagy jeladás nélkül a felgyülemlett feszültség mihamar cselekedetekben fog jelentkezni.

Az Oroszországból hazatért katonák, azok is, akik nem voltak épen bolsevizmustól telítve, csak erősítették itthon ezt a hangulatot és ha a forradalom nem most tört volna ki, ha a háború likvidálása békés állapotok közt ment volna is végbe, bizonyára elkerülhetetlen lett volna.

a forradalom közvetlenül a háboru befejezése után. Az a több száz ezer magyar katona, aki végigélte az orosz forradalmat, különösen a magyar földmives-katona odakünn az események hatása alatt elkészült arra, hogy a földosztást, ami Oroszországban a forradalom eseményei után végbement, idehaza is megfogja csinálni.

A katonaság körében tehát a mozgalmat az Oroszországból visszatért hadifoglyok indították meg. Azonban már ettől függetlenül és ezt megelőzőleg tünetek mutatkoztak, amelyek kiáltóan figyelmeztettek a hadseregben kezdődő bomlásra, amikor különféle csapatokban lázadások törtek ki (Pécs, Rimaszombat), egyes, a harctérre indított menet alakulatok pedig megtagadták az engedelmességet. Több helyen azok a tisztek voltak irányítói a mozgalomnak, akik az orosz forradalomban aktív szerepet vittek, mint a vörös gárda emberei. Tisztjeink és katonáink ugyanis a forradalom hatása alatt kényszerítésből csatlakoztak a vörös gárdához, ha nem akartak testi munkát vállalni, vagy pedig — amit szintén sokan megtettek — elszerződni egy cigányzenekarba.

Később nemcsak hadifogságból visszatért tisztek, de mások is élére álltak a mozgalomnak, kezdtek azzal foglalkozni, irányítólag hatni rá, és akkor nyilvánvalóvá lett, hogy a forradalmi hangulat élesztése oly tömegét vonja össze katonáinknak, hogy egy alapos szervezési munka, amely minden csatlakozót számontartana, ugyszólván teljességgel lehetetlen.

A katonai parancsnokságok lassanként szintén tudomást szereztek a legénységnek nyugtalan hangulatáról és minden lehető elköveték, hogy azt elnyomják. Eleinte szigorú büntetéssel és a mozgalom vezetőinek letartóztatásával próbálták gátat vetni ennek a bomlási

folyamatnak, majd mikor látták, hogy az elfogatási parancsokkal ellenkező hatást érnek el, a legénység helyzetének javításával kísérleteztek.

Egymásután adták ki a rendelkezéseket, hogyan kell bánni a legénységgel, milyen türelmet és engedékenységet kell velük szemben tanúsítani és a hadsereg cefpos osztrák rendszeréhez szokott tisztikar valószággal elámult, amikor hirtelen, szakítva a régi szellemmel, felsőbb helyről a legénység iránt a legszélsőbb határig elmenő engedékenységet hirdették. Olyan rendelkezések és parancsok jelentek meg, amelyeket addig el sem tudtak képzelni a hadseregnél. Később állandó szabadságolásokra adtak engedélyt, csak hogy a forradalmi hangulat terjedésének elejét vegyék. Ez azonban nem segíthetett már a helyzeten, bizonyos volt, hogy egy nagy mozgalom kitörését alig lehet késleltetni.

A szociális polgárságot és munkásságot főként a belpolitikai bizonytalanság izgatta, a reakciós csoportok minduntalan való össze-szövetkezése, amelyeknek titkos célja szerintük Károlyi miniszterelnökségének megfiusítása volt. Wekerle lemondása után attól tartottak, hogy olyan alakulás jön, amely programjába fővesz ugyan valamit az új követelésekből, de valójában a régi rendszer folytatása lesz. Attól félték, hogy az öt éves háboru vérözönéből mindenütt a világon a népuralom kerül ki győztesen, csak Magyarországon marad minden a régi-ben.

Ily körülmények közt a Károlyi-párt, a szocialisták és a radikálisok elhatározták, hogy néptanácsot alakítanak, amely proklamációt intéz a nemzethez és csatlakozásra hív fel mindenkit, aki a békét, az ország függetlenségét és a teljes demokráciát akarja. Ezek a pártok, abból kiindulva, hogy egyedül Ká-

rolyi Mihály és az ő politikája képes megmenteni az országot, elhatározták, hogy miután a Károlyival való kibontakozás terve kicsinyes politikai intrikák folytán megakadt és annak végleges megfiusulása fenyegeti az országot, a néptanács igyekszik magához ragadni a vezetést. Ha az ország ügyeinek vezetését nem bizza Károlyira a király, — mondták — kell, hogy reábizza a teljes közhatalmat a népakara. Október 23-ára volt kitzizve az első értekezlet a néptanács, vagy amint később elhatározták, a Nemzeti Tanács megalakítása ügyében. A három említett párnak négy-négy tagja ült össze gróf Károlyi Mihály Egyetem-utcai palotájában. Ott volt azonkívül Harrer Ferenc alpolgármester, Nagy Ferenc közlelmezési államtitkár, Rác Gyula miniszteri tanácsos és Simonyi Henrik, Károlyi magántitkára, mint jegyzőkönyvvezető. A vörös szalonban ültek együtt a néptanács szervezői, abban a teremben, amelyben egykor Haynau halálos ítéleteit írta alá. Károlyira vártak. De nem jött. Nagysokára telefonozott a képviselőház-ból, hogy nem jöhet, mert nagy események vannak. (Aznapi bukott a függetlenségi párt Wekerlét.)

Éjjel tizenegy órakor újra összejöttek. Károlyi beszélt először az értekezleten. Elmondta, hogy már napokkal előbb bejelentette Wekerlének, hogy cselekedni fog, Tudja, hogy a Nemzeti Tanács megalakítása már magában véve forradalmi cselekedet. Mindenki, aki ebben részt vesz, kell, hogy előre leszámoljon az életével. De kell, hogy a nemzet végre felocsudjon a tespedésből és magához ragadja a vezetést, mert meggyőződése, hogy Magyarországot a háboruból kivezetni és újalakítani csak forradalmi uton lehet. Mélyen érzi azt a törénelmi felelősséget, amelyet most magára vállal, de ennek tudatában fog hozzá a cselekvéshez.

Egyhangulag elhatározták a Nemzeti Tanács megalakítását.

Másnap délelőtt már izgatott volt a hangulat. Tudták, hogy a Nemzeti Tanács titokban megalakult és várták a cselekedeteket. A Károlyi-palota egész nap zsufolva volt, egyetemi hallgatók, katonák jöttek, tüntető tömegek vonultak fel, délután kihallgatáson volt Gödöllőn Károlyi, este pedig nagy tiszti küldöttség kereste fel, amely bejelentette 800 tiszti csatlakozását.

Megmozdult az utca is. Az egyetemi ifjuság tüntető körmenetet tartott mindennap. A felosztatott és engedély nélkül újra megalakult Galilei-kör és a Márciusi kör tagjai vezették a tömeget előre a függetlenségi, majd a Radikális Párt elé. A Radikális Párt erkélyéről Supka Géza, Dénes Lajos után egy katonatiszt, dr. Csécsy Imre hadnagy beszélt az ifjusághoz és elszavalta Ady Endre versét: „Véres panorámák tavaszán“, melyet 1913-ban írt a Galileistáknak.

A vers úgy hatott, mintha ma írták volna.

Másnap a Nemzeti Tanács újra összült. Hosszu vita indult meg egy nagyon fontos kérdésről. Közben a telefonhoz hívták Károlyit. Közltek vele, hogy a politikában fordulat várható. Andrassy lesz a külügyminiszter, ő pedig a miniszterelnök. Károlyi megvitte a hírt a tanácskozóknak. A szocialisták Andrassy külügyminiszterségét bizalmatlansággal fogadták. Az volt a feltétel, hogy Andrassyt csak úgy akceptálják, ha nyolc nap alatt megcsinálja a különbékét, ha pedig ez nem sikerül neki, akkor lemond és a külügyek intézése Magyarországot illetően teljesen a magyar kormány kezébe kerül.

Október 26-án reggel a budapesti napilapok a cenzura tilalma ellenére közzéteszik a Nemzeti Tanács következő kiáltványát:

A Nemzeti Tanács proklamációja.

Az abszolutizmus, az osztályuralom és a nemzetiségi elnyomás átkos politikája végveszélybe sodorta Magyarországot.

A vakmerő könnyelműséggel és öntelt rövidlátással felidézett háboru nemzetünk legjavát céltalanul vágóhídra vitte és felőrölte az ország népének legértékesebb szellemi és anyagi erőforrásait. Ugyanez a nyegle, szűkkeblű és fennhájzó politika az egész művelt világot a magyarság ellenségévé tette, mert az egész országot és az egész népet felelősségre vonják az osztrák abszolutizmus, a feudalizmus és bankuralom büneiért. Ugyanakkor, amikor az ellenséges haderők már határainkat szorongatják, egyidejűen szörnyű népi télet van kialakulóban Magyarország jövő sorsa felett.

E rettenetes helyzetben vezérek és irányító nélkül áll a magyar nemzet az előnyomuló ellenség s a már-már bizalmukat vesztett nemzetiségeink kettős frontja között. A nyolc év előtt pénzrel, erőszakkal és korrupcióval összehozott magyar parlament minden szellemi és erkölcsi tekintély nélkül áll ugy idehaza, mint a külföld előtt, a belőle kikerült elvtelen, ígéreteit megszegő, programtalan, most már megbukott kormány pedig a közgyűlölet és közmegvetés tárgya lett. Akkor, amikor egész nemzeti és kulturális sorsunkról fognak dönteni; amikor új, erőteljesebb nemzeti államok alakulnak ki határainkon, amikor a nemzetek önrendelkező joga alapjaiban fogja felforgatni a régi alkotmányokat: ugyanakkor nálunk tovább tombol a vak osztályönzés s a nemzetieskedő elfogultság szelleme; ugyanakkor olyan parlament és kormány rendelkezik jövőnk felett, mely semmiféle nemzeti és szociális érdeket nem képvisel, amely csupán szűk osztály- és csoportérdekekért, valamint idegen külpolitikai erők engedelmes játkészere.

Ily körülmények között az alulírt pártok, mint az ország valóban demokratikus erőforrásainak egyedüli politikai szervezetei, súlyos erkölcsi felelősségünk teljes tudatában elhatároztuk, hogy megalakítjuk a Magyar Nemzeti Tanácsot.

Központi szerve kíván ez lenni minden olyan mozgalomnak és törekvésnek,

amely Magyarország megmentésére és korszerű újjászervezésére irányul.

Csakis egy alapjaiban megreformált, gyökereig demokratizált, az európai kultúrérettel közös vérkeringést folytató új Magyarország biztosíthatja egvrészt a magyar állam fennmaradását, másrészt pedig tisztas helyét a művelt nemzetek ama társaságában, mely egyedül hivatott tartós békét nyújtani a megkínzott emberiségnek.

Ezen országmentő céljai elérésére a Magyar Nemzeti Tanács minden párt-, osztály-, vallás-, nyelvi és faji szempontot félretéve számít minden dolgos és az ország érdekeit szíven hordó polgártársunk lelkes közreműködésére, mert csak a milliók testvéri szolidaritása lehet egy jobb és tisztább jövő forrása. Csakis a város és a falu testvéri szövetségéből születhetik meg az új Magyarország.

De a tiszta szándéku és jóakaró embereknek ez a szövetsége csak akkor lehet hatékony és eredményes, ha pontosan meghatározzuk azokat az alapelveket, amelyek a magyar népet a mai végveszedelemből kivezethetik. E célból a Magyar Nemzeti Tanács a következő pontokban foglalja össze ama legsürgősebb feladatokat, amelyek nélkül el se tudja képzelni az ország megmentését és a jobb jövő előkészítését:

I. A mai korrumpált parlament és kormányrendszer, amelyben az ország nem képviselődik, de ellenségét látja, — haladéktalanul eltávolítandó.

II. Késedelem nélkül biztosítandó Magyarország teljes függetlensége, úgy külpolitikai, mint gazdasági és katonai vonatkozásban. A magyarországi seregek a külföldről visszahozandók, a külföldiek hazájukba visszarendelendők.

III. Az immár teljesen reménytelen háborunak azonnal véget kell vetni s a megkötendő békénél vagy fegyverszünetnél egyes-egyedül Magyarország érdekeit szabad figyelembe venni, a német szövetség felbontásával.

IV. A képviselőházat azonnal fel kell oszlatni és az új választásokat ki kell írni. Haladéktalanul törvénybe iktatandó a teljesen általános, egyenlő, titkos, a nőkre is kiterjedő választójogi rendszere, mely a vármegyei és községi életben is tüstént keresztülvendő.

V. A népek önrendelkezési jogát késedelem nélkül biztosítani kell orszá-

gunk nem magyar ajkú népei számára a wilsoni elvek értelmében, attól a reménytől áthatva, hogy Magyarország területi integritását ezek az elvek nemcsak nem veszélyeztetik, de biztosabb alapokra helyezik. A nemzetiségek kulturális és helyhatósági önkormányzata a lehető legmesszebbmenőleg kiépítendő, hisz a különböző kulturák békés versenye csak javára lehet az ország minden népe anyagi, szellemi és erkölcsi fejlődésének. Ezen az új Magyarországon értelmét vesztené a nemzet és a nemzeti-ségek közötti régi megmérgezett különbség. Az ország az egyenrangú népek testvéri szövetségévé alakulna át, mert közös gazdasági és földrajzi összetartozás, nem pedig nemzeti féltékenykedés az, ami miatt fentartani kívánjuk az ország területi integritását. Ezen összetartozás józan felismerésétől, nem pedig a kényszer erejétől várjuk azt, hogy az ország összes népei a régi sorsközösségben megmaradjanak.

VI. Biztosítani kell az egyesülési és gyűlekezési szabadságot. A cenzurát, amely immár nem véd semmiféle hadiérdeket, hanem csak önző párt- és osztálytörekvések leplezésére alkalmas, el kell törölni és intézményesen kell biztosítani a sajtó- és gondolatterjesztés szabadságát.

VII. Általános amnesztia adandó minden politikai bűntett miatt elítéltnak, úgy polgárnak, mint katonának, a folyamatosan levő politikai perek pedig beszüntetendők, úgy a polgári, mint a katonai bíróságoknál.

VIII. Megfelelő bel- és külpolitikai rendszabályokkal gondoskodni kell arról, hogy a fenyegető inség elháríttassék.

IX. Nagyszabású, a népet földhöz jutató birtok- és szociálpolitikai reformokkal a dolgozó népnek, különösen pedig hazatérő katonáinknak életsorsát hatékonyan javítani kell. A túlcngó tökefehálmózás megakadályozandó és a közélelakra messzemenően igénybeveendő.

X. El kell ismerni az újonnan létrejött ukrán, lengyel, cseh, délszláv és osztrák-nemzet nemzeti államokat s meg kell őket győznünk arról, hogy a független és demokratikus Magyarország nemcsak nem ellenzi jogos életigényeik kielégítését, de kész velük minél bensőbb gazdasági és politikai szövetségre lépni, attól a meggyőződéstől vezetve, hogy ezek az

államok is respektálni fogják a mi nem kevésbé fontos érdekeinket.

XI. Alkalmas képviselők kiküldésével gondoskodni kell arról, hogy a művelt külföld előtt ke'lo megvilágításba helyezésen a magyar demokrácia igazi céljai és kidomboríttassék az a teljes érdekszolidaritás, mely a magyar népet a nem magyar testvérepekhez fűzi.

XII. Az általános békekongresszusra Magyarország képviselőiben oly férfiak küldendők ki, akik fentartás nélkül barátaai a leszerelésnek, a kötelező békebírósnak és a nemzetek ligájának. A breszt-litovszki és a bukaresti békeszerződések megsemmisítendők. A háboru és béke kérdéséről a népképviselőt döntsön.

Ezen égetően sürgős feladatok megoldásán kíván dolgozni a Magyar Nemzeti Tanács s eme munkájában csatlakozásra hív fel mindenkit, aki becsületesen és utógondolat nélkül akarja az azonnali magyar békét, a demokráciát, a nemzeti-ségek egyenjogusítását, a nemzetek szövetségét, a föld felszabadítását és a dolgozó nép erőit fokozó modern szociálpolitikát. Köriök, egyesületek és szervezetek is jelentsék be kiküldötteiket.

Reméljük, hogy az ország más anyanyelvű népei is, hivatott megbízottaitak útján, ezen a közös alapon velünk együtt fognak dolgozni az új Magyarország kivívásáért. Arról is meg vagyunk győződve, hogy ezt a Magyarországot megmentő és népét felszabadító programunkat a magyar katonaság is egész erejével támogatni fogja.

Végül felhívjuk az összes külföldi népeket és kormányokat, hogy minden Magyarországot érintő ügyben a mai kormányhatalom helyett, amely immár teljesen elvesztett minden összefüggést a dolgozó magyarsággal, a Magyar Nemzeti Tanácssal keressenek közvetlen kapcsolatot, mint amely egyedül hivatott ama magyar nemzet nevében beszélni és cselekedni, amelynek vére és munkája tartja fenn Magyarországot.

Csatlakozó bejelentéseket elfogad:

a Károlyi Mihály elnöklété alatt álló függetlenségi és 48-as párt. (irodája IV., Gizella-tér 2. szám):

a Magyarországi Szociáldemokrata Párt titkársága (VIII., Conti-utca 4. szám):

az Országos Polgári Radikális Párt, irodája (VI., Andrássy-ut 48. szám.).

Annak jeléül, hogy fenti követeléseinket az ország egész népe helyesli és támogatja, e hó 27-én, vasárnap délután 3 órakor az országház előtti téren, gyűlést tartunk. Jelenjen meg ott mindenki, aki akarja a szabad, független, népeinek jogot és kenyeret adó Új Magyarországot.

*A függetlenségi és 48-as Károlyi-párt
A magyarországi szociáldemokrata párt
Az országos polgári radikális párt.*

A kiáltványt közlétező lapokat az ügyesség természetesen elko-boztatta.

Szombaton, október 26-án este nyolc órakor a király újból hivatta gróf Károlyi Mihályt, aki aznap már egy ízben kihallgatáson volt.

— Megint hivattam, — mondotta a király. — Kérem, legyen egy kis türelemmel, most vacsorához kell ülnöm. Addig is gondolkozzék újból a dolgok felett és aztán adjon választ nekem, hogy tudja-e vállalni a miniszterelnökséget az ismert feltételek mellett.

Aznap délután volt a baloldali pártok vezéreinek sorozatos kihallgatása. A király az „ismert feltételek” alatt azt a kibontakozási tervet értette, amely a kihallgatásokon a tanácskozás tárgya volt s amely szerint a baloldali pártok koncentrációjában a belügyi, igazságügyi és honvédelmi tárcákat a balközép pártjai kapják, míg a többi Károlyiék, a szocialisták és a radikálisok közt oszlik meg. Ezt a tervet Károlynak el kellett fogadtatnia a szocialistákkal, akik ehhez akkor még nem járultak hozzá.

Alig, hogy a király Károlyival ezekről a dolgokról beszélt, a telefonhoz hívták. Károlyi egyedül maradt, föl és alá sétált a király dolgozószobájában. Majd az ablakhoz állt és onnan beszélgetett Kunfiával, Garamival és Jászival, akik lent kihallgatásra a kertben várakoztak. Közben vissza-vissza nézett az ajtó felé, hogy nem jön-e vissza a király.

Husz perc múlva megjelent az ajtóban a király.

— Kérem gróf ur, — szólott — majd vacsora után folytatjuk.

Károlyi is elment vacsorázni. A kihallgatás lefolyása, a király nyilatkozatai, az a kérése, hogy a szocialistákat feltétlenül nyerje meg ennek a kibontakozásnak, Károlyiban joggal azt a föltevést ébresztette, hogy ő a designált miniszterelnök. Vacsora után a gödöllői kastély egy másik nagy termébe vezették. Nem oda, ahol délután tárgyalt vele a király. Azt mondták, hogy itt várjon audienciára.

De nem a király jött. *A királynő lépett be a terembe*, akinek a délutáni kihallgatáson mutatta be a király Károlyit.

Károlyi az első pillanatok zavarában nem tudta, mire vélni a dolgot. Azt hitte, talán tévedés, más terembe vezették. De a királyné egyenesen feléje tartott. Odalépett hozzá és így szólott.

— Kérem Méltóságodat, *segítsen rajtunk... Ugy hallom, hogy forradalomban vagyunk... Segítse a férjemet, mindenképpen megérdemli... Mi Önben bízunk...*

Károlynak nem volt ideje szólani. A királyné elbucszott tőle és kiment a teremből.

Most a király dolgozószobájába hívták.

— Kérem, kísérem engem Bécsbe! — fordult hozzá a király. Nem-sokára indulunk. Ezután magyarázólag közölte Károlyival, hogy Bécsben az újonnan kinevezett osztrák kormánnyal lesznek sürgős és fontos tárgyalások, amelyeket most nem beszélhet meg vele, mivel a vonat már indul, legjobb lesz, ha az udvari vonaton együtt felmennek Bécsbe s majd az uton megbeszélik a dolgokat.

Gróf Károlyi Mihály még Gödöllőről két levelet írt, egyet Batthyánnak, egyet pedig Kunfinak. Ezek-

ben arra kérte őket, hassanak oda, hogy a vasárnapi népgyűlés méltóságteljesen, de nyugodtan, minden zavar nélkül végződjék.

Károlyi, ahogy volt, minden podgyász nélkül, felutazott Bécsbe. Rákoscsabán beszállt az udvari vonatra gróf Hunyady József főudvarmester. Ekkor már észrevette Károlyi a főudvarmester nyilatkozataiból, hogy csunya játék folyik körülötte, hogy vissza akarják vinni a már megtörtént designálást. *Károlynak igen heves szóváltása volt a főudvarmesterrel.*

Látványlag gróf Hunyady József főudvarmester is úgy beszélt Károlyival, mint designált miniszterelnökkel.

— Szállj meg Schönbrunnban! — mondotta neki, amikor a bécsi tartózkodásról beszéltek.

— Kösönöm, nem mehetek oda. Különb, amíg kinevezésem meg nem jelenik, nem beszélek senkivel sem. A Bristolban leszek, ha van üzenetek a számomra, küldjétek oda.

Reggel a bécsi pályaudvaron Károlyi ismét találkozott a királlyal és a királynéval, akik nagyon melegen és szívélyesen elbucsztak tőle.

Károlyit már kora délelőtt szállóbeli lakásán az osztrák kormány tagjai és magasrangú tisztviselők keresték fel, akik főként Ausztria élelmezése dolgában akartak vele tárgyalni.

Dél lett, de semmi híradást nem kapott az udvartól. Érdeklődni akart, hogy maradjon-e még, vagy visszautazhat-e Pestre?

Nem tudta a kabinetiroda és a főudvarmester titkos telefonjait. Szerencsére ott volt Medve Miklós, a király személye körüli minisztérium osztálytanácsosa, aki megmondta neki a titkos vonalak számait.

Azt felelték, hogy még félóraig várjon, aztán választ kap.

Közben jött egy bécsi újságíró, aki elmondta neki, hogy Lammasch

az új osztrák miniszterelnök. Károlyi azonban egy lépést sem tett, nem mozdult ki a szállóból, sőt még gróf Andrássy Gyulával sem beszélt, aki ugyanabban a szállóban lakott.

Félórával későbbben megszólalt a telefon és gróf Hunyady József főudvarmester jelentette Károlynak, hogy visszautazhat. A pályaudvaron találkozni fog József főherceggel, aki majd közli vele a továbbiakat. A pályaudvaron tudta meg Károlyi a főherceg homo regiusi megbízatását.

Károlyi pártja látta, hogy vezérével az udvar politikai intrikái csuf játékot tiznek, hogy csak azért csalták Bécsbe, nehogy vasárnap, október 27-én jelen lehessen a szövetkezett pártok tíntető népgyűlésén. Attól féltek, hogy már akkor megmozdulnak a forradalmi tömegek, ha a nép megtudja, hogy a király által már felajánlott kabinetalakítást visszavonták.

Október 28-án, hétfőn, József főherceg mint homo regius folytatott tárgyalásokat, amelyeket már igen izgatott hangulat kísért.

A függetlenségi párt előtt esténként nagy tömegek gyülekeztek s mind türelmetlenebbül cselekvésre szólították fel Október 28-án este a nép át akart menni József főherceghez hogy kívánságait tolmácsolja a homo regius előtt. A Lánchid-nál többszörös sortűz fogadta őket.

Károlyi épp akkor jött vissza József főhercegtől s midőn meghallotta a Lánchidnál történt eseményeket, felkiáltott:

— Nem engedhetem, hogy vér folyjon én miattam. Mindent el fogok követni, hogy szövetségeseink engedjenek és a többi baloldali pártokkal is résztvegyenek a kormányban.

Az Apponyi—Andrássy-párt három helyet követelt a minisztériumban: a belügyi, igazságügyi és a honvédelmi tárcát. Károlyi erre is

hajlandó lett volna, csak hogy a kibontakozás rázkódtatások nélkül menjen végbe. De a szövetségesei kivált a szocialista párt, a belügyi tárca kérdésében tovább sem akartak engedni és ragaszkodtak ahhoz, hogy belügyminiszter a Károlyi-párt tagja legyen. A többi kérdésben, tehát a baloldali koncentráció újrafelvételében ők is engedtek, csak a belügyi tárca helyett a közéleti tárcát kínálták az Apponyi-Andrássy-csoportnak. Ezen az egy tárca-kérdésen akadt meg október 28-án este a bélcés kibontakozás.

A forradalmat megelőző hét pénteken megalakult a Katonatanács, amely a Nemzeti Tanáccsal karöltve dolgozott. A Károlyi-pártba már korábban beléptek fiatal tisztek, zászlósok, hadnagyok, főhadnagyok, nagyrészt olyanok, akik tanulmányi szabadság címén jöttek haza és mindsűrűbben vettek részt politikai mozgalmakban. A Katonatanács elnöke *Csernyák Imre*, a léghajós testületbe beosztott tényleges százados lett, vele együtt tevékeny tagjai voltak a tanácsnak *Szilágyi, Madocsay és Bán Tivadar* főhadnagyok és *Sós* tüzérszászlós.

Egy Diáktanács is alakult, amelynek dr. *Pap* és *Lőrinczy* voltak a vezetői s amely a forradalmat megelőző napok mozgalmaiban utcai tüntetéseiben élénk részt vett. Egyetemi hallgatók és hallgatónők nemcsak egymás között agitáltak, hanem a katonák között is híveket szereztek annak a mozgalomnak, amely első sorban belső rendszerváltozást akar, Károlyi miniszterelnökségét a mielőbbi béke és a független Magyarország programjával.

Amikor a Katonatanács megalakult, akkor még nem volt meg a kapcsolat a nagy tömegekkel, az ipari munkássággal és csak később, amikor a Károlyi-párt tagjai megérezték, hogy a cselekvéssel nem lehet sokáig várni, akkor vállalkoztak né-

hányan, köztük *Szántó Béla* honvédhadnagy, hogy az együttműködést a Katonatanács és az ipari munkásság között megteremtik.

Az első lépés ebben az irányban a forradalom előtti kedden, október 29-én este történt, amikor a Katonatanács tagjai a nagyobb gyárak bizalmi férfiival értekezletet tartottak és elhatározták, hogy a készülő eseményekben egyöntetű eljárást követnek.

A Munkás- és Katonatanács a Nemzeti Tanáccsal állandó érintkezésben volt. A munkásság nap-nap után követelte, hogy kezdjék meg az akciót, rendelkezéseket kértek a legközelebbi napokra s a vezetőség csak nagy nehezen tudta őket lecsillapítani, illetőleg rávenni arra, hogy a forradalmi eseményeket későbbre tolják ki.

De az események hatalmas tempóban fejlődtek. A Nemzeti Tanács hétfőn bevonul az Astoria-szállóba, akaratlanul is intézkedő hatalom lesz belőle. Nagy gyárak, vállalatok fordultak hozzá, sőt a vasut is, hogy bizonyos nyersanyagok kiviláthatók-e. Valósággal rákényszerítették az intézkedésre. A Nemzeti Tanácsnak eredetileg az volt a terve, hogy felhívást intéz a magyar tisztekhez és katonákhoz, jelentkezzenek a fronton a parancsnokoknál és kérjenek engedélyt arra, hogy hazajöhessenek az ország határainak megvédelmezésére. Károlyi hiábavaló bécsi utazása, az itthonlevő katonáknak cselekvésre való sürgetése, az egyre fokozódó izgalom azonban belekényszerítették a Nemzeti Tanácsot, hogy azonnal vegye kezébe az ország vezetését.

A kaszárnnyakban kezdett a fegyelem meglazulni, a parancsnokságok még lázasan kutatták a mozgalom vezetőit és beidéztek mindenkit, akiről csak sejtették, hogy valami része van a dologban. Szerdán délelőtt a Katonatanács tagjai a Me-

teor-szállónak egyik harmadik emeleti szobájában jöttek össze titkos megbeszélésre. A katonai parancsnokság megtudta a dolgot és alig tanácskoztak félórát, valaki bekiáltotta a terembe: „Jön a rendőrség!” Mindenki kalapja, kabátja után nyult és rohant le a lépcsőn. A tisztek tulnyomó része civilben volt. Akik uniformisban voltak, azok a kapu alatt beugrottak a szálló kávéházába. Épp az utolsó pillanatban, mert a következő percben már szuronyos katonák tisztek vezetésével benyomultak a szállóba.

Kedden este csatlakozott a budapesti rendőrség a Nemzeti Tanácshoz. Ez végleg eldöntötte a katonaság aktivitását is.

A mozgalom vezetői még mindig el akarták halasztani a nagy eseményeket megindító elhatározásokat, mert nem volt teljesen befejezve a szervezés, még nem voltak beosztva a forradalmi pártokhoz csatlakozott katonai alakulások, nem állapították meg, hogyan fog a munkásság a katonasággal együtt működni és hogy a forradalom milyen eszközökkel fog dolgozni.

Szerdán délelőtt sergesszemlét tartottak a vezetők a Budapesten állomásozó csapatok fölött és számbavették, hogy a forradalom kitörésének pillanatában milyen fegyveres erőre számíthatnak. Magukat a Katonatanács vezetőit is meglepte, hogy a budapesti helyőrségnek és karhatalmi készségnek csaknem minden nagyobb alakulata a forradalom pártjához csatlakozott. Nem kevesebb, mint nyolcvan karhatalmi század állott a Katonatanács rendelkezésére és várta annak parancsait. A Katonatanács ezeknek az alakulatoknak a tisztjeivel és legénységével külön-külön bizalmi férfiak útján érintkezett.

A szervezés és irányítás Csernyák Imre százados és Szántó Béla honvédhadnagy érdeme. Amint ők a Katonatanácsot megalakították, egy-

másután jelentkeztek náluk tisztek, legénység és nemsokára meg volt szervezve a nyolcvan karhatalmi alakulás csatlakozása. Ezekkel bármelyik pillanatban rendelkezhettek, csak az utasítást várták. Részben kaszárnnyakban, részben azokon kívül, gyárudvarokon, barakkokban voltak elhelyezve. A zászlóaljparancsnokok nem tudták a legénység hangulatáról, a csatlakozás tudtukon kívül történt, de a századparancsnokokat majdnem kivétel nélkül megnyerték a mozgalomnak.

Ezidőtájt még azt sem határozták el, hogy milyen alakulások, mely középületeket fogják megszállani, csak azzal voltak tisztában, hogy milyen stratégiai pontok és közintézmények elfoglalása szükséges, hogy a forradalom berendezkedhessék. Az első dolog volt a telefonközpontnak megszállása, hogy onnan irányíthassák a kezükben lévő katonai erőt és megakadályozhassanak minden a forradalom leverésére irányuló kísérletet. Amikor az események a forrponthoz jutottak, nem voltak még tisztában azzal, hogy mekkora az a fegyveres erő, amelyet a régi rend a forradalom letörésére felhasználhat.

A katonai parancsnokság még rendelkezett a bosnyák csapatokkal. A Katonatanács most már ezeknek a megnyerésén fáradozott. A katonákkal a tanácsnak egyre gyarapodó tisztikara tárgyalt, a szervezés és irányítás munkáját pedig a háttérből Szántó végezte, aki kifelé egyáltalában nem szerepelt, nehogy a hatóságok esetleg figyelmesek legyenek reá és letartóztathassák.

Szerdán egész nap együtt voltak, délelőtt még úgy állott a helyzet, hogy péntekre várták a cselekvés napját. A péntek azonban nem mutatkozott alkalmasnak, mert ünnepnapp volt, másnap pedig szombat, hérfizetés napja lévén, nem akarták a munkásságra való tekintettel elhatározni az aktivitást, nehogy mun-

kabériket elveszítsek. Ezért abban állapodtak meg, hogy *hétfőre, november negyedikére, halasztják a forradalom kitörését.*

Szerdán délután váratlanul kedvezőtlen híreket kapott a Katonatanács. Báró Lukachich, Budapest karhatalmi parancsnoka, ugyanis megtudta, hogy mely alakulások csatlakoztak a forradalomhoz és ezeket a karhatalmi csapatokat kezdték elvezényelni Budapestről. A 32. gyalogezredet határvédelmi csapatnak rendelték ki és előkészítették az indulásra.

Tisztek és katonák eljöttek a Katonatanácsához, hogy mit csinálnak, menjenek-e? Jöttek még más alakulásoktól is jelenteni, hogy elviszik őket, de mivel az volt a taktika, hogy az eseményeket a jövő hét elejére halasztják, a Katonatanács úgy határozott, hogy inkább feláll-dozza ezeket a csapatokat, semhogy megtagadják az engedelmisséget s ezzel arra terelje a parancsnokságok figyelmét, hogy a forradalom számára itt már teljesen elő van készítve a talaj.

Közben azonban oly események történtek, amelyek megváltoztatták a kidolgozott tervet. Egy tüzerűteg legénysége egy százados vezetésével a pályaudvarról visszafordult és a Károlyi-párthoz jött. Megtagadta az engedelmisséget egy gyalogsági menetszázad is, ezt a Katonatanács a Reáltanoda-utcai reáliskolában helyezte el. A katonai parancsnokság megtudta ezt, délután letartóztatta a Katonatanács néhány tagját, a menetszázadot pedig lefegyverezte.

Ekkor már látni lehetett, hogy a katonai parancsnokság maga is érzi, hogy inog a talaj alatta s hogy tehetetlen a forradalmi áramlattal szemben. A letartóztatásra kiküldött tisztek, katonák valami érthetetlen udvariassággal bántak az engedelmisséget megtagadó tisztekkal és legénységgel. Valósággal könyörgésre fogták a dolgot, senkit

nem mertek igazolásra felszólítani. Megjelent pl. egy tiszt járőr a Nemzeti Tanács helyiségében, megmondta neki, hogy a Katonatanács melyik teremben ülésezik s a járőrt vezető törzstiszt mégis a szomszéd szobába nyitott be.

— Van itt valaki a Katonatanácsból? — kérdezte. Egyszerre többen is jelentkeztek.

— Mi is azok vagyunk!

— Bocsánat, én csak a parancsot teljesítem! — szolt udvariasan és sietve eltávozott anélkül, hogy valakit is igazoltatott vagy elvitt volna.

Máshol letartóztatottakat szabaddonbocsátottak, ha valaki, akár ismeretlen is, azt mondta, hogy „kérem, én ezért az emberért kezességet vállalok.”

Szerdán délután már olyan volt a hangulat, hogy az események ki-robbanását nem lehetett többé megakadályozni. A Katonatanács a munkásság vezetőivel este hét óra-kor tanácskozássra ült össze s magántisztviselők Erzsébet-körúti kör-helyiségében, ahol megbeszölték a munkásság részvételét és mindent a részletekig a legpontosabban megállapítottak. Beszámoltak a vezetők arról, hogy a munkásság nagy része fel van fegyverezve és arra az esetre, ha a katonai erő a munkások akaratával szembe akarna szállani, fegyverrel fognak ellenállani. Harmincezer budapesti munkás volt felfegyverezve municióval, puskával és kézisgránáttal.

A fegyvereket a munkásság a Soroksári-úti fegyvergyárból, kaszárnnyákból és más gyárakból szerezte. Már kedden tudomására jutott a rendőrségnek, hogy hétezer puskát eltűnt a fegyvergyárból. A katonai parancsnokság azt az utasítást adta az állami és a katonai rendőrségnek, hogy a fegyvereket a munkásoktól minden áron kobozzák el. Szűcs János államrendőrségi detektívesportvezető kedden délután megbízást kapott, hogy embereivel menjen ki a fegyvergyárba, ott rendel-

kezésére bocsátják a munkások lakásjegyzékét és szerdán reggel, amikor a munkások megjelennek a gyárban, katonaság fogja kordonnal körülvenni az egész telepet, onnan senki ki nem mozdulhat és ezelőtt a detektívek megfelelő rendőri és katonai segítséggel megjelennek valamennyi munkás lakásán és a fegyvereket elszedik.

A detektíveknek napi 500 korona külön jutalmat ígértek, azonkívül megígérték, hogy e munka fejében öt évet külön beszámítanak a nyugdíjukba. Ugyanezért a munkáért a katonai rendőrségnek napi 300 koronát, az államrendőröknek pedig napi 200 koronát ígértek, teljes siker esetén pedig még külön jutalmakat.

Amikor a munkásság vezetői ezt megtudták, futárokat küldtek ki, hogy szerdán hajnalban álljanak a soroksári-úti villamos végállomáshoz és mondják meg minden fegyvergyári munkásnak, hogy azonnal menjenek vissza a lakásukra és rejtse el a fegyvereket. Ez még kedden este történt, ugyanakkor, amikor a budapesti rendőrségnek egy küldöttsége már a Nemzeti Tanácsnál volt, hogy az egész rendőrség csatlakozását bejelentse. A Nemzeti Tanácsnál rögtön figyelmeztették, hogy a fegyvergyári munkások ellen milyen rendőri akció van folyamatban. *Szentkirályi* rendőrtanácsos megnyugtatta a munkásokat, hogy ne csináljanak semmit se, mert a detektívek nem fogják ezt a parancsot végrehajtani.

Az a karhatalmi század pedig, amelyet kiküldtek, hogy a fegyvergyár körül kordont vonjon, szintén azok közé tartozott, amelyek már a Nemzeti Tanácshoz csatlakoztak, úgy hogy a fegyverek visszaszerzéseért indított akció nem járt eredménnyel. Az események most már villámgyors egymásutánban követték egymást. A Nemzeti Tanács ki-nyomatta *Várnai Zseniek* „Katona-

fiamhoz” című versét és azt apró röpcédulákra szerdán délelőtt szétosztatta a laktanyákban és a különböző helyeken felállított karhatalmi készütségeknél.

A forradalmi események megindulásának legközvetlenebb előzménye egy hatalmas utcai tüntetés volt. Szerdán, október 30-án kora délután, amikor a munkás és a katonatanács tagjai még arról tanácskoztak, hogy hétfőre fog megérni a helyzet, egy pár lelkes fiatal tiszt, akik az Astoriában felelősködtek a Nemzeti Tanácsra, elindult, hogy katonákat, polgárokat felvonulásra toborozzon. Mindenkit megszólítottak az utcán, bementek kávéházakba, rövid lelkesítő beszédeket mondtak, egypáran elszavalták *Várnai Zseninek* „Katonafiamhoz” című versét, amelynek refrénje: „Ne löj fiam, én is ott leszek!” gyújtó hatást volt. Katonák, polgárok felugrártak az asztaloktól és követték a tiszteket.

A Rákóczi-úton és a Nagykörúton minden kávéházba és vendéglőbe bement egy tiszt, a századokból ezrek lettek, a széles Nagykörúton mindenkit magával ragadott a lelkesen tüntető tömeg. Aki szembe jött velük, megfordult és követte őket. Az Erzsébet-körúton a Magántisztviselők és Kereskedelmi Alkalmazottak Országos Szövetségében a Munkás- és Katonatanács épen együtt ült, amikor közeledett hangos énekszóval a forradalmat és a köztársaságot éltető sok ezernyi tömege. A Munkás- és Katonatanács embereire oly mély hatást gyakorolt a népek ez a spontán megmozdulása, hogy belátták: itt már nem lehet tovább tárgyalgatni, a szenvedélyek kitörését nem lehet feltartóztatni. A szövetség helyisége előtt megállt az óriási tömeg, aztán onnan az Andrassy-úton a Károlyi-pártkör elé vonult. Ott már ezrével álltak az emberek, úgy hogy ez a tüntető menet nem juthatott a pártkör ablakai alá.

Itt egészen katonák vették kezükbe a vezetést, nem törődve azzal, hogy talán életükbe kerülhet az, amit most tenni fognak. Egy tisztet vállukra kapnak, az beszédet mond a sok ezer katonához, *feloldja őket esküjök elől és megesketi mindannyiukat, hogy Magyarország függetlenségeért és a békéért életüket is készek feláldozni.*

A kardok kirepültek a hüvelyekből, száz meg száz tiszt, ezer és ezer katona esküdött fel a Nemzeti Tanácsnak. A mámoros hevületben a katonák, tisztetek letépték sapkájukról a rozsat és a forradalom fehér virágát tűzték helyébe. Órákig tartott ez a tüntetés a Gizella-téren, a városban hirtelen futott, mindenfelől jöttek katonák és egy felszólításra odaállottak közéjük.

Közben a tömeg egy része az Astoria-szálló elé vonult. A Nemzeti Tanács helyiségei zsúfolva voltak, a munkások és a katonák vezetői maguk sem tudtak helyet kapni, a folyosó egyik sarkában húzódtak meg és ott tárgyaltak arról, hogy meddig és hogyan lehetne még a forradalom kitörését halasztani. Sokan már hazamentek közülük, az éjjel-nappal szakadatlanul folyó tanácskozásokban kimerültek, amikor egyszerre hirnök jön és jelenti:

— Két menetszázadot most indítanak a keleti pályaudvarról a haretérre! Elengedjük őket?

Kinn az utcán már nagyon izzó volt a hangulat.

— Hozzátok vissza őket! — adta ki az utasítást valaki a Katonatanácsból.

Óriási menet indult meg a keleti pályaudvar felé. Legalább 10.000 ember. Ezek betörték a keleti pályaudvarnak már bezárt kapuit, kiszabadították a katonai vonatokból a három menetszázadot, melyek közt egy géppuska osztag is volt s diadalmármorban indultak vissza az Astoria-szálló elé, ahol a Nemzeti

Tanács még mindig együtt volt. A Rákóczi-úton a Népszínház tájékán egy csendőrkülönítmény meg akarta a pályaudvarról visszatérő katonaságot és tömeget állítani. A csendőrök fegyvert használtak. Erre a menetszázad géppuskaosztaga rögtön működésbe hozta ott a Rákóczi-úton a géppuskákat, úgy, hogy a csendőrök elmenekültek. Most már szabad volt az út és az Astoria-szálló előtt állást foglalt a három menetszázad a tömeggel együtt.

Most már bizonyos volt, hogy az eseményeket nem lehet tovább kitolni. A kaszárnyákban is tetőfokra hágott az agitáció. Az 1. honvédegyalogezred kaszárnyájában, a honnan aznap egy menetszázadot és egy karhatalmi készültséget akartak elindítani, megjelent a Nemzeti Tanács több tisztje, *Heltai* főhadnagy vezetésével. Felszólították az ottlevő tisztet, hogy csatlakozzanak ők is a forradalmi párt-hoz. Többen közülük álltak, a többiek azonban óvatosak voltak és azt mondták, hogy még meggondolják a dolgot. A Nemzeti Tanács elé folyton újabb katonacsoportok érkeztek és felesküdték. Semmisem zavarta ezeket a jeleneteket. Csendőrség, rendőrség nem volt a közelben.

Kilenc óra felé azonban a térparancsnokságnak egy karhatalmi készültsége állott az Astoria elé, két ezredes és egy főhadnagy vezette őket. Aki csak tiszt, vagy katona bejött a szállóba, mindenkit igazoltattak.

— Jón Kovács János mezőkövesdi lakos, nagybátyámat keresem! — védekezett az egyik tiszt és a szálló személyzete már ki is állította a Kovács János névre szóló bejelentési lapot, aki tudniillik nem is volt a szállóban.

Az ezredes azonban letartóztatta a főhadnagyot és már egy erős készültség vitt a Kossuth Lajos-utcán

át a térparancsnokságra. Nagy tömeg kísérte a letartóztatott tisztet, aki nem volt más, mint *Heltai* főhadnagy, a későbbi városparancsnok. A Kigyó-téren Buda felől óriási tüntető tömeg közeledett. *Heltai* odakiáltotta nekik: *Éljen a Katonatanács!* A tömeg, amikor meglátta a fegyveres kíséretet, feléje tartott és kiszabadította a főhadnagyot. Azután mindnyájan visszafordultak és az Astoria elé vonultak, ahol őket is feleskették.

A Nemzeti Tanács a künn lejátszódó események hatása alatt elhatározta, hogy a térparancsnokságot elfoglalja. Az Astoria előtt álló tömeg az Irányi-utcába vonult, a térparancsnokság őrségét, amely eleinte ellenállott, hamarosan lefegyverezte, azután behatoltak a hivatalokba, elfoglalták Várkonyi városparancsnokot és törzskarát és fedezetel az Astoriába szállították.

Mikor a Nemzeti Tanács az elfoglalásról értesült, egy bizottság ment ki. Garbai a Kigyó-téren a Werbőczy-szobor talapzatáról intézett beszédet a tömeghez, kérte őket, hogy kerüljék a vérontást, erre nincs is szükség, mert a helyőrség nagy többsége a forradalomhoz csatlakozott.

Közben kinevezték *Heltait* városparancsnoknak, a nevezetes okmányt Fényes László és Garbai írták alá, zsebében az irással öt fegyveres katonával, de nagy tömeg kíséretében *Heltai* bevonult a térparancsnokságra, először elfoglalta a telefonszolgálatot és erős őrségeket állított a fontosabb helyekre. A helyzet eleinte még kritikus volt, de a legizgalmasabb az a másfél óra volt, amely alatt megszakadt a telefonösszeköttetés s amikor híre jött, hogy a terézvárosi telefonközpont ellen csendőröket és bosnyákokat vonultatott fel Lukachich. A Nemzeti Tanács ez alatt elhatározta a város stratégiai fontos helyei-

nek megszállását. A Katonatanács egyik tagja lesíttetett az utcára és sorakoztatta a tömegben levő katonákat. Megint jött egy menetszázad, ezt ketté osztották, egy fél század a terézvárosi telefonközpont, a másik fél század pedig a Józsefvárosi központ elfoglalására kapott parancsot. Az utasítás az volt, hogy végrehajtás után a telefonközpont ki- kapcsolandó, telefonon csak a Nemzeti Tanács beszélhet és csak a Nemzeti Tanácsot lehet felhívni.

Husz perc múlva jött még a telefon értesítés a terézvárosi központból: a parancsot végrehajtottam. Az ittlévő katonai erő csatlakozott, jelentette egy hadnagy. A Józsefvárosból azonban késett a jelentés. Közben megérkezett Forgó távirászfőhadnagy, aki már napokkal előbb elkészítette a telefon kikapcsolásának műszaki tervét és mindjárt átnyújtotta a forgalom korlátozására vonatkozó utasítást. Telefonon csak az beszélhetett, aki tudta a jelszót. A jelszó pedig két óránként változott. Forgó főhadnagy lett a két telefonközpont parancsnoka.

A József-központból is jött hír: a parancsnok nem akarja átadni a központot, a legénység egyik része hajlik hozzánk, a másik része ingadozik. A hadnagy kijelenti, hogy nem fejt ki semmi ellenállást, de a saját fedezetére kívánja, hogy legalább ugyanolyan erős megszálló csapatot küldjünk ki, mint amilyen az övé. Amíg ezek a tárgyalások tartottak, a József-központ személyzete bejelentette, hogy csatlakozik. Ezzel a telefon elfoglalása befejeződött.

A posta és a távirda őrsége, amint megtudta az eseményeket, jelentette, hogy ők is átpártolnak, önként felszólította a Nemzeti Tanácsot, hogy vegye át ott is a parancsnokságot. A Nemzeti Tanács egy polgári biztost és egy hadnagyot küldött ki, megfelelő őrséggel, akik ott is átvették a vezetést.

Ezután egymást érték az események. Két önkéntes letartóztatta a Lehel-utcai közös élelmezési rakárnak parancsnokát, az ezredesi rangban levő Czibulka főgondnokot, továbbá egy főhadnagyot és egy zászlós élelmező tisztet. Behozták őket és miután nem akartak felesküdni, letartóztatták mind a hármat. Kisebb-nagyobb csapatok elfoglalták a Keleti- és a Nyugati pályaudvart, az Osztrák Magyar Bankot, a Vámházat stb. Nem úgy, ahogy kidolgozták a terveket, amelyekben pontosan meg volt jelölve, melyik kaszárnyából milyen erős készenlét hova vonul ki, hanem úgy kellett a csapatokat összetoborozni az elszakadt kötelékekből.

Éjszaka többször is hire jött, hogy a bosnyákokat a Nemzeti Tanács ellen vonultatják fel. Még éjjel röpiratot nyomattak bosnyák nyelven, amelyben megmagyarázzák nekik, hogy mi történt. Egy bosnyák század valóban a főposta ellen vonult, tengerészek mentek eléjük, az első pillanatokban úgy látszott, hogy harcra kerül a sor, több lövés eldördült, aztán közéjük dobta a röpiratokat és ezzel a bosnyákok is meg voltak nyerve. Reggel lett, mire a győzelmek sorozata befejeződött.

Hét óra reggel lehetett, amikor

Riportok a forradalomból.

Az utolsó hídjő.

Az ötvenegy hónapos háború utolsó hídfőállomása a mi számunkra a Lánchíd előtt vonult körbe. Ott mérközött a rendőrkarddal vagdalkozó régi szellem a dübörögve rajtarontó új világgal. Rendőrlovak patáinak ésattogása, rendőrpisztolyok durrogása volt az új élet születésének kísérő zenéje: egy pillanatra a régi matéria győ-

jelentik Károlynak, hogy József főherceg a telefonhoz kéri. A főherceg mellett Hadik áll. Károlyi részletesen beszámol nekik az eseményekről. Hadik arra kérte, hogy jöjjön fel a főherceghez.

— Egyedül nem mehetek, — felelte — csak úgy, ha velem jön a Nemzeti Tanács két tagja is.

Megállapodtak, hogy Jászi és Kunfi megy föl Károlyival. Kérésére József főherceg intézkedett, hogy Lukachich, aki akkor még helyén volt, nem próbál a forradalmi csapatokkal szembeszállni és nem csinál vérontást. Reggel kilenc órakor történt meg a forradalom vezéreinek találkozása a főherceggel és a régi rend miniszterelnökével. Hadik egy percig sem habozhatott, lemondott. A főherceg csak arra kérte Károlyit, hogy a telefonját adják vissza. A királlyal akart beszélni... A dolog a Nemzeti Tanács elé tartozott, ahol az operációs iroda vezetője, egy fiatal, erélyes tiszt, sehogysem akarta megengedni. Ki akarta hallgatni a beszélgetést, soká húzódtak a tárgyalások, míg végre a helyzet amúgy is szükségtelenné tette a telefonforgalom teljes szünetelését. Délután öt órára szabad volt mindenkinek a telefon...

Kemény Ferenc.

retlen tüze ismeretlen érzésnek. Beszéltek hozzá rokonhangok: élesen hangzottak az éjszakában az ismerős szavak és gyújtottak.

Buza Barna — akkor még a fejével játszott és ez áhitatba vonta alakját — a pártkör ablakából mérsz kézzel tördelte a mult vértetét.

— Károlyi fönn van a király képviselőjénél, ahol Bánk bánnal mondhatja: Tiszteletet parancsolok, mert egy megsértett nemzet áll mögöttem!

Alulról fölhördült a sokezer fejű tömeg:

— Vezessetek! Mi megyünk.

— Tudják meg azok, — dörögte *Buza Barna* — akik odafönn a kártyát keverik, hogy ez a játék nagyba, igen nagyba megy. Tudják meg, hogy korona a vízi és aki ezt a parthiet elveszti, az elveszti a koronát is.

Egetverő éljen felett a súlyos szavakra.

A király előtte való nap nevezte ki József főherceget homo regiusnak és a régi világ úgy képzelte, hogy ezzel a kopott fogással most is le lehet fojtani a szellemeket. A tömegben azonban új hangok bugyogtak föl és ezeknek a zengését mindenáron hallani akarták azok, akik régen színlődtek siketem.

Megmámorosodtak. Zsufoltan álltak a tágas téren, a pártkör alatt, összeszorulva a villanylámpák fénykévéiben, fönn az emeleten tüzelő szónokok, az éjszakában meghajló zászlók, a forradalmi dalok, amelyek a csillagos égre szálltak: a tömeg ledobott minden alázatos régi rongyot és beszélni akart azzal, aki előtt eddig kényszerűn bókolt.

Friedrich István egyszerre kiadta a jelszót:

— Föl Budára!

A szándék tiszta volt. Az emberek nem akartak egyebet, csak, hogy

meghallja egészséges hangjukat az, aki eddig csak halk beszédet, finom suttogásokat hallott, meghallja a friss rivalgást a Duna partja mellől, föl a budai Várba.

Elindultak, hogy megmondják József főhercegnek: nem jó az, ahogyan csinálják, a nép nem kívánja és a nép sorsát egyszer végre mégis csak úgy kell intézni, ahogy a népek kedves.

Az éj homályában, a redukált világitás sápadt fényében megmozdult az emberkigyó. Elöl a zászló, mögötte lelkes, danoló, békés emberek. A Gizella-térről az emberkigyó kikanyarodik a Dunapartira. Csuszlik előre az ezüstös folyam partján. Hirtelen megtorpan: a zászló előtt száz lépésnyire mozdulatlan fekete vonal zárja el az utat. Sötét és mozdulatlan, néhol ezüstösen megcsillanó. Katonáság áll ott előre feszített szuronynyal. Talán huszonötven vannak, idősebb magyar bakák várják a tömeget.

Körüldöttük izgatott emberek, csaknem imádkoznak hozzájuk:

— Segitsetek, magyar katonák! Ne hagyjatok el minket!

A néma magyarok csak néznek maguk elé és meggyőződés nélkül előrefeszítik a szuronyt. Az emberkigyó megállás nélkül kuszlik előre. A hátulsók, akik nem tudják, hogy elől katonáság áll és elzárja az utat, szinte könyörtelenül szorítják az elől haladókat Iszonyu pillanatok, amint a tömeg — a közepétől a végéig hangos és vidám — sápadt és riadt fejét nekiszegzi a mozdulatlan sötét vonalnak. Tolja és furja magát előre — fegyvercsövek elé. Az eltűnők halálfelelemben szinte lerogynak, már hallják az iszonyatos vezényszót, látják a fegyvereket, amelyek eddig erre, a vezényszóra elkerülhetetlen biztossággal emelkedtek vállmagasságig, a szemükbe vöröslik a csövek kilobbanó tüze és hallják azt a vérfagyasztó kiáltást, amely a sortűz nyomán kél.

Már csak tíz lépés, már csak öt: a katonák nem mozdulnak. Az emberkigyó előrevonaglik és a tehetetlen elsőket szinte rászorítja a pus-kára tüzőtt acél hegyére. Ösztön-szerű, rémült kapkodással nyulnak az odaszorítottak a szuronyokhoz és ime, a szuronyok félrehajolnak, kitérnek és végül lehanyatlanak. Irtózatossá éljen robban föl és röptül át a folyam fölött. Az imént még halálfélelemben megtorpant emberek előremennek és a katonai kordon belésodródik a tömegbe.

— Éljenek a magyar bakák — hangzik mámorosan, amikor száz lépéssel odébb újra ismétlődik az iménti jelenet. Ez a kordon is félre-áll és most már szabad az út a Lánchid-főig.

A híd előtti terecskén lovasrendőrök állnak zárt sorban. Mögöttük a hidon katonaság. Jobbról-balról csendőrök. A téren kevés ember. Ezek közül néhányan fölkiáltaniak:

— Jönnek!

A lovasrendőrök erre elindulnak és nekirohaannak a bémész tömegnek. Férfiak, asszonyok, gyermekek menekülnek sikoltva a főkapitányság épülete felé. Ezalatt a menet lassan, énekelve kikanyarodik a Dunapalota felől a Lánchid-fő felé. A lovasrendőrök feléjük rugatnak. A vezetők beszélni akarnak a rendőrökkel, Fényes László meg akarja magyarázni, hogy a nép szándéka békés: senki sem hallgat rája: a rendőrlovak hátrafeszült fejjel szemközt néznek a néppel, a rendőrök ideges kézzel kapkodnak kard és pisztoly után. Átmenet nélkül irtózatossá ordítás veri föl az éjszaka csöndjét: a tömeg tiltakozása robban ki és a hangzivatárban hirtelen elpukkan egy lövés.

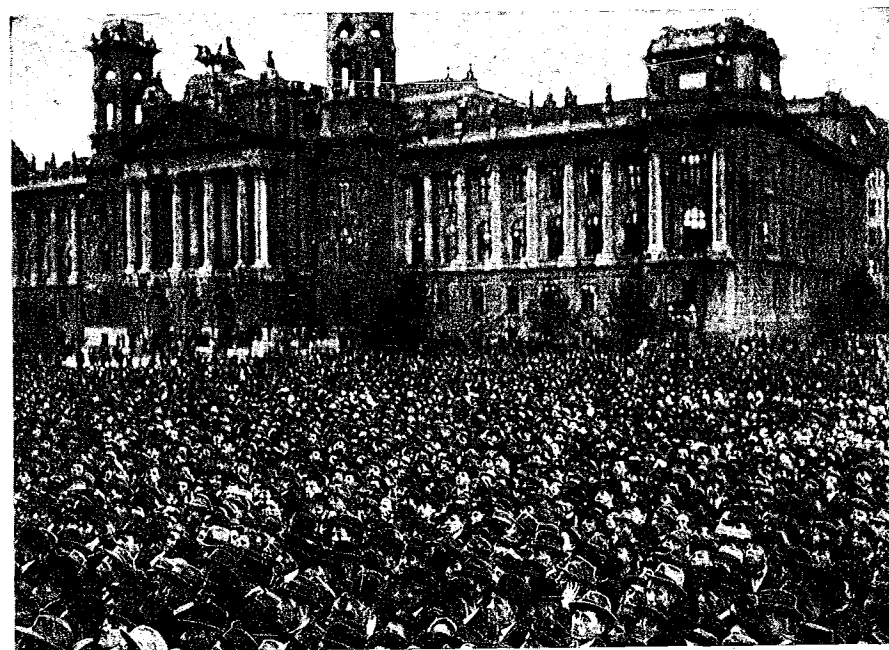
Pillanatokig csak riadt és dühös emberi hangok hallatszanak, azután újra dörren egy revolver. Most hirtelen egymás után négy lövés hallatszik, majd fölesattan egy sortűz.

Gyalogos rendőrök érkeznek mezelen karddal, néhány csendőr szúrásra készen és a fegyverek megindulnak a nép ellen. A rendőrlovak megmozdulnak és rátaposnak az eleven, vérző husra. A rendőrök éles karddal szabdalják a tömeget. Egyenkint, majd együtt dörrennek a fegyverek, egyszerre csattannak, majd szakadozottan pukkannak. Talán öt percig tart az iszonyú lövöldözés az éjszakában. Rettenetes sikongás, borzalmas jajveszékelés tölti meg a teret. A patkók alatt kinlódó, a kardokkal megsabdált, a golyókkal megsebesített tömeg jajgat félelmetesen. De mégsem tángitnak az emberek. Háromszor-négyszer nekipattannak az emberek a fegyvereknek, de mindannyiszor visszazuhaannak véresen. Az emberkigyó megfordul és halálos félelemben furja magát vissza a testbe. Hátról a Himnusz hangjait hozza előre a dumai szél és a fohász hangjai összekeverednek a sebestilték vérfagyasztó jajgatásával. Már menekülnek az emberek, amikor újra és újra altakra indulnak a lovasrendőrök. Már szalad mindenki. Most megindul a katonaság is. Előreszegzett szuronyal, lassu tempóban nyomulnak föl a bakák és időt engednek az embereknek a menekülésre. A menet kompakt része megfordult és a Dunaparton menekült visszafelé, akik szétszóródtak, a város felé vezető utcákon siettek el. Utóbb újra összeverődtek, de csak azért, hogy szidják a rendőröket.

A Lánchid-fő előtti tüközetben nedves, bus éjszakán néhány halott és sebesült terült el a sáros kövezeten. A hatalom győzött, mégis ebben a csatában bukott el. A polgárvértől iszonyodó rendőrök voltak másnap az első jelentkezők és az ő csalakozásuk döntötte el a későbbi elkövetkeztet forradalom sorsát.

Urai Dezső.

Képek a forradalmi napokból.

Népgyűlés az Országháztéren a békéért és a Károlyi-kormány kinevezéséért október 27-én.

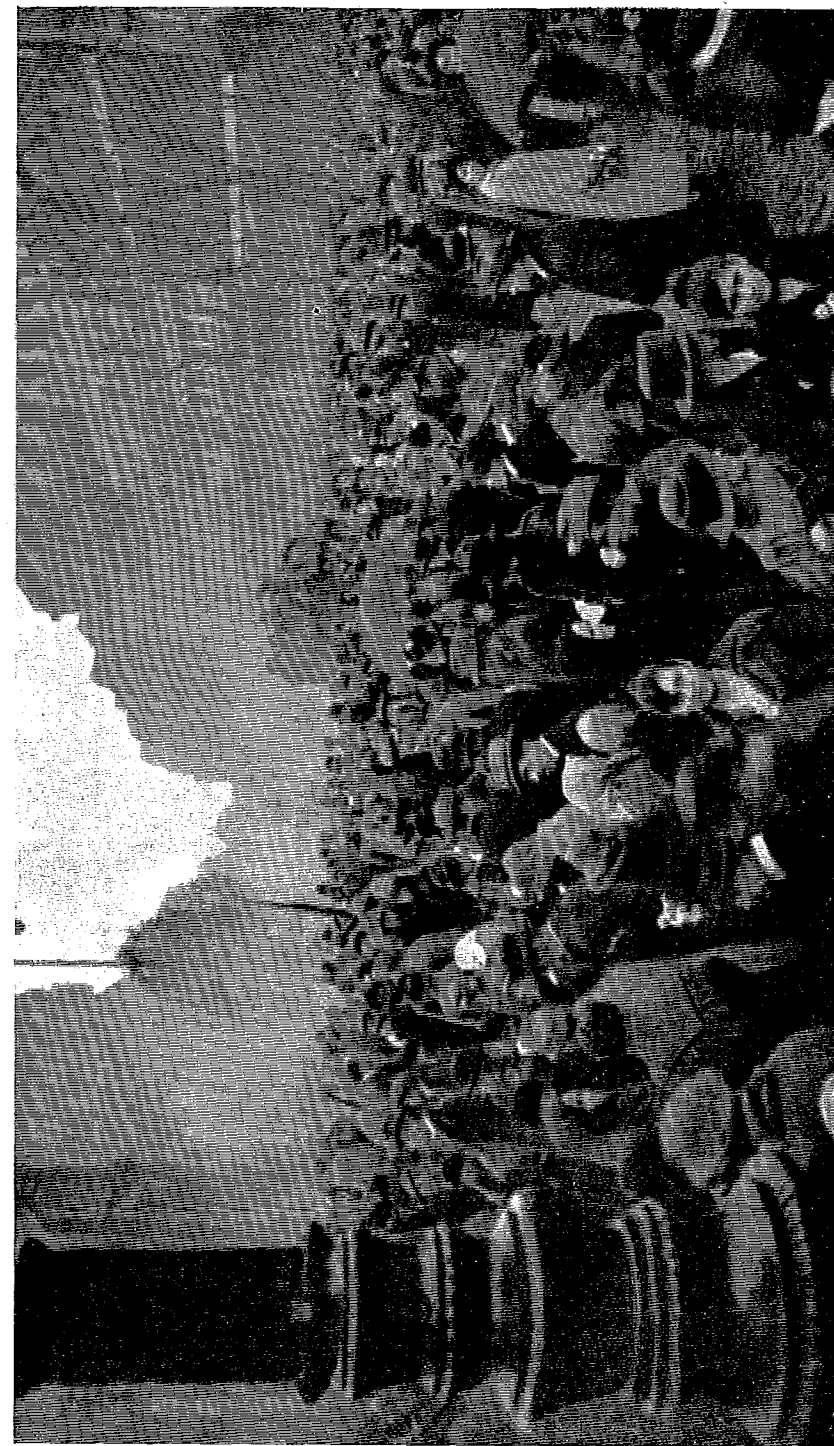

Október 31-én, a forradalom napján, az Astoria előtt.

Éljen a forradalom

A Múzeum-körút a forradalom napján.

A rendőrség csatlakozása.

A forradalom napján a Deák-téren és a Váci-köruton.

A rendőrség elhatározása volt az első komoly forradalmi tény, amely önmagában biztosította a sikert. Ez a csatlakozás eredményezte, hogy másnap akkora tömegek pároltak a Nemzeti Tanácshoz, melyek elemi erővel ragadták magukkal a katonaságot.

Október 29-én történt a nagy esemény. A rendőröket az előző nap véres benyomásai erősen lehangolták. Szomorúak, egyben elkéseredettek voltak. Vér az utcákon, vér a polgárok szemében, erős szemrehányás a sajtóban. Az elgyötört, agyonhajszolt emberekben megmozdult a magyar szív és a magyar dac.

— Nem vagyunk pribékek — mordultak föl komoran a legények és suttogás, sugás-bugás támadt, amelynek sziszegése így bujkált az őrszobákban, kaszárnyákban, mint a vihar előtti kis szél a fák koronái közt. A legénység a tisztek öl várta a kezdeményezést, a tisztek a legénységet figyelték. Nagy lépésről volt szó: életbe ment a játék.

Szentkirályi Béla rendőrtanácsos hirtelen elhatározással neki vágott a döntésnek. Andrejka rendőrtanácsos szobájában maga köré gyűjtötte a forradalmi elemeket és rövidesen kemény elhatározás született.

Küldöttség megy a főkapitányhoz: csatlakozzék. Sándor László sápadtan áll és merészen nézi a kipirult embereket. Nem érti a helyzetet, nem érti az embereket: kábult, szédült a rázuhanó eseményektől. A következő pillanatban azonban már a régi hang tör ki belőle élesen:

— Esküszögök vagytok! Cserben hagyjátok az országot és örök időkre beszennyezitek az államrendőrség régi becsületét és tekintélyét. Csendőrséget hozatok, karhatalmat alkalmazok!

A küldöttség sötétén néz maga elé:

— A mi elhatározásunk szilárd.

— Akkor elválnak utaink — hangzik vissza keményen.

A főkapitány ott marad egyedül, bösz haraggal, Szentkirályi pedig elmegy és szervezi a deputációt, amely a Nemzeti Tanács elé fog járulni. Emberei ezalatt lázasan dolgoznak a rendőrkaszárnyákban és az őrszobákban.

Este elterjed a hír az Astoria-szállóban:

— A rendőrök csatlakoznak.

Senki sem hiszi: lehetetlen. De ál-mélkodásra nincs idő: máris jönnek. Szentkirályi Béla tanácsos uniformisban, Szilárd Rezső kapitány, Wágaszt János, Pál György, Patoh Sándor fogalmazók, továbbá Benyovszky Sándor és Kormos Pál detektívek. Mögöttük sisakos, köpönyeges, nehéz járásu legények. Az arcuk halálosan komoly, a szemek fénylenek. A riadó éljenzésre, amely az épületben fogadja őket, esöndes fejbőlintással válaszolnak.

Károlyi Mihály nyomban fogadja a küldöttséget. Szentkirályi beszél bátran, férfiasan.

— Nem arra esküdtünk, hogy az önkényuralomnak készséges és vak eszközei legyünk, hanem arra, hogy megvédelmezzük a törvényt és a közrendet.

Riadó éljen.

— Azzal, hogy csatlakozunk, nem szegünk meg esküt — hallatszik tovább.

Viharos tetszésnyilvánítás. Szentkirályi memorandumot nyújt át Károlynak:

— Ez a mi csatlakozásunk a Nemzeti Tanácshoz.

Károlyi meghatottan felel:

— Boldog vagyok, hogy ez a cselekedetük nincs ellenkezésben az esküjükkal és a királyhűséggel, mert elpártolásra és esküszegésre mi nem is csábitanók önöket. Nem követnek el kötelességmulasztást, mert arra

senki sem kötelezheti önöket, hogy egy reakciós tábor országromboló munkájának engedelmes eszközei legyenek.

Sándor László nem nyugodott bele a dolgok alakulásába. Néhány fő-tisztviselővel megpróbálta, hogy a tisztviselőket és a legénység nagy részét visszatérítse. Magához hívatta a kerületek vezetőit és tanácskozott velük. Jelentést tett Hadik gróf de-
zignált miniszterelnöknek és csend-
őrséget, meg határrendőrséget kért. Hiába volt minden.

Másnap hívatta Szilárd Rezső kapitányt és Pál György fogalmazót.

— Fölfüggesztem Önöket! Kilitom a főkapitányság épületéből! Ha ide mernek jönni, karhatalmat alkalmazok.

Pattogott, kemény volt, mintha ezzel meg tudta volna állítani a rohanó eseményeket.

Abrahám Dezső országgyűlési képviselő megjelent nála és arra kérte, hogy engedélyezze a rendőrségnek délutánra tervezett gyűlését.

— Nem! — hangzott az éles válasz és gyorsan elterjedt a szobákban és folyosókon, amelyek telve voltak izgatott és elszánt emberekkel.

Dr. Dietz Károly:

szívvel-lélekkel szocialista és demokrata voltam. — már abban az időben, amikor még nem volt divat ezt az irányt követni — sőt némi veszélyekkel is járhatott. Mindig emberséges ember módjára bántam a tölem függő alkalmazottakkal. Talán ezzel magyarázhatom, hogy a közbizalom engem állított most a rendőrség élére . . .

A megbízás váratlanul ért. Közvetlenül akkor szereztem róla tudomást, amikor a Nemzeti Tanács kiktöltötte, dr. Abrahám Dezső képviselő, hivatali elődömet elmozdítva, engem az ügyek vitelével megbízott . . . Emberileg rendkívül mély benyomást gyakorolt reám a forradalomnak ezen személyemmel kapcsolatos epizódja, mert dr. Sándor László volt főkapitánynak nevelése, jó barátja, irói munkatársa voltam: olyan szálak fűtek felé vele össze, amelyek szétszakadása fájdalmasan érintene. Ez volt abban a pillanatban első gondolatom . . . De nyomban urrá lett rajtam a helyzettől komolyságának tudata. Nekifogtam a munkának és . . . azóta alig van pihenésem . . .

Nagy János detektív az őrszobákra telefonál:

— Délután négy órakor legyen itt minden ember!

A főkapitány megtiltja a főkapitánysági központnak a kapcsolást. A legénység mégis összegyűlekezik, de nem a főkapitányságon, hanem a szomszédos Gresham-kávéházban. Szilárd Rezső elnököl.

— Meg kell óvni a közrendet, ezt akarjuk, nehogy vérbe fuljon az ország jövője.

— Ugy van — vágja rá a tábor.

— Továbbra is lelkesedéssel véggezzük kötelességünket és még vagyunk győződve arról, hogy ez a lépés, amit tettünk, nem törvénytelen.

Megalakult a rendőrök szabadszervezete, megválasztották a bizalmi férfiakat. Este Nagy János detektív négyes sorokba állította a rendőröket és a Károlyi-pártkör elé vonult velük. Soha ilyet a város nem látott: lelkesen tüntető rendőrök.

Három nap múlva Sándor László volt főkapitány is megjelent a Nemzeti Tanács előtt és lefejezte az esküt. Utána följárólta a szolgálatait. Az ajánlatot udvariassan tudomásul vették — és az új főkapitány dr. Dietz Károly lett.

U. D.

Kormos Károly:

Régóta figyelemmel kísértem minden szociális mozgalmat. Mint detektív teljesen tisztában voltam a régi rendszer minden hibájával, politikát hivatásomnál fogva ismertem és már évekkel ezelőtt meg voltam győződve arról, hogy bármilyen módon, de el kell jönnie a teljes rendszerváltozásnak. A rendőri testület minden panaszt, baját ismertem, ennek a színmagyar érzésű és becsületes testületnek mindig fájt, ha meggyőződése ellen szűk hatalmi érdekek megvédésére használták fel. Ha alkalom nyílt, nem titkoltam véleményemet, azt, hogy ha forradalom törne ki, a magyar államrendőrség lenne az első, amely a forradalmat diadalra juttatná.

Igy is történt. Szolgálatom közben megfordultam a rendőrőrszobán. közel féltem a legénység szívéhez, közelebbi kollégáimat, a detektíveket ismertem, tudtam, hogy ők, ha kell, egy-két kivétellel velem jönnek.

Egy hónapja lehet, amikor a Nemzeti Tanács megalakult és én meggyőződéssel hittem, hogy a viszonyok gyökeres átalakulása rövidesen meg fog történni. Kevéssel azután, miután már a Nemzeti Tanácssal összeköttetésem volt, elkezdtem a hívek toborzását és mikor ez rövidesen előrehaladt, elmentem Jeszenszky Gellért detektívfőnökhöz és őt is felkértem, hogy álljon a mozgalom élére. Jeszenszky azonban kijelentette, hogy bár szívből velem van, az én munkámról nem vesz hivatalosan tudomást és az elé akadályokat nem gördít, de ő nem lehet, hogy nyíltan csatlakozzék.

Egy rendőrkapitány szobájában tilt össze először a „kis demokrata kör“, ahová mind többen és többen kezdtek járni és az általunk terjesztett elveket szétvitték a testületben a tisztviselők között. Ezentúl a tisztviselők, a detektívek, meg a legénység külön tanácskoztak. A rendőrlaktányában a vezetőség ellen kitört lázadás már a mi mozgalmunk következménye volt. Mikor azután a rendőröket, a detektíveket és a tisztviselőket akarattuk ellenére a nép ellen vezényelték, akkor már tudtuk, hogy a Nemzeti Tanácshoz kell nyíltan csatlakozni. Siettettem a csatlakozást az a rágalom, hogy rendőrök löttek a népre, pedig a velünk érző legénység között könnyen megállapíthattuk, hogy csak egy lovasrendőr lött, de az is a levegőbe. Másnap este 1/2 7 órakor a detektívtestület indítványomra kimondta a csatlakozást. Erről a tisztviselőket értesítettem Wagast rendőrfogalmazó barátom útján.

A tisztviselők azonban ekkor már a politikai osztály vezetőjének szobájában, mialatt az Sándor László volt főkapitánynál tartózkodott, gyűlést tartottak és Szentkirályi rendőrtanácsos indítványára elhatározták a csatlakozást. Azonnal a főkapitányhoz mentünk és felkértük, hogy csatlakozzék. Sándor László azonban reánk támadt és a csatlakozást megtagadta, sőt arról minket is lebeszélni igyekezett. Nem hallgattunk rá, elmentünk a Nemzeti Tanácshoz.

Az államrendőrség csatlakozásának döntő súlya volt az eseményekre. Másnap kitört a forradalom.

Ezen az éjjelen a rendőri sajtóirodából együtt indultam el Környey Zoltánnal, a sajtóiroda vezetőjével az Astoria felé. A tömegben keresztül felmentünk a Tanácshoz és Károlyi Mihály gróf szobájában felajánlottam, hogy a főkapitányságot elfoglaljuk.

A főkapitányságon felkeltettük Sándor Lászlót és mikor őt az események arra készítették, hogy rendelkezésünkre álljon. Környeyvel meg-

állapodtam abban, hogy gépkocsin elmegyek a főparancsnokságra és átveszem annak vezényletét. Gépkocsimon a sófför mellett egy sisakos rendőr, a gépkocsi lépcsőjén egy szuronyos katona, mellettem egy magam mellé vett huszárfőhadnagy áll.

Keresztül rohantam a forradalmi városon üdvölvések közt. Ezek a lövések a katonák üdvözlései voltak a rendőrségnek. A főparancsnokságon Benitzky Tamás főparancsnok, aki érkezésemre már várta, készséggel állt a Nemzeti Tanács nevében kiadott rendelkezéseimnek teljesítésére. Negyven rendőr Salm rendőrfelügyelő vezetésével kiküldtem az ügyesség védelmére, azután a főkapitányságon maradt dr. Környeyvel léptem érintkezésbe telefonon egész reggelig. Korán reggel Benitzky főparancsnokkal együtt kimentem jelentést tenni a Nemzeti Tanácshoz. Ott Benitzky főparancsnok Fényes László országgyűlési képviselő kezébe **lelte a Nemzeti Tanácsnak a hűségesküit.**

Szentkirályi Béla:

Hogyan lettem forradalmár? Lázás beteg voltam; a sok utcai kirendelés beteggé tett; boldogan viseltem a lázt, legalább otthon maradhattam s nem juthattam egyelőre abba a kényszerhelyzetbe, hogy a haza sorsát enyhíteni akaró néppel szembekerüljek.

Mert amióta a várban a hazafiasan tüntető lelkes fiatalságot kegyetlenül széjjelverték, szégyeltem hivatásomat s féltem a pribékszolgálat laelázó és megbélyegző erkölcsi következményeitől.

Éppen lefeküdni készültem; teát főztem magamnak s ennek kortyolása közben töprengtem magamban, hogy miért is lettem közfiszviselő... ha most szabad ember, vagy pláne képviselő lehetnék, szabadon küzdhetnék hazám jövőjéért, függetlenségéért!

Számot vetettem politikai meggyőződésemmel s rájöttem arra, hogy én voltaképpen szocialista vagyok, s amint egyenként levetettem egyenruhadarabjaimat, úgy éreztem magam, mintha színházi öltözőben volnék, úgy éreztem magam, mint a színész, aki levelei a kegyetlen Nero tőgáját abban a tudatban, hogy Nero szerepét, alávalóságát átérzés nélkül, csupán kényszerből, színészi hivatásból kénytelen személyesíteni, eljátszani.

Töprengésemet lövések puffogása zavart meg; kinyitottam a Dunaparttra nyíló ablakaimat és a Lánchid pesti tájéka felől puskalövéseket hallok. Felöltözni s elrohanni egy pillanat műve volt... átfutok... át-rohanok a hidon... de már végére érkeztem; egy csendőrtől kérdezem, mi történt?... egy katonát, egy rendőrt is meghallgatok... egyöntetűen felelik, hogy tüntetők készültek a Várba menni, hogy József főherceg palotájára kitiizzék a vörös-fehér-zöld lobogót...! Egymásután hallom: „három ember meghalt!“ „temérdek sebesült“... „majdnem kézigránátokat dobunk“... szédültem, kábultan álltam ott s e pillanatban forradalmár lettem a legszentebb meggyőződésből.

Három halott, temérdek sebesült, csupán csak azért, mert egy palotára, ki akarták tüzni sokat szenvedett hazánknak ezer és ezer veszélyben, viharokban megtépzott szent jelvényét — a trikolórt!

Elhatároztam, hogy a legközelebbi alkalommal, mielőst csak kinálkozik, ha török, ha szakad, ha állásomba is kerül, ha szabadságomat is vesztem, nyíltan színt vallok, nem színészkedem többé, szívem és lelkem

szerint fogok cselekedni, ember leszek, s érzelmeimet, gondolataimat nem fogom többé gyáván titkolni, rabszolga kalodába zárni, guzsba kötni...

Álmatlanul töltött éjszaka, végnélküli, szerterepeső gondolatok, őrtült, lehetetlennek tetsző tervezgetések kínoztak. Alig bírtam bevárni a reggeli lapok megjelenését, amelyek hasábjain — amint vártam is — rémes tudósításokat olvastam a rendőrség és a melléje kirendelt katonai karhatalom brutális eljárásáról.

Ez döntően hatott aggodó, a haza sorsáért felő, remegő lelkemre, elhatároztam, hogy nem várok alkalomra, magam keresem az alkalma, egyszóval mint kész forradalmár léptem be reggel a főkapitányság kapuján. Eltökéltem magamban, hogy ha felettes hatóságom megint az utcára rendel, rábeszélem a mellém osztott karhatalmi csapatot s nyíltan a tüntetőkhez állunk.

Erre azonban nem került a sor, mivel még aznap este a rendőrtisztek gyűlésén egyhangulag elhatároztuk a Nemzeti Tanácshoz való csatlakozást. Ezen gyűlés elnöke én voltam s ez volt életemnek legfontosabb, legmagasztosabb, leggyönyörűbb funkciója; holdog leszek szívemnek utolsó dobbanásáig, hogy mint elnök én vezethettem a rendőrség küldöttségét a Nemzeti Tanácsba, ahol lelkes szavakkal s magyar szívemnek legbecsületesebb meggyőződésével bejelentettem az államrendőrség csatlakozását.

Ezen lépéssel egy és mindenkorra megszűntünk pribékek, sziv nélküli vérebec lenni s elfoglaltuk helyünket abban a táborban, amelynek őrtizei már réges-régen visszatükrözödték szemünkben s amelynek sürgését-forgását már régen néztük könybeboruló szemekkel... hallgató, de remegő, sóvárgó ajakkal... guzsbakötte... tehetetlenül...

És az államrendőrségnek ez a lépése eldöntötte a forradalmat: könnyítette és siettetette Magyarország függetlenségének megszületését, s büszke vagyok azon szerepemre, hogy az államrendőrség elhatározó lépésével, amelynek szószólója és irányítója én voltam, én lettem hazánk függetlensége megszületésének bábája.

Ha erről kaphatnék oklevelet, senkivel, még Rotschilddal sem cserélnék!

Nincs az a kutyabőr, mely ennél értékeesebb volna.

Főnökeim, néhai Boda Dezső és Sándor László mindig anarchistának csufoltak, ismerték borongó, nyughatatlan lelkemet... de ma már világosan lát a lelkem szeme, ma már egészen nyugodt vagyok... megszületett a szabadság, a testvériség, az egyenlőség!

Dr. Páll György:

A rendőrség forradalmának személyi vonatkozásban reám nézve fájdalmasan érdekes mozzanata szembekerülésem régi főnökömmel, dr. Sándor László volt főkapitánynyal. Évekig voltam a segédje s a forradalom előtti lázas napokban is személyi titkára voltam. Ő jól ismerte szociáldemokrata meggyőződésemet, számtalanszor szidtam előtte a „régí uralom“ bűneit s ilyenkor mosolyogva mondogatta: „Öreg, ha egyszer itt revolúció lesz, magát csukják be először!“ Hát ez is megtörténhetett volna, de a fájdalmas forradalom után most már nem kell félnem ettől az eshetőségtől.

Mióta a Magyar Nemzeti Tanács működését megkezdte, folyton azon gondolkodtam, hogyan lehetne a budapesti államrendőrséget a Nem-

zeti Tanács mellé sorakoztatni. Azon a napon, mikor csatlakoztunk a Nemzeti Tanácshoz, reggel megadtam édesanyám és nagybátyám címét lakótársamnak, Sándor Albert rendőrfelügyelőnek, hogy ha valami „báj” történik velem, értesítsék őket. Estére megtörtént a rendőrség csatlakozása a Nemzeti Tanácshoz, amiben egyik főszerepet vittem. Az éj folyamán a Népszava nyomdájában röpcédulákat rendelttem a rendőrség megszervezése céljából. Az események meghaladták ezt, harminchat óra múlva már főkapitány-helyettes voltam. Sic fata tulerunt.

A forradalom éjszakája az Astoriában.

A Károlyi pártkör előtt hatalmas tömeg. Zug, zsi bong, néha énekel, többször türelmetlenül fölkiált. Feszült várakozás kering a levegőben, amely ostromolni látszik a pártkör ablakait. A tömeg ideges: valami nagy akarás iparkodik ki belőle.

A pártkörbe az ujságírók viszik a híreket.

— A népnek mára proklamációt ígértek.

— Lent azt hiszik, hogy ma nagyfontosságú határozatokat fognak hozni.

Friedrich István izgatottan fogadja ezeket a jelentéseket. Az arca piros, hevesen gesztikulál.

— A nép joggal türelmetlen — fordul *Buza Barnához* — mert napok óta ígérjük a nagy cselekedeteket és még mindig nem történt semmi.

Buza Barna ajánlkozik, hogy majd beszél a néphez.

— Nem kell ezeknek már beszéd — mondják hevesen a körülállók, alulról pedig fölharsan:

— Itt vagyunk! Vezessenek!

Mint a tenger zugása, úgy döngeti a rivalgás a házak falait.

A tér minden sarkában alkalmi szónokok álltak föl és tüzes beszédek mondtak, amelyeknek közös témájuk volt: nem lehet elfogadni semmiféle próbálkozást és kísérletezést: időjön az egyetlen lehetséges radikális megoldás.

— Éljen a köztársaság! — halaszott kórusban.

— Le a királlyal!

Eközben folyton érkeztek a hírek:

— A postások és távirások csatlakoztak a Nemzeti Tanácshoz!

— Bécsben kikiáltották a köztársaságot!

— A hű matrózok monitorral jönnek fölfelé a Dunán!

Fél hétkor riadó éljenzés: négyes sorokban érkeznek a tüntető rendőrök. Egy küldöttség főmegye a pártkörbe. Később újabb rendőredeputáció jelentkezik: a rendőrök bizalmi testületének hat kiküldötte keresi föl a pártkört. A deputáció tagjai: dr. *Páll György*, dr. *Nagy Endre*, *Benyovszky Károly*, *Kormos Károly*, *Berkly János* és *Dudok Pál*.

Kalmár Antal szól a néphez, mellette testvéries közelségben egy sisakos közrendőr. Átöleli a rendőrt, úgy beszél. Erre a látványra egetverő riadalom esattan föl.

Ugyanebben az időben az Astóriaszálló előtt is roppant tömeg türelmetlenkedett. A villamosközlekedés megakadt. A bérkocsik benne szorultak az embertömegben és emelvényül szolgáltak az alkalmi szónokoknak. A tömegben rendőrök, katonák, munkások, polgárok izgatottan vitáztak. Itt is fölhangzott sürtűn és fenyegetően:

— Cselekedni kell! Nem várunk tovább!

A szálló erkélyéről *Garbai Sándor* beszélt, utána *Fényes László*, dr. *Landler József*, végül *Nagy József* detektív. Mind azt hangoztatták, hogy gróf Hadik miniszterelnöksége halva született. Ezalatt folyton jöttek a testületek és bejelentették a csatlakozásukat.

Lent morajlik a nép: tetteket követel. Az erkélyen egymást váltják a hírnökök.

Kihirdetik, hogy a Nemzeti Tanács ma leküldte Pólabá *Balla Aladárt*, hogy a tengerészekkel tárgyaljon.

Egy főhadnagy lekiáltja, hogy a tisztek és katonák jöjjenek és esküdjenek föl a Nemzeti Tanácshoz. A tömegből kiválik a katonaság és a kapu felé iparkodik. Kiadják a jelzőt:

— Le a sapkarózsákkal!

A katonák valóságos dühvel szaggatják le sapkáikról a fényes rézgombokat.

A szálló hallja megtelek csukaszürke egyenruhákkal. A tisztek fölsietnek a Nemzeti Tanács kis szobáiba és kipirult arccal, határozott hangon mondják egy főhadnagy után az eskümintát. Azután visszatérnek, sorakoztatják a legénységet és viszik esketni.

A katonaság ebben az órában már kezdett átpártolni a Nemzeti Tanácshoz. A katonák mozgalma természetesen nem aznap indult. Már október első napjaiban kezdett sugni-bugni néhány lelkes, bátor tiszt. Október 25-én a katonaság már résztvevett az egyetemi ifjuság gyűlésén, ahol *Pusztai-Gazda Jenő* hadnagy felszólította az ifjuságot, hogy kövessék őt és zászlóval a kezében elindult a Várba, hogy kiltűzze a trikolort. Ez a demonstráció vérbe fult és megszülette a Katonatanácsot, amely *Csernyák Imre* százados elnöklésével megkezdte a katonaság szervezését. A munkában résztvettek: *Hüttner Sándor*, *Estyefány Jenő*, *Lengyel László*, *Geiger József*, *Pusztai Jenő*, *Pusztai-Gazda Jenő*, *János Andor*, *B. Pásztor Béla*, *Czenner Zoltán*, *Hoffmann György* és *Sztanykovszky Tibor*.

Ilyen előzmények után robbant föl 30-án éjjel a régen visszaszorított, nagy feszültség. A katonaság sorakozott és óriási nemzeti színtű

zászlók alatt járta be a várost. Mindenütt mámoros örömmel fogadják, ölelik, csókolják őket.

— Hazajöttetek hát? — sirják a nők. — Isten hozott magyar katonák!

Nyolc óra táján az Astoria előtt megjelent egy nagyobb csapat katoná. Zárt, fegyvelmezett sorokban jöttek, fölvezetett szuronyokkal. Egy ezredes vezette őket. Pár pillanat alatt körülfogták a szállót. A katonák egy része a vezénylő tisztekkel lent maradt, az ezredes néhány legénnyel fölment a Nemzeti Tanácsba, hogy letartóztassa az ott talált katonákat.

Az ezredes németül paltogott és elsőnek haragosan megállított egy zászlóst.

— Nem tudok németül — felelte nyugodtan a zászlós és otthagya az elképedt ezredest. Az aranygalléros fönt tovább lármázott, ezalatt lent kilép az egyik vezénylő tiszt és haragú hangon kiáltja:

— Hátra arc!

Morgás. A katonák kelletlenül megfordulnak.

— Csak nem vezetnek a nép ellen? — kérdezik sötéten a legények.

A tiszt nagyot néz, azután erőlyesen megrázza a fejét:

— Dehogy, fiúk. Hazamegyünk.

A legények egyet rikoltanak, a fegyverek zörögve repülnek a vállra és ezzel már énekelve, Károlyit éltetve vonulnak is. Az ezredes ott maradt három közlegénnyel. A tömeg erre megtámadta és megkergette. A Ferenciek-teréig futott a szerencsétlen, itt újra megtámadták és végkép megfutamtították.

Fél tíz órakor beláthatatlan tömeg áll az Astoria előtt. Polgárok, tisztek, katonák, tengerészek ezrei szorongnak izgatottan. Egyszerre az Astoria erkélyén megjelent egy tiszt és intett, hogy beszélni akar. Sír csönd lett és ebbe a mélységes hallgatásba beleszótott egy érces férfihang:

— Esküdjetek, katonák!

A gyönyörtől, csillagos, forradalmi éjszakában fölhangzott az eskü.

— En esküszöm, hogy életemet és véremet áldozom a szabad, független, demokrata Magyarország kivívásáért és csak a Nemzeti Tanács parancsait követem szárazföldön, vizen és levegőn keresztül. Isten engem úgy segítjen!

Leírhatatlan lelkesedés vett erőt a tömegben. A polgárok lekapták kalapjaikat, a tisztek kardot rántottak és úgy esküdött az egész tábor zúgva, harsogva, mint egy haragos tenger.

Ami később történt, azt alig lehet pontosan követni. A lázas éjszaka onfotta magából az eseményeket. Jó és rossz hírek jöttek rohanó egymásutánban, sokszor kétséghelyezve azokat, akik az Astoria kis szobájában dobogó szívvel érezték, hogy túlnőtt az erejükön, amit földézték. Ebben a pillanatban már élt, már égett a forradalom és az éj sötétjében félelmetesebb volt, mint valójában.

Jelentések jöttek: a keleti pályaudvaron egy menetszázad vár elszállításra.

— Hozzák be őket! — hangzik a parancs.

— Elfoglalták a térparancsnokságot — érkezik a hír.

— Miénk a főkapitányság.

— A Mária Terézia-laktanyát ostromolja a tömeg.

— A József-köruton a forradalmárok összecsaptak a bosnyákokkal. Egyik sortűz a másik után dörög. Patákokban folyik a vér!

Sápadt, lihegő emberek hozzák ezeket a híreket. Verejtékeznek, fuldokolnak; intézkedést kérnek. *Té-nyes* László néhány tiszttel autóba száll, hogy rendet teremtsen a városban, ha lehet.

Ujabb hírnökök jönnek:

— Kinyitották a Conti-utcai fogház kapuját és kieresztették a foglyokat.

Tisza merénylője, *Lékai János* és a galileista forradalmár-nő, *Daszynszka Mária* is szabadok.

— A csöcselék megrohanta a vasúti kocsikat és fosztogat.

— Ég a ferencvárosi pályaudvar!

Néhány apró, füstös hotelszobába futottak be ezek a rettenetes jelentések, amelyek azokban a pillanatokban megörjítették az embereket. Karhatalom nem állt rendelkezésre: hallgatták a híreket tehetetlenül, lüktető halántékkal, összeszorított szívvel. Iszonyatos pillanatok voltak. Az újságírók a telefonokra tapadtak és így próbáltak megbizósodni a hírek valódiságáról. Egyik álhírt a másik után szerelték le.

Később már az utcáról is megnyugtatóbb jelentések érkeztek:

— Lesz karhatalmi erő, mert bejön a keletiről a menetszázad.

— Nem igaz a József-köruti vérengzés. A mieink lövöldöznek a levegőbe.

— Nem igaz a Mária Terézia-laktanya megostromlása.

— A ferencvárosi pályaudvarnak semmi baja!

Ezalatt a matrózok és katonák kimentek a keleti pályaudvarra, ahol a pályaudvari kirendeltség meg sem kísérelte az ellentállást. Egy katonai küldöttség felszólítja a menetszázadot, hogy csatlakozzék, jöjjön be a városba. Pillanat alatt határoznak a katonák és énekelve követik a matrózokat. A régi Nemzeti Színház előtt megállnak, éljeneznek és a fegyvereiket fölnyújtják az Astoria erkélye felé. A tisztek a szakaszok élére állnak, kirántják kardjukat, a meztelen pengék ott fénylenek a villanyos lámpák világosságában, azután mintha ezer harang kongana, hirtelen fölesendül a „Szózat”. A dal után összedobantak a mellék; tisztek, legények összecsókolóztak és lelkesen fölesküdték a Nemzeti Tanácsnak.

Közben Várkonyi tábornok rendelkezéséből két gépfegyverosztag

NAGY GYÖRGY Kossuth sirjánál tüntet a köztársaságért.

A Hentzi-szobor lerombolása.

Orosz hadifoglyok tüntetnek a magyar forradalom mellett.

Forradalmár tengerészek, akik a csehek ellen vonultak.

érkezett a térparancsnokság elé. Az volt a parancsuk, hogy védjék meg az épületet és kiméletlenül löjjenek bele mindenkibe, aki a térparancsnokság felé közeledik. A derék fiuk ehelyett nyomban küldöttséget menesztettek a Nemzeti Tanácsba és jelentették, hogy rendelkezésére állnak. Közölték velük, hogy maradjanak nyugodtan a térparancsnokságon és várják meg a rendelkezéseket. De a fiukkal nem lehetett bírni. Futva jönnek és hozzák a két géppuskát.

— Éljen a Károlyi puskája! — kiáltják a katonák, mialatt a két gépfegyvert felállítják a szálló halljában.

Éjfélkor dr. Környey Zoltán fogalmazó és Kormos Károly detektív jelentkeztek Károlyi Mihálynál. Akinék följánlottak, hogy elfoglalják a főkapitányságot. Hajnali három órára ez is megtörtént. Kormos Károly még a főparancsnokságra is elsietett, ahol Benitzky Tamás főparancsnok várta és kijelentette, hogy a Nemzeti Tanács rendelkezésére áll. Negyven rendőrt nyomban kiküldtek az ügyesség védelmére, a többi készenlétben maradt.

Az Astóriában éjjeli félkettő táján elterjedt a híre annak, hogy Várkonyi tábornok, a városparancsnok csatlakozni akar a mozgalomhoz és már utban van néhány generális kíséretében. A szálló hallja zsufolásig van tisztekkel, akik dobogó szívvvel várják a történelmi pillanatot. Kivülről behallatszik a morajlás:

— Várkonyi jön!

A tisztek kardot rántanak, éljenek és amikor Várkonyi megjelenik a vállukra kapják és úgy viszik föl Kunfi elé. Itt egy kicsit lehtül a lelkesedés, mert kistül, hogy a tábornok nem csatlakozik, csak az erőszaknak engedve átadja a városparancsnokságot.

— Én magyar nemes vagyok, — mondja, — én értem az urakat. De én katona is vagyok — folytatja németül — és én hi maradok az eskümhöz. A katonáim kényszerítene, hogy letegyem a hatalmat, én tehát eljöttem, hogy átadjam a város parancsnokságát. Tessék megmondani, hogy ki veszi át.

A tábornokot leültetik, azzal, hogy a Nemzeti Tanács rögtön dönt ebben a kérdésben.

A legstürgősebb munka el volt végezve. A főposta, a telefonközpont, a főkapitányság, a térparancsnokság és a pályaudvarek a forradalmárok kezében voltak. Éjfél utáni két óra is elmúlt már, az utcák is meglehetősen elcsöndesedtek. Csak az Astória előtt volt még nagyobb tömeg, katonák és polgárok fegyveresen. Egyszerre valaki elkiáltja magát:

— Csendörök jönnek!

Ugyanakkor valamelyik tulbuzgó katona a levegőbe sűti a fegyverét. Pánik keltkezik. A tömeg egy része nekiveti magát a szálló forgó ajtajának, amelynek üvegtáblái rettentő csörömpöléssel törnek össze. Maga az ajtó félelmetesen ropog a tömeg nyomása alatt. A kívül rekedt emberek a földre dobják magukat. Jajkiáltásokkal, sikolyokkal telik meg az éjszaka csendje. Eközben folyton szól a fegyver. Egész sortűzek ropognak, össze-vissza fűtyülnek a golyók. Talán husz percig tart a vérfagyasztó tüvöltés és fegyverropogás, akkor újra csönd lett.

És miből keletkezett a pánik?

Abból, hogy egy teherautón husz csendőr érkezett föltüzött szuronyal. Ki küldte őket, miért, azt nem tudták megmondani. Rendcsinálásra? Lettek volna huszan ezrek ellen. A fölizgatott idegzetű tömeg mégis megrémült a látásukra és pokoli zavart csinált. A csendörök később szintén felesküdték és elvonultak.

Reggelig tartott a szörványos lövöldözés. Sok suhancnál volt fegy-

ver és munició, ezek nem tudtak ellentálni a kísértésnek. De lövöldöztek az örvendő katonák is, akik a háborút bucsuztatták ezzel a puffogással.

Szürkén, ködösen közeledik a novemberi hajnal, a forradalmi Ma-

A főkapitányság elfoglalása.

Égő szívtű emberek a ködös városban felnéző arccal hallgatják az ablakok, erkélyek szónokait, elkopott öreg polgárok riadtan bujnak össze a rendetlen kávéházak asztalainál. A nép idegrendszere, a sajtó jelzi a kitörni készülő vihart, de mindenki azt hiszi, hogy az messze van.

A Lánchid előtt belelőttek a népbé. Lobogó lelki emberek vére hullt a kövekre... azért minden ment tovább.

Forradalom. Szép virágzása az igazságnak, tavasza minden lelki ifjúságnak, milyen más mint a háború! Katonák millióit küldhették azok meggyőződése nélkül a halálba, — forradalmat szív nélkül, ok nélkül, kevesek kényére nem csinált még senki.

A főkapitányság sajtóirodájában ültem Kormos Károly detektívvel, jó barátommal. Fáradtak voltunk a múlt napok álmatlan munkájától. Arról beszélgettünk, hogy a forradalom órák, legfőlebb napok kérdése.

Éjfélkor indultunk el a Nemzeti Tanácshoz. Az Astória előtt rengeteg ember, a szónok felmászott egy fára: úgy beszélt hozzájuk. Felmentünk. Egyszerre nagy lármá, fulkosás támad lenn. Kimegyünk az erkélyre, a szitáló esőben ordítják: a katonatanács csapatai elfoglalták a térparancsnokságot.

Tenni kellett. Bementünk gróf Károlyihoz, felajánlottuk, hogy mi elfoglaljuk a főkapitányságot. Gróf

gyarország első hajnala. A derék polgárok még dunyháik alatt alusznak és nem tudják, hogy új világra fognak ébredni. Most viszik szét a forradalom első ujságjait...

U. D.

Károlyival és Jászi Oszkárrel kezret szorítva magunkhoz vettünk két tisztet és rohantunk lefelé. Ugyanakkor Mihály gróf is lesietett és egy nagyobb tömeg által kísérve a térparancsnokság felé indult.

A főposta előtt egyik tisztünk bement az ottani őrséghez, kijövet kiáltotta, hogy a főposta épülete már a mienk.

A Gizella-tér táján négy szüro-nyos katonával találkoztunk, ezeket magunkhoz vettük. Szívesen jöttek.

Teljes csönd volt a Ferenc József-téren. Bementünk a főkapitányság központi ügyeletére, ahol közöltük Keresztessy tanácsossal, hogy a Nemzeti Tanács megbízásából elfoglaljuk a főkapitányságot. Ennek telefonközpontjában a kisasszony mögött ekkor már a mi tisztünk állott s nem engedte kapcsolni, csak engedélyünkkel. Garai rendőrfelügyelőnek 80 embere volt, lovas és gyalogos vegyesen, de közöltük vele, hogy ellenállás esetén katonaság s gépfegyverek állanak rendelkezésünkre s erre ő maga intette csendre a fölébredt és készülődő legénységet. Neki köszönhető, hogy vér nélkül dolgozhattunk.

Fölmentünk a főkapitányhoz s fölkellettük. Nem hitte el a helyzetet, ekkor megengedtük, hogy győződjön meg telefonon. Készen voltunk: közölte, hogy rendelkezhetünk vele.

Kormossal abban állapodtam meg, hogy ő gépkocsin a főparancsnok-

ságra siet, átveszi azt és állandó összeköttetésben maradunk a közvetlen telefonon.

Kínéztem az ablakon. A telefon esengett, tudatták a jelszót: Ez „Rémi” volt. A Duna vize hidegen, szürkén szaladt, egyszerre a Dorottya-utca irányából három század katonaság futott a főkapitányság felé. Súlyba fogott fegyverrel, zárt sorokban jöttek, azt hittem, hogy a közben téves hírrel visszafoglaltnak jelzett térparancsnokság küldte őket az én megálmadásomra. Mikor azonban az épület elé értek, magyar nótát kezdtek dalolni, úgy futottak tovább. Mindjárt tudtam, hogy forradalmi csapatok. Felejtethetetlen kép volt.

Megint telefon. Kormos közölte, hogy tartja a hatalmat az egész legénység fölött. Ekkor leadattam a riadót, felhívtam a Nemzeti Tanácsot és boldogan közöltem, hogy az államrendőrséggel rendelkezhetnek. Leadták a második jelszót: „Kandafi.”

Felhívtam a miniszterelnökséget, kíváncsi voltam mit csinál gróf Hadik? Nevetnem kellett: Magyarország designált miniszterelnöke a forradalom első óráiban nyugodtan aludt.

Csend. Hirtelen nyílt az ajtó s megjelent egy szakasz katona. Körülfogták a közelemben álló Sándor

Lászlót és jelentették, hogy le fogják tartóztatni, mert jelentés érkezett, hogy telefonon segítséget kért. Én tudtam, hogy a hír nem igaz, hiszen egy szobában voltam vele s így utasítottam a katonákat, engedjék szabadon, vonuljanak el.

Nemsokára bejött egy kedves, fiatal főhadnagy, avval, hogy elmegy a monitorokat elfoglalni, a legénységük már a mienk. Kérdezte, hová állítsa fel a hajókat. Én a Bristol szálló irányát jelöltem meg. Két óra múlva visszajött és jelentette, hogy teljesítette, amire vállalkozott.

A homályos hajnalban sorban jöttek be a főkapitányhelyettesek, nagyon meglepte őket a helyzet, de alkalmazkodtak.

Nagy örömem volt, mikor reggel a sajtóirodába bejáró kedves újságíró barátaim bejöttek hozzám s én mint a főkapitányság vezetője, fogadtam őket.

Megérkezett Kormos. Délelőtt 10 órakor vette át tőlünk a rendelkezést a Nemzeti Tanács tagja, Abraham Dezső képviselő és az új főkapitány dr. Dietz Károly.

Két napi alvás után frissen, jó kedvvel, gyalog mentem aznap éjjel lakásomra két órát pihenni.

Dr. Környei Zoltán

A telefonközpont hősnői.

Elegáns, divatos szabású fekete ruha, magas termet, széles váll, kivágott nyak, hullámos, telt idomok, ovális fehér arc, csillogó dióbarna szem, sikkos kontyba csavart gesztenyeszín haj. Kedvesen, mosolyogva, szépen, fiatalon így jelenik meg előttünk Rományi Margit kisasszony, a telefonos hölgyek vezetője, akinek fontos és döntő szerepe volt abban, hogy a telefonközpont a kri-

tikus csütörtöki éjjel, azokban a pillanatokban, amikor egy telefon-üzenet még talpra állíthatta volna az ellenforradalmat és elrabolhatta volna a gyönyörtől megszervezett forradalom minden sikerét, a Nemzeti Tanács mellé állott és a védekező reakciós rend helyett a forradalom ügyét szolgálta.

Rományi Margit kisasszony keresztül vezet bennünket azon a ter-

men, ahol a végtelen hosszú telefonkapcsolók előtt száz és száz leány görnyed. Szemük a kigyuló, majd elhunyo kis lámpákon, kezük szédítő gyorsan dobja a kapcsolókat egyik lyukból a másikba. Emberfeletti, idegölő, rabszolgamunka. Rományi kisasszonyt meleg és bizakodó mosolyok kísérik végig, ahogy a termen át egy belső szoba felé megyünk. A szívtinkben mély részvét és rokonszenv, a csendes, türelmes, szorgalmasan dolgozó lányok iránt. Amikor a szobába értünk, betesszük magunk után az ajtót és Rományi kisasszony a pályatársnőiről kezd beszélni.

Elmondja, milyen volt itt a helyzet még egy-két év előtt. Akkor ezek a szegény kis elhagyatott nyomorult lányok csak saját magukat, az idegeiket emésztették a belső elégedetlenséggel, a sok gonddal és keserűséggel. Olyanok voltak, mint a riadt özők, senkihez sem volt bizalmuk, még egymáshoz sem. Sejtelmük sem volt arról, hogy így együtt milyen óriási hatalmat képviselnek, hogy az ő szegény, megviselt, elnyitott idegeiken keresztül fut nemcsak a városnak, hanem az egész állami életnek, katonai, politikai igazgatásának minden idegszála. Ha az ő idegeik föllázadnak, az állam idegei is fölmondják a szolgálatot. Nincsen az a szál, amelyik a tagok felé a parancsot vigye, nincsen az a fonál, amelyik a külső hatóságok jelentéseit a kormányhoz továbbítja. Egyszerre meg kell zavarnodni, összekuszálodni mindennek, ha ezek a sápadt, vérszegény, görnyedt hátú lányok úgy akarják...

Eleinte mindezt nem tudták. És abban, hogy ezt megtanulták, főrése volt Rományi kisasszonynak, akinek, amint maga mondja, nem hiába volt kriminalista ügyvéd az édesapja Máramarosszigeten, erősen kifejlett érzéke van a jogtalanság és

az igazságtalanság iránt. Még most is tüzel, még most is akaratlan, az agitátor szónokias figuráit használja, amikor elmondja, hogy még ma egy éve is a fiatal, kezdő telefonos kisasszonyoknak ötven korona volt a havi fizetésük, annyi, amennyiért manapság egy pár harisnyát sem lehet kapni. Ez a nagy nyomorúság azután összeterezte és megértésbe hozta őket. Szervezkedtek, választottak egy tizes bizottságot, — ennek egyik előkelő szerepet játszó tagja Rományi kisasszony, — a tizes bizottság agitált, memorandumokat szerkesztett. Az igazgatóság azonban hatalmi kérdést csinált az egész nyomorúságból, még arra sem volt hajlandó, hogy a tizes bizottság tagjait magánál fogadja. Akkor aztán ezek a lányok is fölvetették az odadobott keztyűt és vállalták annak az eldöntését, hogy ki hát a hatalmasabb? Tavaly november 28-án kétórás sztrájkot rendeztek. Erre aztán hirtelen megnyitlak az addig zárt ajtók, a hatalmasok egyszerre készen álltak arra, hogy a tizes bizottsággal tárgyaljanak és nagy vonakodás után teljesítették a telefonos kisasszonyok követeléseinek — egy negyed részét.

Ezzel természetesen nem intézódott el kielégítő módon a telefonos kisasszonyok sorsa. A drágaság tovább fokozódott és újra a nyakukra nőtt. Tovább írták a memorandumokat, tovább jártak küldöttségben. Hiába. Erre megint a sarkukra álltak, néhány hét előtt kijelentették, hogy ha nem rendezik emberi módon a sorsukat, mindannyian egyszerre leköszönnek, vagy sztrájkba lépnek. Akkor aztán lássa az állam, hogy mit tud csinálni, hogy folytatja a háborút, hogyan érintkezik az országban szétszórt szerveivel? Erre a föllépésre Sztérenyitől ezer koronás ruhasegélyt kaptak. Az elégtelenség ez után az alamizsna után is tovább forrongott, a telefonos kisasszonyok sorsuk érdekében

nagy dolgokra készültek, amikor ebbe az elégedetlen miliőbe egyszerre besüvitett a forradalom szele...

Ezt így beszélte el nekünk Rományi kisasszony:

— Mi, a tizes bizottság állandó összeköttetésben voltunk Fényes Lászlóval, aki már akkor fölkarolta az ügyünket, amikor még senki sem törődött velünk. Mellénk állt és védte a mi igazunkat. Ezt soha sem felejtettük el neki.

A Nemzeti Tanácsosai tiltakozó szövegben dolgoztunk már akkor, amikor ebben az országban még a régi rend parancsolt. A tizes bizottságnak egy tagja, vagy egy másik megbízható kisasszony állandóan figyelemmel kísérte az állami, katonai beszélgetéseket, vagy a politikai urak telefonozásait. Sok érdekes beszélgetést hallottunk így.

A Nemzeti Tanács frissiben értesült minden fontosabb beszélgetésről.

Október 29-én a lánchidi vérengzés után, amikor a szociálisták fél órás sztrájkot tartottak az elesettekért érzett gyász jelétül, a Nemzeti Tanács az állami tisztviselőket is fölhevítte arra, hogy tíz órakor félórára szüntessék be a munkát. A többi államhivatalban a tisztviselők haboztak, nem hozták határozatot. Mi nem kérdeztünk senkitől semmit, hirtelen tanácsot tartottunk magunk között és elhatároztuk, hogy a kijelölt időben be-szüntetjük a munkát.

Tíz óra előtt én magam mentem végig a kapcsoló-termen. A kisasszonyok ott ültek a kapcsoló táblák előtt, a hátuk mögött férfitisztviselők jártak, az igazgatóság megsejtett valamit, azért voltak itt, hogy ha valami történik, jelentést tegyenek. Az ellenőrök fölszólították a hölgyeket, hogy maradjanak a helyükön. Hivatkoztak arra, hogy milyen fontos államérdekeket tartanak a kezükben, hogy járvány van, fontos katonai és vasuti beszélgetések foly-

nak. Emberek életét jelentheti az, hogy a telefon zavartalanul működ-jék. A hölgyek végighallgatták ezeket a beszédeket, azután, amikor az óra tizet ütött, mintha egy szív dobant volna, olyan egyszerre abbahagyták a kapcsolást és szétbontották a már összekötött vonalakat is. A legfontosabb állami és katonai beszélgetések egyszerre félbeszakadtak. A kezelők összegyűltek a terem közepére és a himnusz kezdtek énekelni. Azután gróf Károlyi Mihályt és a köztársaságot éltették. A főnökünk elsőrangú, kitűnő ur-ember, aki soha sem igyekezett a mi szervezkedéseinket meggátolni. Most is belátta, hogy ezzel a lelkesedéssel és ezzel a tömeggel a harcot fölvenni nem lehet. Ő is meghatódva állt a terem közepén és velünk énekelte a himnusz.

— Másnap vártuk, hogy mi történik? A helyzet teljesen feszült volt, tudtuk, hogy valaminek jönnie kell. Szerdán este beérkeztek az éjjeli szolgálatra beosztott hölgyek. Mintegy ötvenen lehettek. Éjjel tizenegykor a hölgyek fele aludni ment, a teremben mintegy huszonöt hölgy dolgozott a kapcsoló tábláknál.

Háromnegyed egy óra lehetett, amikor Lukachich számot kért. Krucsay Margit, a tizek egyike, figyelmes lett erre a kapcsolásra, kihallgatta a beszélgetést. Lukachich beszélt, nem tudtuk megállapítani, kivel. Lukachich éppen azt mondotta a telefonba, hogy rendeletet fog kiadni és letartóztatattja a Nemzeti Tanács tagjait. Krucsay azonnal fölhevítte telefonon Fényest és közölte vele a kihallgatott beszélgetést. A Nemzeti Tanács erre rögtön megtehetette az ellenintézkedéseket. Azt hiszem, ezzel súlyos bonyodalmakat tudtunk megakadályozni. Abban az időben a kaszárnnyokban még olyan készültségek voltak, amelyek a hatalom rendelkezésére állottak.

— Félóra sem telt bele, jöttek a katonák. A Nemzeti Tanács csapatai. Egész csendben érkeztek meg. Fölverték a portást, aki beengedte őket. Följöttek az emeletre és egyszerre benyitottak a terembe. Minden hölgy háta mögé odaállt egy katona és fölszólította, hogy ne kapcsoljon. A kisasszonyok engedtek a parancsnak. Ezentúl a Nemzeti Tanácson kívül csak a mentők és a tűzoltók beszélhettek.

— Reggelre már nagy lövöldözés volt a központ előtt. A lányok, akik a hivatalba érkeztek, természetesen nagyon féltek, amire a főnökünk haza küldte őket. Összesen csak nyolcan vagy tizen maradtunk itt, akik a Nemzeti Tanács beszélgetéseit kapcsoltuk. A közönség köréből csak annak adtunk kapcsolást, aki a Nemzeti Tanácsal akart beszélgetni, vagy aki a kiadott jelszót tudta. A jelszók két óránként változtak. Néhány jelszóra még most is emlékszem. Ilyenek voltak: Marci, Pentelei, Köztársaság, Kendefi, Jóljárt, stb. Ezen a kritikus napon arról is volt szó, hogy a Nemzeti Tanács biztosokkal ellenőrizteti a beszélgetéseket. Veres, a telefonok kormánybiztosa és Fényes László azonban jól álltak értünk és így

A József-telefonközpont elfoglalása.

Akkor már végigrohantam a forradalom testet öltött fúriájával a Rákóczi-úton a Keletihez. onnan még irtózatosabb erejű lendülettel vissza a Rákóczi-úton át a József-köruton végig a Mária Terézia-lak-tanya felé. És akkor már többé el nem oltható lángtengerben égett a forradalmi akarat.

A fegyveres tömeg Fényes beszédére pillanatok alatt eloszlott, hogy a következő pillanatokban az akarat már tetté testesüljön.

A nagy rohanást követő tíz perc

ránk bizták az ellenőrzés fontos és felelősségteljes munkáját.

Gratuláltunk Rományi kisasszonynak ahhoz a fontos szolgálat-hoz, amelyet a forradalom ügyének tett. Ő azonban szerényen elhárította magáról az elismerést és társaira, a tízes tanács többi tagjaira terelte a figyelmet.

— Ne felejtkezzék meg róluk! — mondotta. — Krucsay Margit, Szende Matild, Polák Elvira, Fehér Ilona, Ebers Vilma, Somogyi Margit, Keberle Józsefné, Templom Juliska és Kecskés Erzsi. Így hívják őket. Ők valamennyien éppen annyit tettek, annyit dolgoztak, mint én!

Azt hiszem ezeket a neveket Rományi kisasszony nevével együtt érdemes följegyezni az utókor számára. És érdemes az utókor figyelmébe ajánlani azokat a névtelen hőseket, azokat a rosszul fizetett, sápadt és vérszegény lányokat is, akik már akkor a Nemzeti Tanács parancsainak engedelmeskedtek, amikor az még nem a hatalmat jelentette és akkor éltette a köztársaságot, amikor a magyar politikusok legnagyobb része még a királyi kegyet vadászta...

B. J.

elmultával kocsiba vágom magam az Emke előtt, hogy a térparancsnokságra siessek megtudni: csakugyan befejezett tény-e a félelmetes „Platzkommandó” elfoglalása.

Kikiáltok olykor remegő izgalommal a kocsis felé:

— Hajtson, hajtson, ahogyan csak bír!

Valaki az Uránia-színház előtt hirtelen beugrik mellém a kocsiba. A felhuzott kocsisernyő sötéttségében nem ismerem fel rögtön, hogy

egy főhadnagy. Utána egy civil és még egy katona.

— Kiszállni! — kiált rám a főhadnagy.

— Hopp! Jó estét! — mondja a civil, aki szintén a Katonatanács egyik tagja, mint a többiek és aki megismer engem.

— Hova? — kérdezi a főhadnagy.

— A Platzkommandóra — felelem én azzal a sejtéssel, hogy már minden megtörtént és minden történetben van.

— Az rendben van. A mienk. A József-központ-hoz.

— Rendben — felelem én és az agyam hirtelen és szinte fizikai fájdalmat okozva izzadni kezd.

— Kocsis, forduljon vissza! A Baross-utca-ba, a József-központ-hoz!

A kocsis megfordul és vágatásra bírjuk. Mögöttünk egy másik kocsis néhány fegyveres, forradalmár katonával.

Utközben mindent elmondanak nekem a Platzkommandó elfoglalásáról. És én reszketek szinte, az arcomon pedig a belső pokol égető tüze lángol.

Megérkezünk.

A kocsik a Német-utca sarkán állanak meg, a telefonközpont monumentális épületének a sarkán.

A sarkon a központ őrségének egy szuronyos őrszeme.

— Állj, ki vagy? — és az őrszem levágja a fegyverét.

— Magyarok és bajtársak — mondja bámulatos nyugalommal a főhadnagy. Mögötte mi és a mi fegyvereseink.

A főhadnagy odamegy az őrszemhez. Mi is.

Néhány csodálatos, nyugodt és szép szó.

— Fiam, a háborúnak mi ebben a pillanatban véget vetünk és csak magunknak, magyaroknak akarunk élni. Tépd le, fiam, te is a sapkarózsádat. Éljen a Nemzeti Tanács!

Az őrszem néz meglepett csodálkozással néhány pillanatig, azután a sapkarózsáját letépi és fegyverét átadja.

Tovább, a főkapu elé! Ott is egy őrszem. Ugyanazok a szép, nyugodt szavak, mintha csak vizitáló közegek volnánk. A sapkarózsát letépi ő is, de a fegyvert nem akarja átadni. Melléje állítjuk egy emberünket és lopakodó halksággal bemegyünk az előcsarnokba.

Bent egyszerre talpra és fegyverbe ugrik az egész őrség. Több mint husz legény.

No, most! A szívem irtózatosan kalapálni kezd és az agyam szinte a szerterobbanásig izzik.

— Fiúk — sugom hátra a mi embereinknek — jól fogjátok a fegyvert. Ugy látszik, szükség lesz rá.

A főhadnagyunk beszélni kezd az örlegénységhez. Megint olyan bámulatos szépen és lefegyverzően.

És a következő pillanatokban külfönös zajjal, az idegeimet megrázó muzsikával koppannak a padozat kököckáira a K. betűs királyi rézrózsák.

Föl akarok lélegzeni, hogy az irtózatosságot alól felszabadítsam a mellem. Abban a pillanatban rohan le a lépcsőn egy tiszt. Az őrség parancsnoka.

Most mi lesz!

A főhadnagyunk elébe siet.

A tiszt — egy hadnagy — a revolveréhez kap.

Én idegesen megkapom az egyik katonánk fegyvert tartó kezét.

A főhadnagyunk és a hadnagy halkan beszélgetnek, azután fölmennek a lépcsőn. Néhány katonánk is velük.

A hadnagy szabadkozik. Életével játszik, nem adhatja fel a szolgálatot.

Mintha már nem sikerülne a halálosan vakmerő bravur.

A hadnagy halkan a főhadnagy tudomására adja:

— Többen jöjjetek. Tízeteknek nem adhatom meg magam huszonötöd magammal.

Sietve elmegyünk. Két emberünket otthagyjuk.

Néhány nehéz pillanat, percek és öt percek.

Azután megérkezik ötven emberünk.

És ettől a pillanattól kezdve a József-telefonközpont is csak a Nemzeti Tanács parancsára kapcsol.

Hajnali 5 óra.

Lázban remegek, miközben várom, hogy meginduljon a gép,

A forradalom telefon-filkaiból.

Ebben a cikkben néhány történelmi nevezetességű telefonbeszélgetés pontos és hiteles részleteit kapja az olvasó. Két beszélgetés huszonhetedikéről huszonnyolcadikára virradó éjjel folyt le, akkor, amikor Károlyi Mihály sikertelen bécsi utjáról a fővárosba visszaérkezett. A többi beszélgetés a forradalom éjszakáján kelt. Mindegyik beszélgetésnek a legmagasabb állású szereplő egyéniségek a hősei.

Hogyan kerültünk abba a helyzetbe, hogy ezeket a beszélgetéseket közölhesük? Erre vonatkozólag csak ennyit jegyzünk meg: A budapesti telefonközpontok már a forradalom kitörését megelőző napokban a Nemzeti Tanács szolgálatában állottak; ez alatt az idő alatt minden fontosabb beszélgetést kémlelő füle hallgattak, róluk a Nemzeti Tanácsot azonnal értesítették. A beszélgetésekről pontos és hiteles följegyzések történtek. E sorok írója a beszélgetések szövegét olyan helyről kapta, ahol birtokában vannak a beszélgetésekről szóló hiteles följegyzéseknek. Az

amely a röpiratokat nyomja 80.000 szocialista munkás számára, hogy reggelre szállják meg az egész várost, elfojtani minden ellenmegmozdulást.

Rohanok katonákat és mindenkit összeszedni, aki utamba kerül.

— Jöjjenek velem! A röpiratoknak hat órára a gyárakban kell lenni, hogy a szocialisták hadserege tovább csinálja, befejezze és megmentse a forradalmat.

És a szocialista hadsereg reggel megszállta a várost.

Gyefvai János.

alább következő, sokszor drámai, mindig jellemző és a forradalom kulcsai mögé mélyen bevilágító párbeszédet tehát az olvasó teljesen hiteleseknek fogadhatja el.

És most következzenek időrendben maguk a beszélgetések!

I.

Október 27-ikéről 28-ikára virradó éjjel 12 és 2 óra között.

Windischgrätz és Rác Gyula beszélgetése.

Rác Gyula: Kegyelmes uram! Értesék meg végre: ez már a forradalom. A kormányt gyorsan ki kell nevezni. Ez nagyon sürgős, mert minden perc az ország helyzetét veszélyezteti.

Windischgrätz: Nem kell olyan könnyen megijedni! Ha nálunk a sörös korsót gyorsabban emelgetik, mint, rendesen, akkor már forradalomról beszélnek. Ha nem türtőztetik magukat, közbüti lövetünk és akkor majd rend lesz!

Rác: Kegyelmes uram! Én nagyon szerencsétlen intézkedésnek

tartom, hogy Károlyit fölvitték Bécsbe és azután üres kézzel engedték el!

Windischgrätz: Károlyi már is a mi embertünk. A király azt teszi, amit mi akarunk.

Rác: És ha az elkésett intézkedések miatt tényleg kitör a forradalom és ha az elkeseredett és tulcsigázott magyar katonák nem akarnak a népre löni?

Windischgrätz: Akkor majd lőnek a csehek! Különben az a legfontosabb, hogy a délnyugati fronton még három napig ki bírjuk tartani.* Mert Tirol felé az olasz csapatok a terepnehézségek miatt csak nehezen tudnak majd mozogni. De ha a Piavénál megvernek bennünket, az olasz katonaság Magyarországra fog özölni. Akkor az olaszok jövő héten Pesten lesznek. És jaj nekünk, ha a mi megvert katonáink fegyverrel a kezükben az országba özönlének! Mig ha csak még három napig tartani tudjuk magunkat, a csapatokat lefegyverezzük, rendekbe állítjuk.** Azt mondjuk nekik: csend, rend, békesség! És megígérjük nekik, hogy mindnyájan földet kapnak. Azután zárt csoportokban csapatonként hazaszállítjuk őket.

Rác: Andrássy külügyministerségét szerencsétlen dolognak tartom, mert az ő családjukban tradíció a német barátság és ez az entente-nál bizalmatlanságot kelthet.

Windischgrätz: Ennek így kellett lenni! Mert ha nincsen közös külügyminiszter, akkor a csehek, szlovének, jugoszlávok, románok és így tovább mindannyian a saját nemzeti érdekeiket veszik irányadó-

* Akkor várták Wilson választát Andrássy békekérő jegyzékére.

** Ugy látszik, Windischgrätz akkor még nem tudta, hogy az olaszok már is áttörték a Piave melletti frontunkat.

ul és mi magyarok, akik rokon nemzet nélkül állunk Európában, teljesen magunkra hagyatva föltétlenül a rövidebbet huzzuk. Andrássy személye tehát garancia a számunkra. (Ez a beszélgetés még sokáig tartott. A megfigyelő megjegyzése: Rác Gyula továbbra is igaz magyar ember s radikális gondolkodásu, tisztességes férfi módjára viselkedett.)

II.

(Hajnali 2 óra.)

Vázsonyi és Windischgrätz.

Az előbbi beszélgetés nagyon sokáig tartott. Addig, amíg Windischgrätz és Rác Gyula beszéltek, Vázsonyi többször egymásután föl-szólitotta a központot és kérte a Windischgrätz számát. A központ azonban mindig azzal felelt, hogy „mással beszél”. Ez Vázsonyit végtelenül bosszantotta, követelte, hogy kapcsoljuk be őt is a vonalba, vagy pedig szakítsák meg azt a másik beszélgetést. A központ ezt természetesen megtagadta. Végre Windischgrätz és Rác befejezték a beszélgetésüket, a központ erre azonnal odacsengedett Vázsonyihoz és kapcsolta Windischgrätzhez. Ime az ezután következő beszélgetésből néhány töredék:

Vázsonyi (haragosan és türelmetlenül): Miért közlöd előbb mással a dolgokat és csak azután velem? Pedig valamennyien itt vagyunk és valamennyien azt várjuk, hogy föl-hívj bennünket.

Windischgrätz: Kik vannak ott?

Vázsonyi: Mindannyian itt vannak a hátam mögött. Döntöttek-e már a miniszterelnöki kinevezés dolgában?

Windischgrätz: Döntés valószínűleg holnap lesz.

Vázsonyi: Micsoda zűldség ez már megint? Ha tovább is így megy, magam is republikánus leszek. Mi

van Hadikkal? Miért nem bizzátok meg őt? Hiszen ő akarna lenni!

Windischgrätz: Holnap fogunk erről dönteni.

Vázsonyi: Beszéljétek a királlyal, az adott ígérletét ne másítsa meg minduntalan. Micsoda zűldség volt föltelek, hogy Jászit kihallgatásra rendelték? Ha Jászit még egyszer kihallgatásra viszik, akkor én többet őfelségéhez nem megyek. Én Jászival egy nyomdokon nem haladok. Nekem szovjet nem kell!

Windischgrätz: Itten egyetlen egy ember volna, aki rendet tudna teremteni. És ez te vagy.

Vázsonyi: Ti akarjátok Szurmayt! Szurmay katona, de különben gyáva. Micsoda éretlenség volt Szurmaytól a multkori alarmkomédia? Szurmay nem való miniszternek!

Windischgrätz: Holnap mindenestre döntés lesz ebben az ügyben. József főherceget esetleg nádornak fogja a király kinevezni.

Vázsonyi: Ez szerencsétlen intézkedés volna. Ezzel nincsen megoldva a helyzet.

A beszélgetés további során szóbakerült a Várban lezajlott tüntetés.

Vázsonyi (gunyosan): Ez forradalom?! Négy halottal?!

III.

(Október 30-ról 31-re virradó éjjel 1 óra.)

Hadik és József főherceg.

Hadik János (Főhivja telefonon József főherceget): Fenséges Uram! Történtek e intézkedések a forradalom lecsillapítására és ha igen, szabad-e tudnom, hogy mik ezek az intézkedések?

* A budapesti kaszárnyákban egy este alarmot fuvattak. Ez a célzás erre vonatkozik.

József főherceg: Tessék engem ebből az ügyből teljesen kihagyni! Tessék belátása szerint intézkedni!

Hadik János: De hiszen én sem intézkedhetem, mert én csak politikai miniszter vagyok. Ez az ügy nem tartozik rám.

IV.

(1 óra 20 perc.)

Hadik és Szurmay.

Alig fejezte be Hadik a József főherceggel folytatott beszélgetést, azonnal Szurmay Sándort szólította föl.

Még mielőtt Hadik beszélgetést kezdhett volna vele, Szurmay erőlyesen tiltakozott az ellen, hogy Hadik a katonasággal intézkedjék és lövetésre adjon parancsot. Megkérdezi, ki bízta meg Hadikot azzal, hogy intézkedéseket tegyen?

Hadik: Én nem adtam ki ilyen intézkedést!

Szurmay: A katonaság erre hivatkozik!

Hadik: Erőlyesen tiltakozik ez ellen, megmarad amellett, hogy ő semmiféle intézkedést nem tett.

Szurmay: Ezt végül tudomásul veszi.

V.

(1 óra 35 perc.)

Szurmay és Lukachich.

Szurmay: Főhivja a tábornokot. Kijelenti előtte, hogy tanácsokat nem adhat, azonban ő a katonai parancsnok és joga van arra, hogy teljesen belátása szerint cselekedjék.

VI.

(1 óra 40 perc.)

Lukachich és Szurmay.

Lukachich: Főhivja Szurmayt. Jelenti, hogy a helyzet kezd komolylyá lenni. Tenni kellene vala-

mit. Megtudta, kik a Katonatanács tagjai. El kell fogatni őket.

Szurmay: (Egyenként följegyezte ezeket a neveket.) El kell fogni ezeket az embereket!

VII.

(1 óra 45 perc.)

Lukachich utasítást ad egy kaszárnyának.

Lukachich: Kiadja a parancsot a Katonatanács és a Nemzeti Tanács tagjainak az elfogatására.*

VIII.

(1 óra 50 perc.)

Hadik és Arz.

(Az ezután következő beszélgetésnél a Nagymező-utcai telefonköpont már a Nemzeti Tanács hatalma alatt volt. Megbízható telefonkezelőnk egy része azonban továbbra is adott egyeseknek kapcsolást azzal a céllal, hogy ilyen módon az ellenforradalom titkait kihallgathassák.)

Hadik: (Bádenben Arzot kereste. Onnan azt a fölvilágosítást kapta, hogy Arz Schönbrunnban van. Főhivja.) Jelentést tesz neki a helyzetről és előadásához hozzáfüzi:

— Egyetlen egy dolog mentheti még meg a helyzetet: az, hogy még vannak megbízható ezredeink.

IX.

(1 óra 55 perc.)

Szurmay és Arz.

Szurmay: (Alig végződött az előbbi beszélgetés, fölívta Arzot.

* Hogy melyik kaszárnya kapta ezt az utasítást, azt nem sikerült megállapítani. Ezt a beszélgetést egy Kruccay nevű telefonos kisasszony azonnal tudatta a Nemzeti Tanácssal.

X.

(2 óra 15 perc.)

Lukachich és Hunyady.

Lukachich: Izgatottan jelenti a telefonba, hogy most már csak egyetlen egy eshetőség van: a városhban levő csapatok alarmirozása. De mielőtt ehhez a végső eszközhez nyulna, ki akarja kérni a királytanácsát. Ha azonban nem tudna beszélni a királlyal, ha a vonal le volna zárva, vagy a telefon más okból nem funkcionálna és ez a beszélgetés nem sikerülne, akkor mozgósít.

XI.

(2 óra 15 perc.)

Lukachich és Szurmay.

Lukachich: (Főhivja Schönbrunn, a telefoniál Hunyady, a király főudvarmestere jelentkezik.)

Kéri, költsék föl a királyt. Olyan súlyos a helyzet, hogy a király parancsa nélkül nem intézkedhetik.

Hunyady: Szabódik ez ellen.

Lukachich: Követelem, költse föl őfelségét!

Hunyady: Ezt megtagadja. És hozzáteszi:

— Politikai manőver az egész! Részünkről nem lehet ezt olyan komolyan venni!

** Föltűnő, hogy Szurmay és Hadik szinte ugyanazokat a szavakat használják. Valószínű, hogy ez előtt a telefonbeszélgetés előtt érintkezésben voltak egymással.

XII.

(3 óra 10 perc.)

Lukachich és Hunyady.

Lukachich: Ujra követelem, költsék föl azonnal Ófelségét! A helyzet nem tűr semmiféle halasztást.

Hunyady: Erre az erélyes fölszólitásra bemondja, hogy azonnal kapcsolja a király hálósobáját.

XIII.

(3 óra 11 perc.)

Lukachich és Károly király.

Károly király: Személyesen jelentkezik a telefonnál.

Lukachich: Jelentést tesz a helyzetről. Elmondja, hogy forradalom van Budapesten, hogy a középületeket a forradalmi katonaság elfoglalta. A katonaság egy része az engedelmisséget megtagadta. Szurmayval megegyeztek, hogy a Nemzeti Tanács tagjait elfogatják, mert most már csak a legnagyobb erőszak segíthet. Fölhatalmazást kér a királytól arra, hogy a katonasággal lövethessen. Kérdi, megadja-e a király ezt a fölhatalmazást?

Károly király (Egyetlen egy szóval felel): Nem! (És leteszi a kagylót.)

XIV.

(3 óra 35 perc.)

Hunyady és Budapesti telefonközpont.*

Hunyady: Schönbrunból a magyar miniszterelnökséget kéri. A

* Ez a kapcsolat a Mária Terézia-téri József központban történt, ahol akkor még nem jelentek meg a Nemzeti Tanács katonái.

központ ezt kapcsolást már megadja.

Hunyady: A legnagyobb gorbóbaságokkal és fenyegetésekkel akarja kieroszakolni a kapcsolást.

A központ: Állhatatosan megmarad amellett az elhatározása mellett, hogy nem kapcsol.

Hunyady: Az udvar nevében megparancsolom, hogy azonnal kapcsoljon!

A központ: A Nemzeti Tanácsra hivatkozik és nem kapcsol.

Hunyady: Könyörgésre fogja a dolgot, Kéri, mondja meg a központ legalább, hogy mi van Budapesten?

A központ: Azzal felel, hogy a városban most már minden a Nemzeti Tanács hatalmában van.

Hunyady: Könyörög, hogy adjanak neki Gödöllővel kapcsolást.

— Becsületszavamra mondom, hogy nem politikai ügyben! A király gyermekeiről van szó!

A központ: Megadja a kapcsolást.

XV.

(Pár perccel később.)

Hunyady és a gödöllői kastély.

Az inspekciós: Jelenkezik.

Hunyady: Kiadja a rendeletet, hogy Valla százados és N. N. százados** társaságában a gyermekek úgy, ahogy vannak, induljanak el. Két autóra kell őket fölültetni. Az autókról a címereket le kell venni. A sofförök magyar honvéd egyenruhát viseljenek. Utirány Vác. Ó, Hunyady gróf, az Esztergom-Érsekújvári vonalon eléjük jön.

** Ennek a századosnak a nevét a megfigyelő nem értette meg.

XVI.

(8 óra 40 perc.)

Hunyady és a gödöllői kastély.

Hunyady: Érdeklődik, hogy végrehajtották-e a parancsait?

A kastély-inspekciós: Jelenti, hogy az autók elindultak.

*

Eddig terjednek a rendelkezéseinkre bocsátott feljegyzések. Meg

kell jegyeznünk, hogy normális viszonyok között a miniszteri beszélgetések kapcsolása olyan, hogy a központnak nincsen módja arra, hogy ezeket a beszélgetéseket kihallgassa. A forradalom előtt azonban gondoskodás történt arról, hogy ez a technikai berendezés megfelelő módosítást nyerjen.

Benda Jenő.**Lukachich letartóztatása.**

A Nemzeti Tanács vértelen forradalma már győzött, már Károlyi volt a miniszterelnök, a Városházán együtt tanácskoztak a Nemzeti Tanács vezérei és a miniszterek, amikor mind sürűbben jelentések jöttek, hogy rendbontó elemek és a csöcselék a váratlan átalakulást arra használják fel, hogy fosztogassanak és raboljanak. Közbiztonsági okokból is szükségesnek látta tehát a Nemzeti Tanács, hogy a csapatok visszamenjenek a kaszárnyákba s hogy a fegyelem, amely egy kicsit meglazult, újból helyreálljon s a csapatok visszanyerjék nyugalmukat.

Ez csak úgy volt lehetséges, ha a katonáknak kihirdetik, hogy a forradalom győzött és ha a régi parancsnokoknak visszaadják a parancsnoklási jogot. Ez azonban nehézségekbe ütközött, mert báró Lukachichot, a budapesti városparancsnokot, a helyőrség nagy része nem szerette és bizonyos volt, hogy ha ő marad továbbra is a parancsnok, módjában van ellenforradalmat szervezni.

A Katonatanács tagjai azt követelték, hogy Lukachichot azonnal mozdítsák el helyéről. A munkások már az utódját is kijelölték Hun-

ke altábornagy személyében, aki a munkáspanaszbizottságnak volt évekig az elnöke és emberséges bánásmódjával, részrehajlatlanságával megnyerte a munkások bizalmát. Lukachich elmozdítását oly határozottan követelték, hogy a Katonatanács rögtön elhívatta Hunke altábornagyot és megkérdezte, hajlandó-e átvenni a városparancsnokságot, Hunke vállalkozott. Nyomban felesküdt a Nemzeti Tanácsnak és megbízták a budapesti katonai parancsnokság vezetésével.

Mialatt ez történt, Kobek Kornél volt főispán megjelent Lukachichnál és közölte vele, hogy a katonaság és a munkásság kívánságára *kénytelenek elmozdítani állásától.*

— „Kérem, tudomásul veszem, — válaszolt lemondóan a tábornok. Tessék jönni, én átadom a hivatalomat.”

A Nemzeti Tanács megbízásából Hunke altábornagy, Kobek Kornél, Csernyák Imre százados és Szántó Béla hadnagy felmentek Lukachichnak a katonai parancsnokságon lévő hivatalába. Nem volt a szobájában, éppen ebédelt. Egy fiatal titzhadnagy, aki szintén a bizottsággal jött, bement hozzá az étterembe, mögéje állt és közölte vele, hogy egy

bizottság keresi. Az altábornagy ebédnél tartott, a fiatal hadnagy biztatta, hogy csak fogyassza el nyugodtan a borjusültet és káposztát. Körülbelül husz perc múlva Lukachich megjelent a hivatalában.

Hunke altábornagy közölte Lukachich-csal, hogy a Nemzeti Tanács őt bizta meg a budapesti katonai parancsnokság vezetésével és kérte, hogy adja át neki a parancsnokságot. Lukachich kijelentette, hogy ezt minden ellenkezés nélkül kész megtenni. Hívatta a vezérkari főnökét, egy cseh ezredest, akinek utasításokat adott az átadásra. Ennél az aktusnál a parancsnokságtól megfosztott altábornagy nem vett részt, hanem leült íróasztalához, megkínálta helyül Szántó Béla hadnagyot, a Katonatanács egyik tagját és beszélgetésbe elegyedett vele.

— Tudtam, hogy ez így fog történni, — kezdte a beszélgetést. Én már három napal ezelőtt jelentettem Ó Felségének, hogy itt bajok vannak, csak azt nem tudtam, hogy a csapatok ilyen nagy mértékben megbízhatatlanok...

Hosszasan maga elé nézett, elgondolkozott, aztán folytatta:

— Higyje el nekem, én sokszor szerettem volna az urakkal összeköttetést találni és tárgyalásokat folytatni a Nemzeti Tanáccsal, de nem sikerült. A Katonatanács tagjaival is szerettem volna beszélni.

— Hisz erre Excellenciádnak lett volna alkalm! — Szólt közbe Szántó.

— Mikor?

— A Katonatanács több tagját letartóztatták, ezekkel beszélhetett volna...

A tábornok erre már nem felelt. Más dologról kezdett beszélni.

— Én Tiszáék erőszakoskodásainak tulajdonítom a helyzet kiélesedését, — folytatta. Nagy baj, hogy Károlyit kellő időben nem bízták

meg a miniszterelnökséggel, így el lehetett volna kerülni ezt a katasztrófát, de csakis így. A szerde délutáni események és az esti tüntetés után tisztán láttam, hogy megindult a lavina.

— Éjjel felhívtam Badent, a királlyal akartam beszélni. Azt mondták, már lefeküdt. Erre bekapcsoltattam a telefont a király hálószobájába és felkötöttem. A király az ágyból kelt fel és úgy jött a telefonhoz. Megmondtam neki nyíltan mindent, hogy baj van, hogy a karhatalmi csapatok nem megbízhatók, hogy itt a katasztrófa...

— Ha Felséged parancsolja, — mondtam neki — én meg fogom próbálni, hogy rendet csináljak, azonban már előre jelenőhetem, hogy rettenetes vérfürdőbe fog kerülni, ezért a felelősséget már előre elhárítom magamtól és csak Ó Felsége egyenes utasítására vagyok hajlandó ezt a parancsot teljesíteni.

Ó Felsége végighallgatta jelentésemet s aztán minden habozás nélkül így szólt:

— Nem. Nem szabad ellenállani!

Lukachich elmondotta, hogy az éj folyamán beszélt még József főherceggel, ugyanezeket közölte gróf Hadik Jánossal is.

Közben az átadás megtörtént. Mielőtt a bizottság eltávozott volna, Szántó Béla tovább beszélgetett az altábornaggyal és előkészítette a bekövetkező eseményekre.

— Közölni akarok Nagyméltóságoddal valamit — mondtotta.

— Mit? — kérdezte meglepődve Lukachich.

— Jöjjön velem az Astoria szállóba... További rendelkezésig ott kell maradnia...

— De miért van erre szükség?

— Szükséges ez egyrészt Nagyméltóságod testi védelme szempontjából, de szükséges ez azért is, mert nem akarjuk, hogy ez a tizenkét

órás győzelmes, vérméltű forradalom a végén bemocskoltassék.

— Hát ha az urak kívánják, megteszem! — mondtotta rezignáltan Lukachich. — Majd újra megszólalt. — De gondolja ön, hogy erre igazán szükség van?

— Igen, — felelte határozottan Szántó.

Lukachich elgondolkozott:

— Hát olyan nagyon haragszanak rám az emberek?

— Igen. Nagyon haragszanak.

— Miért? Talán a letartóztatásokért?

— Nem. A kivégzésekért...

A kemény katonát egy pillanat alatt elnyomta Lukachichban az ember, nagyon érzékenyült, könnyek hullottak a szeméből.

A beszélgetés megakadt, Szántó érezte, hogy ezt meg kellett mondania...

Lukachich rágyújtott egy szivarra és szótlanul nézett maga elé. Kis szünet után még mindig elérzékenyülve mondtotta:

— Mondja kérem, nem maradhatné meg én a helyemen? Nem dolgozhatnám én tovább... Hiszen fiatal ember vagyok még... Engedjenek dolgozni...

A vaskezü, kiméletet nem ismerő katonai szeliden, szinte megalázkodottan várta a választ, de a Katonatanács embere kérlelhetetlen volt.

— Nem, nem lehet...

— Ha nem lehet, akkor hát kénytelen vagyok engedni.

Lukachich idegesen sétált fel és alá a szobában. Politikáról kezdett beszélni. Azt mondta, ő mindig jó hazafi volt, most is az akar maradni. Felajánlja szolgálatait a Nemzeti Tanácsnak.

— Én nem vagyok illetékes arra, hogy erre választ adjak, ugyanis az

Astoriába megyünk a Nemzeti Tanács helyiségébe, ott alkalmunk nyílik tábornok urnak ezt majd elismételni. Ott majd döntenek fölötte.

Belenyugodott. Az átadás közben megtörtént, a bizottság tagjai autókba ültek és az Astoria elé robogtak. A gépkocsit nagy tömeg vette körül és bár igyekeztek Lukachichot észrevétlenül bejuttatni a szállóba, a tömeg felismerte és gyorsan híre futott, hogy Lukachich ott van.

A Nemzeti Tanács egyik szobájában helyezték el. Az utcáról riadó éljenzés zúgott fel, a tábornok egy percig azt hitte, hogy az ováció neki szól, felrántotta az ajtót, kiállt az erkélyre és beszélni akart. De alig szólt egy pár szót, felismerték és a sértő kiáltások egész orkánja elnyomta a szavait. Kénytelen volt bemenekülni.

Csüggedten, szomorúan ült egy fotelben. Kis várakozás után megkérdezte örvöit:

— Meddig kell nekem itt maradnom?

— Civil ruhában kell majd innen elmennie, mert különben nem vállalhatjuk testi épségéért a felelősséget...

Lukachich megmondotta a sógorának, egy miniszteri főtitkárviselőnek a címét, aki a József-köruton ugyanabban a házban lakik, ahol ő és kérte, hogy onnan hozzanak számára civilruhát. Erre azonban nem várhattak, mert a tömeg hangulata odakünn egyre izgatottabb lett és így a Nemzeti Tanácsban adtak neki egy nadrágot, kabátot, kalapot, azután ráadták Polányi Adolfnak, egy gőzmosóintézet igazgatójának felöltőjét, s az Astóriának a Magyar-utcában levő mellékbejáratánál leakisérték. Beugrott egy autókba és elrohogott.

K. F.

A forradalmi utca.

Október 31-ikén, csütörtök hajnalban három óra előtt néhány perccel találkoztam először a budapesti utcán a Forradalommal...

Benn a szerkesztőségben akkor már tudtuk, hogy az utcákra újszólván vér nélkül bevonult a Forradalom, hogy a térparancsnokság, a főposta, a telefonközpontok már a kezén vannak. A mi idegeinken, virrasztó ujságírók idegein vibrált át először a nagy idők izgalma. Minden közvetlenül a lap zárta előtt történt, alig volt annyi időnk, hogy kevés szavu, távirati stílusban fogalmazott jelentéseket írjunk meg róla, már indítani kellett a gépeket, hogy magukból ontsák az újságpéldányok százazreit és széles ez országba mindenhová szétröptessék a nagy események hírét.

Azután kiléptünk az utcára, a nedves, sáros, őszi éjszaka fogadott bennünket. . . Kíváncsi szemmel kerestük magunk körül a Forradalmat. Nem találtuk. Az utcán sehol egy eleven lélek, az emeletes paloták ablakaiban sehol egy égő világosság. . . A város aludt, éppen olyan magafelejtkezett, hangtalan nyugalommal aludt, mint a zárórás háborus napok bármelyikén. A házakban millió ember aludt és pihgett megszokott módja szerint. Millió ember, aki reggel egy új és fenekestől felfordult világban ébred, most azonban még semmit sem sejt arról, hogy körülötte erőszékekben recseg, ropog a rég megszokott állami rend. . .

A Nagymező-utcába értünk és itt, a telefonközpont előtt találkoztunk először a Forradalommal. A telefonközpont kapuja előtt katonák álltak. Éjjeli őrség. Nem úgy, mint máskor, egy vagy két elgémberedett, dolgát unottan végző, némán tipegő, topogó katona. Őt-hat katona állt ő sze-vissza csoportban. A csuka-

szürke uniformisok között egy-két civilruha. Amikor közeledtünk, az egyik katona, szuronyos puskával a vállán, kilép a csoportból, átjön az utcán, odalep elénk és a nyugodt, öntudatos erő biztonságával számon kéri tőlünk, mi keresni valónk van arra felé?

— Honnan jönnek az urak?

— A Pesti Hírlap szerkesztőségéből. Megyünk haza lefeküdni!

A forradalom katonája szalutál nekünk és visszaindul a helyére. Pár lépés után hátrafordul és megkérdezi:

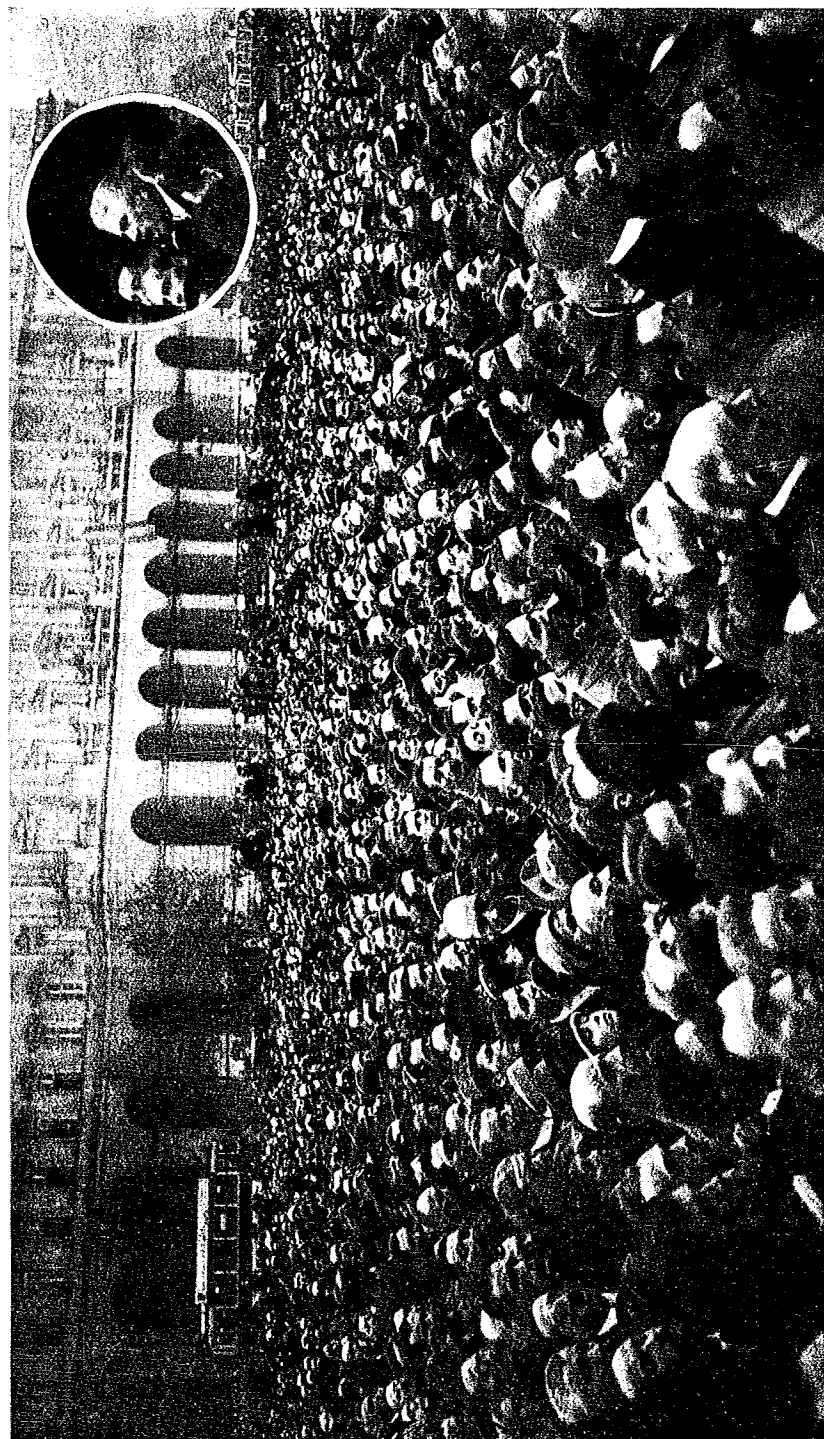
— Nem tudják az urak, elfoglalták már a térparancsnokságot?

Megmondjuk neki, hogy elfoglalták, hogy most már az egész városban ur a Forradalom. Az ő arcán egy boldog, elégedett mosoly, némán szalutál és megy vissza a helyére. ahová állították, ahol ha nem foglalják el a térparancsnokságot, ha hirtelen felülkerekedik az ellenforradalom, készen kell állnia arra is, hogy meghaljon. . .

Akkor a szívünk megdobbant az örömtől. Ez a Forradalmi rend, az öntudat, a fegyelem forradalma! Ez a Forradalom nemcsak kiharcolta, hanem meg is tartja az ország számára azokat a nagy értékeket, amelyeket egy őszi éjszaka elszánt lendületével megszerzett.

— Ez volt éjszaka három óra.

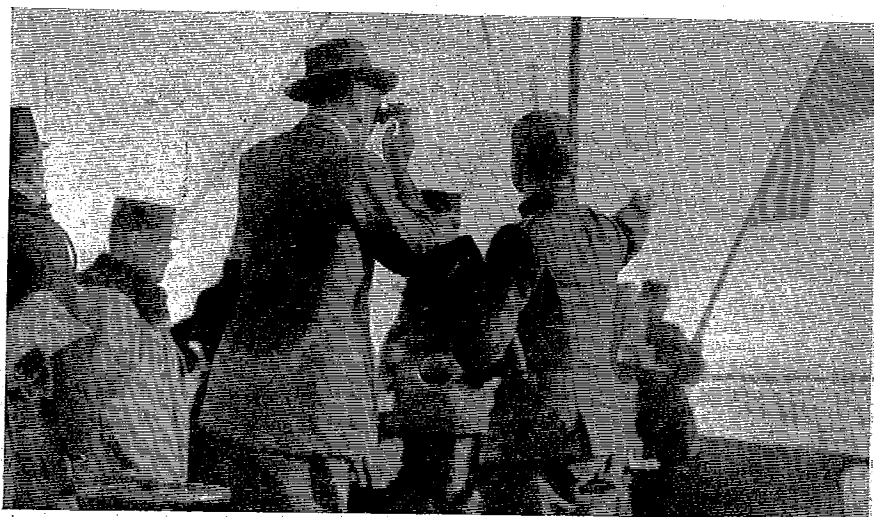
Egy-két órai alvás után pedig arra ébredtünk, hogy a puskák ropognak. Álomittas fülekkel csak kételkedve és vonakodva hittük el ezt az ujságot. Figyeltünk a betett ablaktáblák mögött meghuzódó csendben. Eleinte azt hittük, hogy tévedünk, talán csak álmodunk, vagy hallucinálunk. . . De nem, most őt vagy hat puskalövés hangzik, gyors egymásutánban, autók dübörögnek. messziről, mint halk zsongás érke-

A katonaság az Országbáz-téren felszűszik a népkormányt. A jobbsarokban Linder hadügyminiszter beszél.

Képek a magyar delegáció belgrádi utjáról.

KÁROLYI a belgrádi partot figyeli.

A parlamentérek a parthoz közelednek.

KÁROLYI instruálja a parlamentért.

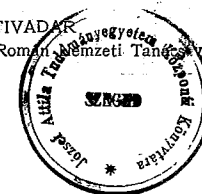
FRANCHET d'ESPÉREY
az entente balkáni főparancsnoka.

DIAZ tábornok
olasz főparancsnok.

MANIU GYULA és MIHÁLYI TIVADY
a Román Nemzeti Tanács elnöke és vezetői

POP-CSICSÓ ISTVÁN

zik hozzánk a tömeg zugása . . . Ez az elnyújtott hang olyan, mintha egyszerre százan és ezren jajgatnának, mintha egy megsebzett, megmarcangolt város segítségért ordítana. Mi történik itt? A forradalom harcol, még harcol, hogy teljes legyen a sikere? Vagy az éjszaka óta újra elveszett minden és ez már az ellenforradalom megtorlása? Sietünk az ablakhoz, ideges kézzel rántjuk föl az ablaktáblákat, a szemünk előre borzad azoktól a rémségektől, amiket mindjárt látni fog . . .

És az utcán nincsen semmiféle rémség, semmiféle borzalom. Az Andrássy-ut hosszú vonala az esős őszi reggel ködfátyolán keresztül áttetsző sárga párákban fénylik. Az uttesten végig automobil automobil után, a gépkocsikon vidám és fölvirágozott katonák, lila és fehér virágok virulnak ki a gyilkolásra rendelt puskák csövéből. A járdákon vidám, ünnepi hangulatban zsibongó tömeg virágot szór a katonák felé, a katonák integetnek a gyalogjáróknak, a gyalogjárók vissza a katonáknak. Az ácsorgó nép virágeseivel borítja el az automobilokat. A fegyverropogás szüntelenül tart, egyszer távolabb, máskor közelebb szólnak a puskák. Ez azonban nem gyilkos sortűz, hanem mámoros szalve, nem arról van itt szó, hogy vérbe akarnák fojtani a forradalmat, hanem arról, hogy a meghódított fővárosban a győzelmes forradalom tartja a maga ünnepi fölvonulását . . .

Az utcán vagyunk mi is. Ma egész Budapest kinn van az utcákon. A gyárakba igyekvő munkásokat már a szociáldemokrata-párt főhívása fogadta:

— „Kitört a forradalom! Ki az utcára!”

A gyárak üresen maradtak. Az üzletek zárva. A villamosok nem közlekednek. A hivatalnokok nem

mennek be az irodákba. Budapesten minden dolgos kéz dologtalan lett erre az egy napra és mindenki itt van az utcán, hangosan kiabál, ordít, a zsebkendőjével integet, a kalapját lengeti. Mintha senki sem volna józan, mintha mindenkinek a fejébe szállt volna a váratlan szabadság új bora.

— Győztünk! — hirdetik a falakról a Nemzeti Tanács plakátjai.

És a mámoros tömeg ujjongva ismételteti a nagy újságot:

— Győztünk! Győztünk!

Akik tegnap még aggódók voltak, vagy kicsiny hittiek, akik tegnap még megfontolták azt a szót, amit kiejtettek, mert hiszen a nyárspolgári bölcsesség axiomája az, hogy „soha sem lehet tudni!” — má mind úgy érzik, hogy ők is győztek; mert ez a győzelem az az ő győzelmük. Sőt talán az övék különösen, mert ők azok, akik a letűnt rendszer rabszolgaságát legjobban érezték. Az ő gyáva meghunyászkodásuk, engedelmes félénkségük tette lehetővé a reakcionárius terror megmaradását. Mind máig azt hitték, hogy egy eleven minisztert csak üdvözölni, egy trónon ülő királyt csak eljenezni lehet. És most kitörhet belőlük az az elnyomott, ösztönös érzés, mely eddig óvatosan meghuzódott legtitkosabb gondolataik mögött és hangosan mondhatják, tele torokkal ordíthatják azt, amit eddig elgondolni is alig mertek:

— Éljen a független Magyarországnak!

— Éljen a forradalom!

És a katonák . . .

A katonák, akiket gépeknek neveltek, a vak engedelmességre szoktattak. A katonák, akik parancsszóra ölték, akik meghaltak, ha úgy rendelték, akik fogcsikorgatva tűrték maguk fölött az idegen nyelvű kommandót, a cseh, német, morva, szlovén, polyák tisztek basaságát, rosszindulatu szekaturáját. A kato-

nák, akiket az őrmester pofozott, a tejfeles száju tiszthelyettes kikötött, akik háromszor megsebesültek, aztán negyedszer is engedelmesen visszamentek a nagy mézsárszékre, ahol vagy gyilkos lesz az ember, vagy lemészárolt barom...

Ezek a katonák hősei a napnak. Ők döntötték el a forradalmat. És most, mikor a győztes revolúció itt a bachanáliáját tartja, ők is részegek a szabadság első lehetőségénél. A kaszárnnyak még mindig ontják őket, egyre jönnek, folyton sokasodnak... A városnak nincsen olyan nagyobb utvonala, ahol virágos és fegyverdurrogás közben ne tartana a forradalom korzója. Ahány katonai autó, civil jármű a városban, az ma mind az övék, azt mind rekvirálják. Csodálatos, fantasztikus kép: nagy teherautók után elegáns plüss-tiléses gépkocsik, robogó fiakkerek és lassan cammogó, széles peremű stráfszekerek... Valamennyin szorongva szorong a csukaszürke, fegyveres ember. Mintha szurony, pikkelés, óriási tüskés állatok vándorolnának végig Budapest utcáin. A katonák magasan lengetik a szuronyos manlicheret, egy-egy üdvözlésre az egész kocsis ordít és a sapkáját dobja a levegőbe. A főhágókon fűtőkben csüng az ember. A katonák fölmásznak a zárt autók tetejére, ott kuporodnak, guggon ülnek és ebben a lehetetlen, veszélyes pozitúrában ordítanak, éljenek, a puskájukat sütögetik. Utcakölykök szaladnak a katonakocsik után. Az ő kezükben is fegyver. A földön vonszolják a nehéz manlichereket. A katonák lenyulnak értük és fegyverestől együtt fölrántják őket magukhoz, a kocsi-ra. Van olyan katoná, aki két-három fegyvert is hozott magával. A felesleges puskákat kiosztja az ácsorgók között. A mult éjszaka, a mikor a Kele-i pályaudvaron kiszabadították a két menetszázadot, néhány száz puskát jutott a civilek kezére. Most ezek mind itt vannak, a

forradalom karnevál-menetében. És a romantikusan zagyva, félelmetesen forradalmi ömeg ajkán lépten-nyomon felhangzik egy kiáltás, eddig merőben idegen a budapesti utcákon. A katonák kezdik:

— Éljen a köztársaság! — kiáltják.

Kocsiról-kocsira, autóról-autóra száll a jelszó:

— Éljen a köztársaság!

A járdákon ácsorgó tömeg először meglepetve hallja ezt az új szót. A pesti polgár körül néz, nem áll-e mögötte csendő, vagy rendő? Titkon még szorong és óvatoskodik benne a tegnapi szolgáló, aztán egyszerre urrá lesz fölötte a tömeglélek, elfelejti azt, hogy lakáj parlamentek törvénye szörnyen bünteti az ilyen merészséget. És kisiklik az ajkán a szó, mely most már mint egy viharzó zugás járja be az egész várost:

— Éljen a köztársaság!

— Polgártárs! — mondják egymásnak az emberek és boldogan mosolyognak hozzá. Mindannyian úgy érzik, hogy ma más emberek, mint akik még az elmúlt este voltak, hogy ma ez a város más város, ez az ország más ország, mint tegnap volt. Itt újra kezdődik minden. Ami volt, a négyszáz éves Habsburguralom szégyene és szolgasága, egy oligarcha kaszt kizsákmányoló osztályuralma csak lidércnyomásos álom. A valóság-ma kezdődik, katoná, polgár egy testvér, éljen a magyar köztársaság!

Az égen még mindig sűrű sárga fellegek csüngenek. Vékony cernaszálakban szaporán permetezik az őszi eső. Az őszi eső odakinn a magyar földeken a magyar gazda elvetett magvát csiráztatja, jövő esztendői kenyerünket gazdagítja. Az a kenyér, — milyen édes, szép fehér kenyér lesz! — már csak a miénk, magyaroké! Itt a fővárosban pedig, ahol az ázott aszfalton a forradalom

magvetése csirázik, a borús ég, a makacs eső senkinek a kedvét nem rontja. Boldog izgalom és ragyogó kedv minden arcon. Az emberek csillogó tekintettel néznek egymás szemébe. Ebben a városban, ha egy Bastille volna, most ez a tömeg megostromolná. Ebben a városban ha egy király volna, ez a tömeg most fölkeresné, hogy számon kérje tőle a multak bűneit. Budapesten azonban nincsen Bastille, a király előre megérezte, hogy magyar földön nincsen több keresnivalója. Mit kell tehát tenni, mi lehet még tenni itt a köztársaságért?

És új jelszó támad az utcán:

— Le a rozettával!

Minden tisztet, minden katonát megállítanak. Hirtelen gyűrű támad körülöttük, egyszerre tizen, huszan, aztán ötvenen és százan kiáltják feléje:

— Le a rozettával!

Emberek futva érkeznek az utca tulsó oldaláról, beleolvadnak a gyűrűbe. Van tiszt, aki szabódik. A legtöbb azonban készséggel és örömmel tesz eleget ennek a felszólításnak. Fiatal zászlósok és öreg ezredek szelid, zavart mosolylyal maguk tépik le a rozettát. A rozettán Károly király jelbeteje. Ez a rozetta a királyság szimbóluma. Azé a királyságé, amelyiknek a nevében csataterek vágóhídjára küldték az embereket, meghalni. Tegnap még érintetlen szentség volt, mert mindazt jelentette, aminek a kultuszában a tisztikart fölnevelték. Tegnap még ölni kellett, kirántott karddal hadakozni kellett, ha valaki ezt a rozettát tiszteletlen szóval illette. Ma pedig mint egy megunt és gyűlölt nyugót dobják el a tiszték maguktól, a rozetta lehullik a sárba, a lábak taposnak rajta. És valahányszor egy-egy rozetta a sárba pottyan, a tömeg ujong és mindig újra felhangzik ugyanaz a kiáltás:

— Éljen a köztársaság!

És a katonák, a tiszték, akik a rozettát eldobták, örömmel és a szívükből jövő szóval ismétlik:

— Éljen a köztársaság!

A Váci-utcán magasrangu katonatiszt megy a járdán. Egy fiatal zászlós eléje lép, feszesen szalutál, és ezt mondja neki:

— Altábornagy ur, kérem! Le legyen olyan szives és dobja el sapkájáról a rozettát!

Az altábornagy tágranyított szemmel néz a zászlósra, mintha álomból ébredne. Csodálkozás, zavar, viszszafafojtott méltatlankodás a tekintetében. A zászlós egy kicsit hátralép: és most már keményebb hangon ismétli meg a kívánságát:

— Altábornagy ur! Azt tanácsolom, vegye le a sapkájáról a rozettát!

Az altábornagy tanácstalanul néz körül a csoportosuló tömegben.

— Le a rozettával! Éljen a köztársaság! — kiáltja a tömeg.

Az altábornagy megcsóválja a fejét. Az ő öreg feje nem érti ezt az időt. De érzi, hogy nem tehet mást: a rozetta a földre hull. A zászlós szalutál. A tömeg éljenek.

És ez így megy tovább. Délfelé az eső eláll. A piszkos sárga fellegek azonban még mindig ott csüngenek az emberek feje fölött. Most már a rozetta sem elég. Azokat a tiszteteket, akiknek a sapkáján a rozetta helyett csak egy darabka nemzetiszíni szalag, vagy egy odattűzött öszirózsa látható, új jelszóval állítja meg a tömeg:

— Le a csillaggal! Tessék a csillagot levágni!

Civil kezekben nyitott bicska. Katonák kezében meztelen bajonett. Így vadásznak a csillagokra. Ez nem megy olyan könnyen, mint a rozetta-irtás. Több tiszt tiltakozik ellene:

— A harc téren érdemtelmem ki ezeket a csillagokat! — mondta egy kapitány.

— Mi is a harc téren kaptuk a magunkét! Mégis ledobtuk! — kiáltják vissza a tömegben levő katonák.

A kapitány nem tehet mást, oda-nyújtja csillagait egy készségesen előre nyújtott bicskának. Asz-szonyok, lányok, piros az arcuk, a szemükben ott ragyog a forradalmi nap hisztériás izgalmá. Ol-lóval a kezükben vadásznak a csillagokra. És aki nem engedne az erőszaknak, meghajlik a szépek kérésének.

Az uttesten dübörögve jönnek-mennek a katonákkal megrakott automobílok. Mintha a kedv, a lö-szer soha el nem fogyna, a lövöl-dőzés egy pillanatra nem szűnik. A tömeg zsibong és ujjong. Ez a forradalmi nap olyan, mint egy csodálatos, gyönyörű majális!

Vajon kinek jut az eszébe az, hogy az utcákon sehol egy rendőr, sehol egy őrszem? Ki gondol arra, hogy a külterleken katonai rak-tárak égnék, a bakák hordószámra gurították ki az uttestre a rumot és a hordók körül asszonyosikon-gatás, részeg kurjongatás közben iszik a fékevesztett tömeg? Ki gondol arra, hogy ma Budapesten százezer puskának és százezer szuronynak nincsen parancsolója, hogy pár óra múlva este lesz és milyen sors vár erre a városra, ha addig minden rumos hordó ki-ürül, ha senki sem elég hatalmas arra, hogy ezt az örült autóforga-tásban keringő, az utcákon végig dülöngöző tömeget a kaszárnyák-ba visszaterelje?

A falakon megjelenik a katonatanács plakátja.

— Katonák! — mondja ez a plakát, — győzött a forradalom, most helyre kell állítani a rendet. Szüntessétek be a lövöldözést. Az autókat vezessétek a térparancsnokságra, ti pedig menjetek vissza a kaszárnyákba!

Ezeket a plakátokat senki sem olvassa.

Egy katonatiszt mondotta nekem, aki a felelős tényezők között dolgo-

zott, kinlódott, lótot, futott, könyör-gött, verekedett, intézkedett, rekedt hangon orditozott a rendért:

— Ebben az időben azt hittük, hogy minden elveszett, hogy soha sem leszünk urak a város fölött. A forradalom fölött győzött a fejét-lenség, a durva ösztönök teljes és fékevesztett elszabadulása.

Közben lassan, tapogatózva meg-indul a rendcsinálás munkája. Tiszt-ek rohannak szét a városban, hogy összeszedjenek és a rendcsinálás szolgálatába állítsanak egy-egy csa-pat katonaságot. És minden hála, minden köszönet a fiatal tiszteknek, akik halál-megvetéssel és csodálatos bátorsággal vetették magukat a tom-boló tömeg elé. Láttunk a Rákóczi-úton egy tisztet, aki megállt az út közepén és egyenkint igyekezett megállítani a veszett keringésben nyargaló autókat.

— Ne lövöldözzetek! Elég volt! Haza a kaszárnyába! — kiáltotta.

A katonák azonban csak nevettek rajta. Ma lehullott minden csillag, nincs tiszt, nincs senki, aki paran-csoljon! Az autók tovább iramod-tak mellette. A tiszt pedig utána az autóknak és vékony nádpálcával a kezében ütötte verte a katonákat. Hihetetlen csoda, hogy egy megörült puská sem akadt, amelyik rálőjjön és egy részeg szurony sem, amelyik belefuródjön.

Lassan, egyenkint már kezdtek a térparancsnokság elé szállingózni a megtisztított autók. Az épület előtt az utcát ellepi a kíváncsi közönség. Egy fiatal zászlós és egy csapat ka-tonaság igyekszik fentartani a rendet.

— Hátra a civiltársasággal! — kiáltja a zászlós.

A tömeg hangosan nevet ezen a tegnapi rendre emlékeztető katonai kiszóláson. Azonban senki sem ha-ragszik meg érte. Dertős arccal szo-rulnak hátrább, utat nyitnak az autóknak. Az autók tízesen érke-

nek. Katonasággal megrakva távoz-nak. Ez a katonaság már a Rend hadserege. Az autók az Astória elé vonulnak. Itt székel a Katona Ta-nács. Itt kapják a parancsot, hogy hová kell menniök, hol fordult föl minden rend, hol rabol és gyűjtogat a csöcselék? Az Astória első eme-leti erkélyén időnkint egy csuka-szürke ruhába öltözött fiatal tiszt jelenik meg és vihartrombitával le-tütköli, hogy melyik automobilnak mi a rendeltetése?

Öklömnyi tengerész katona, a kezében kurta karabély, mint egy kis megveszekedett fiaördög lótfut a sokaságban. Katonákra vadászik. Rájuk ordít, viszi őket magával. Egy óriási autó, husz-huszonöt fő-nyi katonaság rajta, kiválik a tö-megből és bugó szírénnel nyilsebe-sen vág neki a Rákóczi-utnak. Ez az autó a ferencvárosi pályaudvarra megy, ahol fosztogat és észveszet-tőn tombol a csöcselék. Rengeteg vörös lobogó uszik és hullámszik a nyomában. Néha elfödi a katonákat, akik még most is Károly király ru-háját viselik. Azután ott csapdos a fejük fölött, mint egy vérrel itatott és új vérre szomjas óriási ragadozó madár. A forradalom katonái men-nek rendet csinálni — a forradalom nevében. Vajon az elszabadult, tom-boló forradalom engedi-e megfegyel-mezni önmagát?

És hősies erőfeszítéssel folyik to-vább a verejtékes munka. A káosz vajudik, hogy újra megszűlje a föl-borított szervezettséget. Önkéntes vállalkozók és a Nemzeti Tanács vörös karszalagos civil kiktüldöttei sietnek a tiszték segítségére.

A Rákóczi-úton bosnyák katonák gyalogolnak az uttesten. A hátukon batyu, amellyekben mindenféle olyan dolog, ami nem tartozik a ren-des felszereléshez. Hosszuszáru csizma egyiknek a hóna alatt, má-siknak a bornyujából mindenféle

fölismerhetetlen holmi csüng ki. Egyszerre egy harsány hang hal-latszík a hátuk mögött. Hosszu, ko-pott kabátos civil ember kiált:

— Fegyveres ör ide!

Egy szuronyos katona kiválik a járdán hullámszó tömegből.

— Ezek a bosnyákok részvettek az óbudai fosztogatásban. Vigyé be őket a térparancsnokságra!

— Előre! — mondja a fegyveres katona a három bosnyáknak. És nagyot lök rajtuk. A bosnyákok megállnak, hangosan szabódnak. A szuronyos baka azonban még egyet lök rajtuk. Megindulnak visszafelé. A pályaudvar felől ugyanekkor há-rom katona négy vagy öt fosztogatót terel maga előtt a Belváros felé. A fosztogatók roskadoznak a vállukon levő teher alatt. A három katona fegyvertelen.

— Hozd ide azt a hármat is, test-vér! — kiáltják a fegyvertelen kato-nák a fegyveresnek.

A foglyokat összeesapják. És most négy katona egy fegyverrel hajtja a martalócokat maga előtt a térparancsnokság felé.

Katonák jönnek velük szemben. Csaka ugy gyalogszerrel, puska nincs velük, a hátukon kis motyó. Az arcukon ragyogó öröm. Ezek már elindultak a pályaudvarra, ha-zafelé. Lehet, hogy a pályaudvaron három napig és három éjszakáig kell várniök, amíg tovább mehetnek, de ök már utban vannak, végeztek a háborúval, a háború minden nyo-moruságával. És boldogok. Ebben a vándorló karavánban most egy kis csapat bosnyák közeledik. Csodá-lkozva nézik a három bosnyák ka-tonát, akit a magyar bakák a Rá-kóczi-úton a térparancsnokság irá-nyában terelnek. Atkiáltanak vala-mit nekik. A rab bosnyákok visz-szafelelenek. A pályaudvarra töre-kező bosnyákok megrázzák a fejü-ket, szemmel láthatólag nem helye-slik ezt a dolgot. Azt-e, hogy a de-rék testvérek raboltak, azt-e, hogy

ezért elesípték őket, nem lehet tudni. Most autó körül melléjük és elválasztja őket a börtönbe vándorló martalócoktól. Az autón ordítanak a részeg katonák:

— Eljen a forradalom!

A bosnyákok visszakiáltanak nekik:

— Eljen matyar! Eljen forradalm!

Már a nyugati ég felé bukik a nap. Már csak egy-két óra és azután jön a sötétség, minden rabló, minden gyilkos, minden martalóc buvó köpönyege. Mi lesz akkor, ha addig nem sikerül megfékezni az elszabadult rossz szellemeket?

A nagy káosz tovább tart, az autók ördögi körforgása egy pillanatra sem szűn meg, a katonaság még mindig lövöldöz és bár a hangja elfullad az órák óta tartó ordítástól, még mindig kurjongat, még mindig éljenez. A nagy káosznak az atomjai közül azonban egyre többen érzik, hogy ez nem mehet így tovább. Most kezdődik a versenyfutás az élet és a halál, a forradalom rendje, vagy az éjszaka sötétjével egyszerre beköszöntő anarchia között. A szociáldemokrata párt röpiveket osztogat. Jelenti, hogy a forradalom győzött, hogy a reggel proklamált forradalmi sztrájknak vége, térjen mindenki haza, vagy vonuljon be a gyárba és a műhelybe.

A szervezett munkásság csodálatos önfegyelmet tanúsít. A civil közönség egyszerre megritkul. A katonák között is egyre több józan magyar fejben világosodik ki az a fölismerés, hogy ez nem mehet így tovább. Megható, amint a bakák kisebb csoportokba verődnek és igyekeznek rendet teremteni maguk körül. A katonákat küldözik hazafelé a kaszárnyákba. Huszonöt katona együtt egy tiszt elé lép. A vezetőjük szalutál és azt mondja:

— Hadnagy urnak alázatosan je-

lentem, huszonöt ember. Tessék vezényelni bennünket!

Az alkony már sűrűsödik. És most kezdődik a fiatal tisztek döntő és elhatározó rohama a fejtelenség és az anarchia ellen. A nagyobb utvonalakon összeállnak, egymás kezét fogják, úgy mennek végig az utcákon. És így szedik össze az utcán hemzsegető legénységet.

— A Katona-Tanács nevében!

Ezzel szólítanak meg minden katonát. És beállítják maguk előtt a sorba. És terelik őket tovább. A tisztek lánc eleinte gyenge, rendesen át sem tudja fogni az uttestet. Azonban egyre szaporodnak az önkéntes vállalkozók. Aki tiszttá szembejön, az hívás nélkül mind beáll a sorba. A tiszti lánc nyulik, a lánc előtt terelt katonatömeg egyre nagyobb lesz. Az autók már megritkultak, úgy látszik legnagyobb részükből kifogyott a benzin, a kisebb részüket pedig sikerült a Katona-Tanács embereinek visszarekvirálni. A katonák legtöbbször gyalog jár. Az első főlhívásra szép rendben beáll a nyájba.

Egyszerre egy elkésett autó nyargal szembe a Vilmos császár-úton. A Külső Váci-ut felől jön, onnan, ahol egész nap folyt az utcán a rum. A katonák részegek, állnak az autóban és hadonáznak. Mind valamennyi ordít, de rekedt hangjuk a'ig tudta tulkiáltani a motor zúgását és a kerekék dübörgését. Egy főhadnagy odaugrik az autó elé:

— Állj!

Az autó el akar kanyarodni. Most még több tiszt ugrik eléje föltartott karral:

— A Katona-Tanács nevében! Állj!

Az autó megáll. A főhadnagy rendelkezik:

— Mindenki azonnal leszáll! A fegyvereket az automobilon hagy-

ni! Egy ember a kocsit elviszi a térparancsnokságra!

A katonák leugrálnak. Egy katona azonban fönn marad.

— Azonnal leszállni! — kiált rá a főhadnagy.

A katona nem mozdul.

A főhadnagy a revolvertáskája felé nyul és még erősebben rákiált:

— Szálsz le rögtön?!

Kritikus másodperc. A katona morog és nem mozdul. Csak egy pillanat hiba és előkerül a revolver, eldördül a lövés. Az első igazi, komoly, gyilkos lövés ebben a puszkaporos levegőben. Mi lesz azután? A tiszti lánc előtt nyájban terelt ezer ember. Nem szedik-e szét ezek pusztá csupasz kézzel ezt a néhány vakmerő embert? A főhadnagy szeme a katonára mered, állatszelidítő arcán látni ezt az elszánt, mozdulatlan, szinte megkövesedett kifejezést. A részeg katona nem bírja ki ezt a tekintetet. Régi szubordináció ösztönei mozdulnak meg a tudata alatt. Káromkodik, de enged, leszáll az autóról. A katona beáll a sorba, az

autó elindul a térparancsnokság felé.

A Vilmos császár-ut hoszában négy század katonaság áll, lábhoz tett fegyverrel. A bakák egykedvűen nézik a körülöttük tomboló fölfordulást. A tisztek nyugodtan cigarettáznak embereik mellett. Ez a csapat még friss és érintetlen. Egy géppuskás zászlóalj érkezett itten Szentendréről, azért, hogy fölesküdjön a Nemzeti Tanácsnak. A forradalom hadserege, a Rend katonasága ismét megszorodott. A négy egymás végében álló század után szekerek következnek. A szekereken gépfegyverek és töltényes ládák...

Az este most már teljesen leszállt...

Ebben a pillanatban a küzdelem már eldőlt. A Forradalom a mai napon nagyobb diadalt aratott, mint tegnap éjjel, amikor a reakciót és az elnyomó hatalmat legyőzte. Mert ma a Forradalom legyőzte és fegyelmelte önmagát.

Benda Jenő.

Tisza István végzete.

A forradalom diadalmas napján, október 31-én, a régi reakciós rend egyetlen emberének sem történt bántódása; a tömegfegyelem az ünnep mámoros, boldog perceiben tiszta öntudattal érezte, hogy a forradalom nem újabb vérontásért született, hanem azért kellett csodálatos suhanással kirepülnie az idők titokzatosságából, hogy az új, békés korszakot, a szabadság korszakát életre hozza. Gróf Tisza Istvánnak azonban meg kellett halnia.

Tisza megöletése óta feledhetetlenül liktet az emlékeztetünkben Andrejev Leonidnak egy regénye. A kormányzót, aki rálövetett a kenye-

ret követelő népre, a halottak látása óta elfogja egy elnyomhatatlan belső tudat: meg fogják ölni, a nép boszút fog állni. Lassan hozzászokik a gondolathoz; sétáiiban, magányában mindig elkíséri a halál. A dolgozószobájában, mikor az idegeinek hátfartalán feszültségén keresztül érzi, hogy vannak még eltöltendő napjai, izgatottan bontogatja a mévtelen leveleket, amelyek bejelentik, hogy merénylet készül ellene, hogy halálra van ítélve. Öntudatlanul, az elkeverülhetetlen sorsban való megnyugvást megelőző ideg-viadal pózba kényszeríti, végigmegy a szobán, a gondolatai taktusa kíséri: így lép-

ked-nék-a-kor-mány-zók. Visszatül az asztalához, rendezgeti a leveleket, az érdekesekeket összegyűjti, a többi papirkosárba dobja . . . így tesz-
zik-ezt-a-kor-mány-zók . . . Már híre száll a városban, megölték. Csak áhírvolt. Még él. Egy napon aztán leteríti a golyó.

Mikor a forradalom még az idők méhében szunnyadt, Tisza ellen revolvermerényletet követett el Lékai János. Lékait letartóztatták, Tisza vitakozott vele, hogy nem oka a háborúnak, Tisza megdorgálta. Így tesz-
zik-ezt-a-kor-mány-zók. A forradalom reggelén már szájról-szájra járt a hír Budapesten: Tiszát letartóztatták, Tiszát agyonlőtték. Még nem volt igaz. Még élt. De halálos ítélete már alá volt írva. Hozzá is érkeztek a névtelen levelek, tudta, hogy Magyarország leggyűlöltebb embere, tudta, hogy a tüntető me-
tekben akasztófára akasztott karri-
katuráját hordozzák. A családja kérte, ne maradjon Budapesten ezekben a napokban. „Nem vagyok bujkáló” — felelte. Így tesz-
zik ezt a kor-mány-zók.

Október 1-én reggel két látogatója érkezett. Először tiszt és egy polgári ruhába öltözött ember. Felesége arra kérte, ne fogadja őket. Azt felelte, ő nem fél, jöjjön, aminek jönnie kell. A tiszt egy cseh hadbíró iránt érdeklődött.

— Önnél lakik az a cseh gazem-
ber, aki engem elítélt? Itt rejtegeti?

Tisza becsületszavát adta, hogy nem rejteget senkit. A látogatók eltávoztak. Terepszemle volt? Meg akarták tudni, hogy Tisza Budapesten van-e? Vagy csakugyan a cseh hadbíró miatt jártak nála? Mit lehet tudni. Nem fog kiderülni soha-
sem. A látogatás után a családja, kérlelni kezdte Tiszát, legalább egy napra költözzék a sógorához. Hal-
lani sem akart róla. Délután ugysem történik semmi, — mondta, — éjjel pedig még tudom magam védeni.

Esté fél hat óra tájban nyolc fey-
veres katona vette körül Tisza Her-

mina-uti villáját. Négyen ki-
nna ma-
radtak, négyen átmásztak a villa
vasrácsán. Egyenesen a souterrain
felé tartottak, ahol a Tisza őrizé-
tére kirendelt nyolc csendőr tartóz-
kodott. A csendőrök fegyverei a fal-
nak támasztva; kártyáztak. A kato-
nák rájuk rivalltak:

— Menjen innen, akinek kedves
az élete!

A csendőrök eltávoztak. (A rideg
Tisza, aki soha életében senkinek
sem adott egy szivart, egy fillér bor-
ravalót, nem gondoskodott az őrzé-
sére kirendelt csendőrök élelmezésé-
ről. Ez a hatóság dolga, gondolta, a
csendőröknek pedig, akik parancsot
kaptak, kötelelességük, hogy őrizzék.)
A katonák, lövésre készen tartott
fegyverrel, beléptek a villába. A ko-
mornyik megkérdezte tőlük, kit ke-
resnek.

— Tiszát!

— Nincs itthon.

— Nem igaz, tudjuk, hogy itthon
van.

Három katona belépett a hallba,
egy az előszobában őrködött. A szó-
váltásra Tisza, aki felesége és uno-
kahuga, Almácss grófnő, társaságá-
ban volt, kilépett a hallba, elébe ment
a katonáknak. Így lép-ked-nék-a-
kor-mány-zók. A kezében revolvert
szorongatott.

— Mit óhajtanak?

Gróf Tisza Istvánné és Almácss
grófnő közrefogták Tiszát.

Az egyik katona megszólalt:

— Nyolc éve vagyok katona. Ön
az oka ennek a háborúnak, ön az
oka, hogy ezren és ezren elesetek,
milliók szenvedtek. Eljöttünk, hogy
leszámoljunk.

Tisza felel:

— De fiám, nem vagyok oka a
háborúnak.

A katonák:

— Tegye le a revolvert.

— Leteszem, ha maguk is félrete-
szik a fegyvert.

— Tegye le a revolvert.

— Nem teszem.

— Álljanak félre a nők!

— Nem állunk.

— Álljanak félre a nők!

— Nem megyünk.

Almácss grófnő Tisza elé veti ma-
gát. Tisza pár lépést tesz egy kis
asztalka felé, rádobja a revolvert.

— Na, hát mit akarnak!

— Álljanak félre a nők!

Semmi válasz. Tisza a katonák
felé lép, hogy félretolja a puskaeső-
veket. Három lövés. Tisza elterül a
földön. A feje belevágódik az ajtóba.
Tiszáné fölsikolt. Tisza még él, esz-
méletnél van. Egy golyó a vállon
találta, egy golyó a lépet furta át.
Tisza tompa, halálküzdelmes hang-
ja nyög:

— Meglőttek . . . végem van . . .
Ennek így kellett lennie . . .

Még pár perc és halott. A kato-
nák vállra kapják a fegyvert. Man-
nek. Az orvos, akit meggyedóra mul-
tán tudtak csak megtalálni, a halált
konstatálja. Megérkeznek a mentők
is. Tisza holtteste mellett ott ül egy
számolyon a felesége. Az ura kezét
a kezében szorongatja és üveges
szemekkel mered a holttestre . . . A
mentők már csak Almácss grófnő-
nek nyújthatnak segítséget, akinek
egy golyó az orrát furta át.

Pesten egy pillanat alatt végigre-
pült Tisza halálhíre. Este nyolc
órákor megjelent a villában Sas
László tüzérhadnagy, Linder Béla
hadügyminiszter adjutánsa, hogy a
kormány részvétét tolmácsolja. Bárá
Radvánszky, Tisza sógora, így felel:

— Ezt a részvétet nem köszönjük
meg.

Károlyi Mihály miniszterelnök es-
tére részvétlétírártot küld Tisza Ist-

H Hentzi-szobor lerombolása.

Ezek a forradalmi napok a
Hentzi-szobrot is elsöpörték helyé-
ről. Ez a botrány-szobor, mely any-
nyi keserűség és nemzeti megalázta-
s ok volt a múltban, régi szolgál-
ság emlékeivel nem kísért itt többé.

vánnának: „Emberi kötelelességemnek
tartom, hogy legnagyobb politikai
ellenfelem tragikus halála fölött
észinte és mély részvételem fejezzem
ki.”

. . . Ezalatt bekerül a mentők nap-
lójába ez a pár sor: „92. sorszám.
Név és foglalkozás: Gróf Tisza Ist-
ván, ezredes. Kórisme: lőtt seb. Az
eset rövid leírása: Állítólag lelőtték,
halva találtuk, bemeneti nyílás a lép-
táján.” A mentőknél a háboru alatt
szokás volt, hogy a katonai eseteket
két kék fölkiáltójellel, halálesetnél
még egy vörös kereszttel látták el.
Milyen más jelentőséget kapott egy-
szerre ez a külön megjelölés!

. . . Éjszaka ravatalozták föl Ti-
szát. A temetésrendező nem tudott
munkásokat kapni, akik Tisza ko-
porsóját elszállították volna. A villa
körüli éjszaka két újságíró tartóz-
kodott. A temetésrendező nem tudta
róluk, kik, őket kérte meg, segítse-
nek a koporsó elszállításában. Le-
oltott lámpájú stráfszekéren viszik
be a koporsót a villába, amely körül
el-elesvit egy-egy puska-golyó. Ugy
hangzik, mintha ez volna a sorstra-
gédia kórusa . . .

Másnap, november elsején, elte-
mették Tiszát. Holttesténél nagy
nártjának csak kevés tagja jelent
meg. Maga a párt aznap akart be-
lépni a Károlyi-pártba. A rész-
szertartás elvégzése után Geszire
szállították a holttestet. Eltemették
Tiszát. Az ifju, diadalmas forrada-
lom megszabadult az ellenforrada-
lom kísértésétől.

J. J

Egy egyszerű fővárosi kereskedő
érdeme, hogy így történt. Ezt a ke-
reskedőt Tolnay Károlynak hívják.

Tolnay Károly már a forradalom
első napján, október 31-én gondolt
erre a szoborra, a Habsburg-gög és

a magyar nemzet gyalázatának ére-beöntött emlékére. A szobor legutóbb tudvalevőleg a Hadapród-iskola kertjében állt. Budavarából, ahol folytonos botrányok voltak, ahol több tüntetést és egy bombamerényletet okozott, ideszállították át a hadvezetőség, hogy a jövődöbéli tiszteknek példányképpül szolgáljon arra, hogy a király milyennek tartja az igazi katonákat...

Tolnay Károly október 31-én délután kiment a Hadapród-iskolába és a parancsnokságnak egyszerűen bejelentette, hogy szót akarja rombolni a szobrot. A parancsnokságnak aggályai voltak, igazolásra szólították föl Tolnayt és számon kérték tőle, van-e erre jogosultsága? Tolnay azt felelte, hogy neki nincsen semmiféle írása, de ha nem engedik meg szépszerével, hogy a szobrot összetörje, ötezer ember élén jön vissza a Hadapród-iskolába és akkor senki sem fog tőle igazoló írást követelni.

A hosszas tárgyalásoknak az lett

Legendák a királyi pár gyermekeinek utja körül.

Ha valaki a jövőben fel fogja vetni azt a kérdést, hogy a királyi pár gyermekei miként utaztak el a gödöllői öreg várkastélyból, a válasz rövid és érthető lehet: simán, egyszerűen, minden izgalmas incidens és epizód nélkül. A magyar nemzeti nagy átalakulás nyugalmas nagyszerűsége szinte parancsolja azt, hogy a történelem számára megrögzítsük ezt a tényt, mielőtt a szenvedélyesen szőtt legendák izgalmas epizódokkal teszik érdekessé és hazuggá ezt az elutazást, melynek valódi érdekessége éppen az, hogy nincs benne semmi izgalmas epizód.

Két óra telt el a királyi pár gyermekeinek elutazása óta akkor, midőn künt jártunk az őszi ólmos eső-

a vége, hogy Tolnay elment a Nemzeti Tanácshoz és itt írásbeli fölhatalmazást kért a Hentzi-szobor megsemmisítésére. A Nemzeti Tanács természetesen ezt a fölhatalmazást szívesen megadta. Tolnay az írással zsebében másnap, november elsején tért vissza a Hadapród-iskolába, a hol most már nem gördítettek akadályt szándéka véghezvitelére. Azonban segítséget sem adtak neki. Tolnay előbb maga dolgozott a nehéz munkán, azután egy Fazekas István nevű hazafias közlegény segítette a segítségére. Ők ketten leszerelték a szobornak minden elmozdítható alkatrészét, úgy hogy végül csak egy alakatlan bronztömeg maradt vissza a kertben. Az aktusról jegyzőkönyvet vettek fel, mely a szobor leszerelt részeivel együtt a Nemzeti Muzeumba került.

Hentzire senki sem mu'at rá többet, mint a jövődöbéli magyar katonák követendő példányképére...

B. J.

vezérkari tiszt és két udvari hölgy. Csupán a legszükségesebb uti holmit vitték magukkal. A gyermekek közül Ottó és Adelhaide örültek az autó-utnak, vidámak voltak, a kicsik nyugoskodtak, hiszen kora reggel volt, esős, kellemetlen idő.

Az őrség tisztjei szalutáltak, az autók a váci országút felé vágtak és senki, de senki a környéken sem észre nem vett semmit, sőt nem is érdeklődött. Maguknak a gyermekeknek sejtelmük sem volt, hogy körülötte a világban mi történik.

Ez az elutazásnak rideg ténye, ahogyan megtörtént csütörtökön, október 31-én, délelőtt háromnegyed kilenc óra előtt.

Az első órákban már legendák szövődtek izgalmas telefonüzenetekről, melyek az éjszakában cikkáztak volna ide-oda, egészen odáig, hogy René pármái herceg fejveszetten szaladgált szobájában. Ezek nem történtek meg. A gödöllői katonai parancsnok is, a várkastély nagyszerű magyar őrsége is egész idő alatt helyén volt, szívük is a helyén volt, René herceg tényleg több ízben beszélt telefonon a gyermekek anyjával, Zita királynővel és reggel hat órakor adta ki a rendeletet, hogy mikor történjék az elutazás.

Ott voltunk véletlenül akkor is, mikor szombaton délelőtt megjött a hadügyminiszteri rendelet, hogy a kastélyban maradt ládákat, bőröndöket nem szabad addig utnak indítani, míg újabb parancs nem jön. Egy nagy terembe hordták a sok uti készségeket, melyet fegyveres őrség vett őltalmába. Másnap már legendák születtek, hogy kincseket foglaltak le! Tévedés van a dologban: a ládák nagy-nagy része a személyzet és kíséret holmija, a királyi párnak nem sokkal több bőröndje volt ott, mint bármely más utazó házaspárnak. Az egész vizszoztartás pedig azért történt, mert

a vasúti szállításnak akadályai voltak!

Tehát haljanak meg a legendák: semmiféle tömeg nem orditozott, hogy a gyermekeket adják ki, semmiféle drámai sirás-rívás nem csődítette össze a környék népét, semmiféle hajnali szökésről nem volt szó. Olyan annyira nem volt semmi efféléről szó, hogy ott voltunk szombaton délután, mikor a főportás fegyvert kért, ha netán valami környékheli elszánt fickó betörést kísérelne meg éjnek idején. Nem kellett itt senkinek félnie!

Az autók utjáról tudják azt, hogy Esztergomon át Pozsonyba s Pozsonyból Schönbrunnba érkeztek, ismét csak minden incidens nélkül. Elterjedt hamarosan a hír, hogy Esztergomból azért kellett menekülni, mert az orosz foglyok elhagyták a táborát s nem volt többé biztos a primási kastély. Csakhogy mikor az orosz foglyok pénteken a táborban gyűlést tartottak, akkor már az autók régen hazaérkeztek. Szóval nem lehet, nem lehet izgalmas momentumokkal tarkítani ezt az utazást és — Isten látja lelkünket — ennek csak örülni tudunk.

Két öreg magyar vágta a fát az öreg udvarház előtt, semmivel se másként, mintha odahaza a főbíró háza előtt vágta volna. Az udvari emberek világában sem lehettek rózsások a viszonyok a szivni valók dolgában, mert a két magyar szives-örömetest rágyújtott egy-egy felajánlott szivarunkra. Azzal sem siettek jobban, mint a favágással.

— Kinek lesz ez a fa? — kérjük.

— Kell az a télen ide bé — mondják.

— De vajjon ki fog most már itt lakni?

Reám néz a magyar, mintha mondaná, hogy bolond kérdés, de csak azt feleli:

— Fűtözni azért csak kell!

— De hát mégis vajjon ki lesz itt a gazda?

Ránevét a szeme a másikra, mint-ha mondaná, hogy idehallgass, majd megfelelek én s úgy válaszol, ahogyan illik a régi gazda kapujában:

— Én nem!

Talán nem tartozik ide e pár sor,

A tengerészek a forradalomban.

Külön fejezetet kell szentelni a forradalom történetében a tengerészeknek. Ők voltak az elsők, akik a hadseregéből a függetlenségi párt béke- és forradalmi propagandájához csatlakoztak. Szabadságra hazajöttek, olyanok, akiknek a pólai és cattarói lázadásban való részvétel miatt menekülniök kellett, tömegesen jöttek a Károlyi-pártba és beszámolták arról, hogy a magyar tengerészek, akik még kitűnő katonák is, készek hazajönni, hogy egy demokratikus átalakulást forradalmi úton diadalra juttassanak.

A hazajövő tengerészek rendes találkozó helye a Károlyi-párt Gizella-téri klubhelyisége volt. Amikor a pártkör kicsinek bizonyult az ott összegyűjtő Katonatanácsnak, akkor elfoglalták ugyancsak a háznak egyik harmademeleti lakását, amelynek bérletje, két aggszűz, Bácsalmásra utazott és talán még ma sem tudja, hogy a forradalmi propaganda egyik főhadiszállása az ő lakásuk volt. Délelőtt, délután tele volt ez a lakás katonákkal, akik fegyvereket és municiót is hoztak magukkal, úgy hogy némsókára valóságos fegyverraktár lett a lakásból. A parancsnokságok is megtudták, hogy katonák itt összejevetelt tartanak, azért a ház előtt gyakran őrségek és dektívek sétáltak, mindenkit igazoltattak, ami ellen a katonák úgy védekeztek, hogy a házban levő üzleteken át jártak be és ki.

A lánchidi véres tüntetés éjszakáján ez a lakás és a pártkör első

a gyermekek elutazásához? Ugy éreztük, hogy idetartozik. Sokkal uribb, sokkal tempósabb a magyar ember vére, semminthogy a régi gazda gyermekeinek szoknie kellett volna magyar emberek közül.

S. F.

emeleti helyiségei tele voltak sebesültekkel. Késő éjszaka, fél egy óra tájban a balközéphez tartozó politikai pártok éjszakai bizalmas tanyájáról, a néppárttól, magam is idevetődtem. Amint becsöngetek a kapun, a házmeister mellett álló tiszt gyanúsán rám néz, majd a jelszót kéri. Bemutatkozom. Irást kér, hogy tényleg az vagyok-e, aztán bizalmasabb lesz és kérdezősködik, nem láttam-e katonákat és rendőröket jönni. Megnyugtatom, hogy csak cirkáló őrzőrajtok vannak a közelben.

Egyszerre autótűlkölés, a ház előtt gép-kocsi áll meg. Nagy ijedelem, a lépcsőházban állók felkiáltanak:

— Mindenki fel a harmadik emeletre! Bezárkózni!

Laehne Hugó, a pártkör igazgatója, jött meg embereivel.

Most hallom, mondja izgatottan nekem, hogy a térparancsnokságról egy bizottság jön ide és letartóztat mindenkit, aki itt van. Én mint a pártkör igazgatója itt maradok és tiltakozni fogok az ellen, hogy a katonaság egy politikai pártban vizsgálatot tarthasson.

Végigjárjuk a pártkör helyiségeit. A tanácskozó-terem zöld asztala tele van kötszerekkel, véres vattával, körülötte diákok, fiatal katonák, tisztek, nagyrésztük sebesült. Őt-hat csinos fiatal lány, amint később megtudom, valamennyien egyetemi hallgatónők, akik az antimilitarista agitációban résztvettek, adadással

ápolják a sebesülteket. Forró teával itatják a szenvedő, elalélt fiukat.

A telefon csönget, a mentők kérdezik, hogy van-e még szükség szanitészre? Nem, hangzik a sebesültek válasza, itt maradunk.

A puskákat, a töltényeket összeszedik, iratokat raknak össze és sebtiben elrejtik. Laehne egy iratcsomót nyújt át nekem:

— Rejtse el a belső zsebébe, magát úgy se fogják megmotozni, hiszen mint újságíró van jelen.

... Még egy főhadiszállása volt a forradalmat előkészítő Katonatanácsnak, a belvárosi reáliskolának épülete a Reáltanoda-utcában, amelyet a tengerészek foglaltak el és tartottak megszállva. Október 28-án, amikor a Katonatanács ugyyszólván állandóan üléseket tartott és naponta száz-kétszáz embert felesketett, akiknek viszont az volt a kötelességük, hogy újabb híveket toborozzanak, délben megjelent egy alezredes vezetésével egy karhatalmi készítség a Károlyi-pártban és katonákat kerestek. Az ott levő katonáknak még volt idejük az üzleteken át elmenekülniök s a közelben váratottak, hogy az őrség elvonuljon. Az ezredes azonban egy készítséget ott hagyott s emiatt a tengerészek, katonák nem tudtak visszamenni. Ekkor jutott eszükbe, hogy a Reáltanoda-utcai iskola jó volna a Katonatanács helyiségeinek. Másnap reggel kétszáz ember tisztekkel összegyűlekezett és bevonult a belvárosi reáliskolába.

Az igazgató és a tanárok nem akarták átadni az iskolát, amire a tengerészek a tanárokat összegyűjtötték egy szobában és bezárták őket. Egy tanár azonban az ablakon át megszökött, mire a tengerészek utánairamodtak és tildözték.

— Tanár ur, itt hagyta az ernyőjét, kiáltotta egy jókedvű tengerész,

rész, a professzor egérutat nyert és egy átjáró házban eltűnt.

Bizonyára ő értesítette Lukachichot, mert félóra múlva karhatalmi század vette körül a házat és mindenkit, aki bent volt, le akartak tartóztatni. A tengerészek azonban az őrség elől a háztetőre menekültek s onnan át a Franklin nyomdában, amelynek tetőzetéről a padláson át lejutottak a földszintre.

Ennek dacára a Reáltanoda-utcai iskolában maradt a tengerészek főhadiszállása, akiknek a forradalmi cselekmények gyors végrehajtásában mondhatni oroszlanrésztük volt. Ötleikkel nem egyszer ejtették bántalba a forradalom polgári vezéreit.

Csak egy jelenet az Astoriából: Nyílik az ajtó, belép egy tengerész, rohamsisak van rajta, a derékszíja körül jobbról-balról tölténytáskák között két hatalmas revolver. Mögötte két fegyveres matróz közt elégáns sorhajóhadnagy. A matróz az egyik revolvért az asztalra csapja:

— Behoztuk ezt a parancsnokot!

A sorhajóhadnagy, nagyon kedves fiú, elmondja, hogy a Stör nevű osztrák-magyar monitornak a parancsnoka, az volt az utasítása, hogy reggel Ujvidékre menjen, de ez a három tengerész a hajóján letartóztatta, ellenálló embereit lefegyverezte, a többiek pedig pártjukra állottak, most itt van. Mint osztrák állampolgár nem akar felesküdni a Magyar Nemzeti Tanácsnak.

— Miért hoztátok be a hadihajót?

— Kérdezték a Nemzeti Tanácsban a tengerésztől.

— Van rajta két tizenötös ütég,

— feleli a bravúros foglyulejtés hőse, *Horvát Sándor* (valódi nevén Horvatsanovics Tivadar) behozzuk a hajót a Petőfi-térre, az egyik üteggel lövetni fogjuk a királyi várat, a másikat pedig beállítjuk a Lővőde-tér 4-nek.

— Mi van ott?
 — Hát ott lakik a Tisza!
 — Dehogy, az már rég nem ott lakik.

— Hát hol?
 — Azt nem mondjuk meg.
 Csak nagynehezen lehetett a három tengerészt lebeszélni arról, hogy a város bombázásától elálljanak.

Nem lehet hü képet adni arról, mi mindent csináltak a tengerészek ezekben a napokban. Csak töredékesen adja vissza azt a példátlanul szívos és vakmerő munkát, amelyet végeztek, az alábbi következő pár adat.

A tengerészek egyik lelkes megszervezője, Horváth Sándor (Horvatsanovics Tivadar) szerb származású, de jó magyar érzésű tengerészpilóta. A 22 éves fiatalember részt vett a pólai tengerészlázadásban, májusban Pécsre jött, ahol a 6. gyalogezred zendülésében volt szerepe és emiatt el is ítélték. Szeptember közepén jött Budapestre, belépett a Károlyi-párthba, majd felesküdt a Katonatanácsnak, ahol azal bizták meg, hogy a tengerészek között szerezzon híveket a készülő forradalomnak. Lukachich elfogatási parancsot adott ki ellene, de nem tudtak ráakadni, mert Horvát hol kéményseprőnek, hol parasztagazdának öltözve bujkált és ágitált a városban.

Az első, akit a mozgalomnak megszerveztem — beszélt Horvát — *Dobó István* volt, akit a Keleti-pályaudvarral szemben egy kapu alatt eskettem fel, hogy a szent célért a népuralomért, híven kitüzdeni fog és bennünket nem árul el. A forradalom előtti vasárnapon gyűlésünk volt a Katonatanácsban, amelyen mindenki beszámolt arról, hogy mennyi embert tud magával hozni, ha nagyobb karhatalommal kellene szembeszállni. A gyűlés

után bejártuk a Rákóczi-utnak és a Nagy-körutnak forgalmasabb vendéglőit, kávéházait, agitáltunk és felhívtuk a katonákat, álljanak mellénk. Amikor Károlyi hazajött, a nyugati pályaudvar előtt egyenruhában intéztem beszédet a tömeghez. Amikor befejeztem a beszédemet, odajött hozzám egy főhadnagy és azt mondta, tinjek el, mert különben le fognak tartóztatni. Ekkor ötven társammal el akartunk menni Lukachich lakására, hogy felszólítsuk, tegye le a karhatalmi parancsnokságot. Erről azonban lebeszéltek bennünket és azt mondták, hogy terrorista eszközökkel nem dolgozunk.

Horvát többször megfordult Károlyi lakásán is. Egyszer éppen akkor jött oda, amikor Sényi Péter korvett-kapitány, az óbudai tengerészeti különítmény parancsnoka, távozott el a gróftól.

— Hát te mit keresel itten? — kérdezte a kapitány Horvától.

— Amit te! — hangzott a közkeletű válasza. Majd hozzátette:

— Hiszen te József főhercegnél is jelentkezél.

Horvátnak és még vagy negyven tengerésznek, akik a mozgalmat vezették, folyton változtatni kellett lakásukat, mert állandóan letartóztatás veszélye fenyegette őket.

A forradalom éjszakáján, — beszélte Horvát — mi néhányan megrasztottunk egy bosnyák karhatalmi századot, amely azután csatlakozott, később pedig lefegyvereztünk több mint száz csendőrt. Szvetlik János, Dobó István, Tót András, Pálfi Lajos, Kis Antal, Rutó Kálmán, Vécsei és mások voltak jelen. Mi hoztuk be a Stórt, amelynek legénysége felesküdt a Nemzeti Tanácsnak. Hajnalban az 1-es honvédlaktanyába kellett kimennünk s utközben órákig harcban álltunk a csőcselékkel, amely a Ludovika akadémiaát megtámadta és annak pénz-

tárát és élelmiszer raktárát ki akarta rabolni.

Arra, hogy Horvát kémei milyen buzgalommal dolgoztak, jellemző egyik kémének következő jelentése:

Tegnap nap folyamán álürügy alatt sikerült megtudnom a következőket az óbudai tengerész-kaszárnya viszonyairól:

A laktanya legénysége megközei főleg 300—400 emberből áll, egy sorhajóhadnagy parancsnoksága alatt. Parancsait a kaszárnya közvetlenül a hadügyminisztériumtól kapja s így nem is tudják, hogy létezik más fontos szerv is s így a városparancsnokság. Az egész különítményben még három embernek van nagy hatása a legénységre, egy Jellinek nevű embernek, aki állandóan civilben jár, egy másik urnak, aki szintén delegálva van a Katonatanácsba s Varga waffenmeisternek.

Az ő mozgalmuknak politikai háttere van. Tisztek és altisztek mind royalisták, a királyságot emberei, akik egyéni ambícióból álltak a mozgalom élére.

S így lehetséges az, hogy pld. Sényi Péter korvettkapitány aspirál a magyar flotta parancsnoki tisztére, míg Horthy tengernagy, aki polgári ruhában állandóan pesti lakásán tartózkodik, szintén reméli, hogy neki is kreálnak egy nagyon fontos megbízatást.

A tegnapelőtti kiruccanásnak avval magyarázható, hogy a hadügyminisztériumból, Greter századostól azt a parancsot kapták, hogy a Gizella tér 2. sz. alatt egy részeg matrózcsapat duhajkodik nők társaságában. Ők azt hitték, hogy valami koresma van itt, de mikor meggyőződtek a valóságról, meglegedtek, hogy verbuválnak az ő táborukba.

Mint említettem, mozgalmuknak politikai céljai vannak. Eszközeik ismeretesebbek. A tegnapi naptól kezdve állandó jó élelmézésük van, kaptak azonkívül minden ember fejénként (tegnap) 16 q szenet, egy teljes alsó- és felsőöltözék ruhát, pár vadonatúj bakancsot, két tábla cipőtalpat. Ilyenekkel akarják édesgetni az embereiket.

Az altisztek mind féltik a kenyérüket, s így a régi rendszer hívei. Az emberek — kezdetben úgy tízenötven — kijelentették, hogy ők már Pólaban kiáltották a köztársaságot s bármikor hajlandók hozzájuk csatlakozni, ha nálunk rendezve lesz a szállás s az élelmézési ügy.

A bizalmasabb emberek arról beszélnek, hogy bármikor, esetleg egy-két napon belül, várhatjuk elfogatásunkat, ha nem jelentkezünk, akkor a legsiralmasabb sors vár reánk. Budapest, 1918. november 5.

A magyar forradalomban részt vett tengerészek átérték Pólaban és Cattaróban a januári nagy lázadást. Egyikük, Schöffler Izidor, aki a pólai lázadásban is vezetés szerepét játszott, elmondta, hogy a tengerészek bizalmi férfiak utján értesültek arról, hogy Budapesten a talaj elő van készítve a forradalomra. A tengerészek a cenzura dacára érintkezést tartottak fenn Budapesttel. Levelekben tájékoztatták őket a helyzetről, de újságok, nyomtatványok is kerültek kezeikbe. Magyar tengerészek között terjesztették ezt a dalt:

A MAGYAR TENGHERÉSZ DALA.
 A „Kossuth Lajos...” dallamára.

Károlyi gróf azt üzené,
 Minden matróz jöjjön Pestre,
 Ha nem is üzené volna,
 Szívünk csak tehozzád vonzna.
 Éljen a magyar népszabadság
 És a demokrácia.

Folyt a vérünk oly sokáig,
 Dnyésztől a Piaveig,
 De már többé nem fog folyni,
 Szabadság fog ránk virulni.
 Éljen a magyar népszabadság
 És a demokrácia.

Eljutottunk már odáig
 A szabadság kapujáig,
 Apáinknak öröme,
 Hazánk nagy dicsőségére.
 Éljen a magyar népszabadság
 És a demokrácia.

A tengerészek figyelme arra is kiterjedt, hogy nincs-e készülöben a hadseregben egy ellenforradalmi mozgalom. Amikor a hadügy-miniszter engedélye alapján Radnay István főhadnagy vezetése alatt megalakult a „nemzetörség tengerészeti különítménye”, megtudták a tengerészek, hogy az 1. honvédszázrezred és a 7. közöshuszárezred tisztjeinek egy része, arisztokratákkal esténként összejöveteleket tart, hogy az ellenforradalmat megszervezze és egy royalista pártot tobo-rozzon. Megtudták, hogy a jezsuitáknál, majd később a Bristolban és a Vadászúrtban tartottak titkos megbeszéléseket. A tengerészek azonban nyomukban voltak. A reakció is megneszselte, hogy résen vannak a forradalmárok és nem mozgóldott föbbé.

A tengerészek az első közt voltak, akik biztonsági örségeket kül-

döttek a fontosabb helyekre. A forradalom éjszakáján már hajnaltájban Károlyi Mihály-kimertülten tért haza Egyetem-utcai lakására, hogy pár órára lepihenjen. A palota kapujában és a lépcsőházban fegyveres matrózokkal találkozott. Megéljenezték, ő pedig barátságosan beszélgetni kezdett velük. Feltűnt, hogy néhányan közülük csak törve beszélnek a magyar nyelvet. Megkérdezte, hogy talán nem magyarok?

Egy magyar tengerész felvilágosította:

— Vannak köztünk horvátok, dalmátok és isztriaiak is.

— És maguk is eljöttek — fordult hozzájuk Károlyi — küzdeni a magyar függetlenségért és népuralomért?

— Kérem szépen, — felelte az egyik dalmát — nekünk az mind-egy: A matróznak az a fő, hogy lázadás legyen...

Kemény Ferenc

Esküszik a budapesti helyőrség

A Duna partjáról a Himnusz, a Szózat és a Kossuth-nóta hangjait hozza a friss szél és egetverő kiáltás robban bele sűrűn az őszi reggelbe: a parlament előtti téren a budapesti helyőrség tisztikará esküszik föl a független, szabad Magyarországnak.

...Sokan vannak: fiatal, vidám hadnagyok, komoly főhadnagyok, sok háborús rémületet látott kapitányok, maguk elé néző, elgondolkozó törzstisztek és tábornokok. Bajtársak, akik a harcúterem forrtak össze, igaz barátságban, örvendő üdvözlék egymást. Innen is, onnan is ujjongó kiáltások hangzanak: régen halottnak vélték találnak egymásra. Zsírhong az egész tér. A jobb jövő reménye fölfrissíti a lelkeket és szabad, független munkára vágyó emberekből lelkesen buzog a

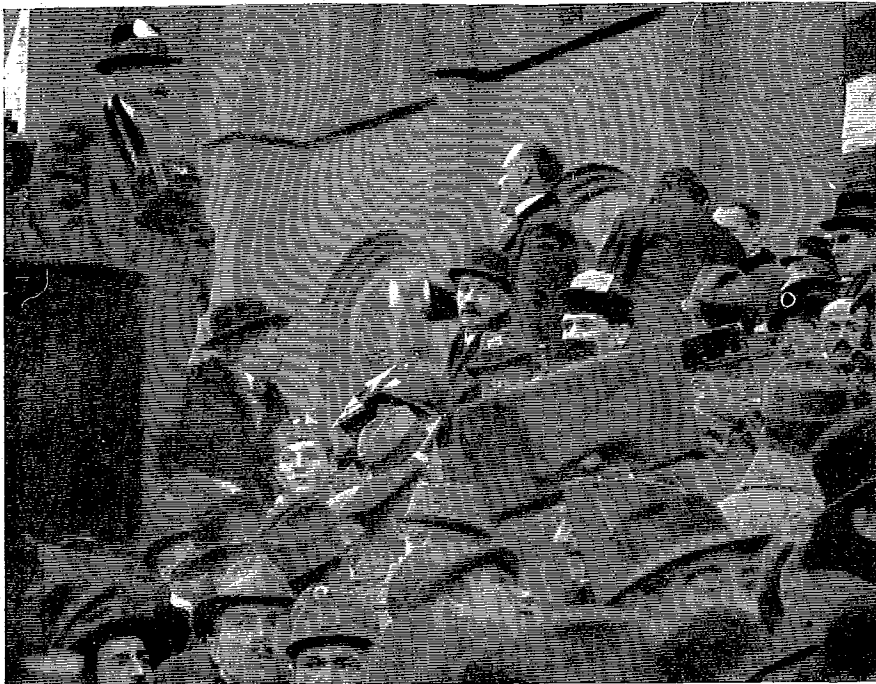
szó. A polgári közönség szeretettel veszi körül a sokat szenvedett tiszteket és várja, hívja vissza a maga körébe a hősokeket.

Zeneszó hallatszik és mindjobban erősödik. Csoportok érkeznek: a huszonkilences honvédek, az egyes honvédek és a tüzérek tisztjei jönnek négyes sorokban. A tüzértisztek élén egy idősebb kapitány hatalmas nemzetiszínű zászlót visz. A közönség éljenezve nyit utat a tiszteknek, akik bevonulnak a lépcsők alatt üresen hagyott négyszögbe. A levegőben megjelenik két alacsonyan szálló repülőgép. A fekete kereszt helyén óriási piros-fehér-zöld lobogó. A pilóta röpcédulákat dob a tömeg közé. Azután percekig nem történik semmi.

Hirtelen, meglepetésszerűen a szabad téren terem egy polgári ru-

KÁROLYI kihirdeti a népnek a köztársaságot. Mellette jobbról BARTHA hadügyminiszter, balról HOCK JÁNOS. Hock mögött GARAMI kereskedelmiügyi miniszter

JÁSZI és BOKÁNYI
kihirdetik a kupolacsarnokban hozott néphatározatokat.

háza, őszhaja, de fiatalos arcu férfi, aki meglengeti a kalapiját és harsányan kiáltja:

— Katonák!

A tisztek csak most eszmélnék rá, hogy ki lehet az ismeretlen ur: *Linder Béla*, a magyar hadügyminiszter. A sapkák lerepülnek és sok ezer ember ajkáról egyszerre harsan föl az éljen.

—Katonák — kezdi újra a hadügyminiszter — fegyelmet kérek; fegyelmet követelek, mert csak így tudjuk lerakni az új Magyarország alapjait.

— Mi eddig híven teljesítettük kötelességünket kint a harctéren, szenvedtünk, borzalmakat álltunk ki, melyekről embereknek, akik nem voltak kint, fogalmuk sincs. Mindezt lelkesedéssel, nagy önmegtadással cselektettük, mert azt hittük, hogy azok az ideálok, amelyekért küzdöttünk, megérdemelték ezt. Uraim! Én, mint az önök felelős hadügyminisztere, jelentem itt ki, hogy azok az ideálok hamisak voltak. Azok az ideálok megbuktak az egész eddigi rendszerrel együtt. Új világrend alakult ki. Ebben az új világrendben, ebben az új Magyarországon is szükség van fegyelemre és ezt én minden eszközzel főnn is fogom tartani.

Minket nem vertek le, mi győztünk, a nép győzött. Léverték azt a hamis rendszert, amely minket ebbe a háborúba belekényszerített. Amikor az oroszokat levértük, amikor tehát nemzeti védelemről sem lehetett már beszélni, még akkor is tovább kellett küzdőnünk imperialista, militarista, egoista célokért. A régi, hamis ideálok azonban összeomlottak, mert agyagból voltak, mert sallangos jelszavakkal voltak csak fölcifrázva. Mi ebből a háborúból azt a tanulságot merítettük, hogy csak egy örök igazság van: a felebaráti szeretet igazsága, a népek egymásközi szeretetének igazsága. Kint a lövészárokokban nincs különbség magyar, olasz vagy francia közt, az mind szenved, borzalmakat áll ki és egymást sajnálja, hogy még mindig kint kell lenniük. De én azt merném mondani, boldogok lehetünk, hogy a háború ilyen soká tartott, igen, ennek sokáig kellett tartani, hiszen ezer év

tradícióit, ezer évek szolgásgát, ezer évek zsarnokságát kellett rombadönteni. Ehhez ötvenes háború kellett, ehhez millió és millió halál kellett, hogy egy új győzelmes élet támadjon föl belőle. Ez az új, győzelmes élet a pacifizmus jegyében születik meg.

Lelekés éljen fogadja a nagyszertű szavakat és imbolygó sapkafelhő emelkedik a tömeg felé.

A hadügyminiszter is magasra emeli a kalapiját és úgy kiáltja:

— Nem kell hadsereg többé! Soha többé katonát nem akarok látni! Fegyvert többé szolgálaton kívül nem viselünk, se tisztek, se legénység. Mielőtt kivenném Önökből az esküt, másik esküt kérek. Arra esküdjének Önök, akik eddig a háború lelkes zászlótartói voltak, hogy ezentúl a békének még lelkesebb munkásai lesznek. Esküdjének meg arra, hogy gyermekeiket olyan eszemben fogják nevelni, hogy ezentúl a háborúnak még a lehetősége is ki lesz zárva.

— Esküszünk — harsant föl elemei erővel.

Ebben az ünnepi pillanatban érkeznek *Károlyi Mihály* és *Jászi Oszkár*.

— Eljen Károlyi Mihály — kiáltják a tisztek, — éljen a magyar köztársaság elnöke!

A lelkesedés elültével újra fölcseeng a hadügyminiszter hangja:

— Katonák, esküdjünk!

— Ki a kardokkal — kiáltják néhányan, de közös akaratban egyetülve vágja vissza a tömeg:

— Nem kell a kard! El a fegyverrel! Látni sem akarjuk.

A néhány meztelen penge öngedelmesen visszaesuszik a hüvelyébe.

— Tegyük a jobb kezünket a szívünkre — harsogja Linder — és úgy esküdjünk Magyarországnak függetlenségére.

A tisztek jobb kezüket a szívükre nyugtatva mondják az esküt. Robbanva, egyforma ütemben zug és harsogva száll a nép háza felé:

— Esküszünk, hogy Magyarországhoz hűek leszünk, teljes függetlenségét megvédjük és minden erőnkkel az or-

szág javát, szabadságát és haladását akarjuk szolgálni. Isten minket úgy segéljen!

A zászló földig hajlott, a katonazenekar rázendített a Himnuszra és katonák és polgárok dobogó szívvél, könnyes szemmel énekeltek végig az „Isten áldd meg a magyart”.

Ezután *Károlyi Mihály* lépett a zászló alá.

— Katonák! Pajtások! Akik a házat ötödik éven keresztül véretekkel és életetekkel akartátok megvédeni, akiket félrevezettek, de azért a hazáért küzdöttetek, hozzátok szólok ebben a gyönyörű pillanatban, arra kérlek titeket, legyetek a magyar függetlenségnek és a demokráciának olyan leverhetetlen katonái, amilyenek eddig voltak. Mitől kezdve a békéért kell küzdenünk, de nem fegyverrel, hanem erős akarattal. A fegyverek korszakát megszünt. Az akarás korszaka következett el. Polgártársak, nagy lelkierő kell ahhoz a fizikai bátorsághoz, amelyet ti a lövészárkokban tanusítottatok. Mi most a haza, a béke és a pacifizmus nevében — ha lehet — még nagyobb bátorságot kérünk tőletek. Ez pedig a lelki bátorság, mely a fizikai bátorságnak felette áll. Oda kell állanunk: a művelt világ arénája elé és megmondani bátran, nyíltan és őszintén: függetlenek akarunk lenni, békét akarunk és nem akarunk többé semmiféle imperializmusnak szolgálni.

Katonák, hozzátok szólok, kérlek titeket, gondoskodjatok a rend fenntartásáról, mert a forradalom eredményeit, ennek az országnak függetlenségét csak úgy biztosíthatjuk, ha rend van ebben az országban. Mi nem akarunk rablóvezérek lenni, nem akarunk a felforgatókkal menni, nekünk a munka a fő és a köz- és vagyonbiztonság. A magyar kormány tudja, hogy mivel tartozik nektek és épen ezért

Döntsön a nemzetgyűlés.

Péntek este vége szakadt az eddigi habozásnak. A forradalom szele maga előtt söpörte a szereplőket és most már teljesen a nép-

elhatározta, hogy a legénység zsoldját napi négy koronára emelte föl. A tisztek fizetését századosig bezárólag száz százalékkal, a törzstiszteket pedig hetvenöt százalékkal emelték föl.

Üdvívalgás fogadta ezt a bejelentést, azután folytatta a miniszterelnök:

— Polgártársak! Katonák! Azaz nem is mondom most már, hogy katonák, mert jól mondta a hadügyminiszter ur, hogy nem lesznek többé katonák, csupán nemzetőrség a rend fenntartására. Üdvözlöm Önöket és ha lehetne, valamennyiüket szívemhez szorítanám, szeretnék leborulni Önök előtt, hogy megköszönjem azt, amit tettek.

Leirhatatlanul lelkes jelenet következett. A zenekar a Szózatot intonálta, a lobogó újra meghajlott, a teret szegélyező házak ablakából kendőket lengettek és virágokat dobáltak a tisztekre.

Ebben a hevületben Károlyi kitérte karjait és úgy kiáltotta:

— Most pedig ismételjük meg Petőfi szavait: esküszünk, esküszünk, hogy rabok többé nem leszünk.

Mint az orkán zugása, úgy csapott föl a tisztek serege:

— Esküszünk, esküszünk, hogy rabok többé nem leszünk.

A következő pillanatban megszólalt a zenekarban és ezrek ajkán:

— Kossuth Lajos azt izente...

Véget ért a gyönyörű aktus. A tisztek menetté sorakoztak és elindultak a zászló után. Bejárták a város főbb utait, a polgárok ünnepelték a derék katonákat és dél felé a legnagyobb rendben eloszlott a tömeg.

U. D.

akarát nyomása alatt fejlődtek a dolgok. Károlyiék addig arra gondolhattak, hogy az átalakítást a régi államformában is végre lehet

hajlani, de pénteken már pontosan lehetett érezni, hogy ez a megoldás nem elégíti ki a széles néprétegeket.

Ennek a megismerése után most már drámái egymásutánban perregtek le az események.

A kormány délután minisztertanácsra gyűlt össze. Elvben elhatározták, hogy fölveszik programjukba az államforma megváltoztatását. De eskü köti a kormányt az esküszegéstől pedig irtóznak. *Károlyi* autóba ül és fölset *József* főherceghez, akinek őszintén föltárja a helyzetet.

József főherceg némán végighallgatja a grófot, aztán lehajtott fejjel mondja:

— Jó, én megpróbálom.

Onnan, a szobából föl hívják a királyt. Károlyi telefonon előadja a kérését, a király félórai gondolkodási időt kér. Fél óra múlva megjelen a felelet: a király föloldja a minisztereket az adott eskü alól. Károlyi siet vissza a minisztertanácsba.

A központi városháza előtt szorongó tömeg — most már ott dolgozott a Nemzeti Tanács — sejtette, hogy miről folyik a tanácskozás és szinte elementáris erővel követelte a köztársaság rögtöni kikiáltását. *Nagy György* tüzelte a népet, amelynek egy része fölnyomult Déri alpolgármester szobájába. A zsvívaj behallatszott a minisztertanácsba.

A várakozás perceit egy rémhitette még elviselhetetlenebbé. Vilámgyorsan futott körül a vészkiáltás:

— Az orosz foglyok kiszabadultak a kenyérmezei fogolytáborból és fölfegyverkezve Budapest ellen jönnek. Hetvenezren vannak és már a Vörösvári-úton járnak. *Fényes László* hiába csitította az embereket, nem akartak hinni a józan szavaknak. Sokan a főkapitányságra szaladtak, ahol fegyvert osztogattak, mások a színházakat verték föl ijedt kiáltásaikkal. Hiszterika vett erőt az egész városon.

Hirtelen híre járt, hogy vége a minisztertanácsnak. Öt perccel később kijött a kormány. Zugot az éjlen és a taps, amikor a kormány tagjai a tanácskozó asztalnál helyet foglaltak. *Hock János*, a Nemzeti Tanács elnöke előbbre lépett és csöndet intett. Atmenet nélkül, szinte fájó csönd lett a forró teremben.

Linder Béla, a hadügyminiszter, föláll. Kezében papiroslap reszket, szeméi könnyesek, hangja elcsuklik.

— A legnagyobb megindulással szólok Önökhöz. A magyar kormány teljes felelősségének tudatában e nehéz viszonyok között elhatározta, hogy a frontokon a katonák minde nélkül azonnal tegyék le a fegyvert. Szomorúan megtört szívvel jelentem ezt, mert négy esztendő keserves küzdelme, a magyar nemzetnek páratlan vitézséggel és önfeláldozással vívott harca után kellett megtenni ezt a lépést. De megtettük azzal az erős akarral, hogy ilyen háborút pedig többé nem viselünk és a felelősséget ilyen háborukért nem vállaljuk. Polgárok, katonák és munkások! Felolvasom azt a proklamációt, amelyet mint hadügyminiszter a katonákhoz intézek, amelyben a kormány lépését velük tudatom. Az összes frontokon utasítást kaptak a hadseregparancsnokságok, beleértve az Armeé-Oberkommandót, hogy valamennyi magyar csapat tegye le a fegyvert, rögtön kezdjék meg a tárgyalást az ellenséggel és amennyiben az ellenségnek Magyarországot meg kell szállania, azt is követeljék a tárgyaláson, hogy ide angol, vagy francia megszálló csapatot küldjenek.

A miniszter azután fölolvasta a katonákhoz intézett proklamációt, amely a következőképpen hangzott:

Katonák!

Több mint négy évi dicsőséges küzdelem után Magyarország válságos helyzete és az új világnézet, mely megdönti az erőszak uralmát és a né-

pek békés szövetségét akarja, a felelős magyar kormányt arra az elhatározásra készítette, hogy a további harcot az összes harcitereken beszüntesse.

A magyar kormány elhatározásából e rendelkezéseket erre egyidejűleg megtettem.

Nem vagytok legyőzöttek! Emelt fővel, férfias öntudattal kövessétek a parancsot. Nehéz küzdelmek nem volt haszontalan, mert meghozta az emberiség legszebb diadalát. Véretekkel és kitartástokkal váltottátok meg Magyarországot, fiaitok és unokáitokat egy jövő háboru véres borzalmaitól.

Meghoztátok az áhító emberiség legszebb álmát: a világbékét. A jelen és jövő nemzedék halála lesz kiérdemelt jutalmatok.

A magyar kormány tudja kötelességét és gondoskodni fog, hogy benneteket munkával, élelemmel és ruhával várjon, hogy a visszatérés után ki-kifolytathassa becsületes, békés munkás életét és hogy elfeledtesse veletek hosszú szenvedéseket.

Hogy ez az átmenet a mai viszonyokból a nyugodt, békés életre biztosítva legyen, katonatanácsokat és nemzetőrséget szervezünk, amely őrködni fog a belrend fölött, hogy végre átvethesse mindnyájunk felett kiengesztelő uralmát az „Örök béke”.

Mélyszéges megilletődés fogadta a szavakat, a hadügyminiszter kimerülten tilt le. Utána *Károlyi Mihály* szólott:

— Alig huszonnégy órája vagyunk kormányon és máris súlyos helyzetben vagyunk, amelyben a kormány szükségét látta annak, hogy programját azonnal kibővítsé. Érezve azt, hogy a közhangulat ereje szerint a nép nemcsak afelett akar most már dönteni, hogy a demokrácia és a függetlenség kivívható legyen, hanem a közhangulatnak szinte elementáris ereje követeli, hogy az államformára nézve is döntés történjék, még pedig az egész nép döntése. Nem akaruk, hogy az eskü, amelyet a királynak letettünk, bennünket szabad elhatározásunkban és cselekvésünkben korlátozzon, mert a királyságra történt eskü kötötte kezünket. Belátva a közóhajt, meg kellett kérnünk a királyt, hogy mentsen föl

bennünket a neki tett eskü alól. Indokoltuk ezt azzal, hogy az egész magyar kormány úgy látja, hogy az ország léte, a nép megnyugvására nézve rendkívül fontos az, hogy a kormány programjába felvegyük az államforma kérdését. A választ megkaptuk: a király felmentette a magyar kormányt esküje alól.

Viharos éljenzés csattant föl ezekre a szavakra. Az emberek kalapokat, zsebkendőket lengetve kiáltották:

— Éljen a forradalmi magyar kormány.

— Mi tudatában vagyunk annak, — folytatta Károlyi — hogy bármely formák közt foglalta el helyét a kormány. hatalmát a néptől kapta, helyét a nép akaratából foglalta el, tehát csak a nép akaratából és akaratával maradhat itt. Kunfi Zsigmondot kérem föl, olvassa fel a kormánynak és a Nemzeti Tanács intéző bizottságának egyhangulag elfogadott javaslatát ebben a kérdésben.

Kunfi Zsigmond a következő határozatot olvasta föl:

A nép legszélesebb tömegeiben megnyilvánult köztársasági hangulat alapján a kormány elhatározta annak a kérdésnek a kormány programjába való felvételét, milyen legyen Magyarország államformája: monarchia vagy köztársaság. E kérdés eldöntését a kormány arra az alkotmányozó gyűlésre bizza, amely az általános, egyenlő, titkos, a nőkre is kiterjedő választójog alapján a legrövidebb idő alatt, legfőleg hat héten belül össze fog ülni. Ennek a választójognak az életbelépését a kormány, ha lehetséges, a törvényes formák betartásával, ha ellenben ez akadályokba ütköznék, más alkalmas eszközökkel fogja biztosítani.

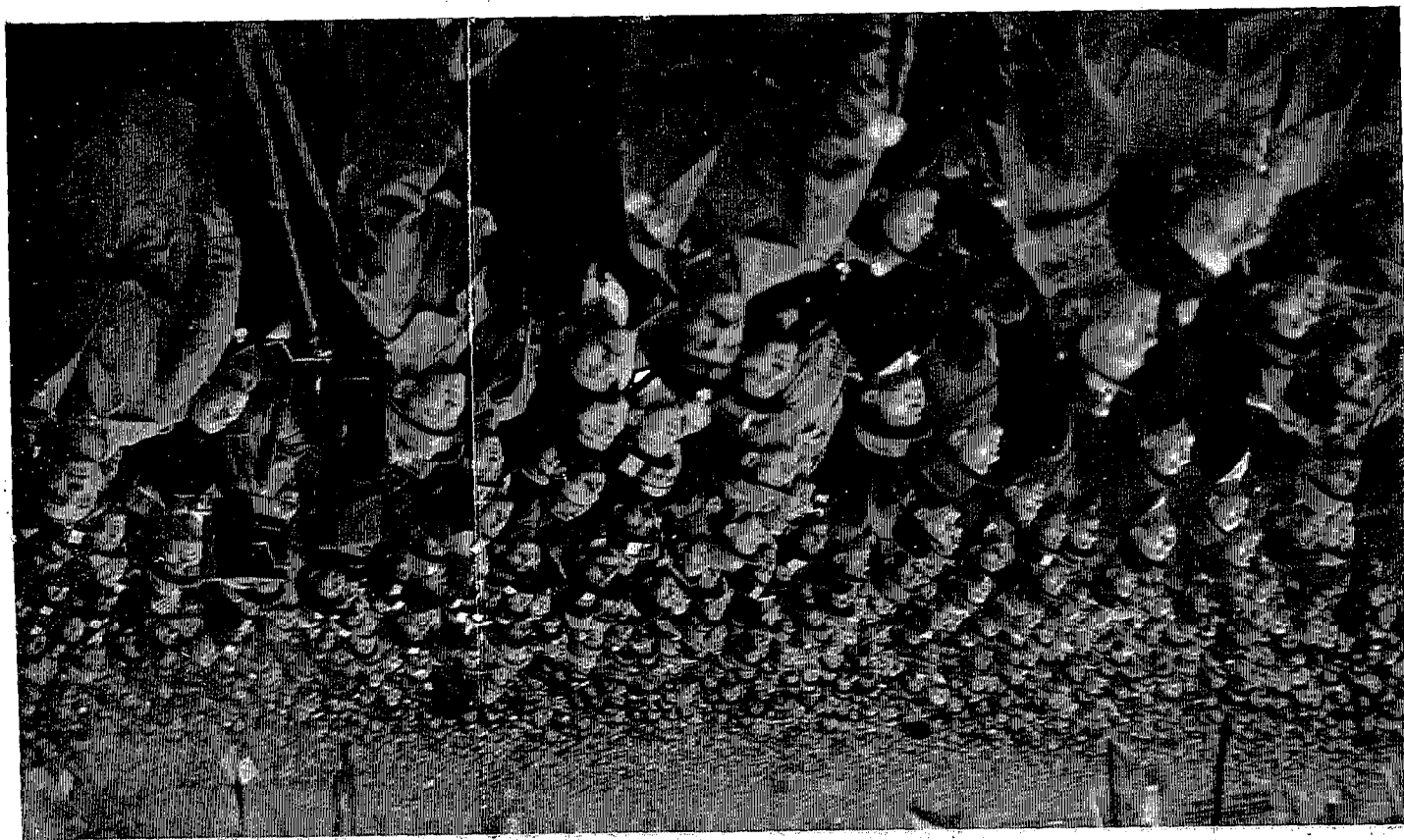
Zajos helyeslés. *Kunfi* tovább beszél:

— Legyen béke az országban. Ehhez elsősorban véget kell vetni a fosztogatásnak. Nem akarok rablók és fosztogatók vezére lenni. Vigyék be mindenkinek az öntudatába, mondják meg Önök mindenkinek, hogy mi ezt megköveteljük tőlük és árulóknak, háborus uszítóknak, a népuralom ellenségeinek, a megbukott rendszer szövetség-

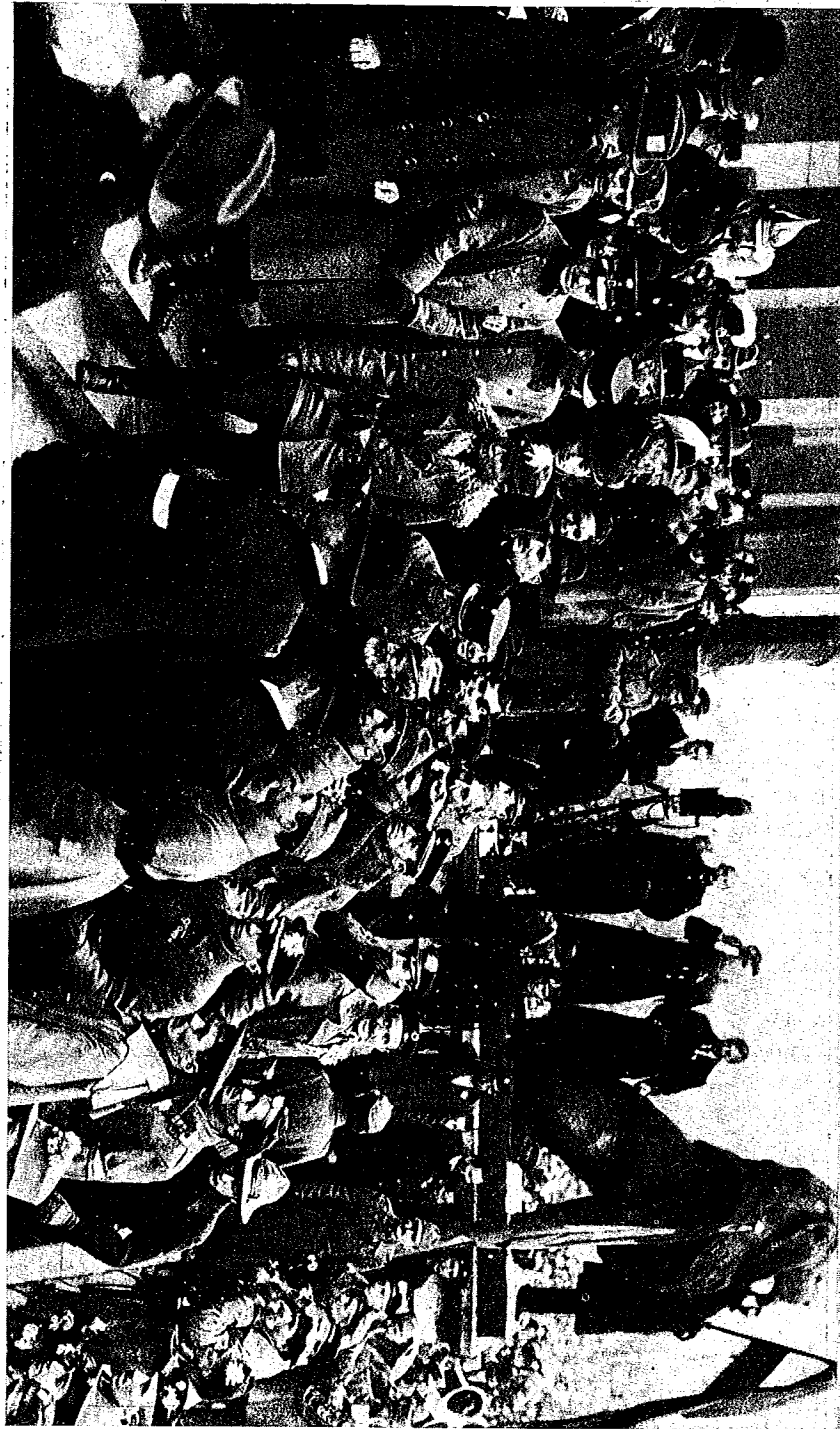

Az Alkotmány-utca a köztársaság kikiáltása napján.

Kossuth-zászló a köztársaság kihirdetésénél.

Aki két magyar forradalmat és detronizálást ért meg: 48-as honvéd a parlament előtt.

gesének és kémeinek tartjuk mindazokat, akik akármilyen jelszóval ide be akarják dobni olyan társadalmi fel-fordulásnak, rablásnak gondolatát, amely a nagy munkát lehetetlenné teszi.

Most ismét *Hock János* lépett elő. Fekete reverendájában, sápadt arccal, szinte fölmagasztosulva állott ott és ünnepélyesen mondta:

— A kormányt a király felmentette az esküje alól, én pedig fölszólítom, hogy a visszaadott esküt most tegyék le a Nemzeti Tanács kezébe.

A kormány fölemelkedett: a templomi esőndben felhangzott az eskü.

Én esküszöm, hogy Magyarország-hoz hű leszek és teljes függetlenségét megvédem. Minden erőmmel Magyarország népének javát, szabadságát és haladását fogom szolgálni. Isten engem úgy segítjen.

Percekig tartó lelkesedés felelt az esküre.

— Éljen a köztársaság elnöke! Éljen Károlyi Mihály! — hangzott és fölesendült a Himnusz. Magukon kívül, a szemükben könnyel énekelték a jelenváltak, az „Isten áldd meg a magyar“-t. Károlyi Mihály lehajlotta a fejét és leplezetlenül törölgette a szemét, Jászi Oskár haláláspadtan, Kunfi keményen fölszegett fővel állt, mialatt az ima hangjai megtöltötték a kis termet.

— Legyenek ma apostolok — fejezte be *Hock János* — vigyék szét a híret ennek az eseménynek, éleszsék a népben a szent tüzet és és vigyék el ennek a pillanatnak a magasztosságát.

— Éljen Kossuth Lajos köztársasága — felelt a tömeg és mint a hírnökök serege rohant ki az éjszakába, hogy belekiáltsa a sötétségbe Magyarország újjáalakulásának híret.

U. D.

A forradalom plakátjai.

Budapesten ma minden utcasarok egy darab história: a kiragasztott plakátokból el lehet olvasni az egész forradalom történetét.

A forradalom első fecskéi hosszukás vörös és piros-fehér-zöld plakátok voltak, a következő szöveggel:

A NEMZETI TANÁCS VÉDELME ALATT!

Ezek a plakátok akkor jelentek meg, amikor Károlyi a királyi kihallgatásokra ment, amikor a főváros ideges izgalomban készülődött a vasárnapi nagy népgyűlésre. Akkor még úgy látszott, hogy ez a népgyűlés lesz a forradalmi mozgalom nagy erőpróbája. Fölvonulásoktól, hangos tüntetésektől, rendőr-sortüzektől és bosnyák szuronyrohamoktól tartott mindenki. És egyszerre nagy lett a piros-fehér-zöld és az égő vörös plakátok keletje. Rögtönösen megjelentek minden kirakatban, minden kávéházi ablakban. A nyárspolgároknak jó szimatjuk volt: megérezték azt, hogy a Nemzeti Tanács védelme már akkor többet ért, mint a roskadozó-félben levő hivatalos hatalomnak minden erőfeszítése. A nép önfegyelmére hivatkozó plakátoknak talán nagy részük volt abban, hogy a nagy forradalmi mozgalom alatt a kirakattáblák úgy szólván semmit sem szenvedtek. Mindenesetre kevesebbet, mint a mennyibe a Tisza-korszak alatt akármelyik utcai tüntetés került.

Azután elmúlt a nópgyűlés. Károlyi visszatért Bécsből és nem kapott megbízást. Huszonnyolcadikára, hétfőre, nagy fehér plakátok terpeszkedtek el a budapesti házak falain. A plakátot József főherceg írta alá, mint homo regius és fölhívta a nemzetet, hogy az ország korszerű és minden tekintetben független berendezése érdekében óvja meg az ország törvényes rendjét és segítse elő az erők egyesülését.

A régi rendnek ez a plakát volt az utolsó följajdulása. Láthatatlan kezek már előkészítették a nagy erőszakos földindulást és ezek a láthatatlan kezek egyszerre száz és száz plakátot ragasztottak ki a Várnai Zseni gyönyörű forradalmi versével:

Én magzatom, szép katona fiam
Szíve vérével ír neked anyád.
Mióta a császár kenyerét eszed,
Vörösbe fordult itthon a világ,
Most készülünk a döntő nagy csatára
S ti lesztek ellenünk majd a sereg,
Ha ráusznának önnön véreidre:
Ne löjj, fiam, mert én is ott leszek.

— Ne löjj fiam, mert én is ott leszek! — kiáltotta a katonák felé ez a vers, melyben benne lüktetett az elkeseredett és kitűrésre váró népharag minden elszánt fájdalma és vad eltökéltsége.

Azt, amit Várnai Zseni versben írt meg, a Nemzeti Tanács csakhamar prozában is kiragasztotta a házak falára.

— Katonák! — ez volt a fölhívás megszólítása. És azt kérdezte a proklamáció, hogy miért tilos az Budapesten, ami megengedett dolog Prágában, vagy Zágrebben, aztán fölszólította a katonákat, hogy az egész haderő ismerje el a Nemzeti Tanácsot.

Arról, ami közben történt, a plakátok nem tudnak semmit. A következő falragasz október harmincegyedikéi kelettel már a Nemzeti Tanács győzelmét jelentette. (Lásd az I. sz. plakátot!) Ezzel egyidejűleg jelent meg a Székesfőváros plakátja, mely jelentette a Nemzeti Tanácshoz való csatlakozását. (II.)

Ez az izgalmas csütörtöki nap különben talán a leggazdagabb volt a plakátok és az utcán osztogatott röpikek tekintetében. Reggel a gyárak előtt egy röpivet osztogattak, mely azt parancsolta a munkásoknak, hogy menjenek ki az utcára, legyenek résen, mert az ellenforradalom puccsra kész. Később azután, amikor már nem kellett az ellenforradalomtól tartani, amikor a legnehezebb probléma az volt, hogy miképpen fog sikerülni a közrendet fenntartani, a plakátok és a röpcédulák a rendesinálás munkájába állottak. Ezt a célt szolgálja a Nemzeti Tanács és a magyarországi szociáldemokratápart közös plakátja. (III.) A szociálistáknak ugyanekkor röpcédulákat osztogattak: „A szervezett munkásokhoz” fölírassal, melyben — az izgatott nap nyugtalan és izgatott stílusvirága. — többek között ezeket mondja:

Az ellenforradalom segítőcsapatai azok, akiket sohasem tudunk megnyerni eszméinknek, most különféle jelszavakkal fosztogatni akarnak és ezzel kockára teszik a győzelmes forradalom minden vívmányát.

Szervezett munkások! Minden államban rendben szégyenteljes cselekedetek nélkül vette a nemzeti tanács a hatalmat a kezébe.

Alljátok össze csoportokba, alakítsatok szervezett munkásorséget. akadályozzátok meg a fosztogatást, teremtsétek rendet, mert csak így lehet megtartani a kivívott vívmányokat.

Hasonló célt szolgált a Nemzeti Tanácsnak egy röpcédulája, mely Budapest népéhez szól és ezeket mondja:

Rend és fegyelem a nemzeti tanács jelszava. Mindenki ehhez alkalmazkodjék. Idegen vagyont ne rongáljunk! A fosztogatást ne tűrjétek! A löfegyvert fölszöszeges, lőszöztő lövésekre ne használjátok! — A rend fenntartásánál a Nemzeti Tanács igazolványával ellátott pirosszallagu biztósok gondoskodnak.

Rendbontást ne tűrjünk!

A hatóság és rendőrség velünk van!

A Nemzeti Tanács parancsa:

Ne igyunk alkoholt!

Minden pálinkamérést rögtön bezárni! Vendéglőkben tilos az alkohol-fogyasztás!

Éljen a nép!

Testvéri üdvözléssel
a Nemzeti Tanács.

— Vasutasok! — mondja egy harmadik röpcédula. Mindenki azonnal helyére! A forgalom zavartalanul főtartandó!

Ezt a Nemzeti Tanács és a Vasutas Szindikátus közösen parancsolja.

— Tengerészek! — hirdeti egy negyedik. — Valamennyien jelentkeztek az óbudai magyar tengerészeti laktányában!

Ezt a Tengerész Katonatanács hatós bizottsága rendelte el.

Jöttek azután a többi rendesináló plakátok. A Nemzeti Tanács pirosszínű plakátjai, amelyek az alkoholtilalmat hirdették ki. Azután a hasonló falragaszok, amelyek a járőkelőket hazaküldték. (IV.) Majd Heltainak, az új városparancsnoknak „Parancs”-a, mely a katonákat a laktanyákba kommandírozta. (V.)

Ez volt az első napnak legérdekesebb és legfontosabb plakát hatása.

Másnap reggelre kelve nagy zöld plakátok jelentek meg az utcasarkokon. A zöld plakátról Petőfi szólt Budapest népéhez:

„Itt a nyílám, mibe löjjem?
Királyi szék áll előttem,
Belelövöm bárszonyába,
Hogy csak úgy porzik kinjába
Éljen!
Éljen a köztársaság!”

Ismét egy olyan plakát, mely a nép óhajából tört ki, amelyet ismeretlen kezek ragaszgadtak ki a forradalom vívmányain lelkesülő milliók és milliók kívánságának adva így hangot és külső megnyilvánulást. Egy nap telt el s már az az óhajítás is megvalósult... A Nemzeti Tanács ezt fehér plakátokon jelentette. Károlyi nem a király kormánya többet, hanem a nép kormánya. (VI.) Ugyanekkor Linder hadügyminiszter azt jelenti, hogy az összes frontokon beszüntettük a harcot és közeledik a béke. (VII.) Az ezután következő plakátok már csak szürke, rendelkező és szervező plakátok, alig különböznek a normális kormányzat hirdetményeitől. Legfeljebb egy plakát érdekes még, az, amelyikben Linder hadügyminiszter elrendeli a Katona Tanácsok megszervezését. (VIII.)

Az újabb keletű plakátok közül a forradalmi szint és a forradalmi hangot már csak kettő képviseli.

ÉLJEN A KÖZTÁRSASÁG!

— kiáltja az egyik. A másik plakát a fontosabb épületeken, a Nemzeti Tanács, vagy a kormány szolgálatában álló automobilekon és kocsikon jelent meg és így szól:

NEMZETI VAGYON, ÓVJÁTOK MEG!

Édes jó Istenem! Milyen szép dolog volna, ha ezt a plakátot lehetne kiragasztani egész nagy Magyarország területére! És ha ez a plakát elég hatalmas volna is arra, hogy az ország területét megvédelmezze azok ellen, akik az elmúlt kormányrendszerek bűnéből ma a magyar földet szabad prédának tekintik!

B. J.

A forradalom naplója.

IV. Károly debreceni újdól a népközlársaság kikiáltásáig.

Október.

23. Károly király és Zita királyné Debrecenbe érkeztek az egyetem föl-
avatására. Megérkezésükkor a Gotterhalteval fogadták őket. A királyi pár délután bevonult a nagytemplomba, ahol 1848-ban detronizálták a Habsburg-házat. — A debreceni Gotterhalte miatt a képviselőházban izgalmas jelenetek játszódtak le. Közben híre érkezik, hogy a 79. horvát gyalogezred betört Fiuméba. Olyan izgalom támadt, hogy az ülést fél kellett függeszteni. Az ellenzéki pártok rögtönzött értekezletükön a Wekerle-kormány lemondását követelték és a parlamenten kívüli elemeknek az új kormányba való bevonását. Az ülés végén Wekerle Sándor miniszterelnök bejelenti a kormány lemondását. A beszéd során a hírlapírók páholya a sajtószabadság mellett tüntet. A ház ülése után Tisza István a választójog kiterjesztése mellett nyilatkozott párt-hívei előtt.

24. Károly király jóváhagyta a Wekerle-kormány az ország önállóságáról és függetlenségéről szóló javaslatát. Gróf Andrássy Gyulát a király osztrák-magyar közös külügyminiszterévé nevezte ki. Gödöllőn kihallgatáson

fogadta Wekerlét, Andrássyt, Windischgrätz herceget és Arz vezérkari főnököt. Délután a budai királyi palotában Burián lemondott külügyminiszter, Arz vezérkari főnököt és Snijarics tábornokot, Zágráb katonai parancsnokát fogadta. — Az olaszok offenzívát kezdtek; első rohamukat általánosságban visszavertük.

25. A király Gödöllőn kihallgatáson fogadta Károlyi Mihályt, utána Ugron Gábort és Batthyány Tivadart. — Megalakult a Magyar Nemzeti Tanács. Az egyetemi ifjuság fölvonult a Várba; a királyi palotára kitűzték a nemzeti lobogót. A katonasággal való összeütközés során több sebesülés történt. — Az olaszok kisebb helyi sikereket arattak; a front többi részén a támadás visszaverésében magyar katonáknak jutott az orosz-lánrészt. — Szerbia kiürítését tovább folytattuk. — A német birodalmi gyűlésen tüntettek Vilmos császár ellen.

26. A Magyar Nemzeti Tanács kiadta proklamációját. A király Gödöllőn kihallgatáson fogadta a politikai pártok vezéreit, továbbá a parlamenten kívül álló pártok képviselőit: Jászi Oszkárt, Garami Ernőt és Kunfi Zsigmondot. Későn este a király Bécsbe utazott Károlyi Mihállyal együtt. —

Az olaszok átmenetileg elért eredményeit ellentámadással megfúszították az osztrák-magyar hadsereg katonái. — Lammasch osztrák miniszterelnökké nevezték ki, likvidáló programmal. — Megalakult a tót nemzeti tanács.

27. Károlyt Bécsben a király nem értesítette arról, kihallgatáson kívánja-e fogadni. A király József főhercegnek homo regiusi megbízatást adott. — Károlyi József főherceggel utazott Marcheggig. — A Nemzeti Tanács népgyűlése az Országház-téren. — Károlyi este Budapestre érkezett. Több ezer főnyi tömeg lelkesen ünnepelte. — Az olaszok átkeltek a Piavén.

28. József főherceg proklamációja a nemzethez az összes nemzeti erők egyesítéséről és Magyarország teljes önállóságáról és függetlenségéről. — Andrássy jegyzéke Wilsonhoz: a különbékére is készek vagyunk. — A király hadseregpáncsa a béke közeledéséről. — József főherceg tanácskozása a pártvezérekkel és a parlamenten kívül álló pártok képviselőivel. — Sortűz a Lánchíd előtt. — A horvát fegyveres erő a horvát nemzeti tanácshoz csatlakozott. — A Piaven át hátsó állásokba vonultunk.

29. Gróf Hadik Jánost a király miniszterelnökké designálta. A budapesti rendőrség csatlakozott a Nemzeti Tanácshoz. — Fiumét a magyar hatóságok átadták a horvátoknak. — A horvát szászor kimondta Horvátország függetlenségét. — Megkezdtek a megszállott olasz terület kiürítését.

30. Az éjszaka folyamán Budapest városparancsnoka, Várkonyi tábornok átadta a hatalmat a Nemzeti Tanácsnak. — A Nemzeti Tanács megszüntette a postát és a távirát. — Megalakult a Munkástanács. — A tótok a cseh-szlovák egységhez csatlakoztak és függetlenségi nyilatkozatot tettek. — Megalakult a román nemzeti tanács. — Forradalmi tüntetések Bécsben a köztársaság kikiáltásáért. — Az osztrák-magyar flottát átadták Jugoszláviának. — Az olasz fronton megkezdődtek a fegyverszüneti tárgyalások.

31. A király Károlyi Mihályt nevezte ki miniszterelnökké. A kormány József főherceg előtt letette az esküt. — A

Nemzeti Tanács átvette az ország uralmát. — Andrássy Gyula lemondott a közös külügyminiszterségről. — Tisza István agyonlőtték. — József Ferenc főherceg a Nemzeti Tanács védelmé alá helyezte magát. — A Károlyi-kormány kiáltványa a nemzet-hez: a nép forradalma győzött; a törvényes rendet helyre kell állítani. — Német-Ausztria megalakulása

November.

1. A király föloldotta a Károlyi-kormányt esküje alól; a miniszterek le-
tették az esküt a Nemzeti Tanács előtt. — A kormány kimondotta az államforma megváltoztatásának lehetőségét. A végleges államformáról az alkotmányozó gyűlés dönt. — A magyar hadügyminisztérium utasította az olasz és balkáni frontok főparancsnokait, értesítsék az ellenségeit, hogy a magyar csapatok leteszik a fegyvert. — Szerbiát kiürítettük.

2. A budapesti helyőrség tisztjei fölesküdték a független Magyarországra. — József főherceg és fia, József Ferenc főherceg esküt tettek a Nemzeti Tanács előtt. — A herceggel csatlakozott a Nemzeti Tanácshoz. — A király a hadseregfőparancsnokságot átadta Kövess tábornagynak. — A magyar katonák fegyverletételét a hadseregfőparancsnokság meggátolni igyekezett. — Az egész hatalom a kormány kezébe szállt át; a Nemzeti Tanács, a Munkástanács és a Katonatanács csak ellenőrző szervei a kormánynak.

3. Az olasz harctéren az osztrák-magyar hadseregfőparancsnokság megkötötte a fegyverszünetet. Az olasz főparancsnokság csak 24 órával később szüntette be az ellenségeskedést.

4. A Károlyi-kormánynak sikerült az osztrák hadvezetőséggel szemben azt az álláspontját érvényesíteni, hogy Magyarország november 1. óta semleges állam és hogy a balkáni fronton levő katonák is tegyék le a fegyvert.

5. Károlyi Mihály és Jászi Oszkár miniszter Belgrádba utaztak, hogy Franchet d'Espérey tábornokkal, a balkáni front entente-főparancsnokaival a fegyverszüneti feltételekről tárgyaljanak. — Kielben, Németország hadikikötőjében kitört a forradalom.

- Klofac kijelentette: az ukránok a magyarországi rutén megyéknek Csehországhoz való csatolását kéri Wil-sontól. — Cseh katonák elindultak Felső Magyarország ellen.
7. Cseh csapatok elfoglalták Szokolcát, kikiáltották a tótok függetlenségét. — A népkormány fölhívása a katonákhoz: földet kapnak; ebben nem részesülnek a fosztogatók. — Németországban kitört a forradalom.
8. Károlyi, Jászi és Franchet d'Espérey tábornok tárgyalásainak eredménye: Magyarország katonailag kiűrti a Szamos—Beszterce—Marosvásárhely—Gyulafehérvár—Arad—Baja—Pécs közötti területet; a belső rend fenntartására csak hat gyaloghadosztály és két lovashadosztály maradhat fegyverben; az entente-csapatok megszállhatnak Magyarországon minden stratégiai fontos pontot; a magyar állam belső igazgatásába az entente-hatóságok nem avatkozhatnak bele. A magyar békeküldöttség a feltételeket csak elvben fogadta el és kijelentette, hogy csak akkor írja alá, ha az entente biztosítja a magyar állam mai határait minden idegen támadással szemben. — Wilson táviratot intézett a Magyar Nemzeti Tanácshoz: a válságos átalakulások rendben, mérséklettel, megértő szeretettel és határozottsággal hajtassanak végre. — Az Apponyi-párt föl-oszlott. — Münchenben kikiáltották a bajor köztársaságot.
9. A szerbek bevonultak Ujvidékre. — Linder Béla hadügyminiszter lemondott; tárcanélküli miniszterré nevezték ki. — Bartha Albert az új hadügyminiszter. — Vilmos császár és a német trónörökös lemondtak. — Berlinben kikiáltották a köztársaságot.
10. Clemenceau távirata Franchet d'Espéreynek: csak katonai kérdésekről tárgyaljon. — Linder Béla Belgrádba utazott a fegyverszüneti szerződés aláírására.
11. A Nemzeti Tanács határozata a köztársaság rögtönki proklamálása mellett. A minisztertanács ilyen értelmű határozatot hozott. — A kormány proklamációt intézett az országhoz a cseh támadásról; elhatározta, hogy fegyveres erővel védi meg az ország határait. — Vilmos császár Hollandiába menekült.
12. Jászi Oszkár miniszter Aradra utazott a román nemzeti tanáccsal folytatandó tanácskozásra. — Német-Ausztria proklamálta a köztársaságot.
13. A román nemzeti tanács 26 megyét követel; teljes impériumot a Nagyszébenben fölláltatandó román kormány számára. Jászi miniszter a kormány nevében ellenjavaslatot tett: külön kormányzatot a székely és szász tömbök számára és közös államszervet valamennyi kormányzat fölött. — Romániai járőrök átkeltek a határon. — Károly királyt magyar zászlósúruk felszólították a lemondásra.
14. A román nemzeti tanáccsal megkötött a megegyezés. — A fegyverszüneti szerződés aláírása Belgrádban. — A szerbek megszállták Pécsét. — Károly király lemondott az államügyekben való részvételről; alávetette magát a nemzet döntésének. — Megalakult a cseh-szlovák köztársaság. Elnöke Masaryk. — A német-osztrák nemzetgyűlés ülésén Renner kancellár kijelentette, hogy meggondolás tárgyává teszik Moson, Sopron, Vas-megye, ezenfelül Pozsonymegye egyes részeinek Német-Ausztriába való bekebelezését.
15. A csehek újra elfoglalták Ruttkát. Kramarz cseh miniszterelnök nyilatkozata: a cseheknek joguk van a fegyverszüneti szerződés 3. pontja értelmében arra, hogy a magyarországi tótok nevében cselekedjenek.
16. A képviselőház és a főrendiház kimondta föl-oszlását. Az országház kupolacsarnokában összeült a nemzetgyűlés, amely kikiáltotta a köztársaságot. A néphatározat szerint Magyarország független és önálló népköztársaság, amelynek alkotmányát az alkotmányozó gyűlés fogja megállapítani; az állami főhatalmat ideiglenesen a népkormány gyakorolja a Nemzeti Tanács intézőbizottságának támogatásával; a népkormány alkotson sürgősen törvényeket az általános, titkos, egyenlő, közvetlen, nőkre is kiterjedő nemzetgyűlési választójogról, a sajtószabadságról, az esküdt-bírágról az egyesülési és gyülekezési szabadságról, a földműves népnek földhöz juttatásáról. A köztársaság kikiáltásáról szikratáviratban értesítették a világ összes nemzetét.